พิมพ์ครั้งที่ ๓

กามนิต วาสิฏฐี

ฉบับสมบูรณ์

เสฐียรโกเศศ นาคะประทีป

นวนิยายเกี่ยวด้วยพุทธศาสนาทางลัทธิมหายาน

๑ ในหนังสือดี ๑๐๐ เล่มที่คนไทยควรอ่าน

ศักดิ์สิทธิ์ คำหลวง

ด ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๑๐
รศึกษา มัธยมปลาย โรงเรียนลำปางกัล
จ. ลำปาง ปี 2528
ศิลปบัณฑิต (จิตรกรรม) คณะวิ
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ปี ๒๕๓
รทำงาน เคยเป็นอาจารย์ประจำคณะนิเท
มหาวิทยาลัยโยนก ลำปาง
ปี ๒๕๓๔ – ๒๕๓๘
จัดรายการวิทยุ/บริษัทโฆษณา
แสดงเดี่ยวนิทรรศการศิลปะ/ทำเทป
เขียนหนังสือ
จุบัน ผู้สื่อข่าวประจำกองบรรณาธิการARCH&IDEA
ที่แก้ไขได้แก้ไข-ที่แก้ไขไม่ได้ช่าง (หัว) มัน

กามนิต-วาสิฏฐี

เอกนวนิยายอิงพุทธศาสนา

ผลงานนักเขียนรางวัลโนเบิล พ.ศ.๒๔๖๐

KARL ADOLPH GJELLERUP

กามนิต - วาสิฏฐี

ฉบับสมบูรณ์

เสฐียรโกเศศ ● นาคะประทีป

สำนักพิมพ์ศยาม

กามนิต - วาสิฏฐี

คาร์ล อดอลฟ เจเลอรู้ป เขียน
เสฐียรโกเศศ - นาคะประทีป ถ่ายทอดเป็นภาษาไทย
จากต้นฉบับภาษาอังกฤษ เรื่อง THE PILGRIM KAMANITA
สำนวน จอห์น อี. โลจี

ISBN 974-7033-97-6
พิมพ์ครั้งแรก (ในนามสำนักพิมพ์ศยาม) พ.ศ. ๒๕๓๕
พิมพ์ครั้งที่สอง มิถุนายน ๒๕๔๐
พิมพ์ครั้งที่สาม กุมภาพันธ์ ๒๕๔๒

สำนักพิมพ์ศยาม
๑๑๗-๑๑๙ ถนนเฟื่องนคร เขตพระนคร กรุงเทพฯ ๑๐๒๐๐
โทรศัพท์ ๒๒๕-๙๕๓๖ ถึง ๙ โทรสาร ๒๒๒-๕๑๘๘

จัดรูปเล่ม : บริษัท คำสมัย จำกัด โทรศัพท์ ๙๓๕-๑๑๗๗
ออกแบบปก : ทองทิพย์ สุทธกรณ์

● ข้อมูลทางบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ
เจเลอรู้ป, คาร์ล อดอลฟ, ค.ศ. 1857-1919.
กามนิต - วาสิฏฐี.-- พิมพ์ครั้งที่ ๓.-- กรุงเทพฯ: ศยาม, ๒๕๔๒.
๓๖๘ หน้า.
1. นิทานคติธรรม. I.อนุมานราชธน, พระยา,๒๔๓๑-๒๕๑๒ ผู้แปลและเรียบเรียง. II.ตรี นาคะประทีป, ๒๔๓๒-๒๔๘๘, ผู้แปล และเรียบเรียง. III.ชื่อเรื่อง.
294.31883
ISBN 974-7033-97-6

จัดจำหน่าย : สายส่งศึกษิต บริษัทเคล็ดไทย จำกัด
โทรศัพท์ ๒๒๕-๙๕๓๖ ถึง ๙ โทรสาร ๒๒๒-๕๑๘๘

คำแถลงของสำนักพิมพ์

วรรณคดี ย่อมหมายถึง นฤมิตกรรมโดยน้ำมือและน้ำใจของมนุษย์ เพื่อการสื่อซึ่งอารมณ์ความรู้สึกชนิดที่ข้อมูล ข้อเท็จจริง ตลอดจนข้อคิดความเห็นต่าง ๆ ไม่อาจจักกระทำได้ สิ่งที่เอ่ยถึงประการหลังนี้เราย่อมยกให้เป็นบทบาทหน้าที่ของประวัติศาสตร์และปรัชญาแขนงต่าง ๆ อันหัวสมองมีอิทธิพลยิ่งกว่าอะไรอื่น

ด้วยเหตุที่มีบ่อเกิดมาจากการสร้างสรรค์อันพุ่งตรงมาจากจิตใจในภายในอารมณ์และความสะเทือนใจที่วรรณคดีได้สำแดงออก จึงย่อมส่งพลังข้ามกาลและเทศะ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ วรรณคดีจะไม่ถูกจำกัดอยู่ด้วยยุคสมัยและกาลเวลา

และโดยการให้ความสำคัญกับอารมณ์ยิ่งกว่าตัวเหตุผลนี้นั่นเอง โครงเรื่องหลักของวรรณคดีจึงมักมีแกนกลางอยู่ที่การต่อสู้ชิงชัยกันระหว่างอุดมคติกับการปฏิบัติ ระหว่างความฝันในใจกับโลกภายนอกที่เป็นอยู่จริง ระหว่างความรักดีกับความฝักใฝ่ความชั่ว โดยที่ทั้งหมดย่อมสงเคราะห์ลงได้ในการประจันหน้ากันของสัจจะกับอาสัตย์ มิไยว่าศิลปินผู้เสกสร้างวรรณคดี

เรื่องใด ๆ จะจำลองความขัดแย้งนั้นออกมาในรูปของฝักฝ่ายที่เป็นมุโขโลกนะคน ๒ คน หรือกระทั่งคนเพียงคนเดียวที่มีดวงจิตแปรเปลี่ยนไปมาระหว่างคุณธรรมกับกิเลสมาร

กามนิต-วาสิฏฐีก็นับเนื่องเข้าในปมเรื่องและความคลี่คลายในธรรมชาติสองฝ่ายของมนุษย์ดังกล่าวมานี้เช่นกัน ผู้แต่งได้อาศัยความแยบคายในทางวรรณศิลป์ เนรมิตละครตัวเอกอย่างชายหญิงทั้งสองขึ้นให้มีความแตกต่างกันและเหมือนกัน สิ่งที่ต่างกันก็คือ กามนิตเป็นเสมือนตัวแทนของบุคคลผู้ซึ่งสำคัญว่าตนเป็นดั่งศูนย์กลางของทุก ๆ สิ่ง แม้จะเป็นคนดีและเอาจริงเอาจังกับชีวิต หากอุดมคติของกามนิตก็มักบกพร่อง ด้วยเขาพร้อมที่จะไกล่เกลี่ยกับเรื่องต่าง ๆ อันแล้วแต่เหตุการณ์จะชักพาไป ที่สำคัญที่สุดก็คือ เขามักมองเห็นและตัดสินอะไร ๆ จากสายตาของตนแต่ถ่ายเดียว นี่ย่อมตรงกันข้ามกับวาสิฏฐี ซึ่งเป็นคนมีอุดมคติยิ่งกว่า และมีพื้นเพนิสัยในทางที่จะเห็นอกเห็นใจผู้อื่นอย่างจริงใจอยู่เสมอด้วย แต่ครั้นต้องประสบกับความผิดหวังในการทำความดีอย่างเป็นอุดมคติของตน เธอก็กลายกลับหักเหสู่ทางที่ชั่วร้ายได้อย่างง่ายดาย คำสรุปนี้ผู้อ่านอาจพิจารณาเอาจากเนื้อความแห่งกามนิต-วาสิฏฐีได้ในทั้งสองภาค ซึ่งเสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป ได้ร่วมกันถ่ายทอดไว้อย่างกินใจยิ่งดังในตอน "เพื่อนบุณย์" ของภาคหนึ่ง บนดิน และ "ปิศาจบนลาน" ในภาคสอง บนสวรรค์ เป็นอาทิ

อย่างไรก็ตาม ในการชิงชัยกันระหว่างสัจจ์ กับ อาสัตย์ ซึ่งนับเป็นสงครามอันมิรู้จบในความเป็นไปของมนุษย์ซึ่งวรรณคดีที่เป็นสากลทั้งหลายมุ่งสะท้อนออกมานั้น มักลงเอยตรงที่ความเป็นอนิจจังไม่เที่ยงแท้ ซึ่งเป็นหนึ่งในกฎพื้นฐานแห่ง

สามัญลักษณ์ในทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะวรรณคดีที่ได้รับอิทธิพลจากการมองโลกมองชีวิตแบบตะวันออก และเมื่อวรรณคดีนั้นได้ทำหน้าที่ของตนจบลงโดยสมบูรณ์ ผู้อ่านซึ่งเข้าถึงสาระหลักที่วรรณคดีสื่อออกมา โดยเฉพาะความเป็นจริงของชีวิตในตอนจบของเรื่อง ย่อมอาจนำสิ่งนั้น ๆ มาทบทวนเพื่อเพ่งให้เห็นความจริงที่ซ่อนอยู่ในความเท็จ สัจจะที่ถูกอาสัตย์เบียดบัง ตลอดจนถึงโลกุตตระที่แฝงอยู่ในโลกียะ และถ้านำอุดมคติมาประยุกต์ใช้ได้กับชีวิตซึ่งเป็นการปฏิบัติในทางโลกอย่างเข้าใจและอย่างมีกำลังใจ ดังถ้อยที่คำกล่าวว่า "จงเชื่อ จงคิด และดำรงชีวิตอยู่ด้วยความสัจจ์ อาสัตย์อาจจะดูมีชัยรุ่งโรจน์ แต่อาสัตย์จะชนะสัจจ์ไม่ได้แน่" ความข้อนี้ย่อมใช้ได้ ทั้งในผลงานด้านความคิดฝันของมนุษย์อันสะท้อนออกมาในรูปของวรรณคดีและในวิถีการดำรงอยู่ของชีวิตในโลกของความเป็นจริง ก็ตาม

สำนักพิมพ์ศยาม

๑ กันยายน ๒๕๓๔

คำปรารภ

กามนิตนั้น เป็นที่ยอมรับกันว่าเป็นหนังสือแปลยอดเยี่ยม เยี่ยง**สามก๊ก** หรือ**ราชาธิราช** ฉะนั้น จนกระทรวงศึกษาธิการขอคัดตัดตอนเฉพาะภาคบนดิน ไปแปลงเป็นชื่อ**วาสิฏฐี** ใช้เป็นแบบเรียนประเภทหนังสือกวีนิพนธ์อยู่ ใครได้อ่าน แม้จนคนที่ถูกบังคับให้เรียนมา ก็ยอมรับกันหมดแทบทุกคน ว่าเป็นหนังสือดีมีความไพเราะทางด้านภาษาอันยากจะหาหนังสือแปลและเรียบเรียงในชั้นหลังนี้สู้ได้ ยังเรื่องที่ท่านผู้แต่งในภาษาเดิมผูกไว้ก็กินใจจนคนเป็นอันมากไม่รู้ว่าต้นฉบับเดิมเป็นภาษาฝรั่งเสียด้วยซ้ำ โดยที่มีผู้พยายามจับผิดสามก๊ก ฉบับเจ้าพระยาพระคลังหนมาแล้ว **กามนิต**ก็คงมีข้อบกพร่องทางด้านการแปลให้จับผิดได้เหมือนกัน การงานที่ไม่มีอะไรผิดพลาดเลยนั้น ไม่เคยมีในเมืองมนุษย์ แต่โดยที่คนไทยส่วนมากไม่เคยเห็นต้นฉบับภาษาอังกฤษอันเป็นที่มาของฉบับภาษาไทย (ด้วยท่านผู้แปลไม่ได้ใช้ฉบับภาษาเยอรมัน อันเป็นต้นตอเดิม) ได้วานคนไปค้นหาที่หอสมุดแห่งชาติ แม้จนในห้องสมุดอนุมานราชธน ก็ค้นหามา

ไม่ได้ ที่ในต่างประเทศคนก็ไม่อ่านเรื่องนี้กันอีกแล้ว เมื่อสมัยข้าพเจ้าเป็นนักเรียนอยู่ที่ประเทศอังกฤษ เคยยืมต้นฉบับจากพุทธสมาคมที่กรุงลอนดอนมาอ่าน เห็นจะสักยี่สิบปีได้แล้วกระมัง ครั้งนั้นยังได้ลองเอามาเทียบดูกับฉบับไทย แล้วลงความเห็นว่าหลายตอนฉบับไทยไพเราะกว่าเป็นกอง เมื่อปีกลายข้าพเจ้าไปติดอยู่ประเทศอังกฤษเกือบหกเดือน กลับไปหาหนังสือดังกล่าวที่สมาคมเดิมนั้น หาไม่ได้เสียเลย จึงเห็นว่า ถ้าหาฉบับภาษาอังกฤษมาตีพิมพ์ขึ้นใหม่ในเมืองไทยควบคู่ไปกับฉบับภาษาไทย ก็จะเป็นการรักษาฉบับเดิมไว้ให้ยืนยาวออกไปด้วย และจะช่วยให้นักเลงหนังสือในเมืองไทยได้อ่านเปรียบเทียบสำนวนอังกฤษกับฉบับสำนวนไทยดูด้วย แล้วตัดสินเอาเอง แม้จนจะหาช่องจับผิดท่านผู้แปลก็ยังได้ ส่วนนักเรียนแรกหัดแปลหนังสือ ก็อาจดูแบบอย่างการแปลได้ เช่น ในบางเรื่อง จะเห็นได้ว่า ท่ นผู้แปลไม่แต่ระมัดระวังในเรื่องภาษาหากท่านยังศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมนอกเหนือเนื้อความที่กล่าวไว้ในภาษาอังกฤษ ก่อนที่จะถอดความหรือขยายความออกมาเป็นภาษาไทย แทนที่จะแปลโดยรักษาพยัญชนะโดยเคร่งครัด ฉะนั้น ถ้าให้พิมพ์ขึ้นทั้งสองภาษาอยู่ในเล่มเดียวกัน จะเป็นประโยชน์แก่นักเรียนนักศึกษายิ่งนัก ข้อสำคัญ ผู้ตรวจต้นฉบับขณะพิมพ์ต้องพิถีพิถัน ทั้งพากย์ไทยพากย์อังกฤษ ในด้านการขอลิขสิทธิ์ดูจะไม่มีปัญหาอะไร เพราะพากย์อังกฤษหมดสภาพลิขสิทธิ์ไปแล้วโดยนิตินัย

โดยที่ข้าพเจ้าหาต้นฉบับภาษาอังกฤษไม่ได้ที่ลอนดอน (ถ้าเพียรมากกว่านี้ ก็คงได้) และได้รับอนุมัติจากคณะกรรมการมูลนิธิฯให้จัดพิมพ์**กามนิต**พากย์อังกฤษไทยควบคู่กันได้ เมื่อ

มาสอนอยู่ที่มหาวิทยาลัยแห่งรัฐแคลิฟอร์เนียประจำเมืองเบิร์กเลย์ เห็นว่าเขามีแผนกวิชาเอเชียใต้และตะวันออกเฉียงใต้อยู่ข้างเข้มแข็ง และห้องสมุดเขาดีมาก หนังสือไทยก็มีไม่น้อย (จะน้อยหน้ากว่าก็เพียงมหาวิทยาลัยคอแนล เท่านั้นดอกกระมัง) จึงค้นหา**กามนิต**พากย์อังกฤษ และในที่สุดก็ได้มา จึงวานอนุกรรมการเก่าของมูลนิธิคนหนึ่งซึ่งเรียนอยู่ที่มหาวิทยาลัยใกล้ ๆ นี้ ให้ถ่ายอัดก๊อบปี้มาให้ ได้แล้ววานอนุกรรมการทางกรุงเทพฯ มีนายอนันต์ วิริยะพินิจ เป็นตัวตั้งตัวตี ดำเนินการจัดพิมพ์ให้แล้วเสร็จทันวันเกิดท่านพระยาอนุมานราชธน ๑๔ ธันวาคม ศกนี้ ในการตีพิมพ์ นายยศ วัชรเสถียร กรรมการมูลนิธิรับดูแลความเรียบร้อยของต้นฉบับทั้งไทยและอังกฤษ นายอวบ สาณะเสน อดีตอนุกรรมการทางด้านดนตรี และศิลปวัฒนธรรม ได้ช่วยเขียนภาพปกหน้าหลังให้ นายหรินทร์ สุขวัจน์ ช่วยเหลือทางด้านการจัดทำรูปเล่ม และนายนันทะ เจริญพันธุ์ จัดแบบปกให้ จึงขอให้ได้รับความขอบคุณจากมูลนิธิด้วย โดยที่เห็นว่าปีนี้ ภรรยาท่านเพิ่งมาจากไปประการหนึ่ง และปีนี้เป็นปีพระพุทธประสูติกาลครบ ๒๖๐๐ ปีอีกประการหนึ่ง ควรมีหนังสือของมูลนิธิฯออกเป็นที่ระลึกในโอกาสดังกล่าว ดังได้พิมพ์ฉบับภาษาอังกฤษขึ้นแล้วในวันสำคัญทางพระศาสนามาแต่ปีกลายแล้ว เพราะปีกลายถือได้ว่าเป็นปีเริ่มประสูติกาลที่ ๒๖๐๐ นั้นแล เผอิญข้าพเจ้าก็มาเขียนคำปรารภนี้ในวันที่เป็นวันคล้ายวันถึงอนิจกรรมของท่านเจ้าคุณอาจารย์ ถ้าอยู่บ้าน คงได้ไปร่วมกุศลที่วัดพระเชตุพน อันเป็นที่เก็บอัฐิธาตุของท่าน ป่านนี้คงรวมอัฐิและอังคารของคุณหญิงอนุมานราชธนเข้าไปรวมไว้ด้วยแล้ว โดยที่คุณหญิงท่านก็มี

พระคุณอยู่กับข้าพเจ้ายิ่งนัก เรียกตัวท่านเองว่าแม่ทุกคำเวลาที่พูดกับข้าพเจ้า ท่านมาจากไปในขณะที่ข้าพเจ้าไม่มีส่วนมาร่วมบำเพ็ญกุศลที่ศพท่านได้ด้วยตนเองเลย จึงหวังว่าการจัดพิมพ์หนังสือนี้ ในโอกาสเช่นนี้ จักถือได้ว่าเป็นปฏิการส่วนน้อยอันข้าพเจ้าผู้อยู่ไกลได้มีโอกาสตอบสนองท่านทั้งสอง กับขออุทิศถึงท่านคุณพระสารประเสริฐด้วย แม้จะไม่เคยพบปะรู้จักท่านเป็นส่วนตัว ก็เคารพนับถือท่านเช่นครู อาจารย์ด้วยเช่นกัน

คุณค่าของ**กามนิต**ในทางวรรณคดีนั้น ไม่เป็นที่กังขา แต่คนส่วนใหญ่ในสมัยนี้คงไม่ทราบว่าหนังสือนี้เป็นหัวเลี้ยวที่สำคัญในทางวรรณกรรมฝ่ายพุทธศาสนาด้วย ผู้ใหญ่เล่าให้ฟังว่า เมื่อก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองนั้น ปัญญาชนสมัยนั้นเริ่มรู้สึกกันแล้วว่าไม่มีหนังสือสมัยใหม่สอนพระพุทธศาสนาแก่คนรุ่นใหม่ ดังพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงกับโปรดฯ ให้ราชบัณฑิตยสภาจัดประกวดหนังสือพระพุทธศาสนาสอนเด็กขึ้น ก็สนองพระราชปรารภได้เพียงเฉพาะแก่เด็กเท่านั้น สำหรับคนชั้นผู้ใหญ่ขึ้นไปที่ไม่ถึงกับใฝ่ใจจนขนาดอ่านหนังสือเทศน์เสียแล้ว หาหนังสือสมัยใหม่ในทางพระศาสนาไม่ได้เอาเลย อย่างน้อยในรัชกาลที่สี่ก็มี กิจจานุกิจ ของเจ้าพระยาทิพากรวงศ ในสมัยรัฐบาลที่ห้า มี **ธรรมจักษุ** เป็นสังเวียน ผู้กำกับสังเวียนย่อมได้แก่ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรสเองเลยทีเดียว ในรัชกาลที่หก ก็มีพระราชนิพนธ์เรื่อง **เทศนาเสือป่า** และ**พระพุทธเจ้าตรัสรู้อะไร** เป็นต้น พอ**กามนิต**เผยร่างออกมาทางสำนักไทยเขษม ปัญญาชนในสมัยนั้นก็เลยโล่งอกไปว่า ในรัชกาลที่เจ็ดมีหนังสือดีในทางพระศาสนาปรากฏออกมาแล้ว ได้ทราบมาว่าผู้หลักผู้ใหญ่บางท่าน ถึงขนาดพระเจ้าน้อง

นางเธอในรัชกาลนั้น ทรงเก็บไว้อ่านไม่ห่างพระองค์เลย แม้จนในห้องพระบรรทม ที่น่าสนใจก็คือหนังสือเล่มนี้ยังมีคุณค่าในทางศาสนากับคนสมัยใหม่อยู่อีกหรือไม่ ดังที่ยังมีอยู่ต่อมาถึงสมัยคนรุ่นข้าพเจ้า ซึ่งเกิดในปลายรัชกาลที่เจ็ด คนรุ่นใหม่สมัยนี้เห็นจะเกิดในรัชกาลนี้เสียแหละเป็นส่วนมาก และที่อยากรู้ต่อไปก็คือ ใครจะแต่งแข่งหรือแปลแข่ง**กามนิต**ให้เป็นหนังสือดีในทางวรรณศิลป์และในทางพระศาสนาคู่รัชกาลปัจจุบันบ้างเล่า เรื่องพุทธธรรมของพระศรีวิสุทธิโมลี (ประยุทธ์ ปยุตโต) เข้าข่ายเล่มหนึ่งแล้ว แม้จะยังไม่สมบูรณ์แท้ทีเดียวก็ตาม ปีนี้ก็เป็นปีที่พระเจ้าอยู่หัวมีพระชนม์ครบห้าสิบบริบูรณ์ ถ้ามีการประกวดหนังสือดีดังว่า ให้เป็นอนุสรณ์ถึงพระองค์ท่านได้จะดีทีเดียว

ขณะที่เขียนคำนำนี้ ข้าพเจ้ารับมาสอนที่มหาวิทยาลัยฮาวาย เนื่องในโอกาสที่มหาวิทยาลัยตั้งมาครบ ๗๐ ปีบริบูรณ์ เรื่องที่เขาเชิญมาแสดงปาฐกถาล้วนว่าด้วยพระพุทธศาสนาล้วน ๆ ฝรั่งเขายังนึกถึงพระพุทธธรรมได้ ในโอกาสอันสำคัญของเขา แม้เขาจะไม่ประกาศรับนับถือศาสนาของเราอย่างเป็นทางการ ก็เราเองในโอกาสอันสำคัญของเราเช่นนี้ ไม่ว่าจะนับทางชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ แล้วเราจะไม่คำนึงถึงสิ่งสำคัญสุดของเราดอกหรือ ต่อเมื่อเราผลิตนฤมิตกรรมของเราได้อย่างไพเราะงดงามเต็มไปด้วยความสัตย์จริงที่เป็นนามธรรมอันเลิศอย่างล้ำค่า นั่นแหละทิศทางสู่สันติสุขในอนาคตจึงจะราบรื่น ปราศจากขวากหนามอันฉ้อฉล ซึ่งดูจะแฝงปนเข้ามาแทบทุกแห่งหน

ส.ศิวรักษ์

๑ กรกฎาคม ๒๕๒๐

คำนำ

ในมหายาน มักมีเรื่องพระพุทธเจ้าแปลก ๆ เช่นในเรื่องไคเภ็ก ซึ่งกล่าวด้วยการสร้างฟ้าและดิน ว่าเมื่อยังไม่มีโลก พระศากยมุนีพุทธเจ้าตรัสให้คุณต่อเปงชาน้าไปเจาะฟ้าและดิน สร้างเป็นโลกขึ้น. ในเรื่องไซอิ๋วว่า พญาลิงชื่อเห้งเจีย ขึ้นไปรุกรานแดนสวรรค์ ซึ่งเป็นที่สถิตของเง็กเซียงฮ่องเต้ ทวยเทพและพวกเซียนปราบเห้งเจียไม่ได้ ต้องร้อนถึงพระศากยมุนีพุทธเจ้า มีพระอานนท์เป็นปัจฉาสมณะเสด็จมาปราบเมืองสวรรค์ของเง็กเซียงฮ่องเต้ จึงเป็นปกติสุขะ ในลังกาวตารสูตร พระศากยมุนีพุทธเจ้า เสด็จไปเทศนาโปรดทศกัณฐ์ ณ ลงกาทวีป แต่อย่างไรก็ตาม ท่านผู้รจนาเรื่องนั้น ๆ ย่อมกล่าวถึงพระองค์ด้วยความเคารพเป็นที่ตั้ง

บัดนี้ ได้พบพระสูตรใหม่อีกเรื่องหนึ่ง ดังจะกล่าวสู่กันฟังต่อไปนี้.

เสฐียรโกเศศ
นาคะประทีป

แถลงเรื่อง

เรื่อง**กามนิต** เป็นหนังสือนวนิยายเกี่ยวด้วยพุทธศาสนาทางลัทธิมหายาน ดำเนินเรื่องอาศัยพุทธประวัติและหลักธรรม ตลอดจนเรื่องราวในพระสูตรต่าง ๆ เป็นโครงเรื่องสอดแทรกด้วยเรื่องในลัทธิศาสนาพราหมณ์และวรรณคดีอินเดีย หนังสือเรื่องนี้ชาวเดนมาร์กชื่อ Karl adolph Gjellerup เป็นผู้แต่ง เป็นภาษาเยอรมัน เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๙ ให้ชื่อว่า "Der Pilger Kamanita" นาย John E. logie แปลจากภาษาเยอรมัน เป็นภาษาอังกฤษ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๔ ให้ชื่อว่า "The Pilgrim Kamanita"

ประวัติของ Karl Adolph Gjellerup ผู้แต่งเรื่องกามนิตนั้น มีปรากฏในหนังสือ Encyclopaedia Britanica Vol. ๑๐. ๑๙๕๖ กล่าวว่า เป็นกวีและนักเขียนวนิยายชาวเดนมาร์ก เกิดเมื่อวันที่ ๒ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๐๐ ที่เมืองโรฮอลท์ มณฑลซีแลนด์ เมื่อเขาได้เขียนหนังสือออกโฆษณา ในตอนแรก ๆ บ่งชัดว่ามีลักษณะเฉพาะตนไปในทางสุนิยม(Optimism)อย่างรุนแรง ทั้งนี้. เพราะได้รับอิทธิพลมาจากจิออรก์ บรางดส์ (Georg

Brandes) นักเขียนและนักวิจารณ์วรรณคดีชาวเดนมาร์ก เมื่อได้เดินทางท่องเที่ยวไปทางยุโรปตอนใต้ และตะวันออกเป็นเวลานาน ทำให้มีความรู้มากขึ้น ต่อมาได้เขียนบทละคร และนวนิยาย ซึ่งแสดงให้เห็นว่ามีความรอบรู้อย่างลึกซึ้งในปัญหาด้านจิตใจและจริยศาสตร์ ในระยะหลัง ๆ ได้นำเอาเรื่องเกี่ยวกับศาสนาทางตะวันออกมาเป็นเค้าโครงเรื่องในการเขียน โดยใช้ประเทศอินเดียเป็นสถานที่ในเรื่อง หนังสือชุดนี้มีอยู่หลายเล่มด้วยกัน เรื่อง**กามนิต**ก็รวมอยู่ในชุดนี้ หนังสือที่เจลลิรุปเขียนในระยะหลัง ได้เขียนเป็นภาษาเยอรมันเสียโดยมาก เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๕ เจลลิรุปได้ย้ายภูมิลำเนาไปอยู่ที่คลอทเชใกล้เมืองเดรสเดนได้รับรางวัลโนเบลทางวรรณคดีเมื่อพ.ศ. ๒๔๖๐ และได้ถึงแก่กรรมเมื่อพ.ศ. ๒๔๖๒

มูลเหตุที่ข้าพเจ้าจะแปลเรื่อง**กามนิต**เป็นภาษาไทยนั้น ก็เนื่องด้วยเมื่อแรกได้หนังสือ**กามนิต**มาอ่านใหม่ ๆ อ่านด้วยความเพลิดเพลินและรู้สึกจับใจ เล่าเรื่องให้พระสารประเสริฐ (ตรี นาคะประทีป) หลวงสรรสารกิจ (เคล้า คชนันทน์) และ "ธันยวัน" ฟัง ทั้งสามคนก็ขอร้องให้แปล แต่ก็ไม่ได้แปลเพราะหนังสือเรื่องนั้นเกี่ยวกับวรรณคดีอินเดีย และของพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน ซึ่งเวลานั้นยังมีความรู้เรื่องเหล่านี้ไม่พอ แต่เป็นเรื่องที่หมายใจไว้แล้วว่าจะต้องแปลระหว่างนั้น คิดหาคำไทยได้เหมาะสมกับคำภาษาอังกฤษคำใดที่มีอยู่ในหนังสือ**กามนิต**ก็จดคำนั้นไว้ เช่น Gateway ก็จดไว้ว่า **ทวารบถ** เป็นต้น เมื่อทำเรื่องลัทธิของเพื่อน ได้ความรู้เรื่องมหายานและเรื่องอื่น ๆ ระทางมาจนถึงปีพ.ศ. ๒๔๗๔ หลวงสรรสารกิจจะมีอายุครบสามรอบ ดำริมีงานทำบุญอายุเป็นพิเศษ เห็นว่ามีความรู้บ้างแล้ว

พอจะทำได้ จึงตกลงแปลเรื่อง**กามนิต**ออกจากภาษาอังกฤษเป็นภาษาไทย ลงในหนังสือ**ไทยเขษม**ก่อน แล้วยกเรื่องทั้งหมดให้เป็นของขวัญแด่หลวงสรรสารกิจในวันเกิดนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า หนังสือ**กามนิต**สำเร็จเป็นเล่มหนังสือขึ้นได้เป็นครั้งแรกก็ด้วยสามแรงช่วยกัน คือ ข้าพเจ้า นาคะประทีป และหลวงสรรสารกิจ แต่การที่หนังสือ**กามนิต**สำเร็จเป็นภาษาไทยได้อย่างงดงามตามซึ่งมีผู้ชมว่าไพเราะ เป็นสำนวนไทยแท้อ่านราบรื่นเหมือนได้ดื่มน้ำเย็นที่ใสแจ๋ว ไม่มีสิ่งอื่นที่มึนเมาเจือปน ก็เพราะนาคะประทีปได้พยายามเกลาสำนวนภาษาไทยของข้าพเจ้าอย่างเต็มฝีมือ ได้เลือกหาคำมาใช้ได้เหมาะ เป็นอย่างที่ในภาษาอังกฤษว่า "คำเหมาะอยู่ในที่เหมาะ" นาคะประทีปสนใจเป็นพิเศษในการคิดศัพท์และแปลศัพท์ เป็นต้นว่า การแปลภาคบนดิน ตอนที่กามนิตโต้ตอบกับพระพุทธเจ้า ข้าพเจ้าจงใจแปลเป็นคำดาด ๆ ง่าย ๆ ให้มีคำเป็นศัพท์แสงน้อยที่สุด และขอร้องไม่ให้พระสารประเสริฐแก้เป็นคำศัพท์ นอกจากจำเป็นจริง ๆ ส่วนภาคบนสวรรค์ จะใช้ศัพท์สูง ๆ อย่างไรก็ได้ เพราะฉะนั้นจะเห็นข้อความตอนภาคบนสวรรค์แพรวพราวไปด้วยศัพท์เพราะ ๆ และงาม ๆ ข้าพเจ้าจำได้ว่า แปลคำว่า Mat ในภาษาอังกฤษว่า "อาสนะ" เพราะเป็นเรื่องพระพุทธเจ้าทรงลาดอาสนะลง พระสารประเสริฐเห็นแล้วก็หัวเราะบอกว่าที่รองนั่งของพระพุทธเจ้าเขาไม่เรียกว่า "อาสนะ" เขามีคำใช้เฉพาะเรียกว่า "นิสีทนสันถัด" ต่างหาก แล้วก็กล่าวต่อไปว่า จะติก็ติไม่ลงเพราะเป็นเรื่องของศาสนา ถ้าไม่ได้เรียนก็ไม่รู้ ฉะนั้น ถ้าท่านผู้อ่านได้อ่านกามนิตตอนใดเป็นที่จับใจท่าน ก็เพราะนาคะประทีป และที่ท่านได้มีโอกาสอ่านเรื่องกามนิตก็เพราะหลวงสรรสารกิจเป็นผู้สรรให้มี

ขึ้น

แม้**กามนิต**จะเป็นเรื่องอ่านเล่นก็จริง แต่มีหลักในลัทธิศาสนาพราหมณ์และพระพุทธศาสนา ตลอดจนวรรณคดีของอินเดีย มีคัมภีร์มหาภรต เป็นต้น แทรกอยู่ในท้องเรื่องตลอดไป รู้สึกดูเหมือนว่าผู้แต่งมีประสงค์จะนำเอาหลักธรรมและคติซึ่งมีอยู่ในลัทธิศาสนาของอินเดีย ไปเขียนให้ฝรั่งผู้ที่ยังไม่รู้ฟังจะนำแต่หลักธรรมไปเผื่อแผ่ให้อ่าน คงจะมีผู้อ่านน้อยคน ยิ่งเป็นหลักธรรมที่ไม่เหมือนกับของฝรั่งอย่างที่เขาได้รับอบรมกันมาก็จะทำให้ไม่อ่านกันยิ่งขึ้น เข้าทำนองตีพิมพ์หนังสือแจก ถ้าเป็นเรื่องเกี่ยวกับศาสนาโดยมากมักไม่อ่านกัน แต่ก็ไม่แปลกอะไร ศาสนาเหมือนยารักษาใจ เมื่อยังไม่เจ็บไข้ได้ทุกข์คับแค้นใจ ก็ใครเล่าจะคิดเห็นคุณค่าของยาว่าวิเศษสักเพียงไหน ต่อเมื่อเกิดไข้ใจเจ็บปวยขึ้น บางทีหวนได้คิดถึงยาก็ไม่ทันกัน โรคมากเสียแล้ว เลยใช้ยาดับทุกข์ชนิดรุนแรงเกินไปก็มี หรือบางทีเมื่อเจ็บถ้ากินยาก็หาย แต่ผู้เจ็บยังไม่อยากกินอยู่นั่นเอง ถึงหวานเป็นลมขมเป็นยา แต่โดยมากมักสมัครกินหวานอยู่ร่ำไป ทั้ง ๆ รู้ว่าหวานเป็นลม เห็นจะเป็นเพราะเหตุคล้ายคลึงกับที่นำมาเปรียบเทียบนี้ ผู้แต่ง**กามนิต**จึงผูกเรื่องเป็นทำนองนิยาย แทรกหลักฐานและคติต่าง ๆ ที่มีความรู้เอาไว้ในเรื่อง เท่ากับเอาน้ำตาลเคลือบยาไว้ ให้ผู้กินไม่รู้ว่ากินยา แต่วิธีเคลือบน้ำตาลของผู้แต่งเป็นชนิดที่กินเพลิน

ท่านผู้ทรงความรู้ หากจะได้อ่านเรื่อง**กามนิต**นี้บ้าง บางทีจะรู้สึกว่าหลักศาสนาที่กล่าวไว้ในเรื่อง มีคติพราหมณ์และพระพุทธศาสนาทั้งนิกายฝ่ายใต้และนิกายมหายานปน ๆ กัน ข้อนี้ก็เป็นจริง เพราะพระพุทธศาสนากับลัทธิพราหมณ์ที่เรียกกันว่า

ไสยศาสตร์ เป็นของเกิดในอินเดียด้วยกัน และแยกออกจากกันได้ยาก เพราะมีหลักธรรมคล้ายคลึงกันมาก ยิ่งกว่าลัทธิศาสนาอื่น ๆ ท่านผู้ใหญ่เคยเล่าให้ฟังว่า พวกพราหมณ์กับพุทธบริษัทย่อมประมูลกันอยู่เสมอ ทางไหนมีอะไรก็ต้องมีเหมือนกัน ไม่ให้แพ้กัน เช่น จักรรถทางไสยศาสตร์เขามีจักรพรรดิ ทางพุทธก็มีธรรมจักร ทางไสยศาสตร์มีตาที่สาม ทางพุทธก็มีอุนาโลม ความจริงพุทธกับไสยศาสตร์จะแยกออกจากกันได้ยากที่สุด เพราะลำต้นเป็นอันเดียวกัน หากแตกกิ่งไปคนละสาขาเท่านั้น จึงเป็นศาสนาที่คู่เคียงแข่งกัน เวลาศาสนาใดขึ้นหน้าศาสนาที่ล้าหลังก็เข้าเกาะ เช่น พุทธาวตารนั้น เป็นเวลาที่ทางพุทธขึ้นหน้า ทางไสยจึงเข้าเกาะเอาว่า พระพุทธคือนารายณ์แบ่งภาค ฝ่ายพระพุทธศาสนาทางมหายานรวมเอาเทวดาต่าง ๆ เข้าไว้มากมาย นั่นก็เห็นได้ว่า เวลานั้นไสยศาสตร์คงขึ้นหน้า จึงเกาะเอาเทวดาทางไสยศาสตร์เข้าไปจูง โดยที่พุทธกับไสยศาสตร์ติดแฝงกันอยู่ พวกเราจึงนับถือกันอยู่ทั้งสองอย่างจนทุกวันนี้

ผู้แต่งคงจะประสงค์นำเอาหลักลัทธิและคติของอินเดียมาเล่าให้ฟังเท่านั้น จึงไม่พูด แต่คติหนึ่งคติใดในศาสนาโดยเฉพาะ และไม่มีคำนำบอกเหตุผลที่แต่ง เพราะถือว่าเป็นเรื่องยาเคลือบน้ำตาล จึงไม่จำเป็นต้องมีคำนำ

อย่างไรก็ดี เรื่อง**กามนิต**เมื่อตีพิมพ์ขึ้นในระยะแรก ๆ ก็มีอาถรรพณ์ เพราะบางท่านเมื่อเห็นชื่อว่า**กามนิต**ก็คิดไปในแง่ว่าคงเป็นหนังสือเกี่ยวกับเรื่องกาม เป็นอย่างเรื่องหนังสือชุดของยายเมรี สโตปส์ในภาษาอังกฤษ ซึ่งมีผู้แปลเป็นภาษาไทยและตีพิมพ์จำหน่ายมุ่งไปในทางการค้า กำลังระบาดแพร่หลายอยู่ในตลาดหนังสือขณะนั้น ก็เป็นธรรมดาอยู่เองที่ครูส่วนมาก

เมื่อเห็นชื่อกามนิตก็คงคิดเห็นเป็นเช่นนั้น แต่ก็มีผู้ที่ได้อ่านและชอบใจไม่น้อยท่านเหมือนกัน ต่อมากระทรวงศึกษาธิการมีความประสงค์จะตีพิมพ์หนังสือเรื่อง**กามนิต** เฉพาะ "ภาคหนึ่งบนดิน" สำหรับเป็นหนังสืออ่านของนักเรียน แต่ขออนุญาตเปลี่ยนชื่อจากกามนิต เป็น **วาสิฏฐี** ซึ่งเป็นชื่อนางเอกในเรื่อง อย่าให้ข้าพเจ้าต้องพูดเลยว่าทำไมจึงเปลี่ยน เรื่องก็ไม่มีอะไรนอกจากไม่ชอบชื่อกามนิตเท่านั้น ภายหลังมีเจ้าภาพงานศพรายหนึ่งมาขออนุญาตพิมพ์เรื่อง**กามนิต** โดยอ้างว่า ท่านผู้วายชนม์ชอบมาก ครั้นตีพิมพ์ไปได้ครึ่งเรื่องก็ต้องชะงักไป เพราะท่านผู้ใหญ่ผู้หนึ่งซึ่งรับเป็นผู้อุปการะงานศพผู้วายชนม์ห้ามไว้ ว่าเรื่องกามนิตเป็นหนังสือที่ไม่สมควรแจกในงานศพ ทั้ง ๆ ที่ท่านผู้ใหญ่ผู้นั้นตามที่ข้าพเจ้าทราบมาว่ายังไม่เคยอ่านสักครั้งเดียว ส่วนผู้เคยอ่านเท่าที่ข้าพเจ้าทราบก็มีอยู่ไม่น้อยท่าน ซึ่งได้รับความเพลินและคติเตือนใจจากการอ่านหนังสือ**กามนิต** และครั้งหลังสุดซึ่งได้ทราบมา ขณะข้าพเจ้าเดินทางไปภาคเหนือ มีผู้เล่าให้ฟังว่าผัวเมียทะเลาะกันถึงกับจะหย่าร้างกัน แต่พอเมียได้อ่านเรื่อง**กามนิต**แล้วก็คิดถึงความหลัง กลับคืนดีกัน ถ้าความจริงเป็นเช่นนั้น ข้าพเจ้าก็ดีใจด้วย

เรื่อง**กามนิต**นี้ เมื่อได้ตีพิมพ์ออกแจกในงานวันเกิดหลวงสรรสารกิจ (เคล้า คชนันทน์) เมื่อพ.ศ. ๒๔๗๔ แล้ว ต่อมาก็ได้ตีพิมพ์อีก จนไม่สามารถจะนับได้ว่ากี่ครั้ง ทั้งตีพิมพ์แจกในงานกุศล ตีพิมพ์จำหน่าย และตีพิมพ์เป็นแบบเรียนอย่างน้อยก็เห็นจะถึง ๑๕ ครั้ง รวมทั้งตีพิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพหลวงสรรสารกิจ เมื่อพ.ศ. ๒๕๐๓ ด้วย เป็นธรรมดาอยู่อย่างหนึ่งที่ว่า หนังสือที่คัดลอกไปตีพิมพ์บ่อยครั้ง

มักจะผิดเพี้ยนจากฉบับเดิมไปโดยลำดับ จนในที่สุดถึงเสียความก็มี เป็นต้นว่า ข้อความตอนหนึ่งในบทที่เก้าของเรื่อง**กามนิต** ที่ว่า "ส่วนองคุลิมาลกำลังใจดี ต้องการให้ข้าพเจ้ามีความสุขบ้าง" บางฉบับได้ตีพิมพ์ผิดเป็น "ส่วนองคุลิมาลกำลังดีใจ" หรือในบทที่ ๑๔ ตอนที่ว่า "ควรจะจับแต่นิ้วแม่มือเจ้าสาว" ก็พิมพ์ผิดไปกลายเป็น "ควรจะจับแต่นิ้วมือเจ้าสาว" ดังนี้เห็นได้ว่าทำให้ความหมายผิดไป ฉะนั้นในคราวที่อนุญาตให้สำนักพิมพ์ก้าวหน้าจัดพิมพ์หนังสือเรื่องนี้จำหน่ายเมื่อพ.ศ. ๒๕๐๓ จึงได้ขอให้นายเจริญ อินทรเกษตร เลขานุการราชบัณฑิตยสถานช่วยสอบทานกับฉบับที่ตีพิมพ์ครั้งแรก ๆ และฉบับภาษาอังกฤษเสียด้วย เป็นการชำระไปในตัว ในคราวนั้น นายเจริญ อินทรเกษตร ได้ทำอภิธานให้ตีพิมพ์รวมไว้ด้วย ส่วนที่ได้ตีพิมพ์คราวนี้ผู้ตรวจใบพิสูจน์ก็ได้พยายามตรวจสอบต้นฉบับพิมพ์พ.ศ.๒๕๐๔ และฉบับพิมพ์เมื่อพ.ศ. ๒๔๘๑

สารบัญ

● ภาคหนึ่ง บนดิน

● ภาคสอง บนสวรรค์

เอกนวนิยายอิงพุทธศาสนา

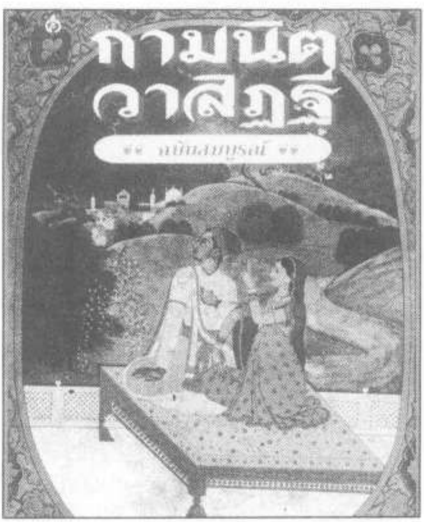
ผลงานนักเขียนรางวัลโนเบิล พ.ศ.๒๔๖๐

KARL ADOLPH GJELLERUP

กามนิต - วาสิฏฐี

ฉบับสมบูรณ์

เสฐียรโกเศศ ● นาคะประทีป

สำนักพิมพ์ศยาม

ภาคหนึ่ง

* * * * * * * * *

บนดิน

๑

พระพุทธเจ้าเสด็จกลับเบญจคีรีนคร

"ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้ สมัยหนึ่งเมื่อพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าเสด็จลงมาตรัสในมนุษยโลกแล้ว และถึงวาระอันควรจะเสด็จเข้าสู่ปรินิพพาน พระองค์ได้เสด็จสู่ที่จาริกไปในคามชนบทราชธานีต่าง ๆ แห่งแคว้นมคธ จนบรรลุกรุงราชคฤห์มหานคร"

ข้อความในพระสูตรเป็นดั่งนี้

* * * * * * * *

ขณะพระองค์เสด็จมาใกล้เบญจคีรีนครคือราชคฤห์เป็นเวลาจวนสิ้นทิวาวาร แดดในยามเย็นกำลังอ่อนลงสู่สมัยใกล้วิกาล ทอแสงแผ่ซ่านไปยังสาลีเกษตร แลละลิ่วเห็นเป็นทางสว่างไปทั่วประเทศสุดสายตา ดูประหนึ่งมีหัตถ์ทิพย์มาปกแผ่อำนวยสวัสดี เบื้องบนมีกลุ่มเมฆเป็นคลื่นซ้อนซับสลับกันเป็นทิวแถว ต้องแสงแดดจับเป็นสีระยับวะวับแววประหนึ่งเอาทรายทองไปโปรยปรายเลื่อนลอยลิ่ว ๆ เรี่ย ๆ รายลงจดขอบฟ้า ชาวนาและโคก็เมื่อยล้าด้วยตรากตรำทำงาน ต่างพากันดุ่ม ๆ เดินกลับเคหสถาน เห็น

ไร ๆ เงาหมู่ไม้อันโดดเดี่ยวอยู่กอเดียว ก็ยืดยาวออกมาทุกที ๆ มีขอบปริมณฑลเป็นรัศมีแห่งสีรุ้ง อันกำแพงเชิงเทินป้อมปราการที่ล้อมกรุงรวมทั้งทวารบถทางเข้านครเล่า มองดูในขณะนั้นเห็นรูปเค้าได้ชัดถนัดแจ้งดั่งว่านิรมิตไว้ มีสุมทุมพุ่มไม้ดอกออกดกโอบอ้อมล้อมแน่นเป็นขนัด ถัดไปเป็นทิวเขาสูงตระหง่านมีสีในเวลาตะวันยอแสง ปานจะฉายเอาไว้เพื่อแข่งกับแสงสีมณีวิเศษ มีบุษราคบัณฑรวรรณและก่องแก้วโกเมน แม้รวมกันให้พ่ายแพ้ฉะนั้น

พระตถาคตเจ้าทอดพระเนตรภูมิประเทศดั่งนี้ พลางรอพระบาทยุคลหยุดเสด็จพระดำเนิน มีพระหฤทัยเปี่ยมด้วยโสมนัสอินทรีย์ในภูมิภาพที่ทรงจำมาได้แต่กาลก่อน เช่น ยอดเขากาฬกูฏ ไวบูลยบรรพต อิสีคิลิ และคิชฌกูฏ ซึ่งสูงตระหง่านกว่ายอดอื่น ยิ่งกว่านี้ ทรงทอดทัศนาเห็นเขาเวภาระอันมีกระแสธาร น้ำร้อน ก็ทรงระลึกถึงคูหาใต้ต้นสัตบรรณอันอยู่เชิงเขานั้นว่าเมื่อพระองค์ยังเสด็จสัญจรร่อนเร่แต่โดยเดียว แสวงหาพระอภิสัมโพธิญาณ ได้เคยประทับสำราญพระอิริยาบถอยู่ในที่นั้นเป็นครั้งแรก ก่อนที่จะเสด็จออกจากสังสารวัฏเข้าสู่แดนศิวโมกษปรินิพพาน

สมัยเมื่อล่วงแล้วแต่ปางหลัง ครั้งยังมีพระชนมายุอยู่ในพระเยาวกาล เมื่อพระเกศายังดำเป็นมันขลับ เสวยอิฏฐารมณ์ผงมต่อความบันเทิงสุขโดยอุดมอันควรแก่ผู้อยู่ในวัยหนุ่มนั้น พระองค์ยังทรงสละสรรพสุขศฤงคารเสียได้แล้ว เสด็จออกจากพระราชสกุลวงศ์แห่งศากยชนบทในอุตรประเทศ เข้าสู่เขตลุ่มน้ำแม่คงคา บรรลุถึงเชิงเวภารบรรพตอันสูงลิ่ว ได้เสด็จประทับอยู่ที่นั้นเป็นปฐมกาลตลอดเวลาได้ช้านาน และเสด็จภิกขาจาร

ในกรุงราชคฤห์ทุกบุพพัณหเวลา

สมัยนั้น และในคูหานั้น พระเจ้าพิมพิสารท้าวพญาแห่งมคธราษฎร์ได้เสด็จมาเฝ้าเยี่ยมพระองค์ ทรงอ้อนวอนอัญเชิญเสด็จให้กลับคืนแคว้นศากยะเพื่อเสวยความสุขแห่งโลก แต่พระตถาคตมิทรงหวั่นไหว กลับประทานพระธรรมเทศนา จนพระเจ้าพิมพิสารบังเกิดความเลื่อมใสศรัทธาในพระสัทธรรม ต่อมาได้เป็นอุบาสกสำคัญของพระพุทธองค์เจ้า

นับแต่นั้นมาจนถึงเวลาที่กล่าวนี้ล่วงได้ ๕๐ ปีบริบูรณ์แล้ว ระวาง ๕๐ ปีนั้น มิใช่จะเพียงทรงเปลี่ยนแปลงพระองค์จากความเป็นผู้แสวงหาความจริงจนได้ตรัสรู้พระสัมโพธิญาณ ยังทรงบันดาลให้ความมีความเป็นแห่งสังสารโลกเปลี่ยนแปลงไปด้วย อดีตกาลเมื่อเสด็จประทับอาศัยอยู่ในถ้ำใต้ต้นสัตบรรณครั้งกระโน้น ถ้าเทียบกับครั้งกระนี้ ดูผิดกันห่างไกลนักหนา ครั้งกระโน้น พระองค์เป็นผู้แสวงหาความหลุดพ้นทุกข์ ต้องต่อสู้กับกิเลสมารอันหนาแน่น ต้องกระทำทุกรกิริยา ซึ่งมนุษย์อื่นที่แกล้วกล้าสามารถก็ย่อมท้อทำไม่ได้ จนภายหลังทรงเห็นแจ้งซึ่งสังสารทุกข์ เสด็จออกจากทุกข์แล้ว ได้ตรัสเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า อันความเป็นไปของพระองค์ครั้งกระโน้นตลอดมาจนครั้งกระนี้ ก็เหมือนดั่งกลางวันในฤดูฝน พอรุ่งเช้ามีแสงแดดแผดจ้า แล้วนภากาศพยับอับแสง เกิดพายุแรงฟ้าคะนองก้องสะท้านซ่านด้วยเม็ดฝน ครั้นแล้ว ท้องฟ้าก็หายมืดมน กลับสว่างสงบเงียบ มีวิเวกเหมือนภูมิประเทศในยามเย็นที่กล่าวแล้วจนกว่าพระอาทิตย์จะอัสดงดิ่งหายไปในขอบฟ้า

อันว่าพระอาทิตย์จะอัสดงลง ฉันใด สำหรับพระตถาคตในขณะนี้ก็มีฉันนั้น พระองค์ได้สั่งสอนเวไนยสัตว์ให้เห็นแจ้ง

ซึ่งกองทุกข์ ทรงแสดงพระธรรมอันแท้จริงให้แจ้งประจักษ์ และประทานหลักความหลุดพ้นจากทุกข์แก่มนุษยนิกรทั่วโลกธาตุ มีบริษัทสี่เป็นผู้สืบศาสโนวาทเผยแผ่พระธรรมของพระองค์ให้แพร่หลาย และประพฤติปฏิบัติด้วยกาย วาจา ใจ รักษาไว้ตลอด จิรกาลาวสาน

แม้เมื่อพระองค์เสด็จประทับยืนอยู่ขณะนั้น ก็ได้ทรงจินตนาการ อันเกิดขึ้นด้วยพระปริวิตกถึงที่ได้เสด็จมาโดดเดี่ยวตลอดวันว่า "ถึงเวลาแล้ว ในไม่ช้า เราก็จะละสังขารนี้ไป คือสังสาระซึ่งเราได้ถ่ายถอนตนหลุดพ้นแล้ว ตลอดจนยังผู้ที่มาในภายหลังหลุดพ้นด้วย แล้วเข้าสู่ความดับสนิทด้วยอำนาจแห่งปรินิพพานธาตุ"

พระตถาคตทอดทัศนาการภูมิประเทศอันแผ่ไพศาลอยู่เฉพาะพระพักตร์แล้วตรัสว่า "ดูก่อน ราชคฤห์อันเป็นนครแห่งเบญจคีรี มีปริมณฑลงดงามตระการ อุดมด้วยนาสาลีและมหาศิงขรอันน่าเบิกบานหฤทัย เราได้แลดูในครั้งนี้เป็นปัจฉิมทัศนาการ" ตรัสแล้วก็ยังประทับอยู่ ณ ที่นั่น จนภูมิประเทศที่ค่อย ๆ เลือน ๆ ลงในยามเย็นคงเหลือให้เห็นเด่นชัดแต่อุดมสถานอยู่สองแห่งที่ต้องแสงแดดดั่งดาดด้วยทองคำแห่งหนึ่งคือปราสาทของพระเจ้าพิมพิสาร เมื่อพระพุทธองค์ยังทรงอยู่ในวัยเป็นภิกษุหนุ่มซึ่งยังไม่มีใครรู้จัก ได้เสด็จผ่านไปทางนั้น พระเจ้าแห่งแคว้นมคธ คือพญาพิมพิสาร ทอดพระเนตรเห็นพระองค์เป็นครั้งแรกโดยเหตุที่พระองค์มีพระลักษณาการดั่งสีหดำเนิน สถานที่อีกแห่งหนึ่งคือยอดหลังคาเทวสถาน ซึ่งแต่ก่อน ๆ มาเมื่อพระองค์ยังมิได้ประทานพระธรรมเทศนาแก่มนุษยนิกรให้พ้นจากทารุณพิธีเคยเป็นสถานที่พลีชีวิตสัตว์อันหาความผิดมิได้นับจำนวนเป็น

พัน ๆ เพื่อบูชายัญเทวรูปที่ในนั้น บัดเดี๋ยวใจ ยอดปราสาทและยอดหลังคาเทวสถานก็เลือนหายเข้าสู่ความมืดแห่งสายัณหสนธยา ขณะนั้นได้ทอดพระเนตรเห็นสถานที่ซึ่งพระองค์กำลังจะเสด็จไปอยู่นี้ กล่าวคือทางยอดแห่งพุ่มไม้อยู่ลิบ ๆ เบื้องพระพักตร์โพ้นเป็นป่ามะม่วงที่หมอชีวกแพทย์หลวง ของพญาพิมพิสารอุทิศถวายเป็นที่ประทับของพระตถาคต

ณ ป่ามะม่วงนี้ พระตถาคตตรัสให้พระอานนท์พุทธอุปัฏฐากนำพระสาวกประมาณ ๒๐๐ ล่วงหน้าไปก่อน ด้วยพระองค์มีพระพุทธประสงค์จะแสวงหาความวิเวกในวันนั้น แล้วจึ่งจะเสด็จดำเนินตามไปภายหลัง พระองค์ทรงทราบอยู่ว่ายังมีพระภิกษุหมู่หนึ่งจากเบื้องตะวันตก มีพระสารีบุตรอัครสาวกเป็นประธาน ก็จะมาสู่ป่ามะม่วงในเวลาเย็นวันนั้นด้วย โดยเหตุที่มีพระพุทธประสงค์ปวิเวกธรรม จึ่งตั้งพระหฤทัยจะไม่เสด็จกลับไปให้ถึงป่ามะม่วงในเย็นวันนั้น จะทรงแสวงหาที่แรมในชั่วราตรีตามละแวกบ้านแถวนั้นก่อน

ระวางนั้น ขอบฟ้าทางเบื้องตะวันตกเปลี่ยนจากสีทองเป็นสีดำหลัวขมุกขมัวลง ภูมิประเทศโดยรอบมืดตามลงทุกที ค้างคาวที่เกี่ยวเกาะบนต้นรัง เห็นดำทะมึนทึน ตกใจด้วยได้ยินเสียงฝีเท้าคนเดินมา ก็ปล่อยเท้าที่เกาะแล้วกางปีกบินถลาร้องเสียงแหลมหายไปทางสวนผลไม้ในแถวนั้น

เมื่อพระตถาคตเสด็จบทจรมากว่าจะถึงละแวกพระนครก็มืดค่ำลงแล้วด้วยประการฉะนี้

๒

พบ

พระตถาคตเจ้ามีพระพุทธประสงค์จะทรงแรมคืนในบ้านแรกที่เสด็จไปถึง ซึ่งในที่นี้คือบ้านตั้งอยู่ในบริเวณสวน มีช่องไม้ให้ลอดแลเห็นฝาผนังของบ้านเป็นสีเขียว ขณะพระองค์ทรงย่างพระบาทเข้าไปถึงประตูบ้าน ทอดพระเนตรเห็นข่ายดักนกห้อยอยู่บนกิ่งไม้ จึงเสด็จผ่านเลยไปเสียโดยมิได้รั้งรอ เพราะบ้านนั้นเป็นที่อยู่ของพรานนก ในตอนนี้มีบ้านตั้งอยู่ห่าง ๆ กัน เพราะเป็นชายพระนคร ซ้ำเกิดเพลิงไหม้บ้านเรือนเสียหลายหลัง ในเวลาไม่สู้ช้านัก เพราะฉะนั้นกว่าจะทรงพบบ้านอีกสักหลังหนึ่งก็เป็นเวลานาน บ้านหลังนี้เป็นโรงนาของพราหมณ์ผู้มีอันจะกิน พอพระพุทธเจ้าเสด็จคล้อยเข้าไปในประตูรั้วก็ทรงได้ยินเสียงหญิงผู้ภริยาทั้งสองของพราหมณ์กำลังทะเลาะวิวาทด่าทอกัน พระองค์จึงทรงหันกลับออกจากประตูเสด็จพระพุทธดำเนินต่อไป

บริเวณสวนของพราหมณ์ผู้มีอันจะกินนี้ มีเนื้อที่ยืดยาวไปตามถนนมากจนพระองค์ทรงรู้สึกลำบากพระกรัชกายเหนื่อยล้าในทาง เพราะเสด็จดำเนินมาไกล ทั้งพระบาทขวาสะดุดหินอัน

แหลมคม กระทำให้บังเกิดทุกขเวทนาอักเสบเจ็บปวด เมื่อพระตถาคตเสด็จมาถึงบ้านอีกหลังหนึ่ง ก็มีพระอาการดั่งข้างต้นนี้ บ้านที่เสด็จมาถึงใหม่แลเห็นได้แต่ไกล เพราะแสงไฟที่จุดไว้ในบ้านลอดช่องตาข่าย และช่องประตูพุ่งออกมาสว่างถึงถนน บ้านนี้แม้คนจักษุบอดผ่านมา ก็ต้องทราบว่าเป็นบ้านมีคนอยู่ เพราะได้ยินเสียงเลี้ยงดูกันสนุกสนานเฮฮา เสียงตบมือกระทืบเท้ากันโครมคราม และเสียงพิณดังไม่ขาดสาย หญิงงามนางหนึ่งทรงพัสตราภรณ์แพรล้วน ศอสวมมาลัยมะลิพวงยืนพิงอยู่กับเสาประตู นางแย้มไรฟันอันแดงด้วยหมากเคี้ยว ยิ้มยั่วหัวเราะร่า อันเชิญผู้เดินทางคือพระตถาคตเจ้าให้เสด็จเข้าไปในบ้าน โดยกล่าววาจาว่า "เชิญท่านผู้เป็นแขกแปลกหน้า เชิญเข้ามาเถิด บ้านนี้เป็นที่สนุกสำราญร่าเริง" แต่พระตถาคตเจ้าเสด็จผ่านเลยบ้านนั้นไปเสีย และในระวางที่เสด็จเลยมานั้น ทรงระลึกถึงถ้อยคำของพระองค์ที่เคยตรัสคือ "ถ้าจะดูโศกาดูรในหมู่สงฆ์ ก็ในการร้องขับทำเพลง ถ้าจะดูความบ้าในหมู่สงฆ์ ก็ในการเต้นรำ ถ้าจะดูความเป็นเด็กในหมู่สงฆ์ ก็ในอาการยิงฟันหัวเราะ" บ้านที่อยู่ถัดไปไม่สู้ไกลนัก แต่ได้ยินเสียงพิณและเสียงร่าเริงล่องมาตามลมได้แต่ไกล พระองค์จึ่งผ่านอีกบ้านหนึ่ง ทอดพระเนตรเห็นชายสองคนกำลังชำแหละโค ซึ่งเพิ่งฆ่าใหม่ ๆ ในตอนเย็นวันนั้น ก็เสด็จเลยบ้านผู้ขายเนื้อโคไป

บ้านอยู่ถัดไป ตรงลานหน้าบ้านมีหม้อและชามดินเพิ่งปั้นเสร็จใหม่ ๆ วางอยู่เรียงราย อันเป็นการงานแห่งเจ้าของบ้านที่พากเพียรลงแรงทำเป็นสัมมาอาชีพได้ในวันนั้น เครื่องปั้นหม้อยังคงวางอยู่ใต้ต้นมะขามใหญ่ ขณะนั้นกุมภการช่างปั้นหม้อกำลังเอาชามดินดิบออกจากเครื่องปั้น ขนเอามาวางเรียงรวมกันไว้

พระองค์เสด็จเข้าไปหาชายปั้นหม้อ แล้วตรัสว่า "ดูก่อนท่านผู้เผ่าภคะ ตถาคตจะขออาศัยพักแรมคืนที่ห้องโถงในบ้านท่านจะมีข้อขัดข้องอย่างไรบ้างหรือไม่?"

ชายปั้นหม้อตอบว่า "ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ไม่มีข้อขัดข้องอย่างไรเลย แต่ทว่าในขณะนี้มีอาคันตุกะ ได้รับความเมื่อยล้าเพราะเดินทางไกล มาขออาศัยแรมคืนอยู่แล้ว ถ้าไม่มีความรังเกียจ ก็เชิญท่านผู้เจริญเถิด"

พระตถาคตตรัสทรงรำพึงว่า "แท้จริงความวิเวกเป็นสหายอันวิเศษกว่าสหายอื่น ๆ แต่อาคันตุกะที่มาพักอยู่ก่อน เดินทางเมื่อยล้ามาอย่างเรา ได้ผ่านเลยบ้านแห่งชนที่ประกอบมิจฉาชีพและไม่บริสุทธิ์จนถึงบ้านชายปั้นหม้อจึ่งได้หยุดขออาศัย คนเห็นปานนี้ เราอาจร่วมสมาคมแรมคืนอยู่ด้วยกันได้"

ครั้นแล้ว เสด็จเข้าไปในห้องโถง ทอดพระเนตรเห็นชายหนุ่มคนหนึ่ง มีลักษณะเป็นผู้ดีมีตระกูล นั่งอยู่บนเสื่อข้างมุมห้อง

พระตถาคตตรัสปราศรัยด้วยว่า "ดูก่อนอาคันตุกะ ถ้าท่านไม่รังเกียจตถาคตจะขออาศัยแรมราตรีในห้องโถงนี้"

ชายคนนั้นตอบว่า "ข้าแต่ท่านผู้เจริญ เชิญท่านตามความพอใจเถิด เพราะห้องโถงของกุมภการกว้างขวางพอ"

พระตถาคตเจ้าทรงลาดพระนิสีทนสันถัตลงใกล้ฝา ลดองค์ลงประทับด้วยสมาธิบัลลังก์ มีพระกายตั้งตรง ดำรงพระสติสัมปชัญญะสงบนิ่ง ตลอดยามต้นแห่งราตรีนั้น ส่วนชายหนุ่มก็นั่งนิ่งอยู่ตลอดยามต้นเหมือนกัน

ต่อมา พระตถาคตเจ้าทอดพระเนตรเห็นชายหนุ่มมีอาการสงบนิ่งเช่นนั้นก็ทรงรำพึงว่า "กุลบุตรผู้นี้เป็นผู้แสวงหาโมกษธรรม

กระมังหนอ อันเราควรถามดู" ทรงจิตนาการดั่งนี้แล้ว หันพระพักตร์ไปทางชายหนุ่ม แย้มพระโอษฐ์ตรัสถามว่า

"ดูก่อน อาคันตุกะ ท่านมาถือเพศเป็นผู้ละเคหสถานเพราะเหตุเป็นไฉน?"

ชายหนุ่มตอบว่า "ข้าแต่ท่านผู้เจริญ เวลานี้ยังไม่ดึกนัก ถ้าท่านไม่รังเกียจข้าพเจ้าจะเล่าถึงเหตุที่ข้าพเจ้าละเคหสถานมาถือเพศเป็นดั่งนี้"

พระพุทธเจ้าประทานพระอนุญาต โดยพระศิรวิญญัติในอาการอันเป็นมิตรภาพ ชายหนุ่มจึงเริ่มเล่าเรื่องของตนต่อไปนี้

๓

สู่ฝั่งแม่คงคา

ข้าพเจ้าชื่อกามนิต เกิดที่กรุงอุชเชนีอันเป็นนครมีภูเขาล้อมรอบอยู่ไกลไปทางใต้ในแคว้นอวันตี บิดาเป็นพ่อค้า แม้มีตระกูลไม่สูงศักดิ์เป็นพิเศษ แต่ก็เป็นเศรษฐีมั่งมีมาก ท่านบิดาได้จัดให้ข้าพเจ้าได้รับการศึกษาอบรมในศิลปวิทยาเป็นอย่างดี เมื่อข้าพเจ้ามีอายุอันควรแล้ว ก็เข้าพิธีสวมยัชโญปวีตสายธุร่ามงคลพราหมณ์ตามลัทธิ เวลานั้น ข้าพเจ้ามีวิชาความรู้อันควรแก่กุลบุตรอย่างเชี่ยวชาญที่สุด จนคนทั้งหลายเชื่อว่า ข้าพเจ้าคงได้ศึกษามาจากมหาวิทยาลัยตักกสิลาเป็นแน่แท้ ข้าพเจ้าสามารถในมวยปล้ำและฟันดาบ เสียงก็ไพเราะ เพราะได้รับการฝึกฝนในคันธรรพศาสตร์อย่างชำนาญ ทั้งสามารถดีดพิณได้แคล่วคล่องเท่ากับนักดนตรีที่ลือชื่อ บรรดาโศลกในมหากาพย์ภารตะและกาพย์อื่น ๆ ข้าพเจ้าสาธยายได้เจนใจ ซ้ำการประพันธ์ฉันทพฤตติวิธี ก็อาจร้อยกรองได้รวดเร็วและมีข้อความไพเราะลึกซึ้ง ตกว่าวิชาใด ๆ อันควรแก่กุลบุตรจะต้องรู้ ข้าพเจ้าย่อมทราบได้อย่างดีที่สุด ดูก่อน ท่านอาคันตุกะ อันวิชาความรู้ของข้าพเจ้านั้น เป็น

ที่พูดกันติดปากของประชาชนชาวอุชเชนีว่า "เชี่ยวชาญเหมือนมาณพกามนิตทีเดียว"

อยู่มาวันหนึ่ง เมื่อข้าพเจ้าอายุได้ ๒๐ ปี บิดาได้เรียกตัวเข้าไปหา แล้วพูดว่า

"ลูกรักเอย บัดนี้การศึกษาของเจ้าก็สำเร็จบริบูรณ์แล้ว ถึงเวลาที่จะต้องดูสิ่งต่าง ๆ ในโลก ให้หูตากว้างออกไปบ้าง แล้วจึ่งเริ่มประกอบการพาณิชย์เป็นอาชีพต่อไป เวลานี้พอดีประจวบเหมาะเพราะใน ๒-๓ วันนี้พระเจ้าแผ่นดินของเราตรัสให้แต่งราชทูตไปเจริญทางพระราชไมตรี กับพระเจ้าอุเทนแห่งกรุงโกสัมพี ซึ่งอยู่ไกลไปทางเหนือ พ่อมีสหายอยู่ในเมืองนั้นคนหนึ่งชื่อประณาทเคยไปมาหาสู่กันเสมอ เขาได้บอกแก่พ่อไว้นานแล้วว่า ถ้าเอาสินค้าเมืองเรา มีแก้วหิน ไม้จันทน์ผง เครื่องจักสานและผ้า ไปขายที่กรุงโกสัมพี จะได้กำไรงาม ที่พ่อไม่อยากนำสินค้าไปขายเพราะหนทางไกล ไปตามทางก็มีโจรผู้ร้ายซุกซุมเป็นที่รังเกียจอันตรายมากอยู่ แต่ทว่าถ้าได้ไปในพวกราชทูตแล้ว เป็นอันปลอดภัย ลูกเอ๋ย! เจ้าจงเตรียมตัวเถิด เข้าไปเลือกสินค้าในโรงเก็บ บรรทุกเกวียนโคไปสัก ๑๒ เล่ม สมทบกระบวนท่านราชทูตไป ของที่เอาไปนี้เมื่อขายได้ให้ซื้อกาสิกพัสตร์(ผ้าบางพาราณสี) และข้าวชนิดที่ดีกลับมา นี่แหละ จะเป็นบทเรียนการค้าของเจ้าในขั้นต้น ซึ่งพ่อหวังว่าจะเป็นผลดีแก่เจ้าอย่างงาม อีกอย่างหนึ่งเจ้าจะได้เห็นประเทศต่าง ๆอันมีลักษณะพื้นภูมิแปลก ๆ ผิดกว่าประเทศของเรา ตลอดจนได้รู้เห็นขนบธรรมเนียมและได้สมาคมกับคนชั้นสูง คือพวกท่านราชทูตได้ทุกวัน จะได้จำกิริยาท่าทางของผู้ดี เพิ่มคุณสมบัติขึ้นในตัวเรา ดังนี้ พ่อจึ่งถือว่าได้รับประโยชน์อย่างใหญ่ เพราะพ่อค้าจะต้องเป็นคนมีหูตาสว่างจึ่ง

จะใช้ได้"

ข้าพเจ้าขอบคุณในความกรุณาของท่าน ดีใจจนน้ำตาไหล และต่อมาอีก ๒-๓ วัน ข้าพเจ้าได้ร่ำลาบิดามารดาและละเคหสถาน เริ่มออกเดินทาง

ขณะออกจากประตูเมือง รู้สึกว่าได้เป็นหัวหน้าควบคุมเกวียนสินค้า หัวใจข้าพเจ้าเต้นเร้าด้วยความอิ่มเอิบใจ คิดนึกไปต่าง ๆ นานาอย่างร่าเริง การเดินทางล่วงไปวันหนึ่ง ๆ ก็เท่ากับได้ประสบมหกรรมอย่างสนุกสุดใจ ตกเวลากลางคืนหยุดพักเดินทาง ก่อไฟกองใหญ่เพื่อป้องกันเสือ ข้าพเจ้านั่งล้อมวงอยู่ข้างท่านราชทูตและคนนอกนั้นก็ล้วนเป็นผู้สูงอายุและมีศักดิ์ กระทำให้ข้าพเจ้ารู้สึกคล้าย ๆ กับว่าอยู่ในเทวสมาคม ณ แดนสวรรค์

เดินทางผ่านป่าใหญ่ในแดนเวทิส แล้วข้ามยอดเขาแห่งทิววินธัย จนบรรลุทุ่งกว้างใหญ่ฝ่ายเหนือ กระทำให้รู้สึกว่าได้มาเห็นโลกใหม่อยู่ตรงหน้า เพราะแต่ก่อน ๆ มาไม่เคยคิดว่าโลกเรานี้จะแผ่ไปกว้างขวางมหึมาถึงปานฉะนี้

ล่วงประมาณหนึ่งเดือน นับแต่ออกเดินทางมา เย็นวันหนึ่งมองดูทางยอดดงตาลเห็นเป็นแถบทองขนาดใหญ่สองแถบ ดูประหนึ่งว่าคลี่คลายออกจากกันอยู่ตรงขอบฟ้า ซึ่งแลเห็นเป็นหมอกอยู่หลัว ๆ และแล่นขนานกันมาเป็นเส้นบนภูมิภาคอันเขียวชอุ่มด้วยตฤณชาติ แล้วค่อย ๆ เข้าใกล้กัน จนที่สุดรวมกัน เป็นสายเดียวมีขนาดกว้างใหญ่

ข้าพเจ้ารู้สึกว่ามีใครมาตบไหล่ เหลียวไปดูก็เห็นท่านราชทูต ข้าพเจ้าไม่ทันรู้สึกตัว เมื่อท่านเดินเข้ามา ท่านได้พูดว่า

"กามนิต ที่เห็นเป็นแถบทองโน่น คือแม่น้ำยมุนาและแม่คงคาอันศักดิ์สิทธิ์ กระแสน้ำทั้งสองมารวมกันตรงหน้าเราอยู่นี้"

ข้าพเจ้ายกมือขึ้นจบบูชา

ท่านราชทูตกล่าวต่อไปว่า "ที่เจ้าแสดงเคารพเช่นนั้นเป็นการดีแล้ว เพราะแม่คงคามาจากแดนแห่งทวยเทพ อันอยู่ในกลางเขาซึ่งมีหิมะปกคลุมทางอุตรประเทศ และไหลดุจกล่าวว่ามาจากแดนสวรรค์ ส่วนแม่น้ำยมุนานั้นเล่าไหลมาจากแดนอันขจรนามแต่กาลไกลสมัยมหาภารตะ น้ำแห่งแม่น้ำยมุนาย่อมล้นไหลผ่านหัสดินปุระซึ่งปรักหักพังแล้ว และท่วมลบทุ่งกุรุซึ่งปาณฑพพี่น้องกับพวกเการพได้ทำสงคราม เพื่อชิงชัยในความเป็นใหญ่ ณ ที่ตรงนั้นพระกฤษณะเป็นสารถีขับรถรบให้พระอรชุนและพระกรรณกำลังพิโรธอยู่ในค่าย แต่เรื่องเหล่านี้ไม่จำเป็นต้องเล่าก็เห็นจะได้ เพราะเห็นว่าเจ้าเปรื่องโปร่งเจนใจอยู่แล้ว ตัวเราเคยยืนอยู่บ่อย ๆ บนแหลมที่เห็นอยู่โน้น มองดูแม่น้ำยมุนาอันมีสีเขียวไหลเป็นลูกระลอกลดหลั่นแข่งไปกับแม่น้ำคงคาซึ่งมีสีเหลืองต่างสีต่างไหลไม่รวมกันเขียวและเหลือง ได้แก่กษัตริย์และพราหมณ์ อันอยู่ร่วมในมหาสมุทร คือวรรณะด้วยกัน ต่างจรร่วมทางไปสู่แดนแห่งพรหม บางคราวเข้ามาใกล้ชิดกัน บางคราวห่างกันและบางคราวก็ร่วมกัน เป็นดั่งนี้นิรันดรเปรียบเสหมือนแม่น้ำทั้งสองที่เห็นอยู่นี้ ครั้นแล้วเรารู้สึกว่าใจลอย แว่วคล้ายได้ยินเสียงรบ เสียงศัสตราวุธกระทบกัน เสียงเป่าเขาเร้าเร่งพลเสียงม้าร้อง เสียงช้างแปร๋แปร้น หัวใจของเราก็ตึ๊กตั๊กเต้นถี่เข้าเพราะรู้สึกว่าบรรพบุรุษของเราก็มาอยู่ที่นี่ด้วย และโลหิตของท่านเหล่านั้นก็ไหลนองซึมไปในทรายแห่งทุ่งกุรุนี้"

ข้าพเจ้ารู้สึกปลาบปลื้มในท่านราชทูต เงยหน้าขึ้นดูท่านซึ่งเป็นผู้อยู่ในวรรณะกษัตริย์ สืบตระกูลนักรบเป็นทายาทมา

ขณะนั้น ท่านราชทูตจูงมือข้าพเจ้ากล่าววาจาว่า "มาทางนี้

ลูกมาดูภูมิประเทศที่เราจะไปถึง" ท่านพาข้าพเจ้าเดินอ้อมไปทางสุมทุมไม้ พ้นออกไปเพียง ๒-๓ ก้าวเท่านั้นก็เห็นภูมิประเทศนั้นอยู่ทางเบื้องตะวันออก

พอข้าพเจ้าเห็น ก็ออกอุทาน เพราะมองไปทางหัวเลี้ยวแม่คงคา ก็เห็นกรุงโกสัมพีดูงดงามมาก เห็นกำแพงปราการบ้านเรือนสลับสล้างดูเป็นลดหลั่น มีเชิงเทินท่าน้ำท่าเรือต้องแสงแดดในเวลาอัสดง ดูประหนึ่งว่าเป็นเมืองทอง ส่วนยอดปราสาทที่เป็นทองแท้ก็ส่งแสง ดูดั่งว่ามีอาทิตย์อยู่หลายดวง ควันไฟสีดำแดงพลุ่ง ๆ ขึ้นจากลานเทวสถาน ถัดลงไปข้างล่างริมฝั่งน้ำเห็นควันสีเขียวอ่อนลอยขึ้นมาจากอสุภะที่กำลังเผาในลำน้ำอันศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งฉายเงาแห่งสถานต่าง ๆ ลงไป เห็นกระเพื่อม ๆ มีเรือน้อยใหญ่นับไม่ถ้วน มีใบและธงทิวสีต่าง ๆ แลดูงามตา ตรงท่าน้ำเห็นอยู่ไกล ประชาชนอาบน้ำอยู่มากมาย นาน ๆ ได้ยินเสียงคนพูดดังหึ่ง ๆ คล้ายเสียงผึ้ง

ขอให้ท่านผู้เจริญคิดดูเถิด ข้าพเจ้ารู้สึกคล้ายกับว่าได้มองเห็นเทวโลกยิ่งกว่าได้เห็นเมืองมนุษย์ แท้จริงลุ่มแม่น้ำคงคาทั้งหมดนี้ มีความงามดูเป็นสรวงสวรรค์อันปรากฏให้เห็นขึ้นแก่ตาข้าพเจ้า

ในคืนนั้นเอง ข้าพเจ้าไปถึงเมือง และพักอยู่ที่บ้านท่านประณาท ผู้สหายเก่าแก่แห่งบิดา

รุ่งเช้าตรู่ ข้าพเจ้ารีบไปยังท่าน้ำที่ใกล้ที่สุด เมื่อกำลังลงขั้นบันได รู้สึกเบิกบานใจ ไม่ทราบว่าจะอธิบายได้อย่างไร เพราะได้มีโอกาสมาสนานกายในน้ำอันศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งมิใช่แต่จะชำระล้างฝุ่นธุลีที่ติดต้องตัว เพราะไปเดินทางมาเท่านั้น ยังเป็นน้ำที่สามารถชำระบาปมลทินให้หมดสิ้นไปได้ด้วย ข้าพเจ้าจึ่งไม่แต่

จะอาบอย่างเดียว ได้เอาขวดไปบรรจุน้ำศักดิ์สิทธิ์สำหรับไปฝากท่านบิดาด้วย อนิจจา! ขวดน้ำนี้หาได้ไปถึงท่านไม่ ด้วยเหตุไรจะได้ทราบในภายหลัง

ถัดจากอาบน้ำแล้ว ท่านผู้เฒ่าประณาทศีรษะหงอก มีท่าทางน่านับถือ ได้พาข้าพเจ้าไปเที่ยวตลาดในเมือง และอาศัยความช่วยเหลือของท่าน เพียง ๒-๓ วันเท่านั้น ข้าพเจ้าขายสินค้าที่บรรทุกมาได้หมด มีกำไรอย่างงาม และกว้านซื้อสินค้าพื้นประเทศสะสมไว้เป็นจำนวนมาก ที่ชาวเมืองข้าพเจ้านิยมให้ราคาสูง

เมื่อการค้าขายของข้าพเจ้าให้ผลดีอย่างเร็ววัน มีเวลาว่างเหลืออยู่มาก กว่าท่านราชทูตจะกลับ ดั่งนี้ ข้าพเจ้ารู้สึกดีใจมากจะได้เที่ยวชมบ้านเมืองหาความสนุกสำราญตามอำเภอใจได้บริบูรณ์ ซึ่งความจริงก็เป็นเช่นนั้น เพราะได้โสมทัตต์บุตรท่านประณาทเป็นผู้นำเที่ยว

๔

สาวน้อยผู้เดาะคลี

เวลางามยามบ่ายวันหนึ่ง โสมทัตต์กับข้าพเจ้าพากันไปเที่ยวที่อุทยานนอกเมือง อุทยานนี้งดงามมาก ตั้งอยู่ริมฝั่งอันสูงของแม่คงคา มีต้นไม้ใหญ่ใบครึ้ม มีสระบัวขนาดใหญ่ มีศาลาที่พักอาศัยและซุ้มมะลิเลื้อย ซึ่งในเวลานั้นประชาชนพากันไปเที่ยวหาความสำราญใจกันเกลื่อนกล่น ข้าพเจ้ากับโสมทัตต์นั่งบนชิงช้า มีคนคอยรับใช้แกว่งไกวให้รู้สึกเบิกบานใจไม่น้อย ในขณะที่ได้ยินเสียงนกโกกิลา นกปรอดเทศร้องระงม ทันใดนั้นได้ยินเสียงกำไลข้อเท้ากระทบกัน โสมทัตต์สหายข้าพเจ้าก็ผลุนผลันลุกขึ้นออกจากชิงช้า พลางเรียกข้าพเจ้าว่า “ดูทางนี้ กามนิต ดูพวกนางงามที่สุดของกรุงโกสัมพีกำลังเดินมาเป็นหมู่ สตรีเหล่านี้ล้วนเป็นพรหมจาริณี เลือกสรรเอามาจากพวกมั่งมีและชั้นสูงทั้งนั้น สำหรับมาเล่นคลีบูชาพระลักษมีเทวีแห่งเขาวินธัย นับว่าเคราะห์ดีมาก สหายเอ๋ย! ที่ได้มาเห็นนางงามในเวลาเดาะคลีเพราะจะดูได้เต็มตาไม่มีใครหวงห้าม มาเถิด! อย่าให้เสียเที่ยวเลย”

เป็นธรรมดาอยู่เอง ในเรื่องเช่นนี้ไม่ต้องคอยเตือนซ้ำ ข้าพเจ้าลุกขึ้นตามโสมทัตต์ติด ๆ ไปโดยเร็ว ถึงที่แห่งหนึ่งสร้างเป็นเวทีขนาดใหญ่ ประดับประดาด้วยแก้วหินต่าง ๆ เห็นเหล่านางงามรวมกันอยู่บนนั้น กำลังจะลงมือเล่น ข้าพเจ้าต้องยอมรับว่าที่ได้มาเห็นนางแน่งน้อยแต่ละคนทรงโฉมควรพิศวง สวมพัสตราภรณ์ล้วนแพรพรรณพริ้งเพราด้วยเครื่องถนิมอลังการแลลานตาดั่งนี้ มิใช่เป็นสิ่งที่จะได้ดูบ่อย ๆ ป่วยกล่าวไปไย ถึงกิริยาท่าทางที่เรียงร่ายย้ายท่าอันงอนงามในยามไขว่คว้าลูกคลี เพียงได้เห็นอยู่นี้เป็นแต่ชั้นต้น ต่อนั้นไปเหล่านางผู้มีเนตรดั่งตาทรายก็ยักย้ายท่าทางต่าง ๆ ในเวลาโยนแย่งคลีกันให้เห็นเป็นขวัญตาข้าพเจ้าเป็นเวลาอยู่ช้านาน ครั้นแล้วนางเหล่านั้นก็ถอยออกคงเหลืออยู่กลางรัตนเวทีแต่นางเดียว อยู่กลางรัตนเวทีและก็อยู่ในกลางดวงใจของข้าพเจ้าด้วย

ดูก่อนท่านมาริสะ ข้าพเจ้าพึงกล่าวได้ด้วยถ้อยคำเป็นไฉน? ถ้าจะพูดถึงความงามของนางก็เกรงว่าถ้อยคำของข้าพเจ้าอาจหาญอยู่สักหน่อย เพราะถ้าจะกล่าวให้ท่านรู้สึกซึมซาบได้ดั่งหลับตาแลเห็น ข้าพเจ้าจะต้องเป็นมหากวีภรตเสียก่อน และถึงจะมีความสามารถปานนั้น ท่านก็จะเห็นความงามได้เพียงราง ๆ เท่านั้น รวมความข้าพเจ้าพอจะบอกได้เลา ๆ ว่าสาวน้อยที่อยู่กลางเวทีมีดวงหน้านวลประหนึ่งแสงจันทร์อ่อน ๆ รูประหงทรงอรชรหาตำหนิมิได้ ทรงทรามวัยอยู่ทั่วสรรพางค์ จนทำให้ข้าพเจ้าเผลอสติ คิดว่านางคือพระลักษมีเทวีอวตารมา บังเกิดความยินดีซาบซ่านทันทีที่ได้มาเห็น

/ ทันใดนั้น นางเริ่มเดาะคลีบูชาพระศรีเทวี มีกิริยาท่าทางทัดเทียมได้ก็แต่ผู้สามารถเป็นพิเศษ นางโยนลูกคลีลงบนเวที

ครั้นเมื่อลูกคลีค่อย ๆ กระดอนกลับ นางเอาหัตถ์ดั่งกลีบดอกไม้ตบรับไว้ ให้ลูกคลีกระท้อนขึ้น แล้วก็เอาหลังหัตถ์ขึ้นรับ และโยนกลับผลัดเปลี่ยนเวียนท่าตบต้อนลูกคลีด้วยหัตถ์ซ้ายและหัตถ์ขวา ให้กระท้อนขึ้นลงเร็วและช้า วงไปจนตลอดด้านเวที ถ้าท่านเป็นผู้รู้ดูชำนาญในการคลี ซึ่งข้าพเจ้าสังเกตดูในกิริยาของท่าน ก็ต้องเข้าใจว่ามีความรู้ดี และได้ไปเห็นด้วยตาเอง ก็คงบอกว่าจะหาผู้ที่ชำนาญยอดเยี่ยมเสมอนางเป็นไม่มี

ครั้นแล้วนางได้แสดงการเล่นอย่างหนึ่ง ซึ่งข้าพเจ้ายังไม่เคยเห็น และทั้งยังไม่เคยได้ยินการเล่นชนิดนี้ด้วย กล่าวคือได้โยนลูกคลีทองหนึ่งคู่ แล้วเดาะให้ขึ้นลงอย่างรวดเร็วจนดูเป็นสายทอง ตั้งแต่พื้นเวทีตลอดขึ้นไปในอากาศ ส่วนบาทก็ย่างย่ำเข้าจังหวะเสียงอาภรณ์ที่ประดับกาย ถ้าจะเปรียบความเร็วของคลีก็คือ เห็นเป็นสายคล้ายซี่กรงทอง และนางนั้นคือนก ซึ่งกระโดดเต้นไปมาอยู่ในกรงทองปานเดียวกัน

ถึงตรงนี้ตานางและข้าพเจ้าก็ประสบกัน!

ดูก่อนท่านอาคันตุกะผู้เจริญ นับแต่นั้นมากระทั่งถึงบัดนี้ ข้าพเจ้าสงสัยยังเข้าใจไม่ได้ว่า ทำไมข้าพเจ้าจึงไม่แดยันล้มลงขาดใจตายเพราะสายตานางเสียแต่ในขณะนั้น จะได้ไปเกิดในสวรรค์? หรือบางทีเป็นเพราะวิบากกรรรมในชาติก่อนยังชะลออยู่ ข้าพเจ้าจึงไม่ตายลงไปในขณะนั้น สู้มีชีวิตรอดพ้นภัยต่าง ๆ มาได้ถึงบัดนี้ ? ก็เห็นจะเป็นด้วยบุญกรรมยังหน่วงเหนี่ยวไว้ และกว่าจะหมดสิ้นไปก็คงจะอีกช้านาน

จะขอย้อนเล่าต่อไป ถึงตอนนี้คลีลูกหนึ่งพลาดหัตถ์นางกระเด็นออกจากกลางเวทีลงมาข้างนอก บรรดาชายหนุ่มในที่นั้นหลายคน ต่างวิ่งกันเข้าไปแย่งเก็บลูกคลี ข้าพเจ้าด้วยผู้หนึ่งที่

เข้าไปแย่งกับเขาด้วย และไปถึงลูกคลีก่อน แต่ในทันทีนั้น ชายหนุ่มคนหนึ่งแต่งตัวด้วยเสื้อผ้าอันงามมีราคาแพง กราก เข้าไปแย่งข้าพเจ้า ต่างฝ่ายไม่ต้องการให้ใครได้ลูกคลีเอาไป แต่อาศัยข้าพเจ้ามีความรู้ในวิชากลเม็ดมวยปล้ำชำนาญ จึ่งคว้าลูกคลีไว้ได้ ส่วนชายคนนั้นคว้าหลังข้าพเจ้าไว้มิให้ไป แต่ไปคว้าถูกสร้อยคอทำด้วยแก้วมีเครื่องรางร้อย สร้อยคอของข้าพเจ้าขาดทันที กระทำให้ชายคนนั้นล้มลง ข้าพเจ้าก็ได้ลูกคลีมา ชายคนนั้นโกรธกระโดดลุกขึ้น หยิบสร้อยที่ตกขาดอยู่ขว้างเท้าข้าพเจ้า เครื่องรางที่ทำเป็นตาเสือเป็นของไม่สู้มีราคาอะไร แต่เป็นเครื่องคุ้มกันภัย เวลานั้นไม่อยู่ในกายข้าพเจ้า แต่ช่างเถิด เพราะได้ลูกคลีอันเมื่อสักครู่ได้ถูกหัตถ์ดั่งดอกบัวของนางตบต้องมาอยู่ในกำมือข้าพเจ้าแล้ว และในทันทีนั้นด้วยความชำนาญในการโยนคลีมาก่อน ข้าพเจ้าได้โยนลูกคลีขึ้นไปที่หน้าเวทีตรงมุมข้างหนึ่ง ลูกคลีค่อยกระท้อนเข้าไปหาสาวน้อย ซึ่งในขณะนั้นยังคงตบลูกคลีที่เหลืออยู่อีกลูกหนึ่ง นางก็รับไว้ได้ กระทำให้คนดูแสดงความพอใจออกเซ็งแซ่ เมื่อการเล่นเพื่อบูชาพระลักษมีเทวีสิ้นสุดลงแล้ว นางงามทั้งหลายก็หายหน้าไป ส่วนข้าพเจ้ากับโสมทัตต์ก็กลับบ้าน

ขณะเดินทางกลับ สหายข้าพเจ้าพูดขึ้นว่า ข้าพเจ้าเป็นคนโชคดีที่ไม่ได้รับราชการอยู่ในกรุงนี้ เพราะชายหนุ่มซึ่งเข้ามาแย่งลูกคลีกับข้าพเจ้าไม่ใช่คนอื่นไกล เป็นบุตรของประธานมนตรี ใคร ๆ ที่ได้เห็นเหตุการณ์ในเวลาที่แล้วมา รู้สึกว่าชายหนุ่มคนนั้นแสดงกิริยาอาฆาตมาดร้ายข้าพเจ้าเป็นที่สุด ความข้อนี้ไม่ทำให้ข้าพเจ้ารู้สึกวิตกเดือดร้อนเลย ที่เดือดร้อนใจอยู่ในขณะนั้นก็ตรงที่จะต้องการทราบว่าสาวน้อยคนนั้นคือใคร แต่ก็กระดาก

ปากไม่อาจซักถาม ฝ่ายโสมทัตต์ก็เดาความในใจข้าพเจ้า ได้แกล้งพูดชมเชยนางในการเล่นคลีต่าง ๆ นานา ข้าพเจ้าทำเป็นไม่รู้สึก และว่าหญิงที่เมืองข้าพเจ้ามีถมไปที่สามารถในการเล่นคลีไม่แพ้ แท้จริงในเวลานั้น หัวใจข้าพเจ้าปั่นป่วน ด้วยรู้สึกว่าตนได้กล่าวความเท็จ ควรที่จะต้องขอโทษนางผู้หาที่เปรียบในความงามมิได้

ข้าพเจ้าไม่จำเป็นต้องกล่าวว่า คืนนั้นข้าพเจ้านอนไม่หลับเลย ที่ทนนอนหลับตาก็เพื่อให้เห็นภาพที่ต้องการเห็นเท่านั้น วันรุ่งขึ้นข้าพเจ้าไปสงบอารมณ์อยู่ที่มุมสวนของเจ้าบ้านที่ข้าพเจ้ามาพักอยู่ เพราะที่นั้นอยู่ห่างไกลจากเสียงพลุกพล่าน และตรงที่ดินทรายใต้ต้นมะม่วงอันร่มรื่น กระทำให้ร่างกายที่ผ่าวด้วยรุ่มรักค่อยระงับความร้อนรนไว้ได้บ้าง กับได้อาศัยพิณเจ็ดสายเป็นสหาย สำหรับบอกเล่าความรักในใจ พอตะวันบ่ายคลายแดดร้อนลงไปบ้าง ข้าพเจ้าชวนโสมทัตต์ให้นั่งรถไปเที่ยวอุทยานอีก โสมทัตต์ขัดไม่ได้ก็ไปด้วย ที่จริงโสมทัตต์ต้องการไปดูการตีนกพนัน แต่ต้องเว้นไปในวันนั้น ข้าพเจ้าเดินตุหรัดตุเหร่อยู่ในสวนจนตลอด ก็ไม่เป็นผลดั่งมุ่งหมาย จริงอยู่มีนางงามเล่นคลีอยู่หลายคน ดูประหนึ่งจะลวงให้ข้าพเจ้าหลงเข้าไปหา ครั้นเมื่อเข้าไปแล้ว ก็หาพานพบนางผู้ทรงโฉม คือพระศรีเทวีไม่

ข้าพเจ้าเสียใจเป็นที่สุด เลิกไปเที่ยวในอุทยาน หันไปเที่ยวทางแม่คงคา ได้ไปยังท่าน้ำหลายแห่ง ในที่สุด ลงเรือเที่ยวลอยละล่องไปตามกระแสธารอันศักดิ์สิทธิ์จนแสงอาทิตย์ในเวลาอัสดงลับหายไป เห็นแสงคบและแสงตะเกียงเรี่ยรายอยู่แวม ๆ ต้องพื้นน้ำซึ่งดูดั่งกระจกให้เต้นฉะนั้น ข้าพเจ้าจำเป็นต้องเลิกความหวังอันแรงกล้า แต่ว่าเงียบ ๆ อยู่ในใจ บอกคนเรือให้พายมาส่งยังท่าที่อยู่ใกล้

เมื่อนอนไม่หลับตลอดคืน ตื่นขึ้นตั้งแต่เช้าก็อยู่แต่ในห้องเพื่อพักผ่อนอารมณ์ซึ่งหมกมุ่นมัวหมอง เห็นอยู่แต่รูปนางงามพอให้บรรเทาจะได้มีกำลังวังชาสามารถไปเที่ยวอุทยานในตอนบ่ายอีก เพื่อให้หายรำคาญใจ หันไปพึ่งพู่กันและสีเอามาวาดรูปนางในเวลาตบลูกคลี พูดถึงอาหาร ข้าพเจ้าไม่สามารถจะกินได้แม้แต่คำเดียว อันว่านกเขาไฟซึ่งมีเสียงเพราะอ่อนหวานยืนชีพอยู่ได้ด้วยแสงจันทร์ ฉันใด ข้าพเจ้ายืนชีพต่อมาได้ก็ด้วยแสงจันทร์แห่งดวงหน้าของนางฉันนั้น ซึ่งข้าพเจ้าจำได้เป็นเงา ๆ แต่หวังว่าจะได้เห็นเพื่อฟื้นความจำให้แม่นขึ้นอีก ก็ที่ในอุทยานตอนเย็น อนิจจา ความหวังที่มีไว้นี้ ในที่สุดกลายเป็นความเสียใจ เพราะไปแล้วก็มิได้พบ ภายหลังโสมทัตต์ชวนไปเที่ยวทอดสกาเพราะโสมทัตต์ติดสกาแทบเป็นบ้าอย่างพระนลซึ่งถูกกลีเข้าสิง ฉะนั้น ข้าพเจ้าขอตัวไม่ไปด้วย บอกว่าเหนื่อย ซึ่งที่ถูกถ้าเหนื่อยก็ควรกลับบ้าน แต่ข้าพเจ้าไม่ยักกลับ ไพล่ไปที่ท่าน้ำแล้วลงเรือเที่ยวอีก ในคราวนี้ข้าพเจ้ามีความเสียใจไม่แพ้กับคราวก่อน เพราะมิได้วี่แววอะไรเลย

๕

รูปวิเศษ

ข้าพเจ้าย่อมทราบได้ดีสำหรับตัวเองว่า การนอนให้หลับเป็นอันไม่น่านึกถึง จึ่งไม่เปลี่ยนเสื้อผ้าตลอดเวลาเย็นวันนั้น เป็นแต่นั่งลงที่หัวนอน บนเสื่อหญ้าซึ่งเป็นอาสนะสำหรับกราบไหว้พระนั่งท่าบูชาสงบนิ่งอยู่อย่างนั้นตลอดคืน ในใจก็นึกภาวนาถึงพระลักษมีเทวีผู้มีกำเนิดจากดอกบัว รุ่งรางสว่างแล้วก็เริ่มวาดรูปที่ค้างไว้ต่อไป

เวลาล่วงไปรวดเร็ว ในขณะที่ข้าพเจ้าวาดรูปอยู่ พอดีโสมทัตต์เข้ามาหา ข้าพเจ้าได้ยินเสียงเขาเดินมา ก็ตะลีตะลานเอารูปและเครื่องเขียนเสือกซ่อนไว้ใต้ที่นอนทันที โดยไม่รู้สึกตัวต้องนึกในการที่ทำเช่นนั้น

โสมทัตต์นั่งลงบนเก้าอี้เตี้ยข้างตัวข้าพเจ้า มองดูข้าพเจ้าแล้วก็ยิ้ม พูดว่า

"ข้าพเจ้าออกจะเห็นเป็นความจริงแล้วว่า ในบ้านเราเวลานี้ออกจะมีเกียรติยศอยู่ที่ได้เป็นที่เกิดของอริยบุคคล เพราะสูท่านมิใช่จะบำเพ็ญตบะในการอดอาหารอย่างทรหดที่สุดแล้ว ยัง

เว้นจากการนอนบนที่นอนอันอ่อนนุ่มเพิ่มขึ้นด้วย จงดูหมอนและที่นอนซิ ไม่มีรอยชอกช้ำแม้เล็กน้อย ผ้าปูก็ขาวสะอาดไม่มีมลทินเลย แต่ว่าร่างกายของสูท่านถูกบำเพ็ญตบะอดอาหารดูออกจะซูบ ๆ ไปแล้ว แต่ยังมีน้ำหนักอยู่ เพราะที่เสื่อเป็นรอยบุ๋ม แสดงว่าสูท่านจำศีลอยู่บนนั้นตลอดคืน สำหรับท่านผู้แน่วแน่ในการภาวนาบุญ ห้องที่อยู่นี้ดูยังไม่เหมาะ เพราะออกจะเป็นโลก ๆ อยู่หน่อย ด้วยบนโต๊ะแต่งตัวยังมีโถน้ำมันแม้จะไม่ได้แตะต้องก็จริงอยู่ และยังมีโถผงไม้จันทน์ โถน้ำหอม และจานวางเปลือกต้นส้มและหมากอยู่ด้วย ที่ฝาก็ยังมีพวงมาลาดอกอัมลาน[๑] และพิณแขวน เอ๊ะ! ฉากที่เคยแขวนอยู่ที่ขอนั่นหายไปไหน?"

ข้าพเจ้าอึกอักกำลังนึกแก้ตัวไม่ทันโสมทัตต์เหลือบไปเห็นซุกอยู่ใต้ที่นอนก็ไปลากเอาออกมา และพูดว่า

"ดูดู๋! มดถ่อหมอผีที่ไหนนี่? ชั่วแท้ ๆ มาทำฉากเปล่าที่แขวนอยู่ตรงนั้นให้เกิดมีภาพสาวน้อยแสนสวยกำลังเล่นคลีขึ้นได้ นี่ไม่มีอื่นคงมีอะไรประสงค์ร้ายต่อท่านผู้เริ่มเป็นฤษีฌานแก่กล้าหนอยแน่! ยังมิทันไรก็จัดการเขียนรูปเขียนรอยเป็นมารมากระทำทีเดียว ต้องการจะทำลายตบะเสียแต่ต้นมือ! หรือมิใช่เช่นนั้นจะเป็นเทพองค์ใดองค์หนึ่งมานิรมิตรูปไว้ให้ก็ไม่รู้ เพราะเราท่านย่อมทราบกันดีอยู่ ว่าหวยเทพย่อมกลัวเดชของมหาฤษีผู้บำเพ็ญตบะอย่างแก่กล้า สำหรับสูท่านเมื่อเริ่มต้นทรมานกายได้ถึงเพียงนี้ ในไม่ช้า เขาวินธัยคงพ่นไฟออกมาแน่ เพราะร้อนตบะของสู

---

[๑] อัมลานแปลว่าซึ่งไม่เหี่ยวแห้ง จะเป็นบานไม่รู้โรยกระมัง ฝรั่งแปลว่า Globe amaranth (Gomphraena Globosa)

ท่านที่แรงกล้า มิใช่เท่านั้น เดชบารมีที่สะสมไว้ ป่านนี้ทวยเทพในเทวโลกจะมิตัวสั่นไปตามกันแล้วหรือ?

"และบัดนี้ข้าพเจ้าดูเหมือนจะรู้ว่าเทพองค์ที่มานิรมิตรูปไว้คือเทพองค์ไร ไม่มีอื่นไกลแล้ว คงเป็นเทพองค์ที่มีสมญาว่า 'ไม่แพ้ใคร' ทรงดอกไม้เป็นลูกธนู และมีธงเป็นรูปปลามังกร อ้อ! นึกออกแล้ว! คือกามเทพนั่นเอง! โอ๊ย! ทวยเทพเจ้าขา! นี่รูปใคร? รูปวาสิฏฐี ธิดาเศรษฐีช่างทองทีเดียวนี่น่า!"

ข้าพเจ้าได้ยินและรู้จักชื่อนางผู้ซึ่งข้าพเจ้าหลงใหลแล้วเป็นครั้งแรกนี่เอง รู้สึกว่าหัวใจเต้นแรงเข้า หน้าซักซาซีดด้วยอักอ่วนใจ

โสมทัตต์นักเย้ยกล่าวต่อไปว่า "สหายเอ๋ย! ออกจะเห็นแล้วว่าอำนาจโยคะของกามเทพทำให้ท่านกระวนกระวายใจมาก จะต้องปัดรังควานเสียบ้างพอให้กามเทพหายพิโรธ ในเรื่องเช่นนี้รู้สึกว่าต้องอาศัยปัญญาผู้หญิงจึ่งจะได้ ข้าพเจ้าจะเอารูปวิเศษนี้ไปให้เมทินีคู่รักข้าพเจ้าดู เพราะเมื่อเล่นคลีคราวนั้นนางก็ไปเล่นอยู่ด้วย และซ้ำนางก็เป็นลูกเรียงพี่เรียงน้องกับวาสิฏฐี"

โสมทัตต์พูดแล้วก็ลุกขึ้นจะไป และจะเอารูปไปด้วย ข้าพเจ้าเห็นเช่นนี้และรู้สึกอยู่ว่าโสมทัตต์เป็นคนชอบล้อไม่ใช่เล่น จึงบอกให้รอก่อน เพราะรูปนั้นยังขาดคำจารึก ข้าพเจ้าขมีขมันเอาสีแดงอันงามมาผสม แล้วเขียนอักษรตัวบรรจงอย่างงามไว้ในฉากรูป เป็นกาพย์สี่บาท มีข้อความอย่างง่าย ๆ กล่าวถึงเรื่องนางเมื่อเล่นคลี กาพย์ที่เขียนนี้เป็นกลบท ถ้าอ่านถอยหลังจะได้ความว่าลูกคลีที่นางเดาะตีคือดวงใจข้าพเจ้า ซึ่งข้าพเจ้าขอส่งคืนมายังนาง แต่ก็หวั่น ๆ ว่านางจะมิรับไว้ ถ้าอ่านกลบทนั้นตรงลงมาจากอักษรในบรรทัดต้น จนถึงอักษรบรรทัดปลาย

เป็นลำดับกันไป จะได้ความกล่าวถึงความระทมโศกสาหัสที่ต้องพรากจากนางมา หรือถ้าจะอ่านย้อนขึ้นแต่ล่างไปหาบน ผู้อ่านก็จะทราบได้ว่า ข้าพเจ้ายังมีความหวังอยู่

ที่ผูกกาพย์ยอกย้อนซ่อนเงื่อนไว้ดังนี้ ข้าพเจ้าไม่แสดงให้ทราบเค้า เพราะฉะนั้นโสมทัตต์จึ่งไม่รู้สึกว่ากาพย์ที่ข้าพเจ้าผูกไว้นั้นจะดีวิเศษเพียงไร คงเข้าใจแต่ว่าเป็นถ้อยคำดาด ๆ ตามธรรมดา จึ่งเผยอแนะนำว่า ถ้าจะให้เข้าทีขึ้นอีกควรกล่าวเสียด้วยว่ากามเทพตระหนักตกใจเป็นกำลังในความแก่กล้าแห่งตบะที่ข้าพเจ้าบำเพ็ญ ถึงกับนิรมิตรูปนี้มาทำลายพิธีตบะ จนข้าพเจ้าต้องพ่ายแพ้แก่ท้าวกามเทพอย่างราบคาบ

เมื่อโสมทัตต์นำรูปไปแล้ว ข้าพเจ้ารู้สึกเบิกบานใจอย่างไรไม่ทราบเพราะเห็นว่าบัดนี้นับว่าได้ก้าวบันไดแห่งความหวังขึ้นไปได้หนึ่งขั้นแล้ว อาจบังเกิดผลให้ไปสู่ความสุขวิเศษยิ่งกว่าความสุขทั้งหลาย ให้สมดั่งที่มุ่งหมายไว้ เวลานี้ข้าพเจ้าอาจกินอาหารได้แล้ว ได้จัดแจงกินอาหารว่างบ้างเล็กน้อย แล้วปลดพิณที่แขวนอยู่ข้างฝา เอามาดีดเป็นเพลงพอให้เพลิน คอยเวลาอยู่เรื่อย จนโสมทัตต์กลับมา และถือรูปมาด้วย

โสมทัตต์พูดว่า "นางผู้เล่นคลี ผู้ทำลายศานติภาพของท่านอุตริแต่งกาพย์ขึ้นบ้างแล้ว แต่ข้อความที่กล่าว บอกไม่ถูกว่ามีอะไรอยู่บ้าง รู้เพียงลายมือที่เขียนไว้ อาจกล่าวได้ว่าสวยผิดปรกติ"

แท้จริงลายมือก็สวยอย่างเช่นว่า ข้าพเจ้าได้เห็นอยู่ตรงหน้าแสนดีใจจนใจตันพูดไม่ออก ถ้อยคำที่เขียนเป็นกาพย์ต่อจากของข้าพเจ้ามีสี่บาทเหมือนกัน ตัวอักษรงามราวกับช่อดอกไม้ที่เพิ่งตูมตั้งต้องลมอ่อน ๆ ในฤดูร้อนโบกสะบัด ดูประหนึ่งว่าพัดมา

ติดอยู่ที่รูปฉะนั้น โสมทัตต์ย่อมจะไม่ทราบความหมายที่แฝงอยู่ในกาพย์นั้น เพราะเป็นถ้อยคำที่ตอบความแฝงของข้าพเจ้า ทั้งนี้ก็แสดงอยู่ว่านางงามของข้าพเจ้าอ่านกลอักษรในกาพย์ข้าพเจ้าได้ถูกต้องทุกวิธีที่มีอยู่ กระทำให้ข้าพเจ้าอิ่มเอิบด้วยปีติที่เห็นว่านางมีความรู้ความฉลาดไม่แพ้ความเป็นผู้มีใจสูงอยู่ในตัวเพราะถ้อยคำที่ตอบ แสดงว่านางรู้สึกว่าข้อความอันแสดงความรักของข้าพเจ้าเป็นแต่ชนิดเผิน ๆ ไม่บังควรที่นางจะถือเป็นอารมณ์นัก

เมื่อข้าพเจ้าอ่านแล้ว ก็เพียรอ่านย้อนถอยและตามตรงอย่างวิธีที่ข้าพเจ้าแต่ง โดยหวังว่าจะได้พบข้อความที่จะแสดงความรักหรือนัดพบอย่างไรบ้างนั้น แต่ก็ไม่พบเลย แต่ความไม่สมประสงค์นี้ พอดีได้บรรเทาลง ด้วยโสมทัตต์กล่าวว่า

"แต่นางสาวน้อยผู้มีคิ้วอันงาม ถึงจะไม่ใช่เป็นกวีวิเศษ ก็มีใจแท้ เพราะนางได้บอกว่า ข้าพเจ้า (โสมทัตต์) ไม่ได้พบเมทินีคู่รักของข้าพเจ้าและเป็นญาติของนาง สิ้นเวลาช้านานแล้ว จะได้พบกันก็ในที่ประชุมชน ซึ่งจะโอภาปราศรัยกันได้ก็เพียงนัยน์ตา ถึงกระนั้นก็ได้แต่ชำเลืองแลดูกัน เพราะฉะนั้นนางจะจัดแจงให้ได้พบกันในคืนพรุ่งนี้ที่บนลานในบริเวณปราสาทของบิดา นางเสียใจที่จะไปพบกันคืนนี้ไม่ได้ เพราะบิดาของนางมีงานเลี้ยงดูแขก จะต้องทนทุกข์ทรมานไปจนถึงพรุ่งนี้ บางทีท่านต้องการไปเผชิญภัยกันบ้างก็ได้"

โสมทัตต์พูดแล้วก็หัวเราะเป็นเชิง ซึ่งกระทำให้ข้าพเจ้าพลอยหัวเราะไปด้วย แล้วรับรองแก่เขา เป็นอันว่าข้าพเจ้าตกลงขอไปด้วย กำลังเบิกบานใจ เราสองคนก็ลากกระดานหมากรุกซึ่งอยู่ข้างฝา เอามาเล่นเพื่อกันรำคาญใจ พอดีคนใช้เข้ามา และบอกว่า มีใครอยากจะพบกับข้าพเจ้า

ข้าพเจ้าลุกออกไปที่ห้องนอก พบคนใช้ของท่านราชทูต ซึ่งมาบอกข่าวให้ทราบว่า ข้าพเจ้าต้องเตรียมตัวกลับ ให้จัดเตรียมเกวียนไปรอคอยไว้ที่ลานวังในคืนนั้นทีเดียว เพื่อจะได้ออกเดินทางในวันรุ่งขึ้นแต่เช้าตรู่

ข้าพเจ้าใจหายวาบพูดไม่ออก รู้สึกว่าต้องเป็นการถูกเทพบาปเคราะห์องค์ใดองค์หนึ่งลงโทษ โดยที่ข้าพเจ้าไปทำผิดคิดร้ายอะไรอย่างหนึ่งที่ไม่ทราบซึ่งทำให้ท่านพิโรธ พอข้าพเจ้าได้สติขึ้นบ้าง ก็ปึงปังวิ่งอ้าวไปหาท่านราชทูตกล่าวความเท็จแก่ท่านเสียยกใหญ่ โดยบอกว่าข้าพเจ้าเตรียมตัวไปไม่ทันเพราะธุระยังไม่สุดสิ้นลง ด้วยมีเวลาจัดการน้อยเต็มที ข้าพเจ้าร้องไห้อ้อนวอนขอให้ท่านเลื่อนเวลากลับแค่ยืดไปเพียงวันเดียวเท่านั้น

ท่านราชทูตพูดว่า "ก็ไหน เมื่อแปดวันที่ล่วงมานี้ เจ้าบอกว่าเสร็จธุระแล้วอย่างไรเล่า?"

ข้าพเจ้าแก้ตัวว่า ต่อจากวันที่ได้เรียนท่านแล้วเกิดมีธุระสำคัญโดยไม่ได้นึกคาด ซึ่งหวังว่าจะได้โชคกำไรอย่างงามที่สุด ข้าพเจ้าได้กล่าวนี้ ไม่ได้กล่าวคำเท็จเลย เพราะโชคกำไรชนิดไรเล่าสำหรับข้าพเจ้า จึ่งจะวิเศษไปกว่าที่จะได้ชัยชนะต่อนางผู้หาที่เปรียบมิได้

ท่านราชทูตเสียอ้อนวอนไม่ได้ ยอมเลื่อนวันกลับยืดไปอีกหนึ่งวัน

วันเวลาในวันรุ่งขึ้นได้ล่วงไปโดยเร็ว ตลอดเวลานั้น ข้าพเจ้าได้จัดเตรียมสิ่งของขึ้นบรรทุกเกวียนเสียให้เสร็จทันเวลาจะได้ไม่เป็นห่วงเกิดกังวล พอถึงเวลาเย็นก็จัดเสร็จ ให้เอาเกวียนไปรอไว้ที่ลานวัง ส่วนโคก็ให้เข้าเครื่องไว้ ถ้าพอข้าพเจ้าไปถึงในเวลาเช้าตรู่ ก็จะได้เอาโคเข้าเทียมเคลื่อนได้ทันที

๖

บนลานอโศก

ตกกลางคืนอากาศมืดแล้ว ข้าพเจ้ากับโสมทัตต์นุ่งห่มด้วยเสื้อผ้าสีดำ มีเข็มขัดคาดรัดกุม มือถือดาบมุ่งตรงไปทางด้านตะวันตกแห่งปราสาทอันมโหฬารของนายช่างทอง ที่ตรงนั้นอยู่เชิงเขาข้างล่างเป็นซอกเขาลึกมาก ถัดสูงขึ้นไปคือลานที่เราจะลอบขึ้นไป ข้าพเจ้ากับโสมทัตต์ใช้ลำไม้ไผ่ซึ่งเตรียมเอามาด้วยพาดโยนตัวขึ้นไปได้ ตอนนั้นมืดจัด จึ่งไต่กำแพงขึ้นไปอีกชั้นหนึ่งได้ง่าย พ้นกำแพงเข้าไปถึงลานกว้างใหญ่ประดับประดาด้วยต้น ปาล์มและต้นอโศก ขนัดด้วยต้นไม้ดอกต่าง ๆ ซึ่งในขณะนั้นต้องแสงเดือน แลดูเห็นขาวเป็นทาง ๆ

ถัดเข้าไปไม่สู้ไกลนัก นางสาวตางามผู้เล่นคลียอดหัวใจข้าพเจ้านั่งอยู่บนม้ายาวเคียงข้างหญิงสาวอีกคนหนึ่ง ดูดั่งพระลักษมีเสด็จลงมาจากสวรรค์ พอได้เห็นข้าพเจ้าก็เริ่มตัวสั่นสะท้านต้องเข้าไปพิงเสมากำแพงยันตัวไว้ รู้สึกว่าหินอ่อนที่ข้าพเจ้าไปเกาะสัมผัส เย็นชื่นช่วยแก้ให้หัวใจที่สั่นสะท้านค่อยทุเลาลง

ระวางนั้น โสมทัตต์ตรงรี่เข้าไปหาคู่รักของตน ส่วนนางคู่

รักก็ลุกขึ้นมาต้อนรับ ออกเสียงอุทานแต่เบา ๆ

ข้าพเจ้าเห็นเขาเป็นเช่นนั้น ก็เตรียมตัวสงบใจให้หายอุธัจ เพื่อเข้าไปหานางผู้หาที่เปรียบมิได้ของข้าพเจ้าบ้าง เมื่อนางเห็นคนแปลกหน้าเข้ามาหา ก็ลุกขึ้นทำกิริยารวนเรว่านางควรจะอยู่ที่นั่นหรือว่าควรจะไปเสีย ส่วนดวงตาดูราวกับตากวางเมื่อตกใจเหลือบชม้ายดูข้าพเจ้าไม่หยุด กายก็สั่นดังลดาชาติที่ถูกลมอ่อน ๆ โบกฉะนั้น ว่าถึงตัวข้าพเจ้า ยืนจังงังผมยุ่งเหยิงตาก็เหม่อมองพยายามพูดหลุดปากออกมาได้ ๒-๓ คำว่า ข้าพเจ้ารู้สึกเป็นบุญที่มีหวังมาได้พบ นางสังเกตเห็นกิริยาข้าพเจ้ามีสะทกสะท้าน ก็ค่อยสงบความรวนเรใจ ทรุดลงนั่งบนม้าอีกแล้วยกหัตถ์ดั่งดอกบัวขึ้นน้อย ๆ ชี้ที่ตรงข้างที่นางนั่ง เชิญให้ข้าพเจ้านั่ง กล่าววาจาด้วยเสียงอ่อนหวานว่า นางมีความพอใจที่สามารถได้แสดงความขอบใจข้าพเจ้า ที่ได้โยนลูกคลีกลับขึ้นมาให้ได้อย่างชำนาญมาก โดยนางไม่จำเป็นต้องหยุดเล่นในระวาง เพราะถ้ามีเหตุขัดข้องต้องหยุดเล่นในกลางคันแล้ว บุญกุศลที่นางจะได้จากการเล่นถวายก็จะไม่ได้ ซ้ำเทวีที่เคารพก็จะทรงพิโรธด้วย อย่างน้อยอาจสาปนางไม่ให้ได้รับความสุขใจเลย ข้าพเจ้าตอบคำแสดงว่านางไม่จำเป็นต้องขอบคุณ เพราะที่ได้กระทำไปแล้วนั้น ก็เพื่อใช้โทษในความผิด

ข้าพเจ้าสังเกตว่านางยังไม่เข้าใจในความหมายในคำพูดของข้าพเจ้า จึงหาญอธิบายว่า เพราะด้วยประสบตากัน จึงทำให้นางตีลูกคลีพลาดกระเด็นออกนอกเวที อันเป็นความผิดของข้าพเจ้าแท้ ๆ นางมีพักตร์แดงด้วยโลหิตขึ้นไม่ยอมรับในข้อที่ว่าข้าพเจ้าได้ทำความผิด เพราะข้อนั้นหาเป็นเหตุให้นางตีลูกคลีพลาดไม่

ข้าพเจ้าตอบว่า ข้าพเจ้าเข้าใจว่าดวงตาของตนที่เพ่งดูความงาม และความชำนาญของนางด้วยอาการตะลึง บางทีจะเป็นเหตุให้ลูกคลีกระดอนออกมานอกเวที นางตอบว่า พูดอะไรเช่นนั้น เพราะข้าพเจ้าคงได้เคยเห็นนางงามที่เล่นคลีชำนาญยอดเยี่ยมกว่านางที่ในเมืองของข้าพเจ้ามาแล้วมากต่อมาก

ตามที่นางกล่าวนี้ แสดงว่าถ้อยคำของข้าพเจ้าที่กล่าวแก่โสมทัตต์ไว้รั่วมาเข้าหูนางแล้ว เมื่อนึกถึงที่ได้พูดไว้ว่า นางที่ชำนาญเล่นคลีในเมืองข้าพเจ้ามีถมไป อันเป็นวาจาที่ข่มอยู่สักหน่อย ทำให้รู้สึกสะท้านร้อนสะท้านหนาวต้องรีบแก้ตัวรับรองว่า ถ้อยคำที่ได้กล่าวไว้กับโสมทัตต์นั้น ไม่เป็นความจริงแม้แต่น้อย ที่พูดออกไปเช่นนั้น ก็ด้วยไม่อยากจะให้โสมทัตต์ทราบความจริงในใจข้าพเจ้า ข้อแก้ตัวนี้ นางไม่เชื่อหรือแกล้งไม่เชื่อข้าพเจ้าในเวลานั้นหายอุธัจแล้ว พล่อยปากแสดงความรักใหญ่ได้บอกว่า ในวันแรกที่ได้เห็น ดวงใจร้าวด้วยต้องศรดอกไม้ของกามเทพแผลงมาดั่งห่าฝน ข้าพเจ้าเชื่อแน่ว่าเราทั้งสองคงมีบุพเพสันนิวาสด้วยกันมาในชาติก่อน ความรู้สึกแต่วันแรกที่พบกันจึงเป็นได้ถึงเพียงนี้

ข้าพเจ้าได้กล่าววาจาแสดงความรักด้วยชะล่าใจเสียยกใหญ่จนที่สุดนางใจอ่อนซบหน้าลงร้องไห้อยู่กับอกข้าพเจ้า ออกวาจากระอ้อมกระแอ้มฟังไม่ได้ชัด แต่ก็ทราบได้ในกิริยาว่ารับรักของข้าพเจ้า และยอมรับว่านางก็มีความรักข้าพเจ้าแต่วันที่ได้พบกัน ถ้าหากเมทินีไม่นำรูปมาให้ดูทันกัน ป่านนี้นางคงสิ้นใจตายเพราะด้วยความรักเสียแล้ว

เราได้พร่ำแสดงความรักกันโดยมิรู้เบื่อ รู้สึกว่าแทบจะสุดสวาทขาดใจลงด้วยความรัก ซึ่งมีอยู่แก่กัน ทันใดนั้น ระลึกถึง

เรื่องที่จะต้องจากกันในวันรุ่งเช้าขึ้นก็ใจหาย คล้าย ๆ กับว่ามีเงามืดเข้ามากั้นขวางความสุขของเรา คิดแล้วก็ตันตื้นทอดถอนหายใจยาว

วาสิฏฐีเห็นข้าพเจ้าถอนหายใจก็ตกใจซักถาม ครั้นข้าพเจ้าเล่าเหตุให้ฟัง นางก็ทรุดตัวลงบนเก้าอี้คล้ายจะเป็นลม แล้วร้องไห้สะอื้นมิหยุด ข้าพเจ้าพยายามเล้าโลมใจให้คลายความโทมนัสสักเท่าไรก็ไม่บรรเทา รับรองว่าพอสิ้นฤดูฝนก็จะรีบกลับมาโกสัมพีและคราวนี้จะไม่พรากจากไปอีก ถึงแม้ว่าจะต้องเป็นคนงานได้รับตรากตรำลำบากอยู่ในเมืองนี้ตลอดชีพก็ตาม ก็เต็มใจอยู่ด้วยความยินดี จะรับรองอย่างนี้และอย่างอื่นสักเท่าไร ดูเหมือนรับรองกับลมเพราะไม่ทำให้นางหายโศกสร้อยได้ แท้จริงความรันทดของข้าพเจ้าก็ไม่น้อยไปกว่า พอนางสะอึกสะอื้นน้อยลง ก็ถามทั้งน้ำตาว่า มีความจำเป็นที่สุดหรือจึงต้องไปแต่เช้า? พอพบปะกันไม่ทันไรก็จะไปเสียดั่งนี้ ข้าพเจ้าได้พยายามอธิบายถึงความจำเป็นที่จะต้องจากไปอย่างละเอียดลออ แต่นางดูเหมือนไม่ยอมฟัง หรือฟังไม่เข้าใจ เป็นแต่บอกว่า ที่ข้าพเจ้าจะรีบกลับไปนั้นนางเห็นแล้วว่าข้าพเจ้าคงคิดถึงบ้านคิดถึงบรรดานางงามที่ชำนาญเล่นคลี ดั่งที่ข้าพเจ้าได้เคยพูดไว้แต่ก่อนนี้

ข้าพเจ้าจะรับรองคัดค้านหรือสาบานอย่างไรก็ตามทีเถิด นางยังยึดความเข้าใจผิดของนางไว้ น้ำตากลับไหลออกมากขึ้น ใครบ้างจะไม่รู้สึกประหลาดใจในกิริยาของข้าพเจ้า ซึ่งต่อมามิช้าข้าพเจ้าถึงกับทรุดตัวลงที่บาทนาง พลางยกแขนที่เรียวงามขึ้นจุมพิต น้ำตาก็ร่วง ปากก็กล่าวว่าข้าพเจ้าให้สัญญาว่าจะไม่จากไปแล้ว วาสิฏฐีดีใจโผลงโอบคอข้าพเจ้าไว้ จุมพิตข้าพเจ้าเสียยกใหญ่จนหัวเราะออกมาได้ ดั่งนี้จะมีชายไรอีกเล่าที่มีความสุข

เบิกบานใจไปยิ่งกว่าข้าพเจ้าในขณะนั้น นางได้พูดว่า "ดูทีหรือถ้าจำเป็นจริง ๆ ก็คงอยู่ต่อไปไม่ได้? นี่ก็แสดงว่าเรื่องที่จะไปไม่สู้สำคัญนัก" ข้าพเจ้าได้อธิบายความจำเป็นอย่างละเอียดให้ฟังอีก แต่นางเอามือปิดปากข้าพเจ้าเสีย บอกว่านางได้ทราบแล้วว่า ข้าพเจ้ามีความรักนางเพียงไร ที่ได้พูดถึงผู้หญิงในเมืองของข้าพเจ้านั้นเป็นการพูดเย้าเล่น ไม่หมายความจะให้เป็นจริงดอก ความรักอันดูดดื่มของเราทั้งสอง กระทำให้รู้สึกว่าเวลาที่ล่วงไปคล้ายเวลาในความฝัน และคงจะไม่สิ้นสุดความสุขวิเศษไปได้ หากไม่มีโสมทัตต์และเมทินีที่ลุกขึ้นมาบอกว่าดึกมากแล้วควรกลับเสียที

เมื่อกลับมาเห็นสิ่งของที่จัดเตรียมไว้อยู่พร้อม ณ ลานบ้านของโสมทัตต์แล้ว ข้าพเจ้าเรียกหัวหน้าคุมเกวียนเข้ามาหา สั่งว่าให้รีบไปหาท่านราชทูตโดยเร็วที่สุด เรียนท่านว่าข้าพเจ้าเสียใจด้วยจัดธุระยังไม่เสร็จจะต้องรออยู่ก่อน เพราะฉะนั้น จะต้องเลิกความคิดออกเดินทางไปกับราชทูต ขอแต่ให้ท่านราชทูตกรุณาส่งข่าวความเคารพของข้าพเจ้าให้บิดามารดาทราบด้วย การนอกนั้นแล้วแต่ท่านจะโปรด

ข้าพเจ้าเอนตัวลงนอน เพื่อผ่อนกายพักหลับเสียสักครู่ พอล้มตัวลงนอนก็พอดีท่านราชทูตมาหา ข้าพเจ้าตกใจเหลือประมาณ ออกไปต้อนรับท่านก้มลงเคารพอย่างสูง ส่วนท่านราชทูตพูดเป็นเสียงบังคับ ซึ่งแต่ก่อนร่อนชะไรมาข้าพเจ้าไม่เคยได้ยิน สั่งให้ข้าพเจ้าตามท่านไปทันที

ข้าพเจ้าตอบละล่ำละลักว่า ธุระสำคัญยังไม่ทันเสร็จ แต่พูดยังไม่ทันหมดประโยค ท่านก็บังคับให้หยุด

ท่านบริภาษว่า"เหลวไหล เหลวใหญ่เสียแล้ว ธุระอะไร เรื่อง

กล่าวเท็จขอให้พอกันที นี่เจ้าเข้าใจว่าเราไม่รู้เรื่องธุระบ้า ๆ อะไรของเจ้าหรือ? ที่อ้ายเด็กหัวดื้อแก้ตัวว่ายังไปไม่ได้ในทันทีทันใดดั่งนี้ ถึงข้าไม่ได้เห็นเกวียนของเจ้าที่เตรียมบรรทุกของไว้เสร็จแล้ว ข้าก็ต้องรู้ว่าเอ็งโกหก"

เป็นธรรมดาอยู่เองที่ข้าพเจ้าจะต้องยืนตัวสั่นเลือดขึ้นหน้าด้วยความอาย เพราะความจริงใจมันก็เป็นอย่างเช่นที่ท่านกล่าว แต่ในเรื่องที่บังคับให้ไปกับท่านโดยทันทีนั้น ท่านถูกข้าพเจ้ายืนกราน ขัดขืนไม่ปฏิบัติตาม กระทำให้ท่านผิดคาดไม่นึกว่าจะเป็นไปได้ เมื่อท่านเห็นบังคับไม่ได้ ก็เปลี่ยนเป็นขู่ ที่สุดเห็นว่าไม่สำเร็จก็กลายเป็นปลอบเตือนสติว่าบิดามารดาของข้าพเจ้าตัดใจให้ข้าพเจ้ามาเมืองนี้ ก็เพราะเชื่อว่าข้าพเจ้าต้องได้รับความคุ้มครองจากท่าน เพราะฉะนั้นการกลับก็คงต้องกลับกับท่าน

มิไยท่านจะพูดก็คงไม่สมประสงค์ เพราะข้าพเจ้ารู้อยู่ว่าเมื่อกลับไปแล้วกว่าจะได้กลับมาเห็นหน้าคู่รักอีกก็ต้องรอจนกว่าทางบ้านเมืองของข้าพเจ้าจะส่งราชทูตมาครั้งหลัง ซึ่งคงเป็นเวลาอีกช้านาน เป็นอันไปไม่ได้ ต้องแสดงความสามารถของข้าพเจ้าให้ท่านบิดาเห็นว่าลำพังข้าพเจ้าคนเดียวก็อาจคุมเกวียนฝ่าความลำบากและอันตรายไปได้เหมือนกัน

เป็นความจริงซึ่งท่านราชทูตได้อธิบายถึงภัยอันตรายต่าง ๆ อย่างน่ากลัวในระหว่างทางที่จะไป แต่คำพูดของท่านไม่เป็นประโยชน์แก่ข้าพเจ้าเลย ในที่สุดท่านเกิดโทสะ ออกไปเสียเฉย ๆ ทั้งนี้ไม่ใช่ความผิดของท่าน และข้าพเจ้าจะต้องได้รับผลอย่างเจ็บแสบเป็นที่สุดเพราะด้วยความหัวดื้อนี้ แต่สำหรับท่านในเวลานั้นกลับรู้สึกโล่งใจเท่ากับได้ปลดความหนักออกจากบ่าบัดนี้ข้าพเจ้าจะมอบกายใจให้ไว้แก่ความรักของข้าพเจ้าได้บริบูรณ์

นึกอิ่มเอิบใจเช่นนี้ ทำให้ล้มตัวลงนอนหลับได้ง่าย ไปตื่นขึ้นต่อเมื่อถึงเวลาที่จะต้องเตรียมตัวไปยังลานซึ่งมีคู่รักรอคอยเราอยู่

ข้าพเจ้ากับโสมทัตต์ได้ไปหาคู่รักทุกคืน ยิ่งคืนข้าพเจ้ากับวาสิฏฐีผู้ประสบขุมทรัพย์ใหม่ ๆ อันเกิดต่อความร่วมรักของเรายิ่งทวีความที่อยากพบกันมากขึ้นทุกที ดวงจันทร์ฉายแสงดูยิ่งสว่าง หินอ่อนรู้สึกว่ายิ่งเย็นชื่นใจ กลิ่นดอกมะลิซ้อนหอมเย็นยิ่งขึ้น เสียงนกโกกิลายิ่งโหยหวน เสียงลมพัดถูกกิ่งปาล์มทำให้วังเวงมากขึ้น ตลอดจนกิ่งอโศกที่แกว่งไกวก็มีเสียงดูดั่งจะกระซิบกระซาบกัน สิ่งเหล่านี้เห็นจะไม่มีเหมือนแล้วตลอดโลก!

เฮ้อ! ถึงเดี๋ยวนี้ ข้าพเจ้ายังระลึกและจำต้นอโศกเหล่านั้นได้แม่นยำ ว่ามีอยู่เรียงกันเป็นแถวตลอดไปตามยาวของลานนั้น และใต้ต้นอโศกเหล่านี้ เราทั้งสองเคยประคองพากันเดินเล่น จนเราให้สมญาลานนั้นว่า"ลานอโศก"เพราะต้นไม้ชนิดนั้น กวีให้ชื่อ "อโศก" หรือบางทีเรียกว่า"สุขหฤทัย" ข้าพเจ้ายังไม่เคยเห็นต้นอโศกที่ไหนใหญ่โตงามเหมือนกับที่มีอยู่บนลานนั้น ใบซึ่งคอยสั่นไหวอยู่เสมอ เห็นเป็นเลื่อมพรายเงินเมื่อต้องแสงจันทร์ เมื่อลมโชยมาก็มีเสียงปานว่า หนุ่มสาวกระซิบกัน เวลานั้นแม้จะย่างเข้าวสันตฤดู คงยังแตกดอกออกช่อเป็นสีแดงบ้างเหลืองบ้าง แก่อ่อนสลับกันไป ดูก่อนท่านภราดา จะด้วยอะไรเล่า ต้นอโศกเหล่านั้นจะไม่งดงามแตกดอกออกช่อชูไสว ทั้งนี้เพราะควงต้นรับกระแสรอยบาทของนางงามเหยียบย่างไปมาอยู่เนืองนิตย์

คืนอันน่าพิศวงคืนหนึ่งพระจันทร์กำลังเต็มดวงซึ่งข้าพเจ้านึกถึงในเวลานี้ดูเหมือนว่าเพิ่งล่วงไปเมื่อวานนี้ ข้าพเจ้ายืนอยู่ใต้อโศกกับวาสิฏฐีคู่รัก ถัดออกไปทางหุบเขาซึ่งมืดครึ้มด้วยเงาไม้เราทั้งสองมองชมภูมิประเทศที่เลยพ้นออกไปจนสุดสายตา เห็น

แม่น้ำสองสายไหลคดเคี้ยวขนานกันไป ดูดั่งแถบเงินอันอร่ามแผ่ไปบนที่ราบแล้วก็ไปประจบกันตรงที่ศักดิ์สิทธิ์แห่งหนึ่ง ชาวบ้านเรียกกันว่า"จุฬาตรีคูณ" เพราะเชื่อว่า"แม่คงคาแดนสวรรค์" ลงมารวมกับแม่น้ำทั้งสองที่ตรงนี้ อันว่าทางช้างเผือกที่เห็นเป็นทางขาวในท้องฟ้าที่ในเมืองนั้นเขาเรียกกันว่า "สวรรค์คงคา" วาสิฏฐียกมือขึ้นชี้ไป ณ ที่เห็นเป็นทางสว่างขาวอยู่เหนือยอดไม้

ครั้นแล้ว เราพูดถึงมหาบรรพตหิมพานต์ ซึ่งอยู่ไปทางทิศเหนือและซึ่งแม่คงคาไหลลงมาทางนั้น อันมหาบรรพตหิมพานต์นี้ มียอดปกคลุมด้วยหิมะเป็นนิตย์ย่อมเป็นที่สถิตของทวยเทพ ตามป่าใหญ่และเหวลึกของหิมพานต์ก็เป็นที่บำเพ็ญพรตของเหล่ามหามุนี ยิ่งกว่านี้เราพูดถึงแถวทางที่แม่น้ำยมุนาผ่านไหลมา และสาวไปถึงต้นแห่งแม่น้ำนั้น เมื่อนึกแล้วก็บังเกิดปีติยินดี ถึงกับข้าพเจ้าเปล่งอุทานวาจาออกมาว่า "เออหนอ! ถ้าเรามีนาวาทิพย์ทำด้วยมุกดามีความปรารถนาเป็นใบ มีความอำเภอใจเป็นหางเสือ ได้แล่นเรือลอยละล่องไปในแม่น้ำนั้นขึ้นไปถึงต้นน้ำ แล้วขอให้เมืองหัสดินบุรี[๑] ที่ล่มจมสาบสูญไปแล้วผุดขึ้นมาอีก ให้ได้ยินเสียงผู้คนในราชวังเฮฮาเล่นสกากัน ขอให้ทรายในกุรุเกษตรทุ่งใหญ่[๒] บันดาลวีรบุรุษที่ตายในสมรภูมินั้นกลับเป็นขึ้นมาให้ได้เห็นภีษมะ ท่านผู้เฒ่ามีเกศาหงอกขาวสวมเกราะเงินยืนตระหง่านอยู่บนรถรบกำลังแผลงศรผลาญปรปักษ์ให้ได้เห็นพระกฤษณะเป็นสารถีขับรถเทียมด้วยม้าขาว ๔ ตัว ให้พระอรชุนเข้าสู่กลางสมรภูมิ เออ! นึก ๆ ก็น่าอิจฉาท่านราชทูตที่เป็นผู้อยู่ในวรรณะกษัตริย์ และเคยเล่าให้ฟังว่า บรรพบุรุษของท่าน

---

[๑] หัสตินาปุระ. เมืองหลวงของพวกเการพในมหาภารต

[๒] สนามรบที่พวกปาณฑพกับพวกทำสงครามกันครั้งมหาภารต

ได้เข้าร่วมกระทำสงครามในคราวนั้นด้วย แต่ช่างเถิด แม้เราเป็นบุตรพาณิชไวศยวรรณ ก็มิใช่จะละเลยต่อวิชานักรบเสียทีเดียว ได้เคยฝึกหัดชำนิชำนาญมาเหมือนกัน ถ้ามีดาบอยู่ในมือก็ย่อมสู้ใคร ๆ ได้ทั้งนั้น ไม่ถอยหนีเลย"

วาสิฏฐีสวมกอดข้าพเจ้าด้วยความพอใจและเรียกข้าพเจ้าว่าเป็นวีรบุรุษของนาง และว่า ที่จริงข้าพเจ้าได้เกิดเป็นวีรบุรุษแล้วด้วยคนหนึ่ง ครั้งมหาภารตยุทธ์ แต่จะได้เกิดเป็นวีรบุรุษคนไหนจะระลึกยังไม่ได้ เพราะยังไม่สามารถได้กลิ่นหอมแห่งต้นประวาลพฤกษ์[๑] (ในแดนสวรรค์) เหตุด้วยกลิ่นดอกอโศกฟุ้งตลบกลบเสียหมด

ข้าพเจ้าร้องขอให้นางเล่าถึงลักษณะความหอมแห่งต้นไม้นั้น เพราะยังไม่เคยได้ทราบ นางจึงเล่าเรื่องให้ฟังว่า ครั้งหนึ่งพระกฤษณะทรงทำสงครามกับพระอินทร์ รุกไล่ตามขึ้นไปถึงสวรรคโลก แล้วได้ต้นประวาลพฤกษ์ที่ปลูกไว้บนสวรรค์ เอาลงมาปลูกไว้ในสวนของพระกฤษณ์ ต้นประวาลพฤกษ์มีดอกสีแดงเข้ม[๒] ส่งกลิ่นไปรอบปริมณฑลได้ไกล ถ้าใครได้กลิ่นดอกประวาลพฤกษ์ก็จะระลึกชาติที่ล่วงไปแล้วนมนานได้ทุกชาติ

นางกล่าวต่อไปว่า "แต่ก็มีฤษีเท่านั้นที่สามารถจะได้สูดกลิ่นหอมนี้ในมนุษยโลก" แล้วพูดเป็นเชิงเย้าว่า "แต่เราทั้งสองคงจะไม่ได้เป็นฤษี ช่างเถิด ถึงเราจะไม่ใช่พระนลและนางทมยันตี เราก็เชื่อแน่ว่าเราทั้งสองย่อมมีความรักไม่แพ้ท่านทั้งสอง หรือบาง

---

[๑] ต้นฉบับเขียนว่า Coral tree ซึ่งเคยแปลกันว่าต้นทองหลาง แต่ในที่นี้ได้ความว่า เรียกประวาลพฤกษ์ (ตรงตามศัพท์ที่แปลออกเป็นภาษาอังกฤษ), หรือต้นปาริชาติ นั่นเอง ซึ่งใครได้กลิ่นก็ระลึกชาติได้

[๒] สีเป็นดอกทองหลาง

ที่ความรักและความมอบไว้ใจกันนั้นเป็นของจริงมีจริง เว้นแต่จะเปลี่ยนรูปเปลี่ยนชื่อเรียกเท่านั้น ความรักและความไว้ใจทั้งสองประการนี้ เปรียบได้ด้วยเสียงเพลงอันไพเราะแห่งพิณ ซึ่งเราทั้งสองเป็นผู้ดีด แม้พิณจะขาดสายก็ขึ้นสายใหม่ได้ ส่วนเสียงเพลงอันไพเราะก็ยังคงไพเราะอยู่อย่างเดิม จริงอยู่เสียงเพลงแห่งพิณเครื่องหนึ่ง ย่อมจะไม่เหมือนกันกับเสียงของพิณอีกเครื่องหนึ่ง เช่น พิณอันใหม่ของฉัน ย่อมมีเสียงหวานเพราะยิ่งกว่าอันเก่า อย่างไรก็ดี เราทั้งสองก็เป็นเหมือนดั่งพิณ ที่มีเทพเป็นผู้ดีด กระทำให้เกิดเสียงหวานเพราะขึ้นได้ก็ด้วยพิณนั้น"

ข้าพเจ้าค่อย ๆ โอบนางแนบไว้กับอก รู้สึกซาบซึ้งในถ้อยคำที่กล่าวนี้ นางยิ้มและคงทราบความในใจของข้าพเจ้าแล้วพูดต่อไปว่า "ที่จริง ฉันไม่ควรจะคิดเห็นเป็นเช่นนั้น ฉันจำได้ว่าครั้งหนึ่งได้กล่าวคำว่าด้วยความคิดคล้าย ๆ เช่นนี้ กระทำให้พราหมณ์ผู้เป็นครูประจำตระกูลโกรธเคืองใหญ่ บอกว่าหน้าที่คิดควรให้ไว้กับพราหมณ์ ผู้หญิงควรมีหน้าที่เพียงบูชากราบไหว้พระฤๅษีเท่านั้น เมื่อผู้หญิงถูกห้ามไม่ให้คิด แต่ก็คงไม่ถูกห้ามในเรื่องความเชื่อ เพราะฉะนั้นในครั้งนี้ฉันเชื่อว่าเราทั้งสองคือพระนลและนางทมยันตีเป็นแน่แท้"

นางยกมือขึ้นบูชาต้นอโศกซึ่งอยู่ตรงหน้า กำลังมีดอกออกช่อไสว แล้วกล่าวคำดั่งที่นางทมยันตีเคยกล่าว เมื่อระหกระเหินรับความวิโยค เที่ยวตามหาพระนลอยู่ในกลางป่า ได้ร้องถามต้นอโศกว่า

"◎ อ้าดูอโศกนี้ ศรีไสววิไลตา
อยู่หว่างกลางพนา เป็นสง่าแห่งแนวไพร ฯ
◎ ชุ่มชื่นรื่นอารมณ์ ลมเพยพัดระบัดใบ
ดูสุขสนุกใจ เหมือนแลดูจอมภูผา ฯ
◎ อโศกดูแสนสุข ช่วยดับทุกข์ด้วยสักครา
โศกเศร้าเผาอุรา อ้าอโศกโรคช้าร้าย ฯ
◎ อโศกโยกกิ่งไกว จงตอบไปดั่งใจหมาย
ได้เห็นพระภูสาย ผ่านมาบ้างฤๅอย่างไร
◎ พระนั้นชื่อพระนล ผู้เรืองรณอริกษัย
เป็นผัวนางทรามวัย นามนิยมทมยันตี ฯ"

พระราชนิพนธ์พระนลคำหลวง สรรคที่ ๑๒

เมื่อวาสิฏฐีกล่าวคำของนางทมยันตีแล้ว ก็เงยหน้าดูข้าพเจ้าด้วยดวงตาอันอ่อนหวานเต็มไปด้วยพิศวาส มีหยาดน้ำตาที่ต้องแสงจันทร์ส่อง ดูใสเหมือนแก้ววิเชียร และพูดด้วยกระแสสั่นต่อไปว่า

"เมื่อเธอจากไป และอยู่ห่างไกลแสนไกลจากที่นี่ ขอให้ระลึกถึงภาพความสุขของเรา ซึ่งมีอยู่ในขณะนี้ แล้วจงนึกว่าฉันยืนอยู่ตรงนี้ กำลังไต่ถามข่าวคราวจากต้นอโศก ผิดกันแต่ฉันไม่ได้บอกชื่อแก่ต้นอโศกว่าพระนล แต่บอกชื่อว่ากามนิต"

ข้าพเจ้าโอบกระหวัดนางไว้แนบแน่น ริมฝีปากต่อริมฝีปากใกล้ชิดสนิทแนบเสียวกระสันเต็มตื้นใจ ไม่สามารถจะสรรคำอะไรมากล่าวได้ถูกต้อง

ทันใดนั้น มีเสียงอะไรร่วงลงมาจากยอดไม้ที่อยู่เหนือเรา สักครู่ก็เห็นดอกไม้สีแดงลอยลงมาถูกแก้มเราทั้งสอง ซึ่งเยิ้มชุ่มด้วยน้ำตาแห่งความรัก วาสิฏฐีหยิบขึ้นดม ยิ้มทั้งน้ำตาแล้วส่ง

ให้ข้าพเจ้ารับเอามาแนบไว้กับอก

ดอกต้นไม้อื่น ๆ ก็ร่วงหล่นตลอดแนว เมทินีซึ่งนั่งอยู่ข้างโสมทัตต์ที่บนม้าไม่ห่างไกลจากเราไปนัก ลุกขึ้นไปเก็บดอกอโศกมาหลายช่อ แล้วเดินเข้ามาหา บอกว่า

"ดูซีน้อง ดอกกำลังจะเริ่มถึงเวลาร่วงแล้ว อีกไม่ช้าคงเก็บไปต้มสำหรับหล่อนอาบน้ำได้พอ"

โสมทัตต์สหายเสือกของข้าพเจ้าพูดสอดขึ้นว่า "อะไร! ดอกไม้เหลืองนี่หรือ? วาสิฏฐีคงไม่เอาไปต้มเป็นน้ำอาบดอก ขอรับรองว่านางคงจะใช้ต้มสำหรับอาบก็แต่ดอกที่เป็นสีแดงชนิดที่กามนิตสหายเรากำลังเอาเก็บซ่อนไว้ในเสื้อ เพราะสีเหลืองหญ้าฝรั่นคือความรัก เห็นได้ง่าย แต่ว่าตกจางเร็ว ส่วนสีแดงชาด ถ้าสีไม่ตกก็เป็นสิ่งที่แลเห็นได้ง่ายในตัว" แล้วตัวเขากับเมทินีก็หัวเราะเป็นนัย ๆ

วาสิฏฐียิ้มน้อย ตอบอย่างเบา แต่ทว่ากดมือข้าพเจ้าไว้แน่นว่า

"ท่านโสมทัตต์ ท่านเข้าใจผิดถนัด ความรักของฉันจะเปรียบด้วยสีดอกไม้ไร ๆ ไม่ได้ เพราะฉันได้ยินกล่าวกันว่า ความรักที่แท้จริงไม่ใช่สีแดง ย่อมมีสีดำดั่งสีนิลเหมือนดั่งสีศอพระศิวะเมื่อทรงดื่มพิษร้ายเพื่อรักษาโลกไว้ให้พ้นภัย ความรักแท้จริงต้องสามารถต้านทานพิษแห่งชีวิต และต้องเต็มใจยอมลิ้มรสที่ขมขื่นที่สุด เพื่อเสียสละให้ผู้ที่เรารักคงชีพอยู่ และเพราะด้วยความขมขื่นที่สุดนี้ ความรักย่อมเต็มใจเลือกเอาสีนิลคือความขื่นขมไว้ดีกว่าจะเลือกเอาสีอื่น คือมุ่งแต่จะหาความบันเทิงสุขอย่างเดียว"

วาสิฏฐีคู่รักของข้าพเจ้า ได้พูดเป็นหลักนักปราชญ์ที่ใต้ต้นอโศกด้วยประการฉะนี้

๗

ในหุบเขา

ชายอาคันตุกะเล่าเรื่องถึงตอนที่แล้วมา ซึ่งเท่ากับฟื้นความหลัง ทำให้เต็มตื้นตันใจจนถึงนิ่งอั้นไปเป็นครู่หนึ่ง เอามือประทับหน้าผากถอนหายใจยาวแล้วจึงเล่าเรื่องต่อไป

ดูก่อนภราดา สรุปเรื่องที่เล่ามาแล้วคือข้าพเจ้าได้ไปหาคู่รักทุกคืนขาดเสียไม่ได้เลย ประหนึ่งว่าตกอยู่ในห้วงความเมากามสุข และดูเหมือนว่าเท้าจะไม่ได้ถูกดินฉะนั้น ครั้งหนึ่งอดอยู่ไม่ได้ต้องหัวเราะออกมาดัง ๆ ที่เคยได้ยินบางคนพูดว่าโลกเรานี้มีแต่ทุกข์และยังจะคิดหนีโลกไม่ปรารถนามาเกิดอีกเล่า ข้าพเจ้าร้องว่า "โสมทัตต์ คนเราบางคนนี่ช่างโง่บัดซบจริง ดูเหมือนว่าโลกเรานี้จะหาที่มีความสุขเลิศยิ่งกว่าลานอโศกนี้ เป็นไม่มีแล้ว"

แต่ข้างล่างแห่งลานอโศกลงไป เป็นเหวลึก คือหุบเขา

ข้าพเจ้ากับโสมทัตต์กำลังป่ายปีนอยู่ขณะที่กล่าวคำข้างต้นนี้ และดูเป็นทีจะให้ข้าพเจ้าทราบว่า ความสุขของโลกก็มีความทุกข์เกิดเป็นคู่ปรับกันไปเพราะในขณะนั้นเอง มีผู้ร้ายหลายคนกลุ้มรุมเข้ามาทำร้ายเรา ผู้ร้ายนั้นจะมีกี่คนไม่ทราบ เพราะมืด

ตื้อมองไม่เห็นตัวกัน เคราะห์ดีอยู่หน่อยที่ได้ชัยภูมิด้านหลังเป็นหิน เอาหลังยันหน้าเข้าสู้ศัตรูได้สะดวก ไม่ต้องพะวงการสกัดหลัง เมื่อรู้สึกดั่งนี้ก็ใจชื้นไม่เสียสติ เริ่มรับมือศัตรูเพื่อป้องกันชีวิตและความรัก กัดฟันสงบเงียบคอยที และเอาอาวุธออกกวัดแกว่งทิ่มแทงอย่างใจเย็น แต่ปรปักษ์ของเราร้องเอะอะดั่งปิศาจ เพื่อกระตุ้นพวกของมันให้รุกหน้า สังเกตตามเสียงพวกศัตรูเห็นจะมีจำนวน ๘ หรือ ๑๐ คน ถึงแม้พวกมันจะรู้รสว่ามาเผชิญกับนักฟันดาบอย่างชำนาญคือเราทั้งสองคนก็ดีกระนั้นฐานะของเราก็ไม่สู้จะดีนัก พวกมัน ๒ คนถูกอาวุธของเราล้มกลิ้งไปปะทะพวกมันเอง กระทำให้อ้ายเหล่าร้ายที่เหลือทำการไม่ได้ถนัด กลัวจะไปสะดุดพวกมันเอง จะเสียหลักให้โดนอาวุธของเราได้ง่าย สังเกตว่าพวกมันถอยห่างไปสักสองสามก้าว เพราะไม่ได้ยินเสียงมันหายใจรดหน้าเราเหมือนก่อน ๆ

ข้าพเจ้ากระซิบบอกโสมทัตต์ ๒-๓ คำ แล้วเราขยับถอยเลี่ยงข้างไป ๓-๔ ก้าว เพื่อลวงศัตรูให้มันเข้าใจว่าเรายังอยู่ในที่เดิม มันได้พุ่งปราดแทงเข้ามาตรงนั้น ปลายดาบได้กระแทกเข้ากับหินงอหัก ฝ่ายเราจะทิ่มแทงเสียบชายโครงได้ง่ายดายเวลาเราเลื่อนย้ายที่ ได้พยายามไม่ให้มีเสียงแม้แต่น้อย แต่จะเป็นด้วยมันหูไวได้ยินหรืออย่างไรไม่ทราบ มันจึงพุ่งใส่ไปตรงที่ซึ่งเราย้ายมา ทันใดนั้น เห็นแสงไฟเป็นเส้นนิดไปติดอยู่ที่ผนังหิน เหลียวดูก็เห็นเป็นแสงออกมาจากที่อะไรอย่างหนึ่งซึ่งใช้ต่างตะเกียงแลเห็นจมูกและนัยน์ตาโผล่ออกมาจากผ้าคลุม

ไม้ไผ่ที่เราใช้สำหรับป่ายปีนยังอยู่ในมือของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าเอาไม้ไผ่ทิ่มออกไปเต็มแรงตรงที่เห็นว่าเป็นคน เสียงร้องแหลมและแสงสว่างก็ดับวับแล้วได้ยินเสียงดังปุ เป็นอันแสดงให้เห็น

เป็นพยานว่า ฝีมือพุ่งหลาวได้ผลสมประสงค์ ในตอนที่พวกมันตกตะลึงกันนี้เอง เราได้ช่องรีบสาวก้าวหนีไปยังทางที่เรามา พวกเราชำนาญลู่ทางได้ดี เพราะขึ้นลงเสียจนเจน จึงทราบว่าทางหนีต่อไปเป็นซอกแคบเข้า มีหนทางที่จะปีนป่ายขึ้นไปได้ง่ายกว่าที่แล้วมา เป็นคราวเคราะห์ดีที่อ้ายเหล่าร้ายเลิกไล่ตามมาเพราะมืดมาก ส่วนข้าพเจ้าชักจะหมดกำลัง รู้สึกว่ามีบาดแผลหลายแห่ง โลหิตไหลออกมาก สหายข้าพเจ้าก็ต้องอาวุธเหมือนกัน แต่ไม่ฉกรรจ์เท่ากับข้าพเจ้า

ครั้นลงมาถึงที่ราบได้แล้ว ก็ฉีกเสื้อผ้าเอามาพันแผลชั่วคราว ข้าพเจ้าเกาะโสมทัตต์พยุงตัวกลับมาถึงบ้านได้ และต้องนอนเจ็บอยู่กับที่หลายสัปดาหะ

ข้าพเจ้าต้องนอนป่วยมีความเดือดร้อนถึงตรีคูณ ไหนแผลที่ถูกอาวุธจะเป็นพิษปวดรวดร้าว มีไข้เข้าแทรกทับ ไหนจะคิดถึงคู่รักแทบใจจะขาด ซ้ำยังเกิดปริวิตกอย่างใหญ่เข้ามาถม กลัวนางจะต้องเจ็บไข้ได้ทุกข์ถึงแก่ชีวิต เพราะรูปร่างแบบบางราวกับดอกไม้อันบอบบาง ไฉนจะทนฟังข่าวเรื่องข้าพเจ้าเจ็บหนักอยู่ได้ เมทินีผู้ภักดีได้ไปเยี่ยมเยียนส่งข่าวทั้งสองฝ่ายให้ทราบทุกวัน ซ้ำไม่ลืมนำเอาความรักความคิดถึงมาเล้าโลมใจเสมอ ได้ส่งดอกไม้ฝากไปมา จนข้าพเจ้ากับวาสิฏฐีใช้พูดกันด้วยเครื่องหมายของดอกไม้ได้ชำนาญ ต่อมาเมื่อกำลังค่อยฟื้นดีขึ้นอย่างเดิมบ้างแล้ว ก็บอกข่าวกันทางกาพย์กลอนอันไพเราะ ความเป็นไปเพียงเท่าที่เล่านี้ก็จะพอทนนอนเจ็บอยู่ได้ แต่บังเกิดเหตุการณ์ขึ้นอย่างหนึ่ง ซึ่งทำให้วิตกถึงกาลภายหน้ามาก

ข้าพเจ้าจะขอกล่าวในที่นี้ด้วย ว่าเรื่องที่เราถูกประทุษร้ายนี้ไม่ใช่ลี้ลับที่จะไม่รู้ว่าใครเป็นผู้คิดร้ายแท้จริง ผู้คิดร้ายคืออ้าย

สาตาเคียรบุตรประธานมนตรีซึ่งเป็นผู้ที่เข้ามาแย่งลูกคลีจากข้าพเจ้าในอุทยานบ่ายวันที่ข้าพเจ้าไม่ลืมเลย มันเองเป็นผู้จ้างอ้ายเหล่าพาลมาทำร้าย ทั้งนี้มิใช่อื่นไกล คงเป็นเพราะมันสังเกตเห็นข้าพเจ้าไม่กลับไปกับท่านราชทูต เกิดความสงสัยคอยด้อมสะกดรอยดูอยู่จนทราบว่าไปที่ลานบ้านนายช่างทองเสมอทุกคืน

อนิจจา! ลานอโศกของเรานี้หนอ บัดนี้มากลายเป็นเกาะที่จมหายลงไปในทะเลเสียแล้ว จริงอยู่ ข้าพเจ้าอาจสละชีวิตเพื่อขึ้นไปหานาง และถึงแม้ว่าวาสิฏฐีจะฝ่าอันตรายออกมาพบด้วยทุกคืน ดังนี้ก็ไม่ว่า แต่รูปการมิได้เป็นไปเช่นนั้น เพราะอ้ายสาตาเคียรทุรชาติ คงนำความไปบอกเล่าเรื่องเราลอบพบปะกันแก่บิดามารดาของนางเป็นแน่ ด้วยต่อมาไม่ช้าก็ปรากฏว่าวาสิฏฐีถูกกักตัวไม่ให้ออกมาเที่ยวเล่นที่ลานในเวลาเมื่ออาทิตย์ตกแล้ว อ้างว่าจะเป็นอันตรายแก่ร่างกาย เพราะเพิ่งหายเจ็บได้ใหม่ ๆ

ด้วยประการฉะนี้ ความรักของเราก็เสมือนไร้ที่อาศัยเสียแล้ว แต่ก่อนนี้อาจพบกันได้ลับ ๆ ไม่มีใครรู้และไม่ต้องกลัวใครเห็น บัดนี้จะพบกันได้แต่ในที่เปิดเผยให้โลกเห็นได้สะดวก ข้าพเจ้าได้พบวาสิฏฐีอีกครั้งหนึ่งหรือสองครั้ง คล้ายกับว่าประจวบพบกันที่ในอุทยาน ซึ่งเราได้เคยพบกันเมื่อก่อนนี้เป็นครั้งแรก อนิจจา! ถึงได้พบกันก็เหมือนว่าไม่ได้พบ เพราะลอบพูดกันได้อย่างเร่งร้อนเพียง ๒-๓ คำเท่านั้น ด้วยมีตาตั้งร้อยตั้งพันคอยมองดูเรา วาสิฏฐีได้ขอร้องให้ข้าพเจ้าออกจากเมืองไปเสียทันที ด้วยจะมีอันตรายร้ายแรงมาสู่ข้าพเจ้า นางแสดงปริเวทนา ว่าไม่ควรเลยที่นางดื้อดึงหน่วงเหนี่ยวข้าพเจ้าไว้มิให้ออกจากเมืองไปจนเป็นเหตุให้ข้าพเจ้า ณ บัดนี้ตกอยู่ในปากแห่งมฤตยูเสียแล้ว

บางทีในเวลาที่กำลังพูดนี้เอง อาจมีผู้ร้ายใหม่อีกพวกหนึ่ง มีผู้จ้างให้มาเอาชีวิต หากข้าพเจ้าไม่ไปเสียจากเมืองทันที เพื่อให้พ้นภัย ก็เท่ากับนางเป็นผู้ฆ่าคู่รักของนางเอง นางกลั้นความสะอื้นไว้ในอกจนพูดไม่ออก ข้าพเจ้าได้แต่ทำเฉย จะเข้าไปประคองปลอบประโลมหรือเช็ดน้ำตาที่ไหลออกมาพราก ๆ ก็ไม่กล้าจำเป็นจำใจแท้ ๆ แต่ที่จะพรากจากนางไปแต่บัดนั้น ข้าพเจ้าเหลืออดทนได้ จึงบอกว่าไหน ๆ ก็ต้องจากกันไปนาน จะหาช่องพบพูดกันสองต่อสอง เพื่อฝากฝังความรักได้อย่างไรบ้าง

วาสิฏฐีทำกิริยาหน้าละห้อยดูเหมือนหมดปัญญา พอดีขณะนั้นจำเป็นต้องผละจากกันไป เพราะมีคนเดินมาหลายคน แต่อย่างไรก็ตาม ข้าพเจ้ายังเชื่อในปัญญาของคู่รัก ว่าคงจะหาอุบายให้ได้พบกันอย่างใดอย่างหนึ่ง ฝ่ายนางกำลังวิตกถึงชีวิตข้าพเจ้าจะเป็นอันตราย คงจะได้ปรึกษาหารือกับเมทินี ซึ่งเป็นผู้มีปัญญา ความข้อนี้ข้าพเจ้าเดาไม่ผิด เพราะในคืนนั้นเอง โสมทัตต์มาบอกถึงอุบายของนางที่ได้ดำริไว้ ซึ่งเห็นผลสมดั่งมุ่งหมายอย่างแน่แท้

๘
ดอกฟ้า

ณ ที่ถัดหลังกำแพงกรุงโกสัมพีด้านตะวันออกไปเล็กน้อย มีป่าไม้ประดู่ลายอันงาม ซึ่งที่ถูกเป็นป่าไม้อันศักดิ์สิทธิ์ ภายใต้ป่าไม้อันโปร่งร่มรื่นนี้ มีเทวาลัยซึ่งในเวลานั้นปรักหัก[illegible]ที่ ไม่เคยมีใครไปทำพลีบูชา ณ สถานศักดิ์สิทธิ์ของบุราณ[illegible]นาน มาแล้ว เพราะพระกฤษณะซึ่งสิงสถิตในเทวาลัยได้มีผู้สร้างเทวาลัยที่ใหญ่กว่าถวายใหม่ในกรุงเสียแล้ว เพราะฉะนั้นเทวาลัยของเก่าจึงทรุดโทรมมีแต่นกเค้าแมวคู่หนึ่งกับหญิงแก่ผู้วิเศษคนหนึ่งอาศัยอยู่เท่านั้น หญิงผู้นั้นมีคนนับถือว่าติดต่อกับพวกภูตผี สามารถใช้มันดูเหตุการณ์ภายหน้าของบุคคลที่มาบูชาและซักถามได้ถูกต้อง เพราะฉะนั้น ในเวลาเย็น ๆ จึงมีประชาชนทั้งหญิงชายพากันไปหาเป็นอันมาก รวมทั้งพวกหนุ่มสาวที่มีเรื่องโรครักรวมอยู่ด้วยไม่น้อย หญิงผู้วิเศษคนนี้มีผู้กล่าวขวัญว่าแกเป็นแม่มดหมอผี แต่แกจะเป็นอะไรก็ตาม ข้าพเจ้าและวาสิฏฐีก็ต้องการความช่วยเหลือจากแกอยู่ เพราะฉะนั้นเราทั้งสองจึงเลือกเอาเทวาลัยน้อยที่แกอาศัยอยู่เป็นที่นัดพบกัน

รุ่งขึ้นข้าพเจ้าเอาโคเทียมเกวียนออกเดินทาง กะเวลาไปให้เหมาะกับเวลาที่ประชาชนไปจ่ายตลาด หรือไปศาลว่าความ ที่กะไปในเวลาพลุกพล่านเช่นนี้และคุมกองเกวียนจงใจไปในถนนซึ่งเป็นที่ประชุมชน ก็เพื่อให้สาตาเคียรตัวศัตรูเห็นหรือทราบว่าข้าพเจ้าออกจากกรุงไปแล้ว ข้าพเจ้าออกเดินทางไปสักสองสามชั่วโมง ก็หยุดพักเพื่อค้างคืนที่หมู่บ้านใหญ่แห่งหนึ่ง พลอยทำให้บริวารของข้าพเจ้าดีใจมาก ก่อนเวลาค่ำเล็กน้อย ข้าพเจ้าจัดแจงแต่งตัวปลอมเป็นคนใช้ กระโดดขึ้นหลังม้าย้อนกลับไปกรุงโกสัมพีตามทางที่มาแล้ว

เวลาค่ำแล้ว กว่าข้าพเจ้าจะไปถึงป่าประดู่ลายก็เป็นเวลามืดทีเดียว ขณะชักม้าไประหว่างต้นไม้ ได้กลิ่นดอกบัวซึ่งบานเผยส่งมาจากสระพระกฤษณ์ของโบราณ ประหนึ่งต้อนรับข้าพเจ้าให้ชื่นใจ อีกไม่สู้ช้า ก็เห็นยอดหลังคาคร่ำคร่าของเทวาลัยอันมีเทวรูปอยู่ในนั้นมากมาย เห็นรูปนอกเว้า ๆ แหว่ง ๆ อยู่ภายใต้ท้องฟ้าอันเต็มไปด้วยดวงดาว ข้าพเจ้าไปถึงที่กำหนดนัดแล้วพอลงจากหลังม้าก็พอดีสหายรักของข้าพเจ้าเข้ามาถึง วาสิฏฐีและข้าพเจ้าต่างออกอุทานด้วยดีใจแล้วโผเข้าหากัน เพราะได้มีหวังพบกันอีก ข้าพเจ้าระลึกถึงเหตุที่เล่านี้ ยังจำได้เป็นเงา ๆ ว่าเราทั้งสองมิได้พูดถึงเรื่องอื่น นอกจากกระซิบกระซาบแสดงความรัก ความอาลัยต่อกัน ลืมสิ่งอื่น ๆ เสียหมดสิ้น จนตกใจสะดุ้งด้วยมีปีกสัตว์กระพือพัดผ่านหน้าข้าพเจ้าไปประกอบด้วยเสียงปีกกระพือพัดกับเสียงนกแสกที่แถกถาไป และต่อไปก็ได้ยินเสียงเป็นเสียงระฆังแตกกระทำให้เรารู้สึกตื่นจากภวังค์แห่งความรักเหตุที่มีเสียงระฆังเพราะเมทินีเป็นผู้สั่น กระทำให้นกแสกตกใจบินหนีไป เมทินีนางผู้มีใจอารีสั่นระฆังให้เรารู้ตัว เพราะได้เห็น

หญิงผู้วิเศษเดินดุ่มเข้ามาแสดงกิริยาโกรธ ด้วยแกได้ยินเสียงใครมาพูดกันอยู่ในบริเวณที่ศักดิ์สิทธิ์โดยไม่เคาะหรือสั่นระฆังให้รู้

เมทินีแจ้งแก่หญิงชราสมัยโบราณ ว่านางได้ยินชื่อเสียงเกียรติคุณของแกว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ มีความรู้เป็นมหัศจรรย์ นางกับชายหนุ่มคนนี้ (ชี้ไปทางโสมทัตต์) จึ่งอุตสาห์พากันมาเพื่อใคร่รู้ถึงเหตุการณ์ภายหน้า หญิงผู้วิเศษเงยหน้า ตากวาดไปในท้องฟ้าแล้วออกความเห็นว่า เวลานี้ดาวกฤตติกากำลังอยู่ในราศีอันเป็นสิริร่วมดาวเหนือ แกจึ่งหวังว่าหวยเทพคงทรงช่วยเหลือว่าแล้วเชิญคนทั้งสองให้เข้าไปในเทวาลัยพระกฤษณะผู้มีชายาในขณะเดียวกันถึงหมื่นหกพันร้อยคน (โดยแบ่งภาคเท่าจำนวนชายา) และทรงยินดียังความปรารถนาให้คู่รักสำเร็จ ส่วนข้าพเจ้ากับวาสิฏฐี ซึ่งทำทีว่าเป็นคนใช้คอยอยู่ข้างนอก

เมื่ออยู่แต่ลำพังสองต่อสอง เราก็ให้ปฏิญญาแก่กันว่า นอกจากมัจจุราชจะคร่าพาเอาตัวไป เราทั้งสองจะซื่อสัตย์ไม่พรากจากกันไป เมื่อข้าพเจ้ากลับไปบ้านเมืองแล้ว พอสิ้นฤดูฝนก็จะรีบกลับมา ได้ปรึกษาหารือถึงหนทางที่จะให้บิดานาง ซึ่งเป็นมหาเศรษฐีมั่งคั่งที่สุด ยินยอมให้เราทั้งสองคนได้อยู่ร่วมสมัครสโมสร พูดกันพลาง เราก็สวมกอดจุมพิตกันด้วยความปลาบปลื้มใจจนน้ำตาไหล ดูกรท่าน ในเวลาบัดนี้ข้าพเจ้าจำได้ราง ๆ ยังไม่ลืม แต่ข้าพเจ้าไม่สามารถจะพูดถึงความรู้สึกของเราในครั้งนั้นให้ถูกอย่างไรได้ นอกจากท่านจะได้ประสบมากับตัวเอง

เวลาดูช่างล่วงไปรวดเร็วเหลือเกิน เพราะไม่ช้าโสมทัตต์กับเมทินีก็ออกมาจากเทวาลัย หญิงผู้วิเศษรับอาสาจะทำนายความเป็นไปของเราในภายหน้าให้ทราบ แต่วาสิฏฐีสะดุ้งหดตัว ออก

อุทานว่า "โอ๊ย! ถ้าเหตุการณ์ภายหน้ามีแต่ร้าย ฉันจะทนทรมานอยู่อย่างไรได้?"

หญิงวิเศษผู้หวังดีตอบว่า "จะร้ายไปได้อย่างไร? ดูชะตาก็บอกว่าดี ไม่มีร้ายอย่างไร?"

แต่วาสิฏฐีไม่สู้เชื่อสะอื้นโผกอดคอข้าพเจ้าแล้วพูดว่า "โอย! ฉันรู้สึกเป็นลางเห็นเหตุการณ์ภายหน้าของเราจะไม่สู้ราบรื่นนัก ให้หวั่นว่าเมื่อจากกันไปแล้ว ฉันจะไม่ได้เห็นเธออีก"

ข้าพเจ้าได้ยินดังนี้ รู้สึกใจสลดเหี่ยวลงวาบ เกรงจะเป็นจริงเอาเช่นนั้น ได้พยายามแข็งใจแสดงเหตุผลแก่นางว่าคงจะไม่เป็นเช่นนั้น แต่ก็ไม่สำเร็จผล นางกลับมีน้ำตาไหลลงพราวแก้ม มองดูข้าพเจ้าด้วยความรักความละห้อยคว้ามือข้าพเจ้าทาบไว้ที่อุระตนพลางพูดว่า "หากเราจะไม่พบกันอีกในโลกนี้ เราก็จะรักษาความซื่อสัตย์ต่อกันตลอดไป มิใช่หรือเธอ? เมื่อชีวิตอันสั้นและล้วนเป็นทุกข์อยู่ในโลกนี้สิ้นไปแล้ว ก็ขอให้เราทั้งสองไปพบกันในวิมานสวรรค์ร่วมสุขกันต่อไป กามนิต เธอจงให้สัญญาข้อนี้แก่ฉันหน่อย จะทำให้ฉันชุ่มชื่นใจต่อสู้ต่อความทุกข์ที่อาจมีมาได้ดีกว่าถ้อยคำอันเล้าโลมอย่างอื่น เพราะขึ้นชื่อว่ากรรม เราจะหลีกลี้หนีไม่พ้น ต้องปล่อยไปตามกรรม เหมือนดั่งกระแสน้ำที่พัดพาเอาต้นอ้อลอยไปฉะนั้น"

ข้าพเจ้าตอบว่า "วาสิฏฐี ยอดรัก ถ้าจะต้องอาศัยความเป็นไปของกรรมไฉนเราจะพบกันเล่า? แต่ให้เราหวังว่าจะได้พบกันใหม่ในโลกนี้ดีกว่า"

วาสิฏฐี "ในโลกนี้มีแต่สิ่งมายาไม่แน่นอน แม้แต่เวลาที่เราพูดกันอยู่ขณะนี้ก็ไม่ใช่ของเรา จะมีแน่อยู่ก็แต่ในสวรรค์"

ข้าพเจ้า "สวรรค์มีหรือ ? ถ้ามี อยู่ที่ไหน ?"

วาสิฏฐี "สวรรค์อันมีความสว่างรุ่งเรืองหาเขตมิได้นั้น มีอยู่ทางทิศตะวันตก ถ้าผู้มีใจเด็ดเดี่ยวรู้สึกเบื่อหน่ายในสิ่งซึ่งเป็นวิสัยโลก แล้วตั้งจิตเป็นสมาธิ มุ่งแต่สถานอันเป็นบรมสุขก็จะได้ไปจุติอยู่ในดอกบัวบนแดนสวรรค์ ผู้ใดมุ่งแต่สวรรค์ ก็จะเป็นปัจจัยให้เกิดดอกไม้ทิพย์ขึ้นในน้ำอันศักดิ์สิทธิ์ในทะเลแก้ว ความตรึกนึกที่บริสุทธิ์ทุกครั้ง ความดีที่กระทำทุกเมื่อ เป็นเหตุให้ดอกไม้ทิพย์นั้นเจริญยิ่งขึ้น ถ้าความคิดวาจาและการกระทำเป็นไปในทางชั่วก็จะเป็นเหมือนดั่งหนอนที่บ่อนไส้ให้ดอกไม้ทิพย์นั้นเหี่ยวแห้งไปโดยเร็ว"

เมื่อนางพูดดั่งนี้ ดวงตาก็ดูวาวดั่งแสงโคมที่เทวาลัย เสียงที่พูดก็กังวานหวานดั่งเสียงดนตรี แล้วนางยกมือชี้ไปทางยอดต้นประดู่ลายที่เห็นดำทะมึนทึน ตรงท้องฟ้าที่มีทางช้างเผือก เห็นสกาวราวกับเศวตศิลาพาดเป็นทางไปในนภากาศ ซึ่งมีดวงดาวพราวพร่างดูดั่งเทวดาผู้วิเศษไปโปรยไว้

นางร้องว่า "ดูซีกามนิต นั่นคือแม่น้ำคงคาในสถานสวรรค์ ขอให้เราปฏิญญาต่อพระคงคาในสวรรค์ซึ่งมีน้ำขาวดั่งเงินยวงเป็นที่เลี้ยงดอกบัวในทะเลบนสวรรค์โน้น ให้เรามุ่งดวงจิตแน่วแน่เตรียมการไปประสบสุขอยู่นิรันดรกาลบนนั้นเถิด"

ข้าพเจ้าให้ตื่นใจอย่างไรพูดไม่ถูก บังเกิดความซาบซึ้งเข้าไปในดวงใจ ยกมือขึ้นประสานกับของนาง รู้สึกประหนึ่งว่าดวงใจของเราทั้งสองในทันทีทันใดลอยขึ้นอยู่เหนือความทุกข์แห่งโลกนี้ ขึ้นไปจุติอยู่ในดอกฟ้าบนสวรรค์ อันกอปรแต่ความบันเทิงรักหาเขตสุดมิได้

ครั้นแล้ววาสิฏฐีดูเหมือนว่าหมดแรงกำลังที่จะเบ่งความรู้สึกในดวงจิตทรุดตัวในอุ้งแขนข้าพเจ้า เงยหน้าแสนละห้อยแผยอขึ้น

จุมพิตข้าพเจ้า เป็นการลาครั้งสุดท้าย แล้วก็ผงะหงายสิ้นสมปฤดี

ข้าพเจ้าค่อยประคองนางมาส่งไว้ในอุ้งแขนของเมทินี แล้วกระโดดขึ้นหลังม้าห้อออกจากที่นั้นไป ไม่กล้าจะเหลียวหลังมาดูแม้แต่ครั้งเดียว

๙
ใต้ดาวโจร

เมื่อกลับมาถึงหมู่บ้านที่คนของข้าพเจ้าพักแรมคืนอยู่นั้น ข้าพเจ้าไม่รั้งรอรีบปลุกคนใช้ให้ตื่น แต่กว่าจะรุ่งสว่างก็อีกตั้งสองสามชั่วโมง พอสว่างก็ออกเดินทาง

รอนแรมมาได้ถึงวันที่ ๑๒ เวลาประมาณเที่ยงวันก็ถึงหุบเขาร่มรื่นมากอยู่ในแดนหมู่ไม้แห่งแคว้นเวทิส มีแม่น้ำน้อย น้ำใสดั่งแก้ว ไหลเอื่อยวกเลี้ยวไปในทุ่งอันเขียวชอุ่ม ตรงที่ลาดน้อย ๆ ซึ่งมีไม้ต้นต่ำออกดอกดกดูดั่งดาดไว้ส่งกลิ่นหอมฟุ้งกระจายไปทั่วบริเวณ ณ ที่แห่งหนึ่ง อยู่ในราวกลางหุบเขาไม่สู้ห่างจากแม่น้ำน้อยนั้นนัก มีต้นไทรใบใหญ่หนาทึบเป็นเงาปกคลุมลานหญ้า ซึ่งเขียวดั่งมรกตให้ร่มรื่น ส่วนรากที่ย้อยลงมาเป็นรากน้อย ๆ มีจำนวนนับได้ตั้งพันต้นกลายเป็นสุมทุมพุ่มไม้มหึมาสามารถให้กองเกวียนอย่างของข้าพเจ้าตั้งสิบเท่าพักอาศัยได้อย่างสบาย

ข้าพเจ้าจำที่นี่ได้ดีครั้งเมื่อเดินทางผ่านมาทางนี้ในเที่ยวขาไปกรุงโกสัมพี และได้ตกลงใจจะหยุดพักแรม ณ ที่ตรงนี้ เพราะ

ฉะนั้นจึงสั่งให้หยุด ปลดโคออกจากแอก ปล่อยให้ลุยลำธารลงไปดื่มน้ำที่ใสเย็น เพราะเมื่อยล้าหิวกระหายมานานแล้ว และกินหญ้าอ่อนที่ขึ้นเขียวอยู่สองข้างลำธาร ส่วนคนใช้ก็พากันลงไปอาบน้ำชำระกายให้ชุ่มชื่นแล้วเก็บกิ่งไม้แห้งมาทำฟืนจุดไฟหุงต้มอาหาร ส่วนข้าพเจ้าได้อาบน้ำเบิกบานใจแล้วก็นอนแผ่ตามสบายใจใต้โคนไทร ตอนที่ร่มรื่นที่สุด ถือเอารากไทรที่ผุดพ้นดินเป็นหมอนหนุนนอนอย่างสำราญ เพื่อจะได้นึกถึงวาสิฏฐีแล้วจะได้เคลิ้มหลับและฝันเห็น ความจริงก็เป็นเช่นนั้น พอม่อยหลับก็ฝันเห็นวาสิฏฐีมาจูงมือข้าพเจ้าเลื่อนลอยขึ้นไปสู่เมืองสวรรค์!

ทันใดนั้นมีเสียงเอะอะตึงตัง กระทำให้สะดุ้งตกใจตื่น ลืมตาแลเห็นคนถืออาวุธเป็นจำนวนมากมาล้อมแน่นคล้ายกับว่ามีผู้วิเศษนิมิตให้มีขึ้น มิหนำซ้ำตามสุมทุมพุ่มไม้ที่ถัดไปก็มีจำนวนคนเพิ่มกันแน่นมา พวกเหล่านี้เข้ามาถึงเกวียนที่ข้าพเจ้าสั่ง[illegible] ล้อมวงต้นไม้ไว้ และกำลังต่อสู้กับคนของข้าพเจ้าซึ่งล้วนเป็น[illegible] เคยชินต่อการนี้ จึงได้ต่อสู้ต้านทานด้วยความกล้าหาญ ในไม่ช้าข้าพเจ้าก็ร่วมมือเข้าไปต่อสู้อยู่ด้วย พวกโจรเหล่านี้ที่ถูกข้าพเจ้าประหารเสียก็สองสามคน ขณะนั้นเห็นโจรคนหนึ่ง รูปร่างสูงใหญ่ เคราดก มีหน้าตาดุร้ายน่ากลัว ร่างกายตอนบนเปลือยมีนิ้วแม่มือคนร้อยเป็นพวงคล้องคอไว้เป็นสามสาย ในทันทีทันใด ข้าพเจ้าก็ระลึกได้ว่าโจรคนนี้เห็นจะเป็นองคุลิมาลจอมโจรดุร้ายใจทมิฬ เที่ยวปล้นสะดมเผาผล[illegible]ช่องตามนิคมหมู่บ้านมานักต่อนักแล้ว จนที่บางแห่งรกร้างไม่มีใครกล้าอยู่ ถ้าพบปะผู้ใดถึงไม่มีความผิดก็จับฆ่าเสีย แล้วตัดนิ้วแม่มือเอามาร้อยเป็นมาลัยคล้องคอ ข้าพเจ้าเชื่อว่าวันนี้คงเป็นวาระสุดท้ายของข้าพเจ้า

เพราะโจรใจร้ายได้ฟันดาบที่ถืออยู่ในมือข้าพเจ้าหลุดไปทันที ซึ่งถ้าเป็นคนอื่นแล้ว ข้าพเจ้าอาจอวดได้ว่า คงไม่สามารถที่จะฟันจนดาบหลุดจากมือได้ ในไม่ช้าข้าพเจ้าเสียที ถูกจับล่ามโซ่ทั้งเท้าและมือ นอนกลิ้งอยู่บนดิน มองดูโดยรอบ เห็นคนของข้าพเจ้าถูกฆ่าตายนอนกลิ้งอยู่เกลื่อนกลาด คงเหลือมีชีวิตอยู่แต่คนเดียว คือคนใช้เก่าแก่ของบิดาข้าพเจ้า ซึ่งถูกรุมจับเอาตัวได้โดยไม่ถูกบาดเจ็บอย่างเดียวกับข้าพเจ้า เจ้าพวกโจรรวมกันเป็นหมู่ ออกันอยู่ใต้ต้นไม้ใหญ่ มองดูข้าพเจ้าด้วยความพอใจ สร้อยคอแก้วตาเสือ ซึ่งได้เล่าให้ท่านฟังมาแล้วครั้งเมื่อแย่งลูกคลีสาตาเคียรกระชากขาด เป็นสร้อยคอที่มารดาข้าพเจ้าสวมให้เองเพื่อเป็นเครื่องรางกันภัยในคราวที่จากมารดามานั้น บัดนี้ถูกองคุลิมาลกระชากเอาไปเสีย ร้ายยิ่งกว่านั้น ดอกโศกที่ข้าพเจ้าติดตัวแนบไว้กับดวงใจแต่คืนที่พบกันบนลานอโศก ก็มาสูญหายไปด้วย ข้าพเจ้านึกว่า ที่เห็นเป็นสีแดงดอกน้อย ๆ อยู่บนหญ้าที่ถูกเหยียบย่ำ ไม่ห่างไกลจากข้าพเจ้านัก คงเป็นดอกอโศก แต่ ณ ที่ตรงนั้น เห็นโจรหนุ่มคนหนึ่งกำลังวิ่งกลับไปกลับมา แบกเนื้อโคที่ฆ่าเอาขึ้นย่างอย่างสุก ๆ ดิบ ๆ ไปส่งเลี้ยงดูพวกเพื่อนที่กำลังร่าเริงกัน ซ้ำเห็นมันเทเหล้าออกจากกระติกดื่มกินกัน เสียงเอะอะราวกับฝูงสัตว์ คราวใดที่ได้เห็นมันเหยียบย่ำไปบนดอกอโศก ซึ่งจมหายอยู่ใต้ฝ่าตีนอันโสมมของมัน ข้าพเจ้ารู้สึกปวดร้าวคล้ายกับมันมาเหยียบย่ำกลางหัวใจ พอมันก้าวย่างพ้นไปแล้ว ยอดหญ้าก็ดันดอกอโศกเผยอขึ้นมาให้เห็นอีก ดูเด่นยิ่งกว่าเก่า แต่ในที่สุดก็สาบสูญไปไม่ได้เห็นอีก ข้าพเจ้ารำพึงว่าป่านนี้วาสิฏฐีจะมิยืนอยู่ใต้ต้นอโศกบนลานไม้อโศก เพื่อฟังข่าวคราวของข้าพเจ้าหรือ ถ้าต้นอโศกไม่สามารถบอกนางได้ว่า

เวลานี้ข้าพเจ้าอยู่ในที่อย่างไรแล้ว ก็จะเป็นการดีหาน้อยไม่ เพราะถ้านางทราบความจริง ไฉนดวงใจอันอ่อนละมุนจะสามารถทนเฉยได้ ห่างจากข้าพเจ้าไปสักสิบสองก้าว องคุลิมาลมหาโจรกำลังเลี้ยงดูอยู่กับบริวารอย่างร่าเริง ซึ่งดื่มเหล้ากันไม่หยุด มองดูหน้าพวกโจร เห็นสีหน้าแดงก่ำขึ้นทุกที คุยกันเอะอะ บางคราวก็ถึงกับทะเลาะแทบจะทุบตีกัน แต่ในพวกโจรเหล่านี้มีคนหนึ่งที่ไม่กินเหล้าเมามายไปตามด้วย โจรคนนี้ข้าพเจ้าจะได้เล่าต่อไปภายหลัง

ในเวลานั้น น่าเสียดายอยู่หน่อยที่ไม่อาจเข้าใจภาษาที่โจรใช้พูดกัน ข้อนี้จะเห็นได้ว่าความรู้ต่าง ๆ อย่างใดจะเป็นประโยชน์ใช้ได้ดีที่สุดในเวลาเข้าที่อับจน มนุษย์ไม่อาจทราบได้ ถ้าข้าพเจ้าสามารถฟังคำพูดของมันให้เข้าใจได้จะดีใจหาไม่น้อย เพราะเสียงที่มันพูดออกมาดัง เดาว่ามันพูดถึงความเป็นความตายของข้าพเจ้าเป็นแน่ สังเกตหน้าและกิริยาท่าทางของมันเวลาพูดเห็นได้ชัดอย่างน่าวิตกว่ามันแลบลิ้นปลิ้นตามาทางข้าพเจ้าบ่อย ๆ ข้าพเจ้าแลดูตัวนาย เห็นแล้วให้เดือดดาลถึงเรื่องสร้อยคอเครื่องรางของข้าพเจ้า ที่ใช้สำหรับป้องกันทฤษฎีโทษการดูให้ร้าย ซึ่งเวลานี้รู้สึกว่ามันเพ่งดูอย่างน่ากลัว ที่ข้าพเจ้ารู้สึกเช่นนี้ก็ไม่ผิด เพราะต่อภายหลังได้ทราบว่า ข้าพเจ้าเป็นผู้ฆ่าลูกน้องตัวสำคัญของมันตายต่อหน้าต่อตามัน โจรที่ข้าพเจ้าฆ่านี้ได้ความว่ามีฝีมือเยี่ยมในการใช้ดาบดีกว่าพวกมันทั้งหมด ที่ตัวนายของมันงดเว้นยังไม่ฆ่าข้าพเจ้าเสียในทันทีทันควันก็เพราะมันต้องการจะทรมานข้าพเจ้าให้สมแค้น ให้ต้องตายอย่างช้า ๆ แต่พวกมันไม่ต้องการจะให้ลาภอันมีราคาของมันคือตัวข้าพเจ้า ซึ่งมันถือว่าเป็นสมบัติถลางต้องสูญหายไปในอากาศอย่างที่นายโจรต้องการ

คือ ฆ่าเสีย โจรคนหนึ่งหัวโล้น โกนหนวดเคราเกลี้ยงเกลา ดูเป็นทีว่าเป็นนักพรตของพวกมัน คงเป็นตัวการที่ไม่เห็นพ้องกับองคุลิมาลในการที่จะฆ่าข้าพเจ้าเสีย และดูเหมือนโจรผู้นี้คนเดียวที่เข้าใจ สามารถเหนี่ยวรั้งความดุร้ายของพวกโจรไว้ได้ ทั้งนี้ก็เป็นคนเดียวกันกับที่ข้าพเจ้าได้พูดไว้ข้างต้นว่าเป็นผู้ที่ไม่กินเหล้าในขณะที่เลี้ยงดูกัน เมื่อมันโต้เถียงกันเป็นเวลาช้านาน บางคราวถึงกับองคุลิมาลขึ้นคว้าดาบ เป็นดั่งนี้ก็หลายหน แต่เป็นคราวเคราะห์ดีของข้าพเจ้าที่ความชนะตกอยู่แก่พวกหวังประโยชน์ในทรัพย์มากกว่าประโยชน์ในการแก้แค้น

ในที่นี้ควรกล่าวเสียด้วยว่า พวกโจรขององคุลิมาลเป็นโจรชนิดที่เรียกว่า"ผู้ส่ง" ที่เรียกดั่งนี้เพราะมีธรรมเนียมของมันอยู่ข้อหนึ่ง ซึ่งถ้าจับใครไว้ได้สองคนก็ปล่อยให้คนหนึ่งไปหาเงินค่าไถ่ตามแต่จำนวนที่มันกำหนดไว้ กล่าวคือถ้ามันจับได้ทั้งพ่อและลูก มันก็ส่งตัวพ่อไปหาเงินค่าไถ่สำหรับลูก ถ้าเป็นพี่น้องก็ปล่อยให้ไปคนหนึ่ง ถ้าเป็นศิษย์กับอาจารย์ก็ปล่อยศิษย์ไป ถ้าเป็นนายกับบ่าว ก็ปล่อยบ่าวไป เหตุฉะนี้ พวกมันจึ่งชื่อว่า "ผู้ส่ง" เมื่อความมุ่งหมายของมันมีเช่นนี้ ตามธรรมเนียมของมัน จึ่งได้เว้นชีวิตคนใช้เก่าแก่ของบิดาข้าพเจ้าไว้คนหนึ่ง นอกนั้นมันฆ่าตายหมด คนใช้คนนี้แม้จะมีอายุมาก ก็ยังแข็งแรงประเปรียวอยู่ มีท่าทางเป็นคนฉลาดชำนาญ ความจริงก็เป็นเช่นนั้น เพราะเคยเป็นผู้ควบคุมกองเกวียนไปขายได้ผลดีมาหลายคราวแล้ว

ณ บัดนี้ คนใช้ของข้าพเจ้าพ้นจากเครื่องจองจำได้และมันปล่อยตัวไปในเย็นวันนั้นเอง ก่อนไป ข้าพเจ้าได้สั่งเสียเป็นความลับฝากไปถึงบิดามารดาของข้าพเจ้าด้วย ซึ่งพวกโจรไม่ขัดข้อง

ด้วยไม่เห็นว่าข้าพเจ้าจะหลอกลวงมันได้อย่างไร ส่วนองคุลิมาลนั้น เอาใบตาลมาขีดเขียนเป็นเครื่องหมายสองสามตัวมอบให้คนใช้ของข้าพเจ้า ใบตาลที่ขีดเขียนนี้เท่ากับใบเบิกทางขากลับเมื่อนำเงินติดตัวมา พบโจรพวกอื่นก็ไม่กล้าทำอันตราย เพราะชื่อเสียงขององคุลิมาลเป็นที่เกรงขามทั่วไป โจรผู้ร้ายที่ว่ากล้าลักปล้นถึงเครื่องราชบรรณาการก็หากล้าหาญพอถึงจะแตะต้องของที่เป็นบรรณาการขององคุลิมาลไม่

ในไม่ช้า มันถอดเครื่องจองจำข้าพเจ้าออก เพราะรู้ดีอยู่ว่าข้าพเจ้าคงไม่บ้าพอที่จะพยายามหนีมันไป ข้าพเจ้าใช้ประโยชน์ในครั้งแรกเมื่อพ้นจากเครื่องจองจำแล้วคือรีบตรงไปยังดอกอโศกซึ่งข้าพเจ้าเห็นว่าหายไปในที่ตรงนั้น โอ้อนิจจา! แม้แต่เศษของดอกอโศกก็ไม่เห็น ดูประหนึ่งดอกอันแบบบาง ถูกตีนอันหยาบของพวกมหาโจรเหยียบกระทืบเสียจนเป็นภัสมธุลี นี่จะเป็นลางว่า ความสุขในชีวิตของเราจะขาดสะบั้นอยู่เพียงนี้หรือ?

บัดนี้ ข้าพเจ้ามีความสะดวกขึ้นบ้างตามส่วน ได้อยู่กินและย้ายที่ตามไปกับพวกเหล่าร้าย คอยท่าจนกว่าค่าไถ่จะมาถึง ซึ่งกะว่าจะต้องมาถึงภายในระยะเวลาสองเดือน

โดยเหตุที่ในระวางนั้นตกอยู่ข้างแรมเดือนมืด จึงมีการปล้นสะดมกันติด ๆ ไป เพราะเวลาเหล่านี้ตกอยู่ในระยะกาลที่พระแม่เจ้ากาลีคุ้มครองโจรกรรม เพราะฉะนั้น ตกกลางคืนที่จะว่างเว้นจากการปล้นการขโมยสักคืนเดียวก็ไม่ได้ ที่ปล้นถึงกับเผาบ้านช่องหมดทั้งหมู่บ้านก็มีหลายหน ตกถึงคืนแรมสิบห้าค่ำเป็นดิถีสมโภชบูชาพระแม่เจ้ากาลี มีพิธีแสนน่าเกลียดน่ากลัว ไม่ใช่จะฆ่าแต่โคและแพะสีดำนับจำนวนไม่ถ้วนเอาบูชาเทวรูป ยังซ้ำฆ่าคนที่จับมาได้ฆ่าบูชายัญอีกด้วย เอาตัวผู้จะถูกฆ่านอนบนแท่น

บูชา แล้วแหวะเส้นโลหิตใหญ่ให้โลหิตพุ่งไปเข้าปากเทวรูปร่างร้ายน่าเกลียดน่ากลัว มีหัวกะโหลกคนเป็นสังวาลคล้องคอ ถัดจากนั้นก็มีการร่าเริงร้องรำทำเพลงอย่างอุลามกน่าบัดสี พวกโจรกินเหล้าเมามายกันจนไม่ได้สติ บ้างกรีฑาร่าเริงอยู่กับพวกหญิงเทพทาสี ซึ่งพวกโจรฉุดคร่าพาเอามาจากเทวาลัยเพื่อประโยชน์ในพิธีนี้

ส่วนองคุลิมาลกำลังใจดี ต้องการให้ข้าพเจ้ามีความสุขบ้าง จึงจัดนางเทพทาสีสวยคนหนึ่งมาให้ แต่ข้าพเจ้าผู้มีใจจ่ออยู่แต่วาสิฏฐี ไฉนจะมีแก่ใจร่าเริงด้วยหญิงอื่น นางเทพทาสีเห็นข้าพเจ้าไม่ไยดีก็เสียใจร้องไห้ องคุลิมาลเห็นก็โกรธ แยกเขี้ยวเคี้ยวฟัน กรากเข้ามาค้ำคอข้าพเจ้า ถ้าไม่มีโจรศีรษะโล้นหน้าเกลี้ยงไม่มีเคราเข้ามาห้ามแล้ว ข้าพเจ้าเห็นจะถูกเค้นคอตายแน่ โจรศีรษะโล้นพูดสองสามคำ องคุลิมาลก็ปล่อยมือซึ่งแข็งกระด้างอย่างเหล็กออกจากคอข้าพเจ้า มีเสียงคำรามราวกับสัตว์ร้ายที่ฝึกหัดให้เชื่องไม่ผิดกัน แล้วก็ออกไป

ชายศีรษะโล้นคนนี้ ถึงแม้มือจะยังมีโลหิตติดกรัง เนื่องด้วยทำการบูชายัญเจ้าแม่กาลีอันร้ายกาจ แต่ก็ได้ช่วยชีวิตข้าพเจ้าไว้สองครั้งแล้ว

ชายคนนี้เป็นบุตรพราหมณ์ แต่เกิดในเวลาดาวฤกษ์โจรขึ้น จึงต้องเลือกอาชีพเป็นโจร ในชั้นแรกเป็นโจรพวกฐัก[๑] ภายหลัง

---

[๑] ฐัก เป็นภาษา ฮินดี สันสกฤต เป็นสถัด แปลว่า คนโกงคนปลิ้นปล้อน เป็นชื่อของโจรพวกหนึ่ง ไปกันเป็นพวก ผสมกับพวกเดินทางอื่น ๆ ถ้าพวกเดินทางเผลอตัว ได้ช่อง ก็เอาผ้าพันคอที่มีอยู่ทุกตัวโจรรัดคอคนเดินทางให้ตาย เก็บเอาเงินทองของมีค่าแล้วก็เอาศพฝังเสีย พวกนี้มีภาษาพูดกันโดยเฉพาะ อังกฤษเมื่อได้อินเดียก็ไม่ทราบถึงพวกนี้ เพิ่งมาทราบและปราบสิ้นไปเมื่อพ.ศ. ๒๓๘๒

เพื่อประโยชน์ในทางวิทยาได้มาเข้าพวกโจร"ผู้ส่ง"ได้เล่าให้ข้าพเจ้าฟังต่อไปว่า ที่มีอุปนิสัยไปในทางลัทธิศาสนาก็เนื่องมาจากบิดา เพราะฉะนั้นจึงมีหน้าที่สองอย่าง อย่างหนึ่งเป็นครูผู้ทำพิธีบูชายัญ พวกโจรนับถือมาก ไม่แพ้ที่นับถือองคุลิมาลผู้เป็นหัวหน้า เพราะถ้าไปปล้นสะดมได้มาก ก็ถือว่าผู้นี้เป็นผู้ทำการบูชาดี อีกอย่างหนึ่งเป็นผู้สอนลัทธิศาสนาว่าด้วยวิชาโจร ไม่ใช่จะสอนในฝ่ายวิชาการโจรอย่างเดียว ยังสอนถึงธรรมจรรยาโจรด้วยตามที่ได้สังเกต รู้สึกประหลาดใจไม่น้อยที่เห็นพวกโจรเหล่านี้มีธัมมะอย่างหนึ่ง ซึ่งถ้าเปรียบเทียบกันแล้วพวกโจรเหล่านี้ก็มีศีลธรรมไม่เลวไปกว่าคนอื่น ๆ

การแสดงลัทธิ มักเป็นไปในเวลากลางคืน ในระยะแปดค่ำข้างขึ้น เพราะเป็นเวลาว่างไม่สู้ได้ทำการปล้นนัก จะมีก็นาน ๆ เป็นพิเศษ พวกโจรชุมนุมกันในที่ว่างเป็นทุ่งกลางป่า นั่งล้อมกันเป็นวงอัฒจันทร์ซ้อนกันหลายแถว ส่วนตัวครูซึ่งชื่อวาชศรพ (วาด-ชะ-สบ) นั่งขัดสมาธิ แสงเดือนฉายแลเห็นศีรษะโล้น ดูไม่ผิดอะไรกับครูผู้สอนพระเวทให้แก่ศิษย์ในอาศรมกลางป่า แต่ว่าศิษย์ผู้ฟังในที่นี้ล้วนมีหน้าตาดุร้ายคล้ายสัตว์ป่า มากกว่าเป็นศิษย์ชนิดอยู่ในอาศรม ถึงเวลาที่เล่านี้ข้าพเจ้ายังนึกจำได้ชัดเจนได้ยินเสียงพวกโจรดังหึ่ง ๆ อยู่ในป่า ดังหึ่งใหญ่อีกแล้วก็เบาลง ๆ จนเป็นเสียงคล้ายลมพัด แล้วก็มีเสียงหึ่งใหญ่อีกคล้ายเสือคำราม แต่ที่ได้ยินชัดเจนเหนือเสียงหึ่งก็คือเสียงวาชศรพซึ่งเป็นเสียงทุ้มดัง อันเป็นเสียงทายาทสืบมาจากพราหมณ์อุท์คาดาผู้อ่านพระเวทแต่ครั้งดึกดำบรรพ์

ในการแสดงลัทธิดังนี้ พวกโจรยอมให้ข้าพเจ้าไปฟังด้วย เพราะวาชศรพออกจะชอบ ๆ ข้าพเจ้า ยิ่งกว่านั้นยังยืนยันว่า

ข้าพเจ้าเกิดในเวลาดาวฤกษ์โจรขึ้นเหมือนกัน จึ่งเห็นว่าวันหนึ่งคงจะได้มาเป็นโจรพวกเดียวกัน เป็นการสมควรฟังการแสดงนี้ไว้ จะได้เป็นอุปนิสัยต่อไป

เพื่อให้ท่านทราบการแสดงลัทธิ ว่ามีข้อความอย่างไร จะขอสาธยายข้อความบางตอน ซึ่งเป็นอรรถกถาแก้กาลีสูตรของโบราณ อันเป็นรหัสยลัทธิของพวกโจร และเป็นอรรถกถาที่สำคัญที่สุด

๑๐
รหัสยลัทธิ

พระสูตรมีความว่าดั่งนี้ "สูเจ้าคิดถึงเทวะฤๅ? หามิได้! ไม่แน่นักเพราะความว่างเปล่า เพราะคัมภีร์ และเพราะตำนาน (อิติหาส)"

คำอรรถข้างต้นนี้ วาชศรพผู้อรรถกถาจารย์แก้ว่า คำว่า "เทวะ" นั้นคือทัณฑ์

เพราะว่าในพระสูตรก่อนนั้น ทัณฑ์ซึ่งกล่าวถึงมักกล่าวกันว่า เป็นของพระเจ้าแผ่นดิน หรือเจ้าหน้าที่กำหนดไว้เพื่อใช้แก่โจร เป็นต้นว่า ตัดแขนขาและจมูก เอาลงหม้อน้ำเดือด เอาน้ำมันยางเดือดราดคอ ปากมังกร (เห็นจะเอาอะไรยัดให้ปากอ้า) ตอกเล็บ รั้งแขนขาให้คราก ฯลฯ เพราะฉะนั้น จึงเป็นการสมควรพอที่ผู้เป็นโจรจะต้องหลบหลีก อย่าให้เขาจับได้ ถ้าถูกจับได้ฉันไรจะพยายามหาทางหนี

มีบางคนกล่าวว่า เทวทัณฑ์ย่อมมีแก่โจรด้วย (คือเทวดาลงโทษ) ความข้อนี้พระสูตรบอกว่า "หามิได้" และว่า "ไม่แน่นัก" โดยเหตุที่ควรแสดงให้เห็นแจ้งสามสถาน คือจากปัญญา รู้

เหตุผลจากพระเวท และจากภควัทคีตาที่สืบกันมาจนถึงเรา

"เพราะความว่างเปล่า" หมายความตามหลักแห่งเหตุผล คือว่าถ้าข้าพเจ้าตัดหัวคนหรือสัตว์ ดาบของข้าพเจ้าฟันเข้าไปในระวางอนุปรมาณูอันแยกไม่ได้ เพราะอนุปรมาณูนี้มีลักษณะแยกไม่ได้โดยแท้ ดาบของข้าพเจ้าจึ่งไม่ได้ฟันอนุปรมาณู เพราะฉะนั้น ดาบที่ฟันลงไปจึ่งเป็นฟันในที่ว่างเปล่าระวางอนุปรมาณูก็ความว่างเปล่า ใครเล่าจะเป็นผู้ทำอันตรายได้? เพราะการทำอันตรายในสิ่งที่ไม่มีก็เท่ากับไม่ได้ทำอันตรายในสิ่งไร ๆ ด้วยเหตุนี้ผู้ที่เอาดาบฟันลงไปในที่ว่างเปล่า จึ่งไม่ต้องรับผิดและจะรับเทวทัณฑ์ไม่ได้ ถ้าการฆ่ามนุษย์มีความจริงเป็นเช่นนี้ไซร้ กรรมอย่างอื่นที่มนุษย์ลงทัณฑ์แก่กันเบากว่าการฆ่าคน จะมีความจริงอีกสักเพียงไร ?

เรื่อง"เหตุผล"ก็มีด้วยประการฉะนี้ บัดนี้จะได้กล่าวถึง "พระเวท"ต่อไป

ในพระเวทอันศักดิ์สิทธิ์สอนว่า สิ่งซึ่งมีภาวะอันแท้จริงมีหนึ่งเท่านั้นคือพรหม ถ้าความนี้เป็นจริง การฆ่าก็เป็นมายาไม่ได้ฆ่าใคร ในพระเวทกล่าวไว้มากมายในตอนที่พระยมบอกแก่นจิเกตด้วยเรื่องพรหมและด้วยเรื่องอื่น ๆ ว่า "ผู้ใดเป็นผู้ประหารก็สำคัญเอาว่าตนเป็นผู้ประหาร ผู้ใดถูกประหารก็สำคัญเอาว่าตนตาย เขาทั้งสองไม่รู้แจ้งเลย แท้จริงไม่มีใครประหารไม่มีใครถูกประหาร"

ข้อที่ทำให้เห็นจริงในความจริงอันลึกซึ้งนี้ มีแจ้งอยู่ในภควัทคีตาของพระกฤษณะ และพระอรชุน เพราะพระกฤษณะนั้น พระองค์ไม่มีความเป็นต้น ไม่มีเขตเป็นที่สุด ทรงความเป็นอยู่เป็นนิตย์ ทรงสรรพศักดิ์ เป็นบุรุษอันมนุษย์คิดไปไม่ถึง เป็น

อติเทพ ทรงพระกรุณาเพื่อช่วยสรรพสัตว์ให้รอดพ้น จึงทรมาน พระกายอวตารมาเป็นมนุษย์กฤษณะ และในวาระสุดท้ายที่เสด็จอยู่ในมนุษยโลก ได้ทรงช่วยกษัตริย์แห่งปาณฑพ คือพระอรชุน ผู้มีใจสูงในสงครามที่ขับเคี่ยวกับพวกเการพ โดยเหตุที่พวกเการพทำประทุษร้ายต่อพระอรชุนและภราดรของพระองค์ ขณะทัพทั้งสองฝ่ายเข้าปะทะจะสัประยุทธ์กัน พระอรชุนมองไปในกองทัพปรปักษ์ เห็นญาติมิตรมีอยู่ในนั้นมากแทบทั้งหมดก็ว่าได้ เพราะพวกปาณฑพกับพวกเการพเป็นลูกเรียงพี่เรียงน้องกัน พระอรชุนเห็นดั่งนี้ก็ใจหาย ไม่กล้าสั่งให้กองทัพเข้ารุกรบ เพราะไม่อยากจะประหารผู้ซึ่งล้วนเป็นญาติมิตร คงนิ่งอึ้งอยู่บนรถศึก สลดหดเหี่ยวใจจนคอตก ฝ่ายพระกฤษณะซึ่งเป็นสารถีให้พระอรชุนเห็นเช่นนี้ก็ยิ้ม แล้วชี้ไปที่กองทัพปรปักษ์แสดงให้พระอรชุนเห็นว่า คนเหล่านี้มีภาวะเป็นตัวตนขึ้น แล้วก็ดับสิ้นไปเข้ารวมอยู่ในพระผู้ทรงความเป็นหนึ่ง (พระพรหม) ซึ่งอดีตแห่งพระองค์ไม่มีเริ่มต้นและอนาคตแห่งพระองค์ไม่มีเขตสุด หลุดพ้นจากความเกิดความตาย

"ผู้ใดเข้าใจว่าตนเป็นผู้ประหาร ผู้ใดสำคัญว่าตนถูกประหาร ทั้งสองผู้นั้นย่อมไม่รู้แจ้ง แท้จริงไม่มีใครประหารไม่มีใครถูกประหาร ฉะนั้นเธอจงเริ่มรบเถิด"

เมื่อพระกฤษณะเตือนสติดั่งนี้ พระอรชุนให้สัญญาณรบเป็นอันเริ่มมหาสงคราม ในที่สุดพระอรชุนชนะ เพราะฉะนั้นพระกฤษณะผู้อติเทพซึ่งได้อวตารมาเป็นมนุษย์ได้เปลี่ยนสภาพความตื่นเขลาและความอ่อนแอของพระอรชุน ให้กลับเป็นปราชญ์มีความคิดลึกซึ้งและเป็นวีรบุรุษขึ้น

ด้วยประการฉะนี้ ความจริงย่อมมีด้วยประการต่อไปนี้

"ผู้ใดกระทำประทุษกรรมเอง หรือให้ทำประทุษกรรม ทำลายเองหรือให้ทำลาย ทำร้ายเองหรือให้ทำร้าย คร่าชีวิตสัตว์ หรือเอาสิ่งที่เขาไม่ให้ ตัดช่องทำลายเข้าไปในเคหสถาน หรือลักขโมยทรัพย์สมบัติเขา หรือจะด้วยเหตุอื่นอย่างไรอีกก็ตาม ผู้นั้นหาต้องรับภาระมีโทษผิดไม่ และผู้ใด ณ บัดนี้และที่นี่เอาขวานอันลับไว้คมกริบเปลี่ยนสภาพของสิ่งมีชีวิตในโลกนี้ให้ล้มระเนระนาดกลายเป็นกองเดียว ก็ย่อมไม่มีโทษผิดเพราะเหตุอันนั้น และผู้ใดอยู่บนฝั่งใต้แม่คงคา ถางทางโดยประหัตประหารเสียราบคาบ ก็ย่อมไม่มีโทษผิดเพราะเหตุนั้น และผู้ใดอยู่บนฝั่งเหนือแห่งแม่คงคา ถางทางโดยแจกทานการให้ก็ย่อมไม่ได้บุณย์ เพราะเหตุนั้น ผู้ใดบำเพ็ญความมีใจกว้างขวาง ความสงบเสงี่ยม ความสละซึ่งความสุข ผู้นั้นหาขึ้นชื่อว่าได้ทำบุณย์ ทำความดีไม่

และโดยเหตุที่โลกมีความเริ่มต้นมาจากพระพรหม เพราะฉะนั้นโลกก็ต้องล่วงไป พระพรหมสร้างโลกให้มีขึ้น แล้วก็ทำลายให้สูญหายไป แล้วสร้างใหม่แล้วทำลายไป หมุนเวียนกันอย่างนี้ไม่มีที่สิ้นสุด เพราะฉะนั้น พระพรหมจึงไม่ใช่จะเป็นผู้สร้างอย่างเดียว ยังเป็นผู้กินสรรพสัตว์ อันมีพราหมณ์และกษัตริย์อยู่ในวรรณะชั้นสูงนั้นด้วย สมกับข้อความในคัมภีร์ตอนหนึ่งมีว่า "เรากินทั้งหมด แต่เราหาได้ถูกกินไม่"

ความข้อนี้ ท่านทั้งหลายพึงรู้ว่าเป็นวจนะอันแท้จริงของพระอติเทพ ในปางเมื่อเป็นแกะ นำเอาเมธาติถิมาณพไปสู่สวรรค์ มาณพมีความโกรธ ถามว่าเป็นใคร พระผู้ถือเอาซึ่งร่างแกะก็ปรากฏพ ร์เป็นพระพรหม ผู้เป็นสรรพภาวะในสรรพภาวะ

"ผู้ใดอันไม่ใช่เป็นผู้ฆ่า และทั้งเป็นผู้มิได้คร่าพาเอามา ผู้เป็นแกะซึ่งนำเจ้ามาไกลจากที่นี้ ผู้นั้นคือเรา ซึ่งมีรูปดั่งเห็นนี้ ผู้นั้นคือเราดั่งเห็นได้ทุกรูปกาย ผู้ใดรู้สึกกลัวผู้นั้นคือเรา และเราเป็นผู้ทำให้เกิดความกลัวด้วย แต่ความแตกต่างย่อมมีอยู่ คือว่าเราเป็นผู้กิน แต่เราหาได้ถูกกินไม่"

ณ บัดนี้ ผู้ที่มีตามืดมนด้วยความเขลาคงจะเห็นแจ้งว่า ความเป็นผู้เหมือนพรหมไม่ได้อยู่ที่ถูกผู้อื่นประหารหรือถูกผู้อื่นกิน ฉันใดก็ดี ความสงบเสงี่ยมความสละซึ่งความสุข จึ่งถือได้ว่าไม่ใช่บุณย์กุศล ฉันเดียวกัน แท้จริงพึงเป็นผู้ประหารและเป็นผู้กิน จึ่งจะมีลักษณะเป็นพรหม หรืออีกนัยหนึ่งพึงพยายามทำลายล้างผู้อื่นจนสุดกำลัง ตัวเองจึ่งจะพ้นอันตราย ไม่มีใครกินใครประหารได้ เพราะเป็นอันเชื่อได้สนิทตามหลักนี้ว่า ผู้ทำทารุณกรรมย่อมรับโทษในนรกนั้นเป็นลัทธิอันคนอ่อนแอประดิษฐ์ขึ้น เพื่อป้องกันตนให้พ้นภัยจากผู้มีอำนาจมากกว่า โดยยกเอานรกขึ้นขู่ให้กลัว

และแม้ว่าพระเวทมีข้อความอันกล่าวด้วยลัทธินรกนี้ไว้หลายแห่งก็ดี ก็ต้องเป็นเพราะผู้อ่อนแอแทรกเสริมเติมขึ้นด้วยพาลนิสัย เพราะเป็นหลักลัทธิที่แย้งกับหลักสำคัญของลัทธิ ก็เมื่อสิ่งทั้งหลายออกจากพรหม สิ่งเหล่านั้นจะดีจะชั่ว จะเป็นคนร้าย หรือคนดีก็คือพรหม เพราะฉะนั้น ผู้เป็นโจรก็เป็นผู้ดำเนินไปอย่างพรหม คือเป็นผู้ทำลายผู้กิน จึ่งถือได้ว่าโจรเป็นผู้มีภาวะอยู่สูง โดยนัยแห่งเหตุผลดั่งได้แสดงมาแล้ว ทั้งด้วยหลักใช้ปัญญาหาเหตุผล และหลักอันมีที่มาจากคัมภีร์ ดั่งนี้ จึ่งพึงถือได้ว่าไม่มีเหตุอย่างอื่นจะมาแย้งความจริงนี้ได้

๑๑
งวงช้าง

เมื่อได้นำตัวอย่างความเห็นแปลกของบุคคลประหลาดดั่งแจ้งข้างต้นนี้ อันเป็นความเห็นที่พูดง่ายใช้ยาก และเป็นความเห็นของนักช่างคิดที่ลือชื่อไม่ใช่น้อยคน มาแสดงไว้ด้วยประการฉะนี้แล้ว จะได้เล่าเรื่องของข้าพเจ้าต่อไป

ถึงแม้ข้าพเจ้าจะประสบการเผชิญภัยหลายซับหลายซ้อนและได้รับความรู้เป็นความคิดอย่างใหม่ถึงดั่งนี้ก็ดี แต่ก็เป็นธรรมดาอยู่ว่าข้าพเจ้าจะละเสีย ไม่เรียนรู้ภาษาพูดของพวกโจรบ้าง ก็ดูกระไรอยู่ เพราะจะทำให้รู้สึกว่าวันคืนที่ล่วงไปดูเร็วขึ้น ครั้นเวลาจวนถึงกำหนดที่คนใช้จะนำเงินค่าไถ่ตัวมาให้โจร ข้าพเจ้ารู้สึกวิตกไปต่าง ๆ นานา วิตกว่าจะไม่ได้เงินค่าไถ่มาทัน แม้นายโจรจะให้การเบิกทางแก่คนใช้ให้พ้นจากภัยของพวกเหล่าร้ายก็ดี แต่ภัยอย่างอื่นยังมีอีกมากนัก เช่นถูกเสือขบกัด หรือถูกน้ำท่วมลบฝั่งแม่น้ำพัดพาตัวไป หรือประสบภัยอย่างอื่นได้ตั้งร้อยแปดประการ ไม่สามารถจะกลับมาได้ทันเวลาที่สัญญาไว้ องคุลิมาลชม้ายหางตาอันขุ่นร้ายมาทางข้าพเจ้าบ่อย ๆ ทำให้รู้สึก

ว่ามันคงไม่อยากให้คนใช้ของข้าพเจ้านำค่าไถ่มาให้ทันกำหนดเวลา เมื่อคิดดั่งนี้ ให้วิตกกลัวหวาดหวั่นเหลือประมาณ จนเหงื่อผุดซ่านทุกขุมขน แม้วาชศรพจะได้แสดงหลักในลัทธิโจร อันเป็นหลักแปลกประหลาดมีเหตุผลน่าฟังอย่างไรก็ดี แต่ก็ว่าถ้าไม่ได้ค่าไถ่มาทันตามกำหนด พวกโจรเป็นต้องจัดการเฉียบขาดแก่ผู้ที่มันยึดตัวไว้ทุกรายไป คือเอาเลื่อยผ่ากลาง แล้วโยนซากศพที่ขาดออกเป็นสองท่อนไว้กลางถนน แต่ให้ท่อนศีรษะหันไปทางทิศที่พระจันทร์ขึ้น ข้าพเจ้าอดนึกชมการกระทำของพวกโจรไม่ได้ที่ยึดถือหลักลัทธิของมัน โดยปฏิบัติการให้ครบถ้วนกระบวนวิธีของมัน แต่ความรู้นี้กลายเป็นความสยดสยองเมื่อเห็นมันนำเอาเลื่อยออกมาทดลอง มีอ้ายเหล่าร้ายหน้าตาน่ากลัวสองคนทำท่าเลื่อย แต่ในการทดลองนี้ ใช้ท่อนไม้ต่างคนก่อน

วาชศรพสังเกตเห็นอากัปกิริยาข้าพเจ้าว่ามีอาการเสียวสยองก็เข้ามาตบไหล่ประโลมใจข้าพเจ้าให้หายวิตก บอกว่าที่เอาออกมาทดลองนั้น ไม่เกี่ยวข้องกับตัวข้าพเจ้า เพราะฉะนั้นจึงเป็นธรรมดาที่ข้าพเจ้าจะต้องนึกหวังว่า ถ้าถึงคราวจำเป็นเข้าที่อับจนวาชศรพคงจะช่วยชีวิตข้าพเจ้าไว้ได้อีก เมื่อข้าพเจ้าแสดงความขอบใจ แล้วบอกว่าถ้าข้าพเจ้าจะถูกเลื่อยเข้าบ้างจะว่าอย่างไร วาชศรพก็เบิกตาโต บอกว่า

"ถ้ากรรมตามสนองตัวท่าน โดยที่นำเงินค่าไถ่มาไม่ทันตามกำหนดเวลา แม้จะช้ากว่ากำหนดไปเพียงครึ่งวันเท่านั้น ก็ไม่มีผีสางเทวดาจะช่วยท่านให้พ้นจากผลกรรมนั้นได้ เพราะกฎของเจ้าแม่กาลี จะให้ผิดแผกไปจากที่กำหนดไว้ไม่ได้ แต่ไม่ต้องวิตกดอก เพราะลิขิตในตัวท่านแสดงว่าไม่ใช่จะได้รับกรรมอย่างนี้ แต่จะต้องเป็นไปอีกอย่างหนึ่งต่างหาก คือจะได้เป็นโจรในภาย

หน้า เกรงว่าในวันหนึ่งจะต้องถูกตัดหัวหรือถูกเสียบประจานให้ตายในที่ชุมนุมชน แต่ว่าเวลายังอีกนานไกล"

ข้าพเจ้าบอกไม่ได้ว่าคำปลอบโยนให้หายวิตกชนิดนี้ทำให้เบาใจอะไรนัก แต่ข้อที่ทำให้โล่งใจก็คือล่วงต่อมาราวสัปดาห์หนึ่งเต็ม ๆ จะถึงเวลาสิ้นกำหนดนัด คนใช้ผู้ภักดีของข้าพเจ้าก็มาถึงและนำเงินค่าไถ่มาด้วย เมื่อชำระค่าไถ่ให้เสร็จแล้ว ข้าพเจ้าก็ลาเจ้าบ้านใจร้ายของข้าพเจ้า สังเกตว่ามันแสดงกิริยาเสียดาย ๆ ที่จะนึกถึงเพื่อนรักเพื่อนใคร่ของมันที่ถูกข้าพเจ้าฆ่าตาย และอยากจะได้ตัวข้าพเจ้าไปเลื่อยเสีย ข้าพเจ้าได้ลำลาวาชศรพอย่างฉันชอบพอรักใคร่กัน วาชศรพมีอาการข่มความอาลัยไว้และบอกอย่างที่เชื่อแน่แก่ใจ ว่าคงจะได้พบข้าพเจ้าร่วมทางมืดแห่งเจ้าแม่กาลี คือกลายเป็นโจรในวันหน้าเป็นการแน่นอน องคุลิมาลให้บริวารสี่คนเป็นผู้ติดสอยห้อยตามข้าพเจ้าไปด้วย เพื่อระวังมิให้ข้าพเจ้าได้รับอันตรายจนกว่าจะถึงกรุงอุชเชนี ถ้าหากระหว่างทางเป็นอันตรายอะไรลงไป บริวารทั้งสี่จะต้องรับโทษประหาร ในเรื่องเช่นนี้องคุลิมาลรักษาชื่อเสียงนัก สัญญาข้าพเจ้าว่า ถ้าข้าพเจ้ามีอันตรายอย่างไรลงไป ก็จะแล่เนื้อเถือหนังบริวารที่กำกับไป แล้วเอาหนังที่แล่แล้วไปแขวนประจานไว้ในทางสี่แพร่ง ให้ใคร ๆ รู้ว่าองคุลิมาลได้ทำตามสัญญาแล้ว

เป็นคราวเคราะห์ดีที่องคุลิมาลจะไม่ต้องทำตามสัญญา เพราะอ้ายเหล่าร้ายสี่คนที่ไปกับข้าพเจ้า ได้แสดงกิริยาวาจาสุภาพและระวังภัยข้าพเจ้าเป็นอย่างดีในตลอดทางที่ไป เป็นอันว่ามันคงมีชีวิตอยู่ต่อไปที่จะได้ทำพิธีพลีเจ้าแม่กาลีผู้คล้องพวงหัวกะโหลกคนต่างมาลัยได้สืบไป

รอนแรมทางมาจนลุกรุงอุชเชนี ไม่ประสบภัยอย่างไร ถึง

กระนั้นก็ดี ข้าพเจ้าขอบอกว่า เท่าที่ได้ประสบมาแล้ว รู้สึกเข็ดขยาดเหลือพอ บิดามารดาข้าพเจ้าดีใจเป็นที่สุดที่เห็นข้าพเจ้ายังมีชีวิตรอดกลับมาได้ ล่วงต่อมาไม่ช้า ข้าพเจ้าขออนุญาตไปค้ายังกรุงโกสัมพีอีก อ้อนวอนขอไปเท่าไร บิดาข้าพเจ้าก็ไม่ยอม เพราะท่านทราบดีอยู่แล้วว่า นอกจากต้องเสียเงินค่าไถ่ตัวข้าพเจ้าไปเป็นจำนวนเงินไม่น้อย สินค้าและข้าทาสบริวารที่ข้าพเจ้าเป็นผู้ควบคุมไปครั้งนั้นก็สูญสิ้นไปด้วย จึงไม่มีกำลังสามารถจะแต่งกองเกวียนไปค้าได้อีก เพียงนี้ก็ยังไม่กระไรนัก ยังมีโจรผู้ร้ายคอยดักตีปล้นตามทาง บิดาข้าพเจ้าเห็นว่าเป็นอันตรายอย่างใหญ่หลวง ไม่ยอมให้ข้าพเจ้าฝ่าอันตรายไปอีก นอกจากนี้ยังได้ยินข่าวเรื่ององคุลิมาลทำการทารุณอยู่บ่อย ๆ และข้าพเจ้าก็ปฏิเสธไม่ได้ ว่าข้าพเจ้าเองอาจพบกับมันเป็นครั้งที่สอง ข้อเดือดร้อนใจยังมีอีก คือไม่มีโอกาสส่งข่าวไปยังกรุงโกสัมพี จึงจำเป็นต้องทนนิ่งอยู่อย่างนั้น ได้แต่นึกและหวังว่าวาสิฏฐีที่ข้าพเจ้ารักและบูชาแล้ว คงจะซื่อตรงมั่นคง คิดดังนี้รู้สึกว่าค่อยสบายใจขึ้นบ้าง จนกว่าจะสบโอกาสทราบเรื่อง แต่ในที่สุดก็ได้ทราบเรื่องจริง ๆ คือมีข่าวลือกระฉ่อนไปทั่วกรุงว่า สาตาเคียรลูกประธานมนตรีแห่งกรุงโกสัมพีได้ปราบองคุลิมาลโจรร้ายกาจและพวกลงราบคาบแล้ว ตัวองคุลิมาลและบริวารที่สำคัญอีกหลายคนถูกจับเป็นไปได้ แล้วถูกประหารชีวิตหมด บริวารนอกนั้นที่จับไม่ได้หรือถูกฆ่า ก็แตกฉานซ่านกระจายไปสิ้น

คราวนี้ บิดามารดาขัดอ้อนวอนข้าพเจ้าไม่ได้ที่ขอคุมเกวียนไปค้ายังกรุงโกสัมพีอีก เพราะใคร ๆ ก็วางใจได้ว่าทางที่ไปคงราบรื่นปราศจากโจรผู้ร้ายเป็นเวลาอีกนาน และบิดาข้าพเจ้าก็สมัครจะเสี่ยงโชคในการค้าอีกสักครั้ง ถึงตอนนี้ข้าพเจ้าล้มป่วยลง

เมื่อหายป่วยก็จวนเข้าฤดูฝน จึงต้องรอจนกว่าจะหมดฤดูฝนก่อน คราวนี้แหละ เป็นไม่มีอุปสรรคอะไรมาขัดขวางอีก พอสิ้นฤดูฝนเตรียมตัวไป บิดาข้าพเจ้าได้ตักเตือนสั่งสอนให้รู้จักระวังตัวแล้ว ข้าพเจ้าก็ลาท่านเป็นหัวหน้าควบคุมกองเกวียนบรรทุกสินค้าเต็ม รวมสามสิบเล่มออกเดินทาง มีหัวใจให้เบิกบานร่าเริงเต็มใจรีบเร่งไปให้ถึงโดยเร็ว ให้สมกับที่มุ่งหมายตั้งใจไว้

การเดินทางคราวนี้ราบรื่นตลอดไปเหมือนกับขาไปครั้งก่อน รุ่งเช้าวันหนึ่ง อากาศปลอดโปร่งก็ลุกรุงโกสัมพี ให้รู้สึกหัวใจเบิกบานเบ่งโตแทบจะโลด พอล่วงเข้าไปในกรุงได้สักหน่อย เห็นผู้คนจราจรล้นหลามตามถนนผิดปกติต้องเบากระบวนผ่อนช้าลงจนมาถึงที่แห่งหนึ่ง อันเป็นย่านที่จะเข้าถนนใหญ่ในกรุง ต้องหยุดกองเกวียนเพราะเหลือกำลังจะเบียดแทรกฝูงชนต่อไปอีกได้ ตามถนนใหญ่ที่กล่าวไว้ข้างต้นประดับธงทิวปลิวไสว มีพรมห้อยลงมาจากหน้าต่างและระเบียงหน้ามุข ข้างถนนก็มีเฟื่องดอกไม้โยงกันระนาวตลอดไปทั้งสองข้าง คล้ายกับมีงานรื่นเริงอย่างใหญ่ ข้าพเจ้าทนรออยู่ไม่ได้ถึงกับออกอุทานสาปแช่งอุปสรรคที่ทำให้การเดินทางต่อไปติดขัด ได้ซักถามผู้ที่อยู่ข้างหน้าว่ามีงานอะไรกัน

พวกเหล่านั้นร้องตอบว่า"นี่ไม่รู้ดอกหรือว่าวันนี้ท่านสาตาเคียรบุตรท่านประธานมนตรีทำพิธีแต่งงาน? มากำลังเหมาะ เพราะกระบวนแห่กำลังจะผ่านที่ตรงนี้ไปยังเทวาลัยพระกฤษณะ นับว่าเป็นบุญตาของท่านที่จะได้ดูแห่ใหญ่อย่างที่ไม่เคยเห็นทีเดียว!"

เรื่องเป็นอย่างนี้เอง คือสาตาเคียรสมโภชการวิวาห์ของมัน นับว่าเป็นข่าวสำคัญไม่น้อยเลย และเป็นข่าวพอใจของข้าพเจ้าด้วย เพราะสาตาเคียรอยากได้วาสิฏฐีอยู่ ถ้าข้าพเจ้าส่งเฒ่าแก่

ไปสู่ขอ ก็น่ากลัวจะติดขัดมาก ด้วยสาตาเคียรยังขวางอยู่ มาบัดนี้ สาตาเคียรก็แต่งงานไปแล้ว ความติดขัดคงไม่มี เพราะฉะนั้นที่ข้าพเจ้าติดฝูงชนเดินทางต่อไปไม่ได้ ก็รู้สึกว่าไม่เดือดร้อนอะไร คอยอยู่ไม่ทันไรก็เห็นแห่กระบวนหน้ามาถึง เป็นกองทหารม้ากุมหอกค่อยย่างเหยาะช้า ๆ ผ่านไป ฝูงชนโห่ร้องแสดงความยินดีก้องกลบอากาศ ได้ความว่าราษฎรในกรุงโกสัมพีนิยมยินดีกองทหารม้านี้นัก เพราะเป็นกองไปปราบองคุลิมาลสำเร็จมา

พอสุดกระบวนทหารม้า ก็ถึงตัวเจ้าสาวนั่งอยู่ในกูบช้างประดับประดาโอฬารน่าดูจริง ๆ เบื้องตระพองประดับด้วยผ้าบาง มีมณีรัตน์ฉายแสงเป็นหลายสีงดงามมากราวกับช้างบนเมรุบรรพต อันเป็นที่สถิตของท้าวเทพ ช้างตัวนี้เป็นช้างพลายกำลังเปรียวราวกับในต้นฤดู มีมันไหลเยิ้มแก้มและขมับแมลงผึ้งจับกลุ่มด้วยได้กลิ่น* ที่งาสวมมาลัยเป็นปล้อง ๆ ทำด้วยทองแท้รัดประคนล้วนแล้วด้วยทอง ประดับด้วยทับทิมเม็ดเขื่อง ๆ มีผ้าบางพาราณสีคลุมห้อยลงมาจากหลัง ใบกระพือพันขาอันล่ำสันเห็นกระเพื่อม ๆ เพียงดั่งหมอกที่ปกคลุมรอบลำต้นไม้ใหญ่ในแนวป่า แต่สิ่งที่ทำให้ข้าพเจ้ามองตะลึงจังงังที่งวงช้าง ข้าพเจ้าเคยเห็นแห่ในกรุงอุชเชนีมานับครั้งไม่ถ้วน ได้เห็นการประดับช้างมาก็มาก ไม่งดงามน่าดูเหมือนคราวนี้ ตามที่เคยเห็น มักจะแต่งแปลงเป็นรูปทุ่งนาสีต่าง ๆ แต่สำหรับรายนี้ เอาหนังช้างเป็นพื้นสี แล้วเอาใบอโศกประดับเป็นรูปหอก ตรงกลางใช้ดอกอโศกสีเหลือง สีแสด สีแดงสลับกัน เหมาะเจาะน่าดูจริง ๆ

ขณะข้าพเจ้าผู้มีความรู้เป็นนักเลงในเรื่องศิลปะกำลังชม

---

* ดูภาคผนวกท้ายเล่ม

ฝีมือประดับอย่างวิจิตรอยู่นี้ พลันเริ่มรู้สึกเศร้าใจกับได้สูดกลิ่นหอมแห่งความรักในคืนอันแสนสุขบนลานอโศกอีกครั้งหนึ่ง เมื่อคิดถึงคราวที่จะได้ทำวิวาห์ของตนหัวใจของข้าพเจ้าก็เต้นแรง คิดถึงวันที่วาสิฏฐีจะได้รับความสุขเบิกบาน ถ้าได้อยู่บนลานอโศกดีกว่าได้มานั่งอยู่บนหลังช้าง อันประดับประดาอย่างงามเลิศเสียอีก ขึ้นชื่อว่าดอกอโศกแล้ว ในกรุงโกสัมพีไม่มีที่ไหนน่าพิศวงยิ่งกว่าบนลานอโศกนั้น

กำลังนึกเคลิบเคลิ้มอยู่นี้ ได้ยินหญิงคนหนึ่งพูดกับเพื่อนที่อยู่ใกล้ข้าพเจ้าว่า "ดูเจ้าสาวซิ หน้าเศร้าไม่เบิกบานเลย"

ข้าพเจ้าเงยดู โดยไม่ทันรู้ว่าอะไร ทันใดนั้นก็เกิดความรู้สึกพิพักพิพ่วนด้วยเห็นรูปเจ้าสาวที่นั่งอยู่ในกูบบุด้วยตาดม่วง ที่ว่าเห็นรูป เพราะไม่เห็นหน้าถนัดด้วยฟุบลงอยู่กับอก ถึงแม้จะเห็นเพียงรูปร่างเล็กน้อย อันมีเสื้อผ้าแพรพรรณหุ้มคลุมเป็นกลุ่มราวกับสีรุ้งก็ดี แต่ร่างกายที่อยู่ภายใต้ผ้านั้นคล้ายกับไม่มีชีวิต เพราะเห็นโยกเยกไปมาตามกิริยาโคลงเคลงที่ช้างย่าง รู้สึกว่ามีอาการเศร้า ๆ อย่างไรบอกไม่ถูก น่ากลัวว่าเวลาโยกจะพลัดตกจากหลังช้างกลิ้งลงมา อาการวิตกอย่างนี้ไม่ใช่มีแต่ข้าพเจ้าคิดผู้เดียว เพราะขณะนั้นเห็นเพื่อนสาวอีกคนหนึ่งอยู่ข้างหลังเจ้าสาวเอามือแตะไหล่เจ้าสาวไว้แล้วก้มไปกระซิบให้สติ

ทันใดนั้น ใจข้าพเจ้าหายวาบเย็นเยือกขึ้นทันที เพราะหญิงที่เข้าใจว่าเป็นสาวใช้หรือเพื่อนเจ้าสาวนั้นคือเมทินี ข้าพเจ้ายังไม่ทัน จะนึกตกลงว่าที่เห็นนี้เป็นลางร้ายหรืออย่างไร พอดีเจ้าสาวของสาตาเคียรก็เปิดผ้าที่คลุมหน้าออก

เจ้าสาวนั้นคือวาสิฏฐีของข้าพเจ้าเอง!

๑๒
ที่ฝังศพของวาชศรพ

แน่เสียแล้ว เจ้าสาวนั้นคือวาสิฏฐี รูปร่างอย่างนั้นจำได้ไม่ผิดนัยต์ตาข้าพเจ้า แต่ถึงอย่างนั้นก็ยังไม่คล้ายคลึงกับที่ได้เห็นมาก่อน คราวนี้ดูอาการมีทุกข์โศกแสนสาหัสอย่างใดอย่างหนึ่งพูดไม่ถูก

เมื่อข้าพเจ้าได้สติราง ๆ พอกระบวนแห่สุดท้ายผ่านเลยไปแล้ว ก็หน้ามืดทันที แต่เขาเข้าใจกันว่าเป็นลมเพราะร้อนจัดและเบียดเสียดกัน ข้าพเจ้าหมดกำลังวังชา ทอดกายให้เขาอุ้มเอาไปพักที่โรงแรมแห่งแรกที่ไปถึง นอนอยู่ที่มุมมืดแห่งหนึ่งในนั้นหันหน้าเข้าข้างฝานิ่งแซ่วอยู่อย่างนั้นหลายวันหลายคืน น้ำตาไหลพราก ๆ ไม่ยอมกินอาหารทั้งหมด ข้าพเจ้าสั่งคนใช้ผู้ควบคุมเกวียนคนเดียวกับที่มาด้วยกันครั้งก่อน ให้จัดแจงขายสินค้าที่นำเอามาเสียโดยเร็ว แม้จะขายไม่ได้ราคาดีก็ตาม เพราะข้าพเจ้าป่วย จัดการเองไม่ได้ ความจริงข้าพเจ้าไม่สามารถจะทำอะไรได้นอกจากจมดิ่งอยู่ในห้วงความเสียใจที่เสียของรักไป ไม่มีวันจะได้คืนแล้ว นอกนี้ไม่ต้องการจะให้ใครเห็นตัวที่ในกรุงเกรงจะมี

ใครจำได้ แต่ข้อสำคัญที่สุด คือต้องการจะปิดบังไม่ให้วาสิฏฐีทราบว่า ข้าพเจ้ามากรุงโกสัมพีอีก

รูปนางที่ได้เห็นครั้งหลังที่สุดนี้ ช่างกระไร ติดตาชัดเจนอยู่ตรงหน้าไม่เลือนลงเลย ถึงว่าจะรู้สึกแค้นว่านางมีใจไม่ยั่งยืนก็ดี แต่ก็เห็นความจำเป็นอยู่เหมือนกัน ที่ถูกบิดามารดาของเขาบังคับ นางคงไม่ไยดีปรีดาในตัวลูกประธานมนตรี ข้อนี้ปรากฏอยู่แล้วในกิริยาที่แสดงให้เห็น ครั้นหวนนึกถึงที่ให้ความสัตย์ปฏิญญากันไว้ที่พุ่มไม้ศาลพระกฤษณะครั้งกระโน้น ก็นึกไม่ออกเลยว่าไฉนนางจึงใจเร็วไปได้เช่นนี้ ข้าพเจ้าถอนหายใจยาว แค้นก็แสนแค้นว่าความสัตย์ปฏิญญาของสาวน้อยนี่หนอ เชื่อถือไม่ได้เอาทีเดียว บัดเดี๋ยวใจ หน้าเจ้าอันสร้อยเศร้าด้วยความทุกข์ระทมก็ปรากฏดวงเด่นเฉพาะหน้าข้าพเจ้าอีก ทันใดนั้น ความโกรธความแค้นที่แน่นจนคับอกก็พลันหายเหลือแต่ความสงสารเข้าไปเต็มตื้นอยู่ในใจ เลยตกลงแน่วแน่ว่า ข้าพเจ้าจะไม่เพิ่มความทุกข์ของนางให้ยิ่งขึ้น โดยให้รู้ไปถึงว่าตัวกลับมากรุงโกสัมพีแล้วจะไม่ให้รู้เรื่องแม้แต่นิดเดียว ในที่สุด เมื่อนางเห็นเงียบหายไปนาน ก็คงคิดว่าข้าพเจ้าตายแล้ว ความทุกข์โศกก็จะค่อยจางไปทีละน้อยเอง จนยอมปล่อยตัวให้เป็นไปตามยถากรรม แต่จะไม่ทำให้เกิดความเศร้าหมองถึงกับเสียทรวดทรงสวยสง่าได้

เผอิญเคราะห์ยังดี คนใช้เก่าแก่ของข้าพเจ้าสบโอกาสขายสินค้าได้ราคาดีจนหมดในเวลาไม่ช้า เพราะฉะนั้น ล่วงต่อมาอีกสองสามวัน ข้าพเจ้าจึ่งมีโอกาสคุมเกวียนออกจากกรุงโกสัมพีไปในเวลาเช้าวันหนึ่ง เพื่อกลับบ้าน

เมื่อออกจากประตูเมืองด้านตะวันตก เหลียวไปดูกรุงเป็นการสั่งครั้งสุดท้าย อันภายในกำแพงนั้น ย่อมมีทั้งทุกข์และสุข

ขนานใหญ่ ที่ข้าพเจ้าประสบแล้วไม่ลืมเลย ก่อนที่จะถึงกรุงนี้สักสองสามวัน ข้าพเจ้ารู้สึกตื่นเต้นเบิกบานใจมุ่งแต่ความสุข จนไม่ได้สังเกตเห็นอะไรหมด ครั้นขากลับ จึงได้เห็นว่าบนเชิงเทินและตามแง่กำแพงกรุง มีศีรษะคนเสียบประจานอยู่เป็นระนาวแน่แล้ว ศีรษะเหล่านี้คงเป็นพวกโจรของององคุลิมาลที่ถูกประหาร

ครั้งแรก จำเดิมแต่ได้เห็นหน้าวาสิฏฐีภายในกูบช้าง ก็ใจหายสุดแสนโทมนัสครั้งหนึ่งแล้ว ครั้นมาได้เห็นศีรษะโจร ซึ่งแร้งกำลังจิกฉีกเนื้อกินจนหมดสิ้น เหลือแต่กะโหลกจนจำไม่ได้แต่ก็ยังมีเส้นผมและหนวดเคราเหลืออยู่บ้าง ความสลดใจยิ่งทวีเข้ามาอีก เพราะคนเหล่านี้ ข้าพเจ้าเคยร่วมกิน ร่วมพูดกันมาและมีอยู่กะโหลกหนึ่งเสียบไว้กลางเชิงเทิน เห็นได้ชัดว่าเป็นหัวของวาชศรพ ข้าพเจ้าจำได้ดี ส่วนศีรษะขององคุลิมาลคงถูกเสียบประจานไว้ทางทิศตะวันออกอีกด้านหนึ่งเป็นแน่ ข้าพเจ้าระลึกถึงที่วาชศรพเคยอธิบายการลงทัณฑกรรม คิดแล้วก็รู้สึกเสียวใจ วาชศรพเคยอธิบายพิสูจน์ว่า ผู้เป็นโจรพึงอย่าให้เขาจับได้ ถ้าเคราะห์ร้ายถูกจับไปก็ต้องหาทางทุกอย่างหนีให้จงได้ อนิจจา! วิชาของวาชศรพเหล่านี้ช่วยตนเองอย่างไรได้บ้าง? เปล่าเลย น้อยนักมนุษย์จะรอดจากกรรมที่ได้ก่อแต่ชาติปางก่อน

มองดูหัวกะโหลกวาชศรพ รู้สึกว่าซอกกระบอกตาที่กลวงโบ๋ คล้ายจะมองดูข้าพเจ้าและอ้าปากน้อย ๆ เรียกว่า "กามนิต กามนิต จงดูข้าพเจ้าให้ใกล้หน่อย แล้วพิจารณาให้ดีว่าเห็นอะไร เพราะตัวท่านก็เหมือนกัน เกิดในเวลาดาวโจรขึ้น จะต้องดำเนินในทางอันมืดแห่งแม่เจ้ากาลีเหมือนกัน และในวันหนึ่งจะประสบการณ์ถึงที่สุดอย่างนี้แหละ!"

เป็นการแปลกประหลาดอยู่ที่ประสบเหตุเช่นนี้น่าจะหวาด

กลัว ในครั้งนี้กลับตรงกันข้าม ข้าพเจ้าเกิดความคิดใหม่ ซึ่งแต่ก่อนไม่เคยนึกเคยฝันเลยคืออยากเป็นนายโจร ดูก็ควรเป็นในยามที่ได้รับทุกข์สาหัสอย่างนี้ เห็นจะสมกับคำทำนายของวาชศรพกระมัง พูดถึงสติปัญญาความกล้าหาญ ทั้งได้รับความรู้จากวาชศรพมาครองเป็นพิเศษอยู่แล้วด้วย ถ้าจะตั้งตัวเป็นนายโจรก็คงเป็นได้ ดีเสียอีกจะได้ทำการแก้แค้นต่อสาตาเคียรได้สะดวก แต่จะได้วาสิฏฐีคืนมาสู่ในวงแขนข้าพเจ้าหรือไม่นั้นแล้วแต่เรื่อง ยิ่งคิดก็เห็นเป็นข้าพเจ้าได้ต่อสู้กับสาตาเคียรตัวต่อตัวในกลางป่า เอาดาบฟันถูกกบาลมันแล่งออกเป็นสองเสี่ยง แล้วอุ้มวาสิฏฐีซึ่งกำลังเป็นลมไม่ได้สติ หนีออกจากบ้านซึ่งกำลังถูกไฟเผาพินาศลง และได้ยินเสียงพวกโจรใจฉกาจโห่ร้องคะนองชัย

ครั้งนี้เป็นคราวแรกนับแต่ได้เห็นวาสิฏฐีมีอาการละเหี่ยละห้อยที่ข้าพเจ้าเกิดความกล้าหาญและความหวังขึ้น เริ่มคิดกะการณ์ในภายหน้า และคราวนี้เป็นครั้งแรกที่ข้าพเจ้าอยากมีชีวิตอยู่ยังไม่อยากตาย

กำลังเห็นภาพต่าง ๆ เหล่านี้เป็นนิมิตขึ้นในดวงจิต ขณะเดินทางไปยังไม่เกินกว่าพันก้าว เห็นหมู่เกวียนกองหนึ่งสวนทางมาข้างหน้า แล้วหยุดรอ มีชายคนหนึ่งซึ่งดูเหมือนจะเป็นหัวหน้าไปทำพิธีบูชาอยู่บนเนินใกล้ทาง

ข้าพเจ้าเข้าไปหา ทักทายปราศรัยโดยสุภาพ แล้วถามว่าบูชาเทพองค์ใดในที่นี้

ชายผู้นั้นตอบว่า"ที่ในหลุมตรงนี้ ฝังศพท่านวาชศรพผู้ศักดิ์สิทธิ์ เพราะความคุ้มครองจากท่านผู้นี้ ข้าพเจ้าจึงสามารถพ้นอันตราย ทั้งทรัพย์และชีวิตกลับไปถึงบ้านได้ และข้าพเจ้าขอ

แนะนำอ้อนวอนสูท่านว่าอย่าละเลยบูชาท่านที่นี่ตามสมควรแก่การย์ เพราะว่าถ้าสูท่านจะเดินทางเข้าไปในแดนป่า ถึงจะจ้างคนรักษาป่าสักร้อยคน ก็ช่วยคุ้มภัยให้ไม่ดีกว่าท่านผู้ศักดิ์สิทธิ์คนนี้"

ข้าพเจ้าแย้งว่า "ท่านสหายที่รัก ก็หลุมศพนี้ดูยังใหม่ ๆ เพียงสองสามเดือนเท่านั้น ถ้าศพที่ฝังอยู่ในนั้นคือวาชศรพแล้ว ก็ไม่ใช่คนสำเร็จผู้ศักดิ์สิทธิ์อะไร คงจะเป็นโจรที่ชื่อนั้นกระมัง?"

พ่อค้าคนนั้นก้มศีรษะรับรอง "คนเดียวกัน...แน่นอน... ข้าพเจ้าเป็นผู้เห็นเขานำวาชศรพมาเสียบประจานไว้ ณ ที่ตรงนี้ ศีรษะยังเสียบอยู่บนประตูเมืองตั้งแต่วาชศรพได้รับโทษทรมานด้วยราชทัณฑ์ ก็ได้ชำระล้างบาปหมดจดแล้ว บัดนี้ได้ขึ้นสวรรค์ ไม่มีดวงจิตด่างพร้อยอะไรอีก วิญญาณของวาชศรพ ณ บัดนี้ คอยดูแลป้องกันคนเดินทางให้พ้นภัยจากโจรผู้ร้าย ยิ่งกว่านั้น มีผู้เขาพูดกันว่า เมื่อราชศรพยังประพฤติเป็นโจรอยู่ก็เป็นผู้มีความรู้สูงและประพฤติตนอย่างคนสำเร็จ เพราะเป็นผู้รอบรู้พระเวทขึ้นเจนใจ อย่างน้อยเขาก็ว่ากันดั่งนี้"

ข้าพเจ้าตอบว่า "ที่สูท่านพูดนี้ ถูกต้องจริงทุกประการ เพราะข้าพเจ้ารู้จักเขาดี อาจเรียกว่าเป็นเพื่อนกันก็ได้"

พ่อค้าคนนั้น มองดูข้าพเจ้าอย่างตะลึงลาน แต่ข้าพเจ้ากล่าวต่อไปว่า "สูท่านควรจะทราบไว้ว่าครั้งหนึ่งข้าพเจ้าเคยถูกโจรก๊กนี้จับตัวไปได้และวาชศรพได้ช่วยชีวิตข้าพเจ้าตั้งสองครั้ง"

พ่อค้ามองดูข้าพเจ้าในคราวนี้ ไม่ใช่อย่างตะลึงกลัว กลับมีกิริยาพอใจกล่าวชมว่า"นับว่าสูท่านมีบุญวาสนาแท้ ๆ ถ้าข้าพเจ้าเป็นผู้ที่วาชศรพโปรดปรานแล้ว ในสองสามปีเท่านั้น ข้าพเจ้าควรจะเป็นคนมั่งมีที่สุดในกรุงโกสัมพี บัดนี้ขอลาที ขอให้สูท่าน

ผู้ซึ่งใครควรอิจฉาในเคราะห์ดีของตน เดินทางไปโดยสวัสดิภาพเถิด" ว่าแล้วเขาก็ให้อาณัติสัญญาณกองเกวียนของเขาเดินทางต่อไป

เป็นธรรมดาอยู่เองข้าพเจ้าจะละเลยไม่เซ่นบูชาสหายที่ลือชื่อและที่นับถือของข้าพเจ้ามิได้ แต่การอ้อนวอนตรงกันข้ามกับที่ใคร ๆ เคยอ้อนวอนกันคือขอให้วาชศรพบันดาลให้ข้าพเจ้าไปพบพวกโจร จะได้สมคบเข้าเป็นพวกด้วยและด้วยความเชื่อในความสามารถของตนว่าในไม่ช้าตำแหน่งหัวโจกก็คงตกแก่ตัว

ข้าพเจ้าจะได้ทราบผลในความเป็นไปของตนในไม่ช้า ที่สหายปราชญ์ของข้าพเจ้าและที่บุคคล ณ บัดนี้นับถือยกย่องว่าเป็นคนสำเร็จ ได้ทำนายไว้ว่า ข้าพเจ้าจะได้เป็นโจร เพราะเกิดเวลาดาวโจรขึ้นนั้น เป็นอันผิดหมด เพราะเมื่อเดินทางตลอดจนถึงกรุงอุชเชนี ไม่พบโจรผู้ร้าย แม้แต่ร่องรอยก็ไม่มี ผิดกว่าคราวก่อนที่เดินทางออกจากกรุงโกสัมพีมาไม่ถึงสัปดาห์ เข้าเขตป่าใหญ่ระหว่างพรมแดนแคว้นอวันติก็ถูกโจรปล้น มาคราวนี้ไม่มีเหตุการณ์เช่นนั้นเลย เมื่อมารำพึงแล้ว รู้สึกว่าแปลกอยู่จักแหล่นจะได้เป็นโจรอยู่แล้ว หากไม่สบโชค จึ่งต้องเป็นชาวบ้านอยู่ต่อไป อันที่จริง เมื่ออยากจะเป็นโจรก็ไม่เป็นการยากอะไร จะหาทางพ้นโดยล้างบาปในภายหลังก็ได้ โดยประพฤติสัญจารึกไปนมัสการยังสถานศักดิ์สิทธิ์เปรียบเหมือนเส้นโลหิตที่มีในกายตัวอยู่มากมาย แต่ที่ไปสู่เบื้องศีรษะก็มีอยู่สายเดียว ซึ่งเป็นทางที่วิญญาณจะออกไปทางนั้นในเวลาตาย เป็นอันว่าถึงจะเป็นโจร ก็กลับใจหาทางพ้นบาปในภายหลังก็ได้ เพราะว่าบุคคล เมื่อได้บรรลุวิมุตติความหลุดพ้นแล้ว กรรมทั้งหลาย ไม่ว่าดีหรือชั่วก็สิ้นไปเอง เท่ากับเอาปัญญาความรู้เผาผลาญลง

เป็นผงเถ้าฉะนั้น

ดูก่อนท่านภราดา หากว่าระวางครั้งกระนั้น ข้าพเจ้าจะได้เป็นโจร พูดถึงผลของศีลธรรมดู ก็ไม่สู้จะแปลกไปจากคนธรรมดากี่มากน้อยนัก เพราะตลอดเวลาที่ข้าพเจ้าจำเป็นต้องอยู่กับพวกโจร ได้ความรู้อย่างหนึ่งว่า พวกโจรมีอุปนิสัยต่าง ๆ กัน บางคนมีลักษณะดีเลิศ ถ้าพูดถึงลักษณะภายนอกที่เห็นด้วยตา มีบางอย่างที่เมื่อเทียบกันในระหว่างผู้ที่เป็นโจรกับผู้ไม่ใช่โจรแล้ว ไม่ผิดแปลกกันมากอย่างที่เข้าใจกันอยู่

กามนิตแสดงข้อหลักนักปราชญ์ดั่งนี้แล้วก็นิ่ง มีอาการตรึกตรอง แหงนหน้าดูเดือนเพ็ญซึ่งโผล่เห็นเป็นดวงโตสว่างฟ้ามาทางหมู่ไม้อยู่ไกลลิบ อันเป็นที่อยู่ของโจร แสงจันทร์ฉายเข้ามาทางห้องโถงบ้านช่างหม้อ จับพระกาสาวพัสตร์พุทธบริโภคดูดั่งเป็นทองแท้ทั่วทั้งพระสรรพางค์

พระพุทธเจ้า ซึ่งกามนิตเห็นมีพระสัณฐานลักษณะสง่างามน่านับถือ แต่จะรู้แม้สักนิดก็หาไม่ ว่าผู้นั้นคือใคร ก็ผงกพระเศียร ตรัสว่า "ดูก่อนท่านผู้ประพฤติบุณยยาตรา สังเกตดูตามเรื่องที่เล่าเห็นท่านยังต้องการเดินทางไปหาบ้านอย่างอาคาริยวิสัยมากกว่าจะเดินทางหาความวิเวกสละบ้านตามอนาคาริยวิธี อันที่จริง ก็มีทางเปิดให้เดินในปัจฉิมมรรคได้แจ้งชัดอยู่แล้ว"

"ข้าแต่ผู้เจริญ ความจริงเป็นดั่งที่ท่านกล่าว แต่เวลานั้นตาข้าพเจ้ายังมืดมัวมองไม่เห็นวิโมกษวิถี จึ่งมุ่งหน้าเดินซมไปหาบ้านตามประสาเขลา"

กามนิตถอนหายใจยาวนิ่งอึ้งอยู่สักครู่ก็เริ่มเล่าเรื่องของตนต่อไป มีเสียงสดชื่นชัดเจนขึ้น

๑๓
เพื่อนบุเนย์

เรื่องลงสุดท้าย ก็คือข้าพเจ้าคงอยู่กับบิดามารดาที่กรุงอุชเชนีสืบมา

ดูก่อน ท่านอาคันตุกะ อันกรุงซึ่งเป็นบ้านเกิดเมืองบิดรของข้าพเจ้านี้ดังที่ชนทั่วไปย่อมทราบว่า เป็นกรุงมีชื่อเสียงตลบไปในชมพูทวีปว่าสนุกสนานหาความบันเทิงได้ไม่มีที่เปรียบ ไม่น้อยไปกว่าความงามรุ่งเรืองของปราสาทราชมณเฑียร และความงามสง่าผ่าเผยของเทวสถาน และมีถนนหลวงกว้างใหญ่ เวลากลางวันได้ยินเสียงม้าร้องคะนองคึก และช้างสารโกญจนาทอยู่กึกก้อง ตกกลางคืนก็มีแต่เสียงพิณและเสียงร้องเพลงในหมู่นักเที่ยวสนุกเกรียวกราวอยู่ทั่วไป

แต่บรรดาสิ่งที่ขึ้นชื่อลือชาในกรุงอุชเชนี ไม่มีอะไรจะวิเศษไปกว่าหมู่นางคณิกา มีตั้งแต่เป็นนางงามชั้นสูงอยู่ปราสาท ซึ่งเป็นผู้สร้างเทวสถาน สร้างวโนทยานสำหรับไว้เที่ยวเตร่ ที่ในห้องรับแขกจะมีจินตกวี นักละคร แขกเมืองคนสำคัญ บางทีก็มีเจ้านายไปเยี่ยมเยือน นางเหล่านี้ตลอดจนชั้นเลวลงมา ล้วน

สวยงามสมทรวดทรง มีกิริยาท่าทางอ่อนช้อยยียวนใจหาที่เปรียบมิได้ ถึงคราวมีงานสมโภชครั้งใหญ่ ในคราวแห่แหนหรือมีการประกวด นางคณิกาเหล่านี้จะเป็นอาภรณ์สำคัญประสมอยู่ในวิถีมรรคา ซึ่งประดับด้วยทิวธงเดียรดาษด้วยบุปผชาติกล่นเกลื่อนถนน ล้วนสวมพัสตราภรณ์สีแดง ถือพวงมาลารำเพยกลิ่นหอมตรลบอบอวลแพรวพราวด้วยมณีรัตน์เครื่องประดับดูก่อนภราดา ถ้าท่านได้เห็นแล้วซึ่งนางเหล่านี้ ในขณะที่นั่งอยู่หรือเคลื่อนคล้อยไปตามถนนชม้อยชายตา ทำกิริยาหัวร่อต่อกระซิกแสนจะน่ารักนั่นคือ โหมเพลิงความพึงใคร่ของผู้กำดัดรักให้เริงแรงยิ่งขึ้น

นางเหล่านี้ พระราชาก็ประทานเกียรติยศ ประชาชนก็บูชา จินตกวีก็กล่าวขวัญเป็นบทเพลงเยินยอ จึงเป็นการสมควรแล้วที่จะขนานนามว่า "มงกุฎดอกไม้หลายสีของกรุงอุชเชนีที่สถิตเหนือฐานศิลา" กระทำให้แคว้นใกล้เมืองเคียงต่าง ๆ อิจฉากรุงอุชเชนีเป็นกำลัง นางงามเหล่านี้ บางคนที่เลือกสรรแล้วเคยรับเชิญเป็นแขกเมืองไปเยี่ยมแดนต่าง ๆ ก็บ่อย ๆ ถึงกับเกิดเหตุในบางครั้งที่ต้องมีพระโองการสั่งให้กลับมา

สำหรับผู้ที่จะให้ลืมความโทมนัสแสนสาหัส ที่เผาผลาญดวงใจอย่างเช่นข้าพเจ้านี้ เมื่อมีนางงามนำถ้วยทองอันเต็มปริ่มด้วยสุธารสความบันเทิง มาฉอเลาะรออยู่ที่ริมฝีปากแล้ว ไฉนจะไม่ดื่มโดยยินดีเล่า? อาศัยที่ข้าพเจ้ามีปฏิภาณทันใจ มีความรู้ในศิลปวิทยา รู้จักการเล่นอันสมควรแก่การสมาคมทุกอย่าง นางคณิกาที่ลือชื่อจึงต้อนรับข้าพเจ้าเป็นแขกพิเศษ นางคนหนึ่งหลงใหลรักใคร่ข้าพเจ้ามาก เลยหยิ่งถึงทะเลาะกับเจ้านายองค์หนึ่งเพราะเรื่องข้าพเจ้า และเพราะได้เรียนรู้ภาษามารยาท

โจรมาแล้วเป็นอย่างดี ข้าพเจ้าจึงคบหาสมาคมกับนางคณิกาชั้นต่ำด้วยอีกพวกหนึ่ง ถึงแม้ว่าความเป็นไปของพวกชั้นนี้จะเป็นชนิดที่เลวทราม ข้าพเจ้าก็ตีตนสนิทมิได้รังเกียจ จนนางพวกเหล่านั้นมีหลายคนที่ภักดีต่อข้าพเจ้าอย่างสุดชีวิตจิตใจ

ดูก่อน ท่านอาคันตุกะ ข้าพเจ้าเปลี่ยนความประพฤติไปหมกมุ่นอยู่ด้วยความสนุกอย่างนี้ที่ในเมืองข้าพเจ้าอย่างรวดเร็วเท่ากับพลิกหน้ามือเป็นหลังมือ เลยมีคำพูดติดปากชาวอุชเชนีว่า "รวดเร็วปานกามนิตหนุ่ม" ฉะนี้

ในระหว่างเวลาที่เพลิดเพลินนี้ มีเหตุการณ์อย่างหนึ่งเกิดขึ้นอันแสดงให้เห็นว่าความประพฤติชั่วช้าถึงปานนี้ก็ดี บางทีก็เป็นเหตุถึงกับให้เกิดโชคดีขึ้นได้ ซึ่งบุคคลที่หมกมุ่นอยู่ในโลกิยสุข อาจตัดสินลงไปให้เด็ดขาดไม่ได้ง่ายว่าที่มีความเจริญสมบูรณ์อยู่ได้นั้นเป็นเพราะความชั่วหรือความดีที่มีอยู่ในตน

ที่ข้าพเจ้ากล่าวมานี้ หมายความถึงพวกนางคณิกาชั้นต่ำที่ข้าพเจ้าคบค้าอยู่ด้วยซึ่งกลายเป็นการให้คุณเป็นประโยชน์แก่ข้าพเจ้าอย่างใหญ่หลวง กล่าวคือ วันหนึ่งมีขโมยขึ้นบ้านบิดาข้าพเจ้า แล้วก็ลักเอาแก้วแหวนเงินทองไปเสียสิ้น โดยมากเป็นของคนอื่นมอบมาไว้ให้ตีราคา คิดเป็นทรัพย์รวมทั้งหมดมากมายบิดาข้าพเจ้าเหลือความสามารถจะใช้แก่เจ้าของได้ ข้าพเจ้าเป็นทุกข์แสนวิตก เพราะเห็นหายนะมาสู่อยู่แล้วเฉพาะหน้า ได้ใช้สติปัญญาความสามารถที่ได้ไว้ครั้งอยู่ในป่า ก็ไม่ได้ผลอย่างไรลักษณะอาการผู้ร้ายที่เข้ามาลักเจาะเป็นอุโมงค์เข้ามา ซึ่งข้าพเจ้าอาจบอกได้ทันทีว่าเป็นโจรชนิดไร แต่ถึงจะได้ความรู้เป็นเค้าอย่างนี้ก็ดี ก็เป็นประโยชน์แก่ตำรวจไม่ได้เลย เพราะตำรวจในกรุงอุชเชนีไม่เป็นพวกที่นางคณิการักใคร่นัก เพราะทั้งสองมีความ

ในใจกินนัยกันอยู่ ด้วยพวกนางคณิกาย่อมติดอยู่กับพวกเหล่าร้าย ไฉนจะชอบพอกับพวกตำรวจได้

อาศัยด้วยพวกนางคณิกาเหล่านี้ รักใคร่ชอบพอกับข้าพเจ้า ได้เห็นข้าพเจ้าเป็นทุกข์เป็นร้อนถึงหายนะที่จะมาถึง ช่วยเอาใจใส่สืบสวนจนได้ตัวผู้ร้าย ข่มขู่มันต่าง ๆ จนมันยอมคืนของที่ลักเอาไปให้ทั้งหมด จะขาดไปบ้างก็เล็กน้อยที่มันเอาไปจำหน่ายขายใช้สอยเสียแล้ว เป็นอันว่าไม่เสียหายไปมากมายอะไร แต่ก็ทำให้ข้าพเจ้าเป็นทุกข์ตกใจมาแล้วไม่น้อย ต่อมาได้สติ เห็นว่าความประพฤติเลอะเทอะอยู่นี้ ก็เท่ากับพร่าความเป็นหนุ่มที่ยังมีอยู่บริบูรณ์ให้หมดเปลืองไปโดยใช่เหตุ นอกจากที่รู้สึกคิดเห็นอย่างนี้แล้ว ยังได้สติอีกอย่างหนึ่งว่าได้ประพฤติสำมะเลเทเมาจนถึงขีดสุดแล้ว มันจะต้องติดตัวชั่วทรามจมลงไปจนแก้ไม่ไหว หรือมิฉะนั้นก็ตรงกันข้าม คือสนุกจนรู้สึกเบื่อเลิกไปเอง ข้าพเจ้ารู้สึกได้ผลในประการหลัง เพราะเหตุการณ์ที่ได้ประสบมาแล้วนี้ คือความเห็นวิบัติมาอยู่เฉพาะหน้า ถ้าต้องยากจนลงข้าพเจ้าผู้เคยสาละวนอยู่แต่เรื่องความสนุกจะมีอะไรเป็นเครื่องต่อต้านได้เล่า มิเดือดร้อนแสนสาหัสหรือ ถึงตรงนี้ระลึกขึ้นได้ถึงถ้อยคำของพ่อค้าที่กล่าวแก่ข้าพเจ้า ณ หลุมฝังศพของวาชศรพว่า ถ้าเขาเป็นผู้ที่ท่านวาชศรพโปรดปรานเหมือนข้าพเจ้าแล้ว ในสองสามปีเท่านั้น เขาควรจะเป็นคนมั่งมีที่สุดในกรุงโกสัมพี

ข้าพเจ้าก็ตั้งใจอยู่แล้วว่า จะให้เป็นคนมั่งมีที่สุดในกรุงอุชเชนี เพื่อให้เป็นไปตามความตั้งใจ จึงมุ่งไปในทางนำสินค้าบรรทุกเกวียนไปขายจนสุดกำลังความสามารถ และก็ได้ดำเนินการตามที่ตั้งใจไว้ วาชศรพผู้เป็นสหาย และอาจารย์ของข้าพเจ้ามีสำนักอยู่ในโลกอื่นแล้ว จะได้มาช่วยกิจการค้าด้วยหรือไม่

ข้าพเจ้าไม่กล้ารับรอง แต่ก็มีบางคราว ที่ข้าพเจ้าเชื่อว่าได้ลงมาช่วยเหลือ เพราะการได้เป็นไปสมกับที่วาชศรพได้พูดไว้ ที่วาชศรพสอนวิชาและขนบธรรมเนียมของพวกโจรต่าง ๆ ให้ข้าพเจ้าทราบ ซ้ำตนเองก็ได้เคยไปร่วมพิธีอันลี้ลับของมัน เป็นเหตุให้ข้าพเจ้าประกอบการค้าได้ตลอดปลอดโปร่งปราศจากภัยอันตราย ซึ่งถ้าเป็นคนอื่นผิดจากตัวข้าพเจ้าแล้ว น่ากลัวจะไม่จำเริญอย่างข้าพเจ้า

เมื่อข้าพเจ้าคุมกองเกวียนกระบวนใหญ่ไปค้ายังเมืองใดหนทางไปตั้งเดือน และไปในทางที่มีโจรผู้ร้ายชุกชุม พ่อค้าคนอื่นไม่กล้าไป แต่ข้าพเจ้าไปได้ตลอดรอดฝั่ง ค้าขายได้กำไรงามตั้งสิบเท่าในเมืองนั้น เพราะมีผู้ต้องการซื้อมาก ด้วยขาดแคลนของที่ต้องการมานาน ไม่มีใครกล้านำเอาไปขายโดยกลัวถูกตีชิงเป็นอันตราย มิใช่แต่เท่านี้ ข้าพเจ้าได้รับความรู้จากสหายข้าพเจ้าถึงเรื่องดูลักษณะและอุปนิสัยใจคอของข้าราชการตั้งแต่ชั้นสูงตลอดลงมาจนชั้นต่ำ ที่ควรให้กำนัลหรือไม่ให้เพียงไหน จึงจะเป็นประโยชน์แก่ข้าพเจ้า เป็นอันว่าข้าพเจ้าได้ประโยชน์เป็นกำไรเพียงในระยะสองสามปี โดยใช้ความรู้ที่ได้รับไว้เป็นอย่างดีทำความมั่งมีให้เกิดขึ้นแก่ข้าพเจ้าพอดูอยู่

การได้เป็นไปอย่างนี้ล่วงมาได้หลายปี ระวางเวลาเหล่านั้นข้าพเจ้าแสวงหาความสนุกต่าง ๆ ที่ในกรุงอันเป็นที่รักของข้าพเจ้าบ้าง ไปค้าต่างเมืองฝ่าอุปสรรคเผชิญภัยบ้าง ผลัดเปลี่ยนเวียนกันไปอย่างนี้ นับว่ามีทั้งสบายและลำบาก เมื่อไปถึงเมืองใดข้าพเจ้าก็ไปอยู่กับนางคณิกาในเมืองนั้น โดยปกตินางงามในกรุงอุชเชนีเป็นผู้แนะนำให้ นางคณิกาที่ต้อนรับข้าพเจ้า ไม่ใช่จะเป็นเจ้าบ้านสำหรับต้อนรับอย่างเดียวยังช่วยเหลือในกิจการ

เป็นผลดีก็บ่อยครั้ง

ความเป็นไปของข้าพเจ้าดั่งนี้ จนอยู่มาวันหนึ่งบิดาข้าพเจ้าเข้ามาหา

ขณะนั้น ข้าพเจ้ากำลังสาละวนเอาครั่งทาริมฝีปาก ช้า ๆ นาน ๆ ก็ตะโกนไปทางหน้าต่าง สั่งการแก่คนใช้ ซึ่งกำลังจูงม้าไปผูกอานอยู่ที่ลานหน้าบ้าน ที่ต้องสั่งกำชับกำชา เพราะต้องการให้เอาเบาะอันอ่อนนุ่มผูกทับอานม้าเป็นพิเศษ สำหรับให้แม่ตางามดั่งตากวางของข้าพเจ้าขี่ เพราะได้นัดกับเพื่อนฝูงทั้งหญิงชายไว้ ว่าจะออกไปเที่ยวที่อุทยานในบ่ายวันนั้น

เมื่อบิดาข้าพเจ้ามา ข้าพเจ้าเคารพรับ และตะโกนเรียกคนใช้ให้จัดหาเครื่องดื่ม แต่ท่านห้ามไว้ ข้าพเจ้าหยิบสีเสียดอบอย่างหอมจากหีบทองส่งให้ ท่านปฏิเสธ คงเคี้ยวแต่หมาก ข้าพเจ้าจึงเดาเอาว่า ที่เข้ามาคราวนี้คงจะพูดเรื่องสำคัญอะไรสักอย่างหนึ่ง ทำให้รู้สึกไม่สู้สบายใจเลย

ข้าพเจ้ายกม้าให้ท่านนั่งแล้ว ท่านเริ่มพูดว่า "นี่กำลังเตรียมตัวจะไปเที่ยวซิ? ลูกเอ๋ย! เรื่องนี้พ่อไม่ติเตียนดอก เพราะเจ้าเพิ่งกลับมาจากการค้าขายทางไกล ได้รับความเหนื่อยลำบากมากแล้ว ก็เป็นเรื่องธรรมดาต้องหาความสนุกสบายบ้าง นี่วันนี้จะไปเที่ยวไหน?"

ข้าพเจ้าตอบว่า "ลูกตั้งใจจะขี่ม้าไปเที่ยวกับเพื่อนฝูงทั้งหญิงและชาย ไปที่'สวนบัวร้อยสระ' แล้วเล่นกีฬาหาความรื่นเริงให้สำราญบ้าง"

บิดา "ก็ดีแล้ว ที่สวนบัวร้อยสระ เวลาบ่ายสบายมาก ต้นไม้บังแดดร่มรื่นเย็นด้วยละอองน้ำ น่าเที่ยวเตร่ ที่จะเล่นกีฬาก็เป็นการดีเพราะเท่ากับฝึกซ้อมกายใจให้สบาย เดี๋ยวนี้การกีฬา

ที่เขานิยมกันยังเหมือนครั้งเมื่อพ่อยังหนุ่มที่เขานิยมกันหรือเปล่า?"

ข้าพเจ้า "การเล่น แล้วแต่ใครจะแนะนำขึ้น ถ้าดีก็พร้อมใจเล่นกีฬาอย่างนั้น คราวนี้นิมี แนะนำให้เล่นกีฬาสาดน้ำ"

บิดา "พ่อไม่รู้จัก"

ข้าพเจ้า "เห็นจะทราบไม่ได้ เพราะนิมีไปได้ความรู้มาจากเมืองใต้ ซึ่งเขานิยมกันที่นั่น คือผู้เล่นเอาไม้ซางใส่น้ำ พ่นรดกัน ถ้าใครเปียกน้ำมากกว่าเพื่อนก่อน เป็นแพ้ เป็นการเล่นที่สนุกสนาน แต่โกลลีย์ แนะนำให้เล่น 'กระทุ่ม' "

บิดาสั่นศีรษะ บอกว่าไม่รู้จัก

ข้าพเจ้าอธิบาย " เป็นการเล่นที่เขากำลังนิยมอยู่เหมือนกัน คือผู้เล่นในชั้นต้นแบ่งกันเป็นสองพวก เอากิ่งกระทุ่มที่มีดอกช่อสีเหลืองอร่ามดั่งทองเป็นอาวุธต่อสู้กัน ถ้าข้างใดถูกเกสรดอกกระทุ่มติดตัวมากจนเหลืองพราวไป ก็ถูกตัดสินเป็นฝ่ายแพ้ ก็สนุกดีดอก แต่ลูกจะแนะนำให้เล่นการเล่นแต่งงาน"

บิดา "นี่เป็นการเล่นของเก่าดีอยู่ ยินดีมาก ออกจะเห็นว่าเจ้ามีความคิดความอ่านเหมือนอย่างที่เจ้าแนะนำการเล่นชนิดนี้อยู่ขึ้นบ้าง หลุดจากการเล่นชนิดนี้ อีกก้าวเดียวก็ไม่เป็นของยากลำบากอะไรแล้ว"

ถึงตรงนี้ ท่านพูดขยักไว้ แสดงกิริยาเป็นเชิงว่าพอใจ แต่ว่าข้าพเจ้ารู้สึกอึดอัดกระไร ๆ อยู่

ท่านพูดต่อไป "การเล่นที่พูดถึงเมื่อกี้นี้ ทำให้พ่อจะปรารภถึงข้อที่มาหาเจ้าในวันนี้ ตัวเจ้าได้เดินทางค้าขายก็หลายหนมาแล้ว จนเกิดมูนพูนผลในกิจการค้าขายใหญ่โตเพิ่มขึ้นจากเดิมหลายเท่า เป็นที่ขึ้นชื่อลือชาติดปากของใคร ๆ ในกรุงนี้อยู่แล้ว อีก

ประการหนึ่ง เจ้าก็หาความสุขในความเป็นหนุ่มตามอำเภอใจมาช้านานแล้ว ทรัพย์สมบัติก็สั่งสมไว้พอแก่ที่จะบำเรอบำรุงตระกูลได้เป็นปึกแผ่น จึงเป็นการสมควรที่เจ้าจะตั้งหน้าหาทายาทสืบตระกูลต่อไป เพื่อให้แผนการที่คิดไว้นี้สะดวกแก่เจ้า พ่อได้เลือกหาหญิงตระกูลมาเป็นภริยาเจ้าสำรองไว้แล้ว หญิงคนนั้นเป็นธิดาคนเอื้อยของสญชัยพ่อค้าใหญ่ เพิ่งจะแตกเนื้อสาวในเร็ว ๆ นี้ ดั่งนี้เจ้าจะเห็นได้ว่า เมียที่พ่อจัดหาให้มีตระกูลสมชาติสมเชื้อกันดี เพราะตระกูลของเขาก็มั่งมี มีคนนับหน้าถือตา ญาติพี่น้องทั้งฝ่ายบิดามารดาของนางก็บริบูรณ์ รูปร่างงามหาตำหนิมิได้ ผมดำราวกับแมลงผึ้ง หน้าเปล่งปลั่งดั่งดวงจันทร์ เนตรประหนึ่งตากวาง จมูกแม้นดอกงา ฟันเทียบไข่มุก ริมฝีปากเพียงผลตำลึงสุก เสียงหวานปานนกโกกิลา ขาคือลำกล้วย เอวเหมาะเจาะไม่อวบเกิน เวลาย่างเดินคล่องแคล่ว มีสง่าเสมอช้างทรง เพราะฉะนั้นเจ้าจะหาทางตำหนิขัดข้องมิได้เลย"

ที่จริงข้าพเจ้าจะตำหนิความงามตามที่จาระไนนี้ได้อย่างไร? แต่การชมโฉมนางงามยิ่งเป็นบทกลอนเลือกสรรแต่ที่ดีด้วยแล้ว รู้สึกออกจะ เอือมไม่ทราบว่าจะตื่นเต้นในความงามได้อย่างไร อีกประการหนึ่ง พิธีแต่งงานจะต้องอยู่กับเจ้าสาวในห้องสามวันเต็ม ๆ ระวางนั้นห้ามกินของเผ็ดร้อน ต้องนอนกับพื้นต้องให้ไฟในเตาติดอยู่เสมอ ทั้งจะต้องรักษาความบริสุทธิ์ไว้อย่างมั่นคง อย่ามีราคีต่อกันแม้แต่เล็กน้อย เหล่านี้ก็เบื่อแสนเบื่ออยู่แล้ว แต่ที่เบื่อน้อยที่สุดกลับเป็นข้อหลังคือข้าพเจ้าพอใจจะรักษาความบริสุทธิ์ของข้าพเจ้ามากกว่าอื่น

ดูก่อนภราดา มีภริยาที่ไม่ทันจะรู้สึกรักใคร่ ก็ทำให้รักบ้านมิได้ เหลียวดูรอบห้องทั้งสี่ด้าน จะหาความสำราญเจริญใจสักนิด

ก็ไม่มี เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าเต็มใจออกเดินทางไปค้ายังเมืองไกลยิ่งขึ้นกว่าแต่ก่อน เมื่อกลับมาชั่วระวางเวลาอยู่ ก็หาทางให้ยุ่งเป็นธุระด้วยการค้าขาย ไม่ค่อยขลุกอยู่กับภรรยาที่ได้กระทำการวิวาห์กันแล้ว เรื่องเป็นอยู่ดังนี้ ความมั่งมีของข้าพเจ้ายิ่งทวีขึ้นเพียงล่วงมาอีกสองสามปีข้าพเจ้าเกือบได้ถึงแล้วซึ่งความมุ่งหมายใฝ่ฝันคือเป็นคนมั่งมีที่สุดคนหนึ่งในกรุงอันเป็นบ้านเกิดเมืองนอน

เมื่อมีความสุขอิ่มเอมด้วยทรัพย์ศฤงคารมากมายสมดั่งความมุ่งหมายแล้วฉะนี้ ความปรารถนาถัดไปในฐานที่เป็นคฤหบดี ก็คือบุตรธิดา ภริยาข้าพเจ้าในระวางเวลาที่กล่าวนี้มีธิดาสองคนแล้วนับว่ามีความสุขสบายพอตัว ข้าพเจ้าซื้อที่แปลงใหญ่อยู่นอกเมืองสร้างเป็นอุทยานอันรื่มรมย์สำหรับเที่ยวเล่นหาความสำราญ ท่ามกลางปลูกคฤหาสน์ขนาดใหญ่ เสารับเพดานสำเร็จด้วยศิลาอ่อนทั้งหมด อุทยานนี้นับว่าเป็นสถานที่พิศวงพึงดู อยู่ในกรุงอุชเชนีได้แห่งหนึ่ง แม้แต่พระราชาธิบดีก็เคยเสด็จไปประพาสทอดพระเนตร

ภายในอุทยานอันงดงามนี้ ข้าพเจ้าจัดให้มีการรื่นเริงเลี้ยงดูอย่างมโหฬาร ข้าพเจ้าเริ่มจะนิยมอาหารการกินที่วิเศษยิ่งขึ้นไม่ว่าของสิ่งใด ถ้าต้องการถึงจะนอกฤดูกาลที่จะได้ยากเย็นแสนเข็ญก็ต้องจัดหามาจนได้ จะต้องเสียเงินทองซื้อมากมายสักเท่าไรไม่เสียดาย เวลานั้นร่างกายข้าพเจ้าไม่ผอมซีดเหมือนกับที่ครองตนเป็นนักบวชยาตราไปตามแนวป่าแต่โดดเดี่ยวอย่างที่เห็นอยู่เวลานี้ ครั้งนี้ยังอิ่มเอิบสมบูรณ์ดีอยู่ทุกอย่าง

ดูก่อนท่านอาคันตุกะ อาศัยการอุปโภคบริโภคล้วนประณีตเห็นปานนั้น จนมีคำติดปากชาวอุชเชนีว่า "อาหารเลี้ยงวิเศษเหมือนของกามนิต" ด้วยประการฉะนี้

๑๔
ผู้เป็นสามี

เช้าวันหนึ่ง กำลังข้าพเจ้าเดินไปเดินมากับหัวหน้าคนทำสวน เพื่อตบแต่งแก้ไขสวนให้ดีขึ้นอีก บิดาข้าพเจ้าขี่ลาแก่ของท่านเข้ามาในลาน

ข้าพเจ้ารีบออกไปรับ เพื่อช่วยท่านลงจากหลังลา แล้วจะได้พาเข้าไปในสวน เชื่อว่าท่านจะได้ไปชมดอกไม้งาม ๆ ที่มีอยู่ในนั้น แต่ท่านสมัครไปพักในห้องแรก ข้าพเจ้าเรียกคนใช้ให้ยกเครื่องน้ำมาเลี้ยงดู ท่านปฏิเสธ บอกว่าต้องการจะพูดอะไรกับข้าพเจ้า ไม่ต้องการให้ใครเข้ามารบกวน

ข้าพเจ้ารู้สึกออกหนักใจ ไม่ทราบว่าเกิดเหตุอะไรขึ้นอีก จึงนั่งลงบนม้าต่ำข้างท่าน

ท่านเริ่มพูดมีหางเสียงเอางานเอาการอยู่ว่า "ลูกรัก เมียเจ้ามีลูกเป็นหญิงมาแล้วถึงสองคน ท่าทางต่อไปเห็นจะไม่ได้ลูกชายเสียแล้ว อันบุคคลที่ไม่มีบุตรสำหรับทำการพลีบูชาทักษิณานุประทาน ในเวลาเมื่อตายไปแล้วจะต้องรับทุกข์ทรมานสาหัส ที่เขาว่ากันเช่นนี้เป็นความจริงอยู่มาก พ่อไม่ได้ติเตียนเจ้าหรอก"

ที่ท่านพูดแถมท้ายไว้นี้ บางทีจะสังเกตเห็นข้าพเจ้าทำกิริยากระสับกระส่าย อันที่จริงเรื่องไม่มีลูกชายก็ยังไม่เห็นว่าจะมาติเตียนข้าพเจ้าได้อย่างไร แต่เมื่อท่านได้แสดงความกรุณาดั่งนี้ข้าพเจ้าย่อมรู้สึกขอบคุณจึ่งก้มไปจูบมือท่าน

ท่านพูดต่อไป "เรื่องนี้ต้องติพ่อจึ่งจะถูก เพราะเป็นผู้เลือกหาเมียให้เจ้า มัวไปละเมอเพ้อฝันเอาแต่เรื่องมั่งมีซู่ซ่าทางโลกีย์เสียหมด หาได้ดูลักษณะของผู้หญิงเป็นที่ตั้งไม่ บัดนี้พ่อนึกหาผู้หญิงไว้ได้คนหนึ่งแล้ว ถึงว่าจะไม่ใช่เป็นคนอยู่ในตระกูลมั่งมีอะไรนัก หรือจะพูดถึงความสวยงาม ผู้เคยพบชินมาเหลือเฟือก็จะบอกว่าไม่สู้สวยผุดผาดนัก แต่แม้จะบกพร่องในข้อข้างต้นนี้จริง ก็มีลักษณะกัลยาณีอื่น ๆ มาชดเชย คือมีสะดือลึกบิดไปทางขวา ฝ่ามือ ฝ่าเท้ามีลายดอกบัว ลายโกศ และมีไฝเป็นรูปกงจักร เส้นผมละเอียดตรง เว้นเสียแต่ที่ต้นคอ หยิกไปทางขวาเสียสองปอย หญิงมีลักษณะอย่างนี้ปราชญ์บอกว่าจะมีลูกเป็นผู้ชายที่แกล้วกล้าสามารถถึงห้าคน"

ข้าพเจ้าแสดงให้ท่านทราบว่าพอใจทุกอย่าง กล่าวคำขอบคุณท่านที่เมตตากรุณา แล้วบอกท่านว่าจะจัดการเรื่องนี้เสียทันทีก็ได้ ไหน ๆ เรื่องมันจะต้องเป็นเช่นนั้นอยู่แล้ว

ท่านตะลึงถึงกับเปล่งอุทานว่า "อะไร? ทันทีเทียวหรือ? ผ่อนเรื่องใจร้อนของเจ้าให้เบาลงบ้างเถิด ฤดูนี้พระอาทิตย์กำลังเดินปัดไปทิศใต้ ถ้าพระอาทิตย์เบนกลับสู่ทิศเหนือรอให้ตกกลางเดือน พระจันทร์เต็มดวง จึ่งค่อยหาวันฤกษ์งามยามดีจัดการกัน เมื่อยังไม่ถึงเวลาต้องระงับใจไว้ก่อน ลูกเอ๋ย ! มิฉะนั้นลักษณะของหญิงที่ว่าดีทั้งหมดจะเกิดผลเป็นโชคดีแก่เราได้อย่างไร?"

ข้าพเจ้ารับรองท่านว่าไม่ต้องวิตก พออดใจไว้ได้ตลอดเวลา

ที่คอย และจะยอมตามที่ท่านแนะนำทุกประการ ท่านก็ดีอกดีใจว่า ข้าพเจ้าเป็นลูกมีความเชื่อฟังว่านอนสอนง่าย อำนวยพรข้าพเจ้าแล้ว จึ่งยอมให้นำน้ำมาเลี้ยงดูกัน

วันที่ข้าพเจ้าร้อนใจเร่งให้ถึงเร็วก็มาถึง เลือกวันเวลาเป็นมงคลได้แล้วก็ทำพิธีแต่งงาน พิธีคราวนี้ออกจะมากมายนาน เวลาน่าเบื่อเหลือเกิน ต้องเสียเวลาท่องบ่นมนต์ที่จำเป็นในพิธีกว่าจะจำได้กินเวลาถึงสิบสี่วัน เวลาเข้าพิธีมณฑลเกี่ยวประสานมือกับเจ้าสาวที่ในบ้านบิดาหญิง รู้สึกอึดอัดใจตัวสั่นพิลึก กลัวจะว่ามนต์ผิด ๆ พลาด ๆ หรือทำไม่ถูกแบบ เพราะพลาดท่าพลั้งทีไป บิดาข้าพเจ้าจะไม่ยอมยกโทษให้เลย กำลังตกประหม่าจักแหล่นจะลืมเคล็ดสำคัญ คือควรที่จะจับแต่นิ้วแม่มือเจ้าสาว เกือบจะไปรวบเอาหมดทั้งห้านิ้ว ซึ่งทำเช่นนั้น เขาถือกันว่าจะได้ลูกผู้หญิง เผอิญจะไม่เสียขวัญ ที่ฝ่ายผู้หญิงยังมีสติอยู่กับตัว จึ่งยื่นแต่นิ้วแม่มือมาให้จับ

ข้าพเจ้าสะทกสะท้านจนเหงื่อออกโชกตัว ในขณะถึงพิธีเทียมโคเข้าแอกสำหรับเดินทางกลับ แต่ก็คุมสติจัดทำไปได้ตลอด ส่วนเจ้าสาวนำกิ่งไม้ที่มีผลมาเสียบไว้ที่แอก เสร็จแล้วข้าพเจ้าต้องว่ามนต์อีกบทหนึ่ง หลุดรอดตัวมาได้พ้นทุกข์พ้นยากไปที

เดินทางพากันกลับบ้าน ไม่ประสบเหตุการณ์เล็ก ๆ น้อย ๆ ร้อยแปดอะไรอีก เพราะในเรื่องเช่นนี้ คนไม่มีโชคดีมักประสบวิปริตเสมอ มาถึงประตูบ้าน พราหมณีสามนางสรรมาเฉพาะผู้มีชื่อเสียงดี มีลูกเป็นผู้ชายและสามียังมีชีวิตอยู่ เข้าไปพยุงเจ้าสาวออกจากเกวียน เรื่องเพียงนี้ดูก็เรียบร้อยดี แต่ขอให้คิดดูเถิด เรื่องล่วงเลยมาถึงเพียงนี้นึกว่าตลอดรอดฝั่งแล้ว บังเอิญเจ้าสาวเวลาก้าวเข้าในบ้าน ที่อื่นมีถมไปไม่เหยียบ จำเพาะไป

เหยียบเอาธรณีประตูเข้า ข้าพเจ้าใจหายวาบ ทำไมหนอในเวลานั้นจึ่งไม่คิดเห็นว่า ถ้าจะอุ้มเจ้าสาวไปวางให้พ้นธรณีประตูเสียหน่อยจะไม่ได้หรือ? ตอนเหยียบธรณีประตูเมื่อจะย่างเข้าบ้านก็นับว่าอัปมงคลพออยู่แล้ว ซ้ำข้าพเจ้าเองก็ลืมเข้าประตูข้างขวาผู้หญิง และจะต้องเข้าก่อนเสียด้วย เคราะห์ข้าพเจ้ายังดีอยู่หน่อย ที่ผู้เฒ่าผู้แก่มีบิดาข้าพเจ้าเป็นต้น ไปมัวตกอกตกใจด้วยเรื่องเหยียบธรณีประตูกันเสีย เรื่องที่ข้าพเจ้าทำผิดท่า จึ่งไม่มีใครถือเป็นอารมณ์นัก

เข้าไปในบ้าน ข้าพเจ้าต้องไปยืนอยู่กลางห้องข้างซ้ายของเจ้าสาว เบื้องบนหนังโคแดงทั้งตัว เอาด้านมีขนขึ้นไว้ข้างบน และหันศีรษะโคไปทางตะวันออก ตอนนี้บิดาข้าพเจ้าเที่ยวหาผู้ชายที่มีลักษณะเป็นพิเศษ หาอยู่นานจึ่งได้เด็กคนหนึ่ง มีพี่น้องเป็นผู้ชายทั้งหมด ไม่มีผู้หญิงเลย ซ้ำยังมีชีวิตอยู่ด้วยกันทั้งนั้น บิดาเด็กคนนี้ก็มีพี่น้องล้วนเป็นผู้ชาย ปู่ก็มีลักษณะเช่นเดียวกัน แต่ต้องหาหลักฐานยืนยันกันอยู่นาน จึ่งได้ความแน่นอนว่าเป็นจริงตามนั้น เด็กคนนี้เขานำมาให้นั่งตักเจ้าสาว ที่ข้างตัวเจ้าสาวมีถาดทองแดงลอยดอกบัวเก็บเอามาจากบึง เจ้าสาวจะต้องให้เด็กนั้นกอดอกแล้วจุ่มลงไปในถาด กำลังเตรียมการไว้เสร็จ เหลียวหาเด็กไม่พบ ไม่ทราบว่าหนีไปไหนเสียแล้ว ต้องเที่ยวหากันอยู่นาน จึ่งไปพบมุดนอนเล่นอยู่ในกองพิธีบูชาเสียกระจุยกระจาย ต้องจัดแจงทำที่บูชากันอีก คือจะต้องตัดหญ้าคาในเวลาพระอาทิตย์อุทัยมาปูลาด แต่คราวนี้เสียพิธี ก็ต้องตัดเอามาใหม่เป็นอันไม่ได้ตรงตามตำรา ส่วนเด็กก็ต้องหามาใหม่ แต่ได้มาสู้คนเก่าไม่ได้ เมื่อพิธีต่าง ๆ มาเกิดอุปสรรคขึ้นดั่งนี้ บิดาข้าพเจ้ามีอาการไม่สู้ดี เพราะที่นึกหวังไว้มาผิดคาดไปหมด กลัวว่าท่าน

จะเจ็บป่วยล้มตายลงในเวลานั้น เพราะจะเป็นตายอย่างไร ท่านไม่ยอมให้เสียพิธีเป็นอันขาด เคราะห์ดีที่คราวนั้นท่านไม่เป็นอะไร แต่ก็ทำให้ข้าพเจ้านึกปฏิญญาสาบานกับตัวเองว่าเป็นไม่ขอแต่งงานเข้าพิธีอีก

ถึงที่สุดเสร็จพิธีแล้ว ข้าพเจ้าต้องอยู่เป็นปกติกับภริยาถึงสิบสองคืน อยู่กับภริยาซึ่งมีรูปโฉมตามที่ท่านบิดาพรรณนา ก็ต้องขึ้เหร่ไม่ใช่น้อย ข้าพเจ้าจะต้องรักษาความบริสุทธิ์ไว้ตามพิธี ต้องถือศีลอดอาหารให้มั่นคง และนอนกับพื้น กำหนดไว้สิบสองวัน เพราะบิดาข้าพเจ้าเห็นว่าให้มากวันไว้เป็นดี เผื่อเหลือเผื่อขาดจะได้พ้นภัยไม่มีการขาดตกบกพร่องในพิธี แต่ทว่าทำความเดือดร้อนให้แก่ข้าพเจ้าไม่น้อย เพราะต้องอดอาหารดี ๆ ที่เคยรับประทานอย่างเอมโอช

อย่างไรก็ดี ตามกำหนดเวลาที่ถูกทรมานเป็นอันว่าข้าพเจ้าทนได้ตลอดรอดไปไม่ตาย มีชีวิตความเป็นไปปกติเท่าเดิม แต่ว่ามีผลต่างกันมาก จริงอยู่ผู้มีภริยาคนหนึ่งแล้ว จะมีอีกสักกี่คนก็ไม่ประหลาดอะไร แต่เรื่องมันหาได้ราบรื่นด้วยไม่ กล่าวคือภริยาคนแรกของข้าพเจ้า มักจะเป็นผู้สงบหงิม ติดจะโง่เซ่อมากกว่าอย่างอื่น ส่วนภริยาคนที่สองมีลักษณะตรงข้ามหมด นับว่าข้าพเจ้ามีทั้งน้ำทั้งไฟ มีประโยชน์ด้วยกันทั้งคู่ ธรรมดาของทั้งสองอย่างนี้อยู่ตามลำพังก็ดีหรอก เมื่อเข้าใกล้กันก็เกิดอาการฟู่ ๆ เพราะฉะนั้นนับแต่วันแต่งงานแล้วเป็นต้นมา ในบ้านข้าพเจ้ามีเสียงฟู่อยู่เสมอ ขอให้คิดดูเถิด พอภริยาคนที่สองมีบุตรเป็นผู้ชายเพียงคนแรก ในจำนวนห้าคนที่ทำนายไว้ ภริยาคนที่หนึ่งก็เป็นเดือดเป็นแค้น หาว่าข้าพเจ้าไม่ต้องการให้นางมีบุตรชายละเลยพิธีบูชาต่าง ๆ ตามประเพณีเสีย ด้วยเจตนาจะมีภริยาใหม่

ภริยาที่สอง เมื่อเห็นภริยาที่หนึ่งมีอาการเช่นนั้น ก็ทำกิริยามีวาจาเยาะเย้ย คราวนี้เกิดมงคลขนานใหญ่ เกิดทะเลาะกัน ต่างแย่งกันเป็นใหญ่ ข้างภริยาที่หนึ่งอ้างว่าตนเป็นหลวง เพราะได้อยู่ได้กินกับข้าพเจ้าถูกต้องตามประเพณีมาก่อน ฝ่ายภริยาที่สองก็ว่าตนควรเป็นหลวง เพราะมีบุตรเป็นผู้ชายสำหรับสืบตระกูล เรื่องเท่านี้นับว่าเดือดร้อนพออยู่แล้ว แต่ยังมีร้ายยิ่งกว่านั้น วันหนึ่งภริยาคนที่สองตึงตังเข้ามาหาข้าพเจ้า เนื้อตัวสั่นเทาไปหมด บอกว่าภริยาคนที่หนึ่งจะวางยาพิษฆ่าลูกชายของตนเพราะฉะนั้น ขอให้ไล่ไปอยู่เสียที่อื่น อันที่จริงบุตรชายข้าพเจ้ากินขนม แล้วมีอาการจุกเสียดขึ้นตามธรรมดาเท่านั้น หาใช่ถูกยาพิษยาสั่งอะไรไม่ ข้าพเจ้าได้ว่ากล่าว ติเตียนภริยาคนที่สองว่าไม่ควรใจเร็วใส่ความเขาโดยเข้าใจผิด ๆ นับว่าเรื่องสงบไปได้ตอนหนึ่งละ ทีนี้ไม่ทันไรภริยาคนที่หนึ่งก็มาฟ้องว่า ถ้าหญิงกาลกรรณี คือภริยาคนที่สองขืนอยู่ในบ้าน ลูกหญิงทั้งสองของนางเห็นจะมีชีวิตไม่ยืนแน่นอน เพราะเขาต้องการจะฆ่าให้ตายมรดกทั้งหมดจะได้ตกแก่ลูกผู้ชายเขาคนเดียว

อันศานติสุขย่อมไม่มีขึ้นภายในเคหสถานข้าพเจ้าด้วยประการฉะนี้แล้ว ดูกรภราดา ถ้าหากว่าเป็นการบังเอิญ ท่านได้ผ่านไปทางบ้านท้องนาของพราหมณ์ผู้มั่งคั่งคนหนึ่งซึ่งอยู่ถัดไปเล็กน้อย แล้วได้ยินภริยาของพราหมณ์นั้น สองคนกำลังทะเลาะวิวาทกัน เสียงตะโกนด่ากันเปิง ๆ อยู่ในบ้าน ท่านก็คงผ่านเลยบ้านนั้นไปเสีย

ส่วนเรื่องข้าพเจ้า ก็ต้องสารภาพว่า มีอาการอย่างที่กล่าวนั้นแทบทุกวันคืน จนใคร ๆ ในกรุงอุชเชนีพูดติดปากว่า "ทั้งสองรักใคร่กันดีราวกับภริยากามนิต"

๑๕
ภิกษุโล้น

พฤติการณ์ในบ้านข้าพเจ้า เป็นไปดั่งที่เล่ามา อยู่มาวันหนึ่งในตอนเช้าข้าพเจ้านั่งอยู่ในห้องใหญ่ อันเป็นด้านที่ร่มเย็นของบ้าน จัดเอาไว้สำหรับเป็นสำนักงานทำกิจการค้าขายส่วนเป็นพิเศษ เหตุนี้ ห้องนั้นจึงหันหน้าไปทางลานบ้าน เพื่อจะได้มองเห็นคนงานด้วยตาตนเองตลอด ข้างข้าพเจ้ามีคนใช้คอยยืนคอยรับใช้อยู่หนึ่งคน คนใช้คนนี้เป็นที่เชื่อถือไว้ใจของข้าพเจ้ามาก ได้ติดสอยห้อยตามไปเมืองต่าง ๆ อันเนื่องด้วยการค้านับเวลาได้หลายปี แต่ขณะนั้นข้าพเจ้ากำลังบงการแก่คนใช้ ในเรื่องจะแต่งเกวียนไปค้ายังเมืองที่อยู่ไกลสักหน่อย ได้อธิบายถึงวิธีจะจำหน่ายของ แล้วจัดหาสินค้ากลับเอามาขายและเรื่องอื่น ๆ อีกหลายอย่าง ที่ต้องสั่งกันมากมายเพราะจะให้คนใช้เป็นคนคุมไปเองโดยสิทธิ์ขาด

อันที่จริง ข้าพเจ้าน่าจะเดินทางท่องเที่ยวไปเสียให้ไกล เพราะบ้านก็ไม่เป็นบ้าน หาความสงบสุขไม่ได้แล้ว แต่ว่าคุ้นต่อความอุดมสมบูรณ์ต่อการกินอยู่เสียแล้ว ออกจะเบื่อ ๆ ไม่อยากเดินทางไปไกลให้เหนื่อยยากลำบาก หาอาหารกินก็ไม่ได้สะดวก แม้น

จะไปถึงกำหนดที่หมาย ได้รับความพอใจอย่างไรก็ตาม แต่ก็ต้องมีเหตุอื่นที่จะทำให้ลำบากเดือดร้อนเหมือนกัน สู้อยู่กินที่บ้านดีกว่า เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงให้คนใช้ที่สนิทเป็นหัวหน้าคุมเกวียนไปเอง ส่วนข้าพเจ้ายังคงอยู่ในกรุงอุชเชนี

เรื่องเป็นอย่างนี้แหละ ดั่งที่ได้กล่าวไว้ คือข้าพเจ้าสั่งการแก่หัวหน้าผู้จะคุมเกวียนไป สั่งเสียกันอย่างละเอียดถี่ถ้วน ขณะนั้นได้ยินภริยาสองคนทะเลาะกันขรม แผดเสียงมาจากที่ลานบ้าน [illegible]กว่าดังมากขึ้นทุกทีผิดกว่าปกติ สังเกตตามหางเสียงที่ลอยลมมา ดูเหมือนจะไม่ยุติสงบลงได้ง่าย ๆ ข้าพเจ้ารู้สึกรำคาญเหลือทน ถอนหายใจ ลุกขึ้นไปดูทางหน้าต่าง มองไม่เห็นตัว เดินกัดฟันออกมาลานบ้าน

ข้าพเจ้าเห็นภริยาทั้งคู่ยืนอยู่ที่ประตูนอก แต่ไม่ใช่ทะเลาะกันอย่างที่ข้าพเจ้าเข้าใจ นับว่าครั้งนี้เป็นคราวแรกที่ภริยาทั้งสองของข้าพเจ้าเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันได้คือ กำลังช่วยระดมด่าชายขอทานคนหนึ่ง ชายขอทานผู้เคราะห์ร้ายคนนั้น เป็นพวกนักบวชเร่ร่อน ยืนรอเอามือข้างหนึ่งพิงเสาประตู ทนฟังผรุสวาทที่พลั่ง ๆ ออกไปราวกับน้ำไหลอยู่ได้ จะเป็นด้วยเรื่องอะไรจึงมาเอ็ดตะโรเอาชายคนนี้ ข้าพเจ้าสอบสวนไม่ได้ความ บางทีจะเป็นเพราะว่าเห็นชายคนนั้นเป็นหมันเสียแล้ว ไม่เป็นผู้ยังพืชพันธุ์บังเกิดผล นับว่าเป็นศัตรูของสตรี เป็นด้วยเหตุนี้กระมัง ภริยาเจ้าจึงแร่ใส่ชายคนนั้นราวกับพังพอนเห็นงูเห่า

"ออกไป เจ้าชีโล้น! คนถ่อยไม่มียางอาย! ดูท่าทางยืนซิไหล่ทรุดดูโซน่าทุเรศอย่างกับลาแก่ที่ปลดออกจากบังเหียนปล่อยโซไว้ที่กองมูลฝอยข้างลานบ้าน เที่ยวสอดส่ายสูดหาเดนกากออกไป เจ้าหัวขโมยหน้าด้านไม่มียาง!"

วาจาที่กล่าวดังนี้ แสดงว่าเป็นถ้อยคำเกลียดชังของหญิงผู้เป็นมารดา ชายผู้นี้คงเป็นภิกษุในลัทธิศาสนานิกายใดนิกายหนึ่งมีรูปร่างสูงใหญ่ผิดปกติ ยังยืนนิ่งเอาแขนพิงเสาเฉยอยู่อย่างสบายใจ เครื่องห่อคลุมของชายคนนั้นเป็นสีเหลืองอย่างสีดอกกรรณิการ์ไม่มีผิดอะไรกับสีเครื่องนุ่งห่มของท่านนี่แหละ คลุมห้อยเป็นกลีบ ๆ น่าดู ตั้งแต่ไหล่ซ้ายคลุมแนบลงไปถึงขา ทำให้เห็นรูปร่างภายในได้ถนัดว่าแข็งแรงล่ำใหญ่ ส่วนแขนขวาห้อยลงมาไม่มีผ้าคลุม มีกล้ามเนื้อขึ้นเป็นสันขนาดใหญ่อดชมไม่ได้ว่าสมลักษณะเป็นนักรบมากกว่าผู้ถือเพศเป็นนักบวช ส่วนมือที่ประคองบาตรดินก็อวบใหญ่ ควรจะถือพลองเหล็กมากกว่า ศีรษะก้มมองดูพื้นดินอย่างสำรวม ปากมีอาการสงบ ยืนนิ่งดูประหนึ่งว่าเป็นรูปหินที่นายช่างบรรจงสลักอันข้าพเจ้าสั่งให้มาตั้งไว้ที่หน้าประตูฉะนั้น

ความสงบเสงี่ยมของนักพรตผู้นี้ ภริยาข้าพเจ้าเข้าใจเสียว่าเป็นมายาตรงกันข้ามกับความเป็นจริง ยิ่งทวีความเกลียดชังหนักขึ้นเกือบ ๆ จะเกิดเป็นเรื่องผลักไสกัน หากข้าพเจ้าเข้าไปขวางกั้นเสียทัน ตำหนิโทษที่ภริยามีวาจาโหดร้าย และไล่ให้กลับเข้าไปในบ้าน แล้วข้าพเจ้าออกไปก้มแสดงความเคารพต่อนักบวชผู้นั้น วิงวอนว่า

"ข้าแต่ท่านผู้ควรบูชา ขอท่านอย่าได้ถือเรื่องผู้หญิงสองคนนี้เป็นอารมณ์เลย เพราะเป็นคนไม่มีปัญญา ความรู้เพียงสองลัดนิ้วมือก็ไม่ถึง ที่กล่าวไปแล้ว ข้าพเจ้าก็ทราบได้ดีว่าไม่สมควรอย่างยิ่ง ขอพระเป็นเจ้าอย่าได้ถือเลย ข้าพเจ้าจะถวายอาหารอย่างดีที่มีอยู่ในบ้านแก่ท่าน นับว่าโอกาสดีที่บาตรยังว่างเปล่าอยู่ ข้าพเจ้าจะขอถวายให้เต็มจุใจแก่ที่จะทำบุญย์และนับว่าท่านผู้

ควรบูชามาไม่ผิดบ้าน เพราะจะได้เสพอาหารที่มีรส ขึ้นชื่อว่าเรื่องอาหารแล้ว ที่ในกรุงนี้มักพูดติดปากกันว่า 'วิเศษเหมือนกับของกามนิต' และตัวข้าพเจ้าก็คือกามนิตนั่นเอง ข้าพเจ้าหวังว่าพระเป็นเจ้าจะไม่โกรธเคืองในเรื่องที่เป็นมาแล้วและสาปสรรครอบครัวข้าพเจ้า"

นักบวชผู้นั้นตอบฉันเมตตาจิตว่า "ดูก่อนคฤหบดี อาตมามีความเป็นอยู่อย่างนี้ จะรู้สึกโกรธเคืองต่อผรุสวาทได้อย่างไร เพราะหน้าที่จะต้องมีความอดทนแม้ในสิ่งที่ยิ่งกว่านี้ คราวนี้เป็นครั้งแรกที่อาตมาเข้ามาภิกขาจารในกรุง แต่มารดลใจให้พราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลายกลับเกิดใจจงเกลียดจงชังต่อคณะสงฆ์ด่าว่าขับไล่ตลอดมา บางครั้งเมื่อเดินมาตามทางก็ถูกขว้างปา ได้รับความเจ็บปวดถึงกับโลหิตตกและบาตรแตก จีวรขาดก็เคยมี เมื่ออาตมากลับไปเฝ้าพระศาสดา พระองค์ก็ทรงรับสั่งให้มีความอดทนมั่น ๆ ไว้ เพราะอาตมาทำอกุศลกรรมมาแล้วมากนัก จึ่งสมควรจะอดทนรับวิบากเพื่อลบล้างกรรมเหล่านั้นเสีย"

ข้าพเจ้าได้ยินหางเสียงที่นักบวชผู้นี้พูด คราวแรกก็สะดุ้งสั่นเทิ้มไปทั้งตัว ยิ่งได้ฟังนานซัดเข้า ก็ยิ่งตกใจแทบผงะหงายรู้สึกกระทุ้งเยือกเข้าไปถึงหัวใจ ดูก่อนภราดา เสียงที่พูดนั้นคือเสียงองคุลิมาลมหาโจรนั่นเอง! แน่เสียกว่าแน่ ครั้นเมื่อข้าพเจ้าค่อยเหลือบมองพิจารณาดูหน้า ถึงว่านักบาชผู้นั้นจะโกนผมและหนวดเคราเสียเกลี้ยง ข้าพเจ้าก็ยังจำได้มั่นเหมาะว่าองคุลิมาล ยังจำได้เมื่อครั้งกระโน้นว่ามีหนวดรุงรังจ้องตามาดูข้าพเจ้าด้วยความโกรธแค้นอย่างจะกินเนื้อข้าพเจ้าเสีย มือที่อุ้มบาตรก็จำได้ ดีว่าเป็นมืออันล่ำสัน ซึ่งครั้งหนึ่งเกือบจะได้

เค้นคอข้าพเจ้า

ท่านนักบวชน่ากลัวของข้าพเจ้ากล่าวต่อไปว่า "ดูก่อนคฤหบดี อาตมาจะโกรธต่อผรุสวาทได้อย่างไร เพราะพระศาสดาได้ตรัสสอนว่า 'ดูก่อนสาวกทั้งหลาย แม้ร่างกายจะถูกโจรผู้ร้ายเลื่อยขาดเป็นท่อน ๆ ก็ดี ถ้ายังมีโทสะอยู่ก็ยังไม่ถึงทางที่ปรารถนา"

ข้าแต่ภราดา เมื่อข้าพเจ้าได้ยินถ้อยคำอย่างนี้ เห็นเป็นอุบายจะให้ตายใจ ถึงกับยืนขาสั่น ทรงตัวอยู่ไม่ได้ ต้องถอยไปพิงกำแพงยันไว้ไม่ให้ล้ม

ข้าพเจ้าพยายามข่มกายใจให้เป็นปกติ พูดเสียงกระเส่ากระอ้อมกระแอ้มได้สองสามคำว่านิมนต์อยู่ก่อน กว่าจะได้จัดอาหารเสร็จออกมาถวาย

พูดแล้ว ข้าพเจ้ารีบกะโผลกกะเผลกเข้าไปในลานบ้าน ตรงไปที่ครัวใหญ่ซึ่งเวลานั้นจวนจะเที่ยงกำลังเขาจัดหาอาหารต้มทอดกันขลุกอยู่ ข้าพเจ้าเข้าไปถึง เลือกอาหารที่นับว่าอร่อยที่สุด จัดให้คนยกตามออกมา ส่วนข้าพเจ้าถือทัพพีทอง เดินนำหน้าปราดไปทางลานบ้านเพื่อทำบุญให้อาหาร เอาใจผู้ซึ่งเป็นแขกน่ากลัวของข้าพเจ้า

แต่องคุลิมาล หายไปเสียแล้ว!

๑๖

เตรียมรับมือ

ข้าพเจ้าหน้ามืดแทบเป็นลมต้องทรุดนั่งลงบนม้า ใจปั่นป่วนด้วยความวิตกวิจารณ์ต่าง ๆ ขึ้นทันที องคุลิมาลมาถึงที่นี่ ข้อนี้ไม่มีเหตุควรสงสัย เหตุที่มา ข้าพเจ้าก็เห็นอยู่แจ่มแจ้ง เพราะเรื่องผูกพยาบาทขององคุลิมาลได้ยินเขายืนยันกันหลายครั้งนัก ว่าถ้าลงได้พยาบาทแล้ว ต้องแก้แค้นให้จงได้ อีกอย่างหนึ่ง ข้าพเจ้านับว่าเป็นผู้เคราะห์ร้ายที่ไปฆ่าเพื่อนรักเพื่อนใคร่ของมัน ถึงข้าพเจ้าเคยอยู่กับพวกโจรอย่างสนิทสนมมาแล้วก็ตาม สัญชาติโจรจะไว้ใจว่าเคยคุบค้าสมาคมกันมาแล้วไม่ทำอันตรายนั้น เป็นอันไว้ใจไม่ได้เลย ครั้งที่ตกไปเป็นเชลยโจร องคุลิมาลฆ่าข้าพเจ้ายังไม่ได้ เพราะผิดกฎของโจรพวก'ผู้ส่ง' และจะทำให้มันเสียชื่อเสียงในระวางโจรอันลบล้างไม่หาย เพราะฉะนั้นในบัดนี้ มันอุตส่าห์ลอบเดินทางมาจากถิ่นไกลเข้ามาถึงเมืองนี้ ก็คงต้องการมาแก้แค้นเป็นแน่ ที่ปลอมตัวเป็นนักบวชเข้ามา จะได้สืบสวนตรวจดูลู่ทางได้สบาย อย่างไรเสียก็คงมารับมือกับข้าพเจ้าในคืนนี้ ถ้าหากมันจะจับกิริยาข้าพเจ้าได้ว่าจำตัวมันได้ มันก็คงไม่รอช้า

เพราะคืนนี้เป็นคืนสุดท้ายปลายเดือนมืด ถ้าช้าไปอีกคืนอันย่างเข้าข้างขึ้นของเดือนใหม่ ขืนเข้ามาทำร้ายก็เป็นการฝ่าฝืนกฎของโจร และเจ้าแม่กาลีที่ดุร้ายชอบแต่เลือด ก็จะพิโรธบันดาลเหตุร้ายตกแก่มัน

ข้าพเจ้าก็สั่งให้ผูกอานบังเหียนม้าตัวฝีเท้าดีที่สุดชี่ห้อไปยังพระราชวังทันที ข้าพเจ้าอาจเข้าเฝ้าพระเจ้าแผ่นดินได้สะดวกไม่ว่าเวลาไหน แต่พลาดโอกาสพระองค์มิได้ประทับในวัง เสด็จไปล่าเนื้อประทับแรมเสียในท้องถิ่นไกล จึ่งจำเป็นต้องหันไปหาเสนาบดี เผอิญเสนาบดีนั้นก็คนเดียวกับที่เป็นราชทูตไปกรุงโกสัมพีครั้งที่ข้าพเจ้าอาศัยตามไปด้วย และท่านต้องจำได้ว่า ในตอนกลับ ข้าพเจ้าหาได้มากับท่านไม่ คราวที่ข้าพเจ้าปฏิเสธไม่เข้าในกระบวนท่าน นับแต่วันนั้นตลอดมา ท่านออกจะไม่ชอบข้าพเจ้านัก สังเกตได้จากกิริยาที่พบปะกันหลายหน ทั้งความเป็นไปอย่างเอ้อเฟ้อแห่งข้าพเจ้าก็ได้ยินมาเข้าหูบ่อย ๆ ว่าท่านติเตียนอย่างยิ่ง เพราะฉะนั้น การนำเรื่องที่ข้าพเจ้าจะนำมาร้องเรียนนี้ถึงไม่สู้ถูกอารมณ์ท่านก็จริง แต่ก็มีเหตุผลพอที่จะมาร้องเรียนได้อยู่ อันจะชอบอัธยาศัยหรือขัดอัธยาศัยท่านนั้นก็ตามที

ข้าพเจ้าแจ้งเรื่องที่เป็นมาแล้วที่ลานหน้าบ้านให้ท่านทราบโดยย่อแต่ว่าแจ่มแจ้งดี แล้วแถมท้ายเป็นทีร้องขอให้อยู่ในตัวว่าถ้าได้ทหารสักกองหนึ่งไปประวังการณ์ ก็จะได้ประโยชน์สองต่อ หนึ่ง ป้องกันทรัพย์สมบัติของพลเมืองให้พ้นจากโจรร้าย และสอง อาจจับโจรผู้ร้ายได้ด้วยหลายคน ชอบแก่ราชการ

ท่านเสนาบดีนิ่งฟัง ทำยิ้มอย่างไรพูดไม่ถูก ตอบว่า

"กามนิตเกลอแก้ว ฉันยังไม่ทราบว่า จะเป็นเพราะเสพสุราเข้าไปมากมาแต่เช้าหรือว่าผลที่เลี้ยงดูกันอย่างรื่นเริง ถึงกับลือ

ติดปากคนในกรุงอุชเชนีคราวใดคราวหนึ่ง ยกยอดติดเนื่องมากระทั่งเวลานี้ หรือไม่ก็เครื่องย่อยภายในปรวนแปรลง เพราะกินเลี้ยงของแสลงกันมากมาย ไม่รู้จักขยักยั้ง ทำให้ฝันร้ายสติวิปลาส เป็นกลางค่ำกลางคืนก็ควรที่ นี่กลางวันแสก ๆ เสียด้วยที่ท่านฝันไป ใคร ๆ ก็รู้ทั่วแผ่นดินว่าองคุลิมาลนั้นละชีวิตไปอยู่นรกเสียนมนานแล้ว เรื่องที่มาเล่าให้ฟังจึ่งออกจะเป็นฝันเมื่อธาตุพิการมากกว่าอื่น"

ข้าพเจ้าเถียงเสียงแข็งว่า "ก็เรื่องที่ว่าองคุลิมาลตายเป็นแต่ข่าวลือเหลวไหล ใคร ๆ ทราบทั้งนั้น"

ท่านเสนาบดีค้านทันที "ไม่ใช่เหลวไหล เสียใจ ได้ยินมากับหูรู้ด้วยตาแท้ ๆ สาตาเคียรได้เล่าให้ฉันฟังฟังว่าองคุลิมาลถูกทรมานตายเสียในคุกมืดใต้ปราสาท และฉันยังได้เห็นหัวของมันที่เขาเสียบประจานไว้ที่ทางประตูเมืองด้านตะวันออก!"

ข้าพเจ้า "หัวที่เสียบไว้จะเป็นหัวองคุลิมาลหรือมิใช่ไม่ทราบ ที่ทราบได้แน่นั้นเมื่อสักชั่วโมงเศษที่ล่วงมา ข้าพเจ้าได้เห็นหัวองคุลิมานติดอยู่บนคอเรียบร้อยดี ที่จริงท่านเสียอีกควรจะขอบใจข้าพเจ้าที่นำโอกาสมาให้"

"ฆ่าคนที่ตายแล้ว! ให้เขาหัวเราะเยาะเล่น ขอบใจมาก"

"อย่างไรก็ตาม อย่างน้อยข้าพเจ้าต้องขอร้องให้ท่านระลึกไว้ว่าเรื่องนี้ไม่ใช่เพียงทรัพย์สมบัติเล็กน้อย ที่จริงเกี่ยวกับคฤหาสน์อันใหญ่โต ซึ่งนับว่าเป็นที่พิศวงน่าดูได้แห่งหนึ่งในกรุงอุชเชนี ซึ่งพระราชาธิบดียังเคยเสด็จประพาสสำราญพระอิริยาบถ ถ้าหากองคุลิมาลไปทำลายที่ซึ่งเป็นสง่าของกรุงเสียราบ พระองค์คงไม่ทรงชอบใจท่านเป็นแน่"

ท่านเสนาบดีหัวเราะ "อ๋อ ข้อนั้นไม่สู้จะวิตกนัก เชื่อคำแนะ

นำของฉันเถิด กลับไปบ้านนอนพักสงบสติอารมณ์เสียหน่อยเดียว อย่าไปกังวลให้มันวุ่นไปอีก เรื่องก็จะสงบลงแค่นั้น เหตุทั้งหลายแหล่ที่เกิดขึ้น เป็นดังนี้ คือที่ไปบ้าผู้หญิงอยู่ในกรุงโกสัมพีจนไม่ลืมหูลืมตา จะว่ากล่าวตักเตือนเท่าไรดื้อดึงไม่เชื่อฟัง ถ้าหากครั้งนั้นเอียงหูฟังกันบ้าง องคุลิมาลคงไม่จับตัวไปได้ และจะไม่ต้องเดือดร้อนด้วยโรคจิตวิตกกลัวฟุ้งซ่านอย่างไม่มีมูลอยู่ในเวลานี้ อีกอย่างหนึ่งตกไปอยู่กับโจรมาก็หลายเดือนไม่เห็นเจ็บจำมีความประพฤติดีขึ้นอย่างไร มีพยานที่ใคร ๆ ในกรุงอุชเชนีรู้เห็นกันอยู่ทั่วแล้ว"

ท่านเสนาบดีไดชักเรื่องความประพฤติต่าง ๆ ขึ้นมาบริภาษอีกสองสามเรื่อง แล้วสั่งให้ข้าพเจ้ากลับบ้านโดยไม่นำพา

ก่อนจะถึงบ้าน ข้าพเจ้าคำนึงหาทางป้องกันทุกอย่างทุกประการ เพราะบัดนี้จะต้องพึ่งตนเองเท่านั้น เมื่อถึงบ้านสั่งให้เขาจัดย้ายข้าวของมีราคาที่พอเคลื่อนย้ายไปได้ มีพรมราคาแพง โต๊ะฝังมุกและของมีค่าอื่น ๆ เอาขึ้นบรรทุกเกวียนไปเก็บรักษาไว้ในที่อันพ้นภัยภายในเมือง ในคราวเดียวกันได้แจกจ่ายอาวุธให้แก่คนของข้าพเจ้า ข้อที่หาอาวุธและเกวียนได้ง่าย เพราะถึงคราวที่กำลังจะเตรียมกองเกวียนเดินทางไปค้าอยู่แล้ว เตรียมการชั้นต้นไว้ไม่ใช่เพียงเท่านี้ ยังให้คนใช้ที่สนิทไว้ใจได้อีกหลายคนเข้าไปในเมือง ไปเที่ยวจ้างหาคนที่กล้าหาญสู้รบเก่ง มาช่วยกันเฝ้าบ้านด้วยในเวลากลางคืน จะให้รางวัลเป็นค่าจ้างอย่างงาม การที่ไปว่าจ้างคนจำพวกนี้ เป็นการเสี่ยงเคราะห์ ด้วยคนเหล่านี้ล้วนเป็นพวกนักเลง ในเวลาเข้าคับขันอาจหักหลังไปประสมเข้ากับพวกโจรก็ได้ จริงอยู่ แต่ข้าพเจ้าได้อาศัยความช่วยเหลือของสหายหญิงเพื่อนข้าพเจ้าคนหนึ่ง ซึ่งเป็นผู้แนะนำให้คนใช้ข้าพเจ้าเลือกหา

แต่พวกที่พอไว้ใจได้ พวกเหล่านี้อาจทำอะไรได้ทั้งนั้น แต่ทว่าเมื่อให้สัญญาและได้เงินเป็นรางวัลจนรับปากคำแล้ว ก็เป็นอันเชื่อได้ว่าไม่กลับกลาย เป็นธรรมเนียมของมันอย่างนั้น เมื่อลั่นวาจารับรองอย่างไรแล้วไม่กลับคำเป็นอันขาด ข้าพเจ้าจัดทำไปทั้งนี้โดยที่ได้สำเหนียกมาดีแล้ว

ระวางเตรียมการอยู่ ข้าพเจ้าไม่มีเวลาจะบอกภริยาด้วยตนเองได้ จึ่งให้คนใช้สองคนต่างไปบอกคนละแห่ง ว่าให้เตรียมตัวคนที่หนึ่งกับลูกสาวสองคน คนที่สองกับลูกชายคนน้อยย้ายไปอยู่เสียที่บ้านบิดาในเมือง แต่ให้ไปพักอยู่ชั่วเวลาคืนเดียว ข้าพเจ้าไม่ได้บอกเหตุให้ทราบ เพราะเห็นว่าเมื่อเขาไปอยู่แล้วจะต่อเวลาอยู่ยืดไปอีกสัปดาห์หนึ่งหรือนานไปกว่านั้นก็ยิ่งดี ข้าพเจ้าจะได้หาความสำราญเป็นศานติสุขเย็นหูเย็นใจได้บ้าง ที่พูดนี้หมายความว่าเมื่อข้าพเจ้าสู้รบตบมือชนะพวกโจรราบคาบแล้ว และโบราณท่านว่า'บุคคลอย่าพึงให้เหตุผลแก่สตรี' ข้าพเจ้าจึ่งไม่อธิบายเหตุผลเรื่องที่ให้เขาย้ายไป

ระวางนั้น เรื่องเตรียมการก็เตรียมกันไป และข้าพเจ้ากำลังจะชี้แจงแก่พวกคนใช้ที่มีอาวุธ ให้ฟังว่าการเตรียมพร้อมสรรพมีประโยชน์ดีอย่างไร ดั่งที่ข้าพเจ้าเคยประสบมาแล้วเมื่อคราวคุมเกวียนไปค้าก็หลายครั้ง พอดีในขณะนั้นภริยาทั้งสองถลันพรวดเข้ามาในลานบ้านคนละประตู พร้อมหน้าราวกับนัดกันไว้ หน้าตากิริยาตกอกตกใจร้องดังกรี๊ด ๆ จนพวกที่อยู่ในนั้นตกตะลึงมองข้าพเจ้าซึ่งขยับจะพูดชี้แจงนั้นเลยอ้าปากค้าง

ภริยาคนที่หนึ่งลากเอาลูกหญิงทั้งสองเข้ามาข้างละแขน ภริยาคนที่สองก็ฉุดเอาลูกชายมาด้วยเหมือนกัน พอมาถึงข้าพเจ้าต่างก็ชี้หน้าและร้องขึ้นมาพร้อมกันว่า

"มันอย่างนี้เอง อีถ่อย พยายามยุอย่างโน้นแหย่อย่างนี้จนได้เรื่อง ให้เขา (ชี้ที่ข้าพเจ้า) เกลียดชังถึงกับตะเพิดเมียที่เขารักออกจากบ้านไปให้ได้รับความอับอายขายหน้า กลับไปอาศัยพ่อกับลูกเล็ก ๆ ที่ไม่รู้อิโหน่อิเหน่เดียงสาสักนิดเดียว"

ทั้งสองคนคลั่งโทสะจนน้ำลายฟูมปาก ต่างคิดเห็นแต่เรื่องของตนเท่านั้น จะได้รู้สึกก็หาไม่ ว่าอีกฝ่ายหนึ่งก็กล่าวหาอย่างเดียวกันจะรอฟังอีกฝ่ายหนึ่งพูดว่าอะไรเป็นไม่มีเอาแต่ตะเบ็งเสียงประมูลกัน เหนื่อยเข้าก็ร้องไห้ตีอกชกหัวทึ้งเผ้าผมกันอลหม่านในที่สุด เห็นจะทุบอกชกตัวเจ็บเข้ากระมัง จึ่งแผดใส่ผรุสวาทเข้ารดกัน โดยต่างฝ่ายฉวยเข้าใจเอาว่า อีกฝ่ายหนึ่งเป็นผู้ยุยงวาจาก็สรรเอาที่สามหาวออกมาเปิง ๆ อย่างเผ็ดแสบขึ้นกว่ากันเป็นชั้น ๆ ท่าทางลี้ลับอะไรก็ไขออกมาที่แจ้งหมดกันคราวนี้ หยาบคายร้ายกาจยิ่งกว่าอะไรหมดที่ข้าพเจ้าเคยได้ยินมา แม้แต่หญิงกลางตลาดก็ไม่กักขฬะเท่า

ข้าพเจ้าพยายามให้ทั้งสองฟังคำอธิบายเสียจนอ่อนใจ แสดงให้เห็นโดยชัดเจนว่าถ้าไม่หุนหันพลันแล่นเอาแต่โทสะขึ้นตั้งหน้าอยู่อย่างนี้ เรื่องก็จะไม่เข้าใจผิดกันเลย ที่สั่งให้ย้ายไปอยู่บ้านบิดา ไม่ใช่หมายความให้ต่างฝ่ายไปอยู่บ้านบิดาตน หมายความถึงบ้านบิดาข้าพเจ้าต่างหาก และที่สั่งให้ไปไม่ใช่เป็นการลงโทษเกลียดชังอะไร แท้จริงก็เพื่อประโยชน์ให้พ้นภัยในตัวและในบุตรเท่านั้น เมื่อข้าพเจ้าเห็นว่าทั้งสองพอจะสำนึกเข้าใจเรื่อง และเบาบางดีเดือดเป็นฝ่ายลดทิฐิมานะเซาลงแล้ว ได้ท่าก็สำทับส่งออกไปว่า

"เรื่องนี้เกิดขึ้นเพราะสันดานหยาบคายร้ายกาจของตัวทั้งสอง ต่อไปควรจะรู้จักระวังกิริยารักษาปากของตัวไว้บ้างซี ผลที่ใช้กิริยา

วาจาสามานย์ต่อนักบวชโล้นมันเป็นอย่างนี้แหละ รู้ไหมเล่าว่านักบวชนั้นคือใคร? นั่นละคือองคุลิมาลมหาโจรจะบอกให้ ที่ฆ่าคนเสียนับไม่ถ้วน แล้วตัดเอานิ้วคนละนิ้วมาร้อยเป็นพวงมาลัยสวมคอ คนนั้นแหละที่พวกตัวไปด่าว่าให้โกรธ อ้าว!อย่ายืนทำตัวสั่นซี! ความกล้าดีเต้นเร่า ๆ เมื่อกี้นี้หายไปไหนหมดเล่า? เคราะห์ยังดีอยู่หนาที่มันไม่เอาบาตรทุ่มลงกบาลแยก คนอื่น ๆ ไม่ว่าคนใดคนหนึ่งที่อยู่นี่ ตกไปอยู่ในมือมันจะต้องใช้ค่าไถ่เป็นเงินจนหมดตัว และพวกตัวถึงว่าจะอยู่ในบ้านฉัน ก็อย่าถือดีจะพ้นภัยหนา"

เมื่อภริยาข้าพเจ้าทราบเรื่องเข้าใจได้ดีแล้วก็ร้องไห้ใส่โฮใหญ่ ดูเหมือนว่าถูกมีดองคุลิมาลมารอคออยู่แล้ว นี่แหละโทสะของผู้หญิง ระงับไว้ไม่ไหวฉันใด ความตื่นขลาดของผู้หญิงก็เอาไว้ไม่อยู่ฉันเดียวกัน ต่างขมีขมันฉุดลูกหญิงลากลูกชายจะพาวิ่งหนีออกประตูไป ตอนนี้ข้าพเจ้าเห็นว่าจะพากันหกล้มตายเสียก่อนทั้งแม่ลูก ต้องให้เขากักตัวไว้ ยังไม่ให้ไป พยายามอธิบายเอาใจเป็นอย่างดี ให้รู้ว่าในเวลานี้ยังไม่ต้องตกอกตกใจ เพราะข้าพเจ้าทราบอยู่ดีว่าองคุลิมาลคงไม่ยกมาปล้นในเวลาก่อนสองยาม แล้วสั่งให้เขากลับเข้าไปในบ้าน จัดแจงข้าวของจำเป็นที่ต้องใช้ระวางที่ต้องอยู่ในเมือง จนกว่าจะพ้นภัยแล้วจึงค่อยไป นางทั้งสองซึ่งเมื่อก่อนแข็งเป็นท่อนเหล็ก แต่บัดนี้ อ่อนเปียกแล้วก็ทำตามคำสั่งทุกอย่างทันที

ในเวลาเดียวกันนี้ ข้าพเจ้าไม่ทันเฉลียวใจว่า เรื่องที่เปิดเผยบอกแก่นางทั้งสองเป็นเหตุสำคัญอย่างหนึ่งแก่พวกคนใช้ พอได้ยินว่าที่ข้าพเจ้าสั่งให้เตรียมตัวไว้คอยรับมือกับโจรนี้ไม่ใช่อื่นไกลคือองคุลิมาล ซึ่งเข้าใจกันว่าตายไปแล้วจะยกมาปล้นใน

คืนวันนั้น พวกเหล่านั้นขวัญหนีดีฝ่อหลบหน้าเลี่ยงหายไปทีละคนสองคน ในที่สุดที่ทิ้งอาวุธก็ตั้งโหล บอกว่าจะประจัญบานกับผีตายโหงอย่างองคุลิมาลเป็นยอมกลัว ไม่ขอหาญสู้ด้วย ส่วนพวกที่จ้างมาจากในเมืองที่มาถึงก่อน เมื่อทราบเรื่องว่าจะต้องเผชิญหน้ากับใครก็หันกลับ บอกว่าที่สัญญาตกลงกันไว้ไม่หมายความว่าอย่างนี้ ตกลงคงเหลือแต่คนของข้าพเจ้าราวยี่สิบคนเท่านั้นได้ คนใช้ที่ดูแลบ้านข้าพเจ้าผู้จงรักกล้าหาญเป็นหัวหน้าควบคุมแสดงภักดีแก่ข้าพเจ้าว่าเป็นไม่ยอมละทิ้งข้าพเจ้าไป จะขออยู่สู้จนโลหิตหยดสุดท้าย เพราะเขาเห็นอยู่ว่า อย่างไรเสียข้าพเจ้าคงไม่ยอมปล่อยให้คฤหาสน์อันงามพินาศลง เป็นตายอย่างไรก็ยอมฝังชีวิตไว้ที่นั่น

มีพวกในเมืองที่ใจกล้าหลายคนที่มารับจ้างข้าพเจ้าในคราวนี้ เป็นผู้ชอบตีรันฟันแทง เห็นเป็นของสนุกมากกว่าเห็นแก่สินจ้าง และเป็นผู้ไม่กลัวองคุลิมาล ยังคุยอวดอ้างว่าถ้าได้ต่อสู้กันย่ำใจแล้วถึงถูกององคุลิมาลจับเป็นเชลยไปได้ ก็จะสมัครเข้าเป็นโจรเสียทีเดียว พวกมีลักษณะร้ายเหล่านี้หลายคนที่ยอมอยู่ด้วย เพราะฉะนั้นในที่สุดก็ได้คนที่กล้าหาญมีอาวุธครบประมาณสี่สิบคน

ระวางนั้นจวนจะค่ำลงแล้ว เกวียนที่จะให้ภริยาและบุตรข้าพเจ้านั่งไปก็มาถึง เมื่อภริยาข้าพเจ้าจูงลูกออกมาจากบ้านจะขึ้นเกวียน ดูมีกิริยาสงบปกติอยู่บ้าง ครั้นได้ทราบว่าข้าพเจ้าจะไม่ไปด้วย ก็แผดเสียงร้องไห้กันใหม่อีก ถึงกับคุกเข่าอ้อนวอนดึงเสื้อผ้าข้าพเจ้าไปด้วย รำพันว่าไม่ควรจะมาทิ้งชีวิตไว้ที่นี่ ข้าพเจ้าชี้แจงให้ฟังว่า ถ้าข้าพเจ้าทิ้งหน้าที่ไป บ้านช่องจะถูกโจรเผาผลาญลงหมด ทรัพย์สมบัติส่วนมากจะสูญหายสิ้น ลูกเต้าจะไม่ได้รับ ถ้าคอยอยู่สู้ยังมีทางรักษาไว้ได้ เพราะก็ยังไม่ทราบ

แน่ว่า องคุลิมาลจะยกพวกมามีกำลังมากน้อยเท่าไร

ข้าพเจ้าชี้แจงดั่งนี้ ภริยาทั้งสองยิ่งร้องไห้โฮหนักขึ้น บอกว่าองคุลิมาลจะมาจับเอาข้าพเจ้า แล้วตัดนิ้วเอาไปร้อยพวงมาลัยสวมคอ มันจะทรมานจนตาย เพราะความผิดของเขาที่ไปด่าว่ามัน ถ้าข้าพเจ้าต้องตายไปเช่นนี้ เขาจะต้องมีความผิดเป็นบาปหนักโทษถึงตกนรก

ข้าพเจ้าอุตส่าห์โลมเล้าเอาใจ เมื่อเห็นข้าพเจ้าไม่กลับใจแน่แล้วก็จำใจพากันไปขึ้นเกวียน พอขึ้นไปนั่งบนเกวียนเรียบร้อยก็เริ่มต่อว่าหาความกัน

"เพราะแกตัวดีทีเดียวเป็นต้นเหตุ"

"ใครบอก?แกต่างหากที่เร้าให้ฉันไปดูมันเมื่อมันยืนพิงประตูอยู่ แกทีเดียวเป็นตัวการ ชี้มือไปที่มันนะไม่ว่า"

"แล้วแกก็เป็นผู้ถ่มน้ำหมากรดมัน เวลานั้นฉันกินหมากเมื่อไร? ฉันไม่เคยกินหมากในตอนเช้า"

"และแกด่ามันว่า อ้ายคนจรจัด อ้ายชาติขี้เกียจขอทาน"

"แกก็ด่ามันว่า อ้ายหัวโล้น อย่างไรล่ะ ลืมเสียแล้วหรือ?"

เถียงกันไปอย่างนี้ตลอดทาง จนเกวียนออกเดินไกลไปแล้ว เสียงต่อว่าต่อขานจึ่งถูกกลบในเสียงกงเกวียนซึ่งเดินอ๊อด ๆ เลี้ยวลับสายตาไป

๑๗

สู่ความเป็นผู้ละบ้านเรือน

ดูก่อนภราดา เมื่อได้วางยามไว้เรียบร้อยแล้ว ข้าพเจ้ากลับเข้าไปในบ้านอีก แต่ว่ารู้สึกเงียบเหงาอย่างไรพูดไม่ถูก จะเป็นเพราะข้าพเจ้าไม่ได้ยินเสียงภริยา ข้อนี้ก็ทำให้เงียบได้อยู่ แต่ไม่ใช่เท่านั้น เสียงภริยาอย่างที่เถียงกันเมื่อออกประตูใหญ่ไปจนไกลก็ได้ยินคงจะไม่ได้ยินอีกที่ในบ้าน ซึ่งตามเคยต่างตะเบ็งกันสุดแรงเกิดจนฟังไม่ได้ศัพท์ เสียงเหล่านี้เมื่อไม่มีแล้วย่อมทำให้บ้านสงบเงียบเชียบสบายจริง ๆ ผิดประหลาดแทบไม่เชื่อว่ามีการเงียบได้ถึงเพียงนั้น

ขณะข้าพเจ้ายืนอยู่ในที่นั้น พิจารณาดูคฤหาสน์โอฬารแวดล้อมด้วยหมู่ไม้ ซึ่งกะระยะจัดแต่งไว้งดงาม รู้สึกว่าสำราญตายิ่งขึ้นกว่าก่อน ครั้นหวนคิดถึงความงามเหล่านี้ ว่าจะต้องถูกมือโจรอำมหิตทำลายให้พินาศลงก็ให้ใจหายเหี่ยวลงทันที ความกลัวในเรื่องชีวิตจะตาย ดูก็เฉย ๆ แต่มานึกรันทดเสียดายอาลัยต้นไม้ที่ปลูกไว้เป็นทิวแถว มีผู้คอยระวังถนอมจะถูกพวกโจรฟันยับเยินลง เสาศิลาอ่อนที่สลักเสลาด้วยฝีมือศิลปกรวิเศษก็จะพลัน

หลายลง ตัวคฤหาสน์ที่ข้าพเจ้าต้องใช้เวลาและความคิดประดิษฐ์สร้างอย่างบรรจงละเอียดลออไม่น้อยเลย และเมื่อสร้างสำเร็จได้ข้าพเจ้าแสนปลื้มใจเป็นที่สุดแล้ว สิ่งเหล่านี้พอแสงทองส่องในวันรุ่งขึ้นก็จะเห็นเป็นเถ้าถ่านไปหมด ตามที่ข้าพเจ้ารู้อยู่ได้ดีว่าซากที่องคุลิมาลเคยทิ้งไว้ทุกราย มีลักษณะเป็นประการไร

ในเวลาตอนนี้ไม่มีอะไรทำ นอกจากจะรอคอยมัจจุราชที่สอง แต่ยังอีกหลายชั่วโมงจึ่งจะถึงเที่ยงคืน

ข้าพเจ้ามีความเป็นอยู่ในเรื่องสาละวนด้วยกิจการค้าขายแล้ว ก็หาความสนุกสนานรื่นเริงผลัดเปลี่ยนเวียนกันไปสองประการนี้ไม่มีหยุดตลอดเรื่อยมา หรือมิฉะนั้นก็ทำหน้าที่ตระลาการวินิจฉัยไกล่เกลี่ยแม่โจทก์จำเลยของข้าพเจ้าคู่เดียวก่อคดีขึ้นไม่มีเว้นแต่ละวัน จึ่งหาเวลาสงบนิ่งอยู่ตามลำพังไม่ได้ ครั้นบัดนี้มานั่งขรึมอยู่คนเดียวไม่มีอะไรทำในห้องซึ่งด้านหนึ่งทะลุไปหอกลางมีเสายืนอยู่เรียงราย อีกด้านหนึ่งออกไปทางสวน เวลานั้นสงบเงียบเสียยิ่งกว่าจะบอกว่าเงียบ รู้สึกว่าในชั่วโมงต้น ๆ นี้เป็นเวลาของข้าพเจ้าจริง ๆ นับแต่เป็นเด็กมา อารมณ์บริสุทธิ์ซึ่งไม่มีอะไรผูกพันแล้ว ก็พลันคิดถึงตนเป็นครั้งแรก ระลึกดูถึงประวัติการต่าง ๆ ของตนที่เป็นมาแล้วแต่หนหลัง ถ้ายิ่งพินิจดูเหมือนอย่างมีอีกคนหนึ่งมาเพ่งดูด้วยแล้ว ก็รู้สึกว่าจะหาตอนไหนที่ควรเรียกว่าสุขแท้ไม่มีเลย

ความคิดเหล่านี้หยุดชะงักขาดเป็นห้วง ๆ หลายหน เพราะต้องผลุดออกผลุดเข้าไปตรวจตามบริเวณบ้านและสวนให้ตลอดเพื่อให้แน่ใจว่าคนยังอยู่ยามระวังระไวมั่นคงดี ขณะข้าพเจ้าออกไปในระวางเสาครั้งที่สามหรือที่สี่ ตาข้าพเจ้าซึ่งชำนาญในการสังเกตเพราะได้ฝึกมาแต่ครั้งเดินทางไปค้ามาขายหลายคราว มองดูดาว

เห็นว่าอย่างช้าอีกครึ่งชั่วโมงก็จะถึงเที่ยงคืน จึงรีบออกไปตรวจอีกครั้งหนึ่ง และตักเตือนคนใช้ให้คอยระวังให้จงดี ส่วนตัวเองให้มีอาการใจพิพักพิพ่วน ลำคอตีบแห้งเพราะวิตกวิจารณ์ เมื่อเข้าไปในบ้านแล้วคงนั่งนิ่งเหมือนเดิมแต่จะคิดเรื่องอะไรก็ไม่ออกเลย เพราะดูเหมือนมีอะไรมาจุกอกแน่น แทบจะหายใจไม่ออกเอาทีเดียว

ข้าพเจ้ากระโดดพรวดออกไประวางเสา เพื่อสูดอากาศกลางคืนที่สดชื่นให้โล่งอก พอออกไปถึงรู้สึกว่ามีลมโชยมาถูกแก้มอ่อน ๆ และไม่ช้าได้ยินนกกุ๊กร้อง เสียงก้องไปในความวิเวก ในคราวเดียวกันนี้ได้กลิ่นดอกบัวในสระซึ่งแย้มกลีบบานกลางคืน ลมพามาฉิว ๆ ส่งกลิ่นหอมสดชื่น ข้าพเจ้าแหงนดูดาวว่าจะเป็นเวลาได้เท่าไรแล้ว เห็นทางช้างเผือกสุกสว่างอ่อน ๆ อยู่ในช่องระวางยอดไม้ ดำตะคุ่ม ๆ ผ่านเป็นลำธารไปในท้องอากาศ ซึ่งเป็นสีน้ำเงินแก่

ข้าพเจ้าออกอุทานโดยไม่ได้ตั้งใจว่า "แม่คงคาในสวรรค์" และในบัดนั้นเอง รู้สึกเหมือนว่าความอัดอั้นตันอกค่อยเบาบางลงชั่วขณะหนึ่ง แล้วก็กลับเต็มตื้นตันใจจนน้ำตาไหลรินออกมาอุ่น ๆ จริงอยู่เมื่อสองสามชั่วโมงแรกที่ล่วงมาได้ระลึกถึงประวัติการของตนแต่หนหลัง ตอนไหนไม่รัญจวนใจเท่าคิดถึงวาสิฏฐีและเรื่องความรักของตนซึ่งมีขึ้นเพียงชั่วแล่นแท้ ๆ แต่แล้วรู้สึกเหมือนว่าเป็นเรื่องที่ล่วงมานานไกล คล้ายกับความฝันอย่างบ้า ๆ ครั้นมาในบัดนี้ข้าพเจ้าไม่ได้คิดถึงเรื่องเหล่านั้นทั้งหมดอีกต่อไปแล้ว แต่มาเกิดญาณทรรศนะขึ้นอย่างหนึ่งคือเมื่อคิดใคร่ครวญถึงเรื่องตนในอดีตและตนในปัจจุบัน ว่าเป็นคนเดียวกันหรือเปล่า คิดแล้วก็ให้สะดุ้ง เห็นว่ามีลักษณะผิดกันไกลมาก ครั้งอดีตกระโน้น

ข้าพเจ้าไม่มีอะไร นอกจากตนและความรัก ก็สองอย่างนี้พึงแยกออกเสียจากกันเหลือแต่ตนไม่ได้เทียวหรือ? ครั้นมาในปัจจุบันนี้ อะไรบ้างที่ข้าพเจ้าไม่มี! บุตรภริยาเอย ช้างม้าวัวควายเอย ข้าทาสบริวาร แก้วแหวนเงินทอง สวนสำหรับเที่ยวเล่น บ้านงดงามมโหฬาร ซึ่งใครเห็นก็อิจฉาอยากได้เอย สิ่งเหล่านี้ข้าพเจ้ามีอยู่บริบูรณ์แล้ว แต่ทว่าข้าพเจ้านั้นเป็นข้าพเจ้าอยู่ที่ไหน ขณะนี้ดู ๆ ก็เหมือนผลไม้เน่า เนื้อในแห้งหายไปหมด ในที่สุดเหลือแต่เปลือกเปล่าเท่านั้น

ข้าพเจ้ารู้สึกเหมือนตื่นขึ้นแล้วมองดูรอบ ๆ ตัว

เห็นสวนเที่ยวเล่นงดงามกว้างใหญ่-เดียรดาษด้วยรุกขชาติพุ่งยอดตะคุ่ม ๆ ขึ้นไปในท้องฟ้าในเวลากลางคืน ซึ่งพราวพร่างด้วยดวงดาวนับไม่ถ้วน มีทางช้างเผือกผ่านขาวไป เห็นศาลาอันสง่า มีตะเกียงศิลาขาวจุดสว่างทุกระวางเสา สิ่งเหล่านี้ ข้าพเจ้ากลับรู้สึกเป็นความเห็นอย่างใหม่ขึ้นทันทีว่าเป็นของงามน่ารักน่าใคร่ แต่ทว่าเป็นเหมือนหนึ่งศัตรูหน้าเนื้อที่คอยบั่นทอนความสุขด้วยใจเสือ มิให้มีความสงบสุขได้ เป็นดั่งมารเวตาล แต่มีรูปรุ่งเรืองงดงาม สูบเลือดหัวใจข้าพเจ้าไปเกือบหมดแล้ว และบัดนี้กำลังกระหายจะสูบเอาเลือดหยดสุดท้าย ซึ่งถ้าได้สูบเอาไปแล้วก็คงเหลืออยู่แต่ซากเหี่ยวแห้งของร่างมนุษย์ที่มีรูปไม่สมประกอบเท่านั้น

มีเสียงอย่างหนึ่งได้ยินมาแต่ไกล จะเป็นเสียงอะไรไม่ทราบ แต่เข้าใจเอาว่าเป็นเสียงฝีเท้าเดินมาหรือเป็นเสียงพูดพึมพำ ข้าพเจ้าสะดุ้งเหยง ถอดดาบปร๊าดออกจากฝัก กระโดดลงบันไดไปสองสามก้าวและยืนนิ่งคอยฟัง โจรหรือ? เห็นจะไม่ใช่ เงียบสงัดเสียทุกสิ่งทุกอย่าง เงียบสงัดจริง ๆ มองจ้องไปดูทั้งใกล้และไกล

ไม่เห็นมีอะไรเคลื่อนไหว ทั้งนี้คงเป็นเสียงลึกลับที่มักปรากฏได้ยินในเวลากลางดึกสงัด เสียงซึ่งเมื่อครั้งข้าพเจ้าคุมเกวียนไปหยุดพักอยู่กลางป่าเคยทำให้สะดุ้งตกใจ พิจารณาดูสิ่งภายนอกตัวก็ไม่เห็นมีอะไร แต่ว่าภายในตัวข้าพเจ้าเล่ามีอะไรบ้าง? ข้าพเจ้าในขณะนี้หายตกอกตกใจหวั่นหวาดแล้ว ไม่ใช่กล้าเพราะจำเป็นต้องกล้าด้วยหนีไม่พ้น หามิได้ กลับจะมีความยินดีเสียด้วยซ้ำ

"เชิญเข้ามาเถิดพวกโจร! มาเร็ว ๆ เข้าองคุลิมาล! เผาผลาญให้ราบลงเป็นถ่านเถ้าเถิด เพราะสิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นศัตรูร้ายกาจที่สุดต่อข้าที่พวกเจ้าควรทำลาย มิฉะนั้น มันก็จะทำลายข้าเองเอาไปเสียเถิด เชิญเถิด ถึงร่างกายก็ได้ เชิญเอาดาบฟันเสียเถิด เพราะมันเป็นศัตรูร้ายต่อข้าเอง เป็นร่างกายที่หมกมุ่นมัวเมาอยู่แต่กามารมณ์และความโลภไม่มีที่สุด เป็นสิ่งอันควรสลดใจยิ่งที่ข้ามีอยู่ ควรตัดมันให้ขาดจากตนข้าไป เชิญเถิด พวกโจร! ผู้เป็นมิตรสหายเก่า!"

เวลาคงไม่นานละ เพราะบัดนี้ล่วงสองยามแล้ว ยินดีคอยท่าจะรับหน้าด้วยองคุลิมาลคงตรงมาหาตัวข้าพเจ้า ดีแล้ว! อยากจะรู้อยู่ว่า ครั้งนี้มันจะสามารถตีดาบให้หลุดจากมือข้าพเจ้าอีกได้หรือไม่ ถ้าข้าพเจ้าได้แทงมันทะลุตลอดหัวใจ ถึงจะตายไปก็ยินดี เพราะมันเองผู้เดียวเท่านั้นที่ทำความเดือดร้อนทั้งหลายแหลให้มีขึ้นแก่ข้าพเจ้า

"เวลาคงไม่นานละหนา" ข้าพเจ้าภาวนาคำนี้อยู่บ่อย ๆ เพื่อชะลอใจให้ขึ้นไว้ในขณะที่เวลาใกล้เข้ามา ใกล้เข้ามาในคืนนั้น

กราว! มาละกระมัง? ไม่ใช่ เป็นเสียงลมพัดยอดไม้ แล้วค่อยเลือนหายไกลออกไป แล้วก็เกิดมีขึ้นอีก เป็นเสียงคล้ายสัตว์อะไรมีขนปุกปุยลุกขึ้นสลัดตัว อย่างนี้หลายครั้งหลายหน แต่

ครั้งหนึ่งได้ยินเสียงแหลมเป็นนกร้อง

เสียงเหล่านี้แสดงว่าจวนใกล้สว่างอย่างนั้นหรือ?

รู้สึกหนาวกลัว นี่จะต้องเสียใจเพราะไม่ได้เป็นไปตามที่หวังไว้หรือ? นึกแล้วก็สะท้านกลัวว่าพวกโจรจะไม่มา จวนจะสมปรารถนาอยู่แล้ว คือจะได้สู้รบตบมือแล้วก็ตายไป นี่ตกลงจะให้คงสืบชีวิตสารทุกข์ต่อไปหรือ? รุ่งเช้าขึ้นจะต้องมีความเป็นไปร้ายกาจเหมือนเดิมอีกหรือ จะไม่มาช่วยให้พ้นทุกข์พ้นร้อนหรืออย่างไร? นี่ก็ถึงเวลาเหมาะอยู่แล้ว หรือว่า เรื่องทั้งหลายเป็นเพราะข้าพเจ้าตาฝาดเห็นนักบวชตนนั้นเป็นองคุลิมาลไป? ถามตนเองอย่างนี้ก็หลายกลับ จะว่าตาฝาดวิปลาสไปเองก็ดูกระไรอยู่ แต่ว่าถ้าเป็นองคุลิมาลจริง ก็คงต้องมา ถ้าไม่มีความประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว ทำไมจึงแปลงตัวมาที่บ้านแล้วทำไมหายตัวไปอย่างสนิท คล้ายธรณีสูบ? ทั้งได้ให้ใครต่อใครไปสืบสวนแล้ว ไม่ได้ความว่าองคุลิมาลไปบิณฑบาตที่บ้านไหนเลย

เสียงไก่ขัน ปลุกข้าพเจ้าตื่นจากภวังค์ ดวงดาวที่คอยมองดูหาเวลา บัดนี้ค่อยเลื่อนหายลับไปทางยอดไม้ก็หลายดวงแล้ว ดาวหมู่อื่นนอกจากที่อยู่สูงในท้องฟ้า ก็มีแสงสลัวไปหมด เป็นอันไม่มีข้อสงสัยอีกต่อไปว่าย่างเข้าปัจจุสมัย เรื่องที่องคุลิมาลจะยกมาปล้นเป็นอันมีไม่ได้แล้ว

แต่เรื่องแปลก ๆ ทั้งหมดที่เกิดขึ้นในความรู้สึกในคืนนั้นไม่มีอะไรจะประหลาดเท่าที่จะเป็นต่อไปในบัดนี้ คือเมื่อเห็นว่าไม่มีอันตรายมาสู่ตัวแน่แล้ว ข้าพเจ้าก็หารู้สึกเสียใจตามที่คิดเสียดายไว้แต่แรกไม่ กลับมีความคิดใหม่เด็ดขาดขึ้นมาทันทีว่า "เมื่อเช่นนี้จะต้องพึ่งโจรเหล่านั้น เพราะเหตุอะไร?"

ข้าพเจ้ากระหายอยากให้พวกโจรถือไต้จุดคบกรูกันเข้ามา จะ

ได้ปลดเปลื้องให้พ้นจากแบกภาระ ทรัพย์สมบัติอันมโหฬารนี้เสีย แต่ไฉนจะต้องทำอย่างนี้? ผู้ยอมเสียสละทรัพย์สมบัติโดยไม่ต้องให้ใครเขาให้สละ แล้วถือเอาไม้เท้าออกสัญจร เป็นผู้จารึกแสวงหาบุณยกุศลก็มีอยู่แล้วไม่น้อย เปรียบเหมือนนก ประสงค์จะผกโผไปสารทิศใด ก็มีปีกอย่างเดียวเท่านั้นที่เอาไว้บิน มีเท่านี้ก็พอประโยชน์อยู่แล้ว ฉันใดก็ดี ผู้จารึกแสวงบุณย์ก็พึงพอใจอยู่แต่เครื่องนุ่งห่มเท่าที่ปกคลุมร่างกายได้มิดชิดกันร้อนกันหนาว แล้วมีภาชนะสำหรับภิกษาจารพอประทังชีวิตมิให้เกิดทุกขเวทนาหิวโหย และข้าพเจ้ายังได้ยินเขาชมชีวิตด้วยการจารึกแสวงบุณย์ว่า "ความมีครอบครัว ก็คือที่คุมขัง แต่สุญญาคาร(อากาศที่โล่งโปร่งจากบ้านเรือน) ย่อมเป็นภาคสถานของผู้จารึกแสวงบุณย์"

ข้าพเจ้าคิดขอให้พวกโจรเอาดาบมาฟันร่างกายนี้เสีย ตัวทุกข์จะได้แตกขาดไป แต่ร่างกายนี้สลายเป็นธุลีไปแล้วก็จะมีเหตุปรุงแต่งให้เป็นรูปขึ้นใหม่ จากร่างเก่าเกิดเป็นร่างใหม่ สืบสันตติติดต่อกันไป ก็ที่จะออกจากข้าพเจ้าไปจะเป็นชีวิตชนิดไรหนอ? จริงอยู่ ข้าพเจ้าและวาสิฏฐีได้กระทำสัตย์ปฏิญญากันไว้ เฉพาะแม่คงคาในสวรรค์ซึ่งมีน้ำดั่งเงินยวงไหลลงสู่สระบัวในเขตสวรรค์ทางทิศตะวันตก ว่าเราทั้งสองจะพบกันในแดนสุขาวดีโน้น และด้วยคำปฏิญญานี้ วาสิฏฐีบอกว่าต่างมีดอกไม้ทิพย์ตูมแห่งชีวิตอยู่ในน้ำอันใสปานแก้ว ณ ทะเลบนสวรรค์อันศักดิ์สิทธิ์ ถ้าบุคคลผู้จะบรรลุเป็นเจ้าของ มีใจบริสุทธิ์ผุดผ่องแผ้ว มีกุศลกรรมอันได้บำเพ็ญไว้ดีแล้วทุกคราวไป ดอกไม้ทิพย์ตูมนั้นก็จะเจริญงามขึ้นเสมอ ถ้าหากว่ามีความเป็นอยู่ไม่บริสุทธิ์เกลือกกลั้วด้วยบาปมลทิน ดอกไม้นั้นจะเหี่ยวเศร้าประหนึ่งว่ามีกิมิชาติบ่อนในฉะนั้น อนิจจา! ป่านฉะนี้ดอกไม้ทิพย์ของข้าพเจ้าจะมิถูกบ่อนไส้ไปนาน

แล้วหรือ? เพราะข้าพเจ้าได้ตรวจดูความเป็นไปในชีวิตที่ล่วงแล้ว พบแต่สิ่งซึ่งเจริญในความมัวหมองทวีเป็นลำดับ ดังนี้จะมีผลดีได้อย่างไรถ้าจะได้ขึ้นไปบนนั้น?

แต่ตามที่ทราบกันอยู่ มีบุคคลบางท่านก่อนละชีวิตนี้ไป ได้ทำลายความมาเกิดในโลกนี้เสียเด็ดขาด และได้ถึงซึ่งความมีนิรันตสุขไม่กลับมาเกิดอีก บุคคลเหล่านี้คือผู้ที่ละสิ่งโลกีย์ทั้งปวงแล้วถือเพศเป็นนักจารึกแสวงบุณย์

ดังนี้ ได้คบและดาบหอกของโจรจะมาทำประโยชน์อะไรแก่ข้าพเจ้าได้?

ข้าพเจ้า ซึ่งในชั้นแรกวิตกตัวสั่นเพราะกลัวโจร และภายหลังอยากให้โจรมาใจจะขาด เพื่อความหวังตามที่คิดไว้ บัดนี้ไม่กลัวและไม่หวังได้ความช่วยเหลือจากโจร พ้นจากความกลัวและความทะยานหวังดั่งนั้น ทั้งสองประการแล้วก็ให้รู้สึกเกษมศานต์เป็นความสงบอย่างใหญ่ ความรู้สึกเกษมศานต์อย่างนี้ เท่ากับได้ลิ้มรสนิรามิษสุขในชั้นต้นแห่งอวสานสมบัติของเหล่าผู้จารึกแสวงบุณย์ เพราะเมื่อข้าพเจ้าคอยต่อต้านโจรได้ฉันใด นักจารึกแสวงบุณย์ย่อมต่อต้านบรรดาอำนาจในโลกนี้ อันเป็นปรปักษ์ได้ฉันนั้น ทั้งสองฝ่าย ไม่มีความกลัวและไม่มีความหวังจากโจรหรืออำนาจเหล่านั้น จึ่งมีแต่ศานติ เป็นสุข เพราะสงบจากอะไร ๆ ทั้งปวงหมด

ข้าพเจ้า ซึ่งเมื่อก่อนหน้ายี่สิบชั่วโมงที่ล่วงมานี้กลัวการออกเดินทางแม้แต่ระยะสั้น ๆ เพราะขยาดต่อความลำบากและอาหารการกินของผู้คุมกองเกวียนเดินทาง บัดนี้ ตกลงใจโดยปราศจากความกลัวหรือความรวนเร ที่จะละบ้านเรือนถือเอาการเดินทางไปตลอดชีวิตกว่าจะดับ และถือสันโดษพอความประสงค์

ในสิ่งเท่าที่มีอยู่

บังเกิดความเด็ดขาดลงไปดั่งนี้แล้ว ข้าพเจ้าไม่ขอกลับเข้าในบ้านอีก เดินตรงไปที่เพิงแห่งหนึ่งระวางสวนกับลานบ้าน อันเป็นที่ไว้เครื่องมือทุกชนิด หยิบได้ปฏักอันหนึ่งตัดทางแหลมออกเสีย ใช้ต่างไม้เท้า แล้วเอาน้ำเต้าแห้งอย่างที่ชาวสวนชาวนาใช้บรรจุน้ำสะพายบ่า ไปกรอกน้ำในบ่อที่ลานบ้าน

ขณะนั้นหัวหน้าคนใช้ซึ่งดูแลบ้านข้าพเจ้ากรากเข้ามาหาพูดว่า "องคุลิมาลกับพวกเห็นจะไม่มาแล้ว"

ข้าพเจ้า "ไม่มา โกลิต เป็นไม่มาแน่ ป่านนี้แล้ว?"

หัวหน้าคนใช้ "ก็นี่นายทำท่าจะเดินทางไปไหน?"

ข้าพเจ้า "ดั่งนั้น โกลิต จะออกเดินทางไป และด้วยเรื่องนี้จึ่งอยากจะพูดกับเจ้า เพราะเราจะไปอย่างที่เขาเรียกกันว่าไปอย่างนกประเสริฐเดินทางไกล ในทางนี้แหละ โกลิต ผู้มีความเพียรพยายามจริง ๆ แล้วไม่กลับมาอีกแม้ตายแล้วก็ไม่กลับมาโลกนี้อีก ป่วยกล่าวไปไยถึงเรื่องกลับมาบ้านนี้ในเมื่อมีชีวิตอยู่? บ้านนี้จะมอบให้เจ้ารักษา เพราะเจ้าเป็นผู้ซื่อสัตย์ภักดีจริง ๆ ถึงยอมตายได้ เจ้าจงดูแลจัดการบ้านช่องและทรัพย์สมบัติจนกว่าลูกชายข้าจะเติบโตเป็นผู้ใหญ่ เจ้าจงนำความรักของเราไปแสดงและอำลาบิดาและภริยาเราด้วย ลาเจ้าก่อนละ"

ข้าพเจ้าพูดแล้ว ก็ปลดมือออกจากโกลิต ซึ่งเขากำลังยกมือขึ้นประคองเคารพและร้องไห้ แล้วเดินออกไปทางประตูใหญ่ และเมื่อเหลือบเห็นเสาประตูก็คิดว่า "ถ้าที่ได้เห็นเป็นองคุลิมาลนั้นเป็นนิมิตแล้ว ก็นับว่าได้ตีความในนิมิตนั้นถูกต้อง"

ข้าพเจ้ารีบเดินดุ่ม ๆ ไม่เหลียวหลัง ผ่านไปในระวางละแวกบ้าน มองดูข้างหน้าในเวลาฟ้าขาวจวนจะสว่าง เห็นถนน

หนทางนอกเมืองดูว้าเหว่ ทอดยาวยืดไปไกลลิบลับ ดูประหนึ่งว่าจะไม่มีเขตสุดลงได้ฉะนั้น

ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าถือเอาซึ่งเพศของอนาคาริกมุนีไม่มีอาคารสถานด้วยประการฉะนี้

๑๘

ในห้องโถงบ้านช่างหม้อ

กามนิต ผู้จาริกแสวงบุณย์ก็จบเรื่องลงด้วยประการฉะนี้ แล้วนิ่งตาเหม่อมองไปดูภูมิประเทศ มีอาการตริตรอง

ส่วนพระตถาคตเจ้า ก็มีพระอาการสงบนิ่ง ทอดพระเนตรภูมิประเทศเช่นเดียวกัน

มองไปจะเห็นต้นไม้สูง บางต้นอยู่ใกล้ บางต้นห่างออกไป บ้างก็รวมกันเป็นกลุ่มดูเป็นก้อนดำมืด บ้างก็เห็นแต่ราง ๆ ดั่งก้อนเมฆ แล้วหายไปในหมอกที่อยู่ห่างไกลออกไป

เวลานั้น ดวงเดือนอยู่พอดีตรงมุข ฉายแสงสว่างนวลเข้าไปถึงในบริเวณห้อง ภายนอกเหมือนกับผ้าขาวสามผืนทาบแผ่ไว้บนสนามสีเขียว ส่วนเสาทางด้านซ้ายเลื่อมสกาวราวกับบุด้วยเงินงาม

ในเวลาดึกเงียบสงัดดั่งนี้ เสียงโดที่บดเอื้องหญ้าอยู่ในแห่งใดแห่งหนึ่งที่ถัดไป บางทีก็ได้ยินถนัดเป็นระยะ ๆ

พระทศพลผู้ทรงพระอนาวรณญาณ ทรงเล็งเห็นประพฤติเหตุทั้งมวลนี้แจ้งจบ ว่าความจริงวาสิฏฐีมีความซื่อสัตย์อยู่ใน

กามนิตมาก ที่ต้องแต่งงานกับสาตาเคียร ก็ไม่ใช่เป็นความผิดของนาง แต่เป็นเพราะถูกบังคับและหลอกลวงด้วยอุบายทุจริต นางเองเป็นผู้วานให้องคุลิมาลเข้าไปสืบในกรุงอุชเชนี และเพราะองคุลิมาลไปคราวนั้นเอง กามนิตจึ่งละอาคารสถานถืออนาคาริยเพศ ณ บัดนี้กำลังเดินเข้าหาทางแห่งผู้จารึกแสวงบุณย์แทนการที่จะจมดิ่งหนักลงไปในห้วงความเอ้อเฟ้อสนุกเพลิดเพลินอันเป็นโทษทุกข์มหาภัย พระองค์จะดวรตรัสบอกความที่วาสิฏฐีเป็นอยู่ในบัดนี้ดีหรือไม่

แต่ทรงเล็งเห็นอัธยาศัยกามนิตว่า ยังไม่ถึงเวลาที่จะทรงแจ้งให้เขาทราบ ด้วยยังใหม่ต่ออนาคาริยเพศอยู่ หากทราบเรื่องเข้าขณะนี้ กามกิเลสอันเพียงสงบอยู่ก็อาจจะพล่านขึ้นทำลายความพยายามแสวงความหลุดพ้นต่อไป เพราะฉะนั้น พระศาสดาจึ่งตรัสกะกามนิตในทางที่จะอุดหนุนกำลังมุ่งสละกามว่า "ความพลัดพรากจากสิ่งที่รัก เป็นทุกข์ ความประจวบกับสิ่งที่ไม่รัก เป็นทุกข์ นี่กล่าวตามความรู้สึกอย่างของท่านที่เป็นอยู่"

กามนิต "จริงทีเดียว เป็นความจริงที่ลึกซึ้งจริง ๆ ข้าแต่อาคันตุกะ ใครเป็นผู้กล่าวคำนี้?"

"ดูก่อนผู้จารึกแสวงบุณย์ ท่านอย่ากังวลถึงเลย ถ้ารู้สึกเห็นว่าเป็นความจริงเช่นนั้น จะเป็นใครกล่าวก็เท่ากัน"

"เหตุไฉน ข้าพเจ้าจึ่งจะไม่รู้สึกเห็นเช่นนั้นเล่า? ถึงเป็นประโยคที่น้อยคำก็มีความจริงในเรื่องทุกข์ของข้าพเจ้าอยู่หมด ถ้าข้าพเจ้ายังไม่ได้เลือกครูเป็นศาสดาของตนแล้วก็ไม่ขอเลือกคนอื่นเป็นต้องเลือกท่านผู้กล่าวถ้อยคำนั้นเป็นปฐม"

"เช่นนั้น ท่านก็มีศาสดา ที่ท่านรับเอาคำสั่งสอนและปฏิบัติตามนั้นมาแล้ว"

"ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าออกมาถือเพศอย่างนี้ ความจริงมิได้ถือตามศาสดาอาจารย์ไหน ออกจะตรงกันข้ามเสียอีก ข้าพเจ้ามีความคิดในครั้งกระนั้นตั้งใจแสวงหาความหลุดพ้นด้วยลำพังตัวเอง เพื่อพักร้อนเวลากลางวันในละแวกหมู่บ้านแห่งหนึ่ง ณ รุกขมูล หรือพักอยู่ในลำเนาอรัณย์ ข้าพเจ้าเข้าฌานเพ่งพินิจอย่างแรงกล้า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าตั้งสมาธิตริตรองขบปัญหาเหล่านี้ 'อะไรคืออาตมัน? อะไรคือโลก? โลกคงที่หรือไม่? อาตมันคงที่หรือไม่? หรือว่าโลกไม่คงที่และอาตมันก็ไม่คงที่? ทำไมมหาพรหม จึ่งบันดาลให้โลกออกจากพระองค์ไป? ถ้ามหาพรหมคือความบริสุทธิ์ และความสุขอันเที่ยงแท้ไซร้ ไฉนโลกที่พระองค์สร้างจึ่งไม่บริสุทธิ์หมดจด และให้เกิดแต่ความทุกข์โทมนัสเล่า'

"ข้าพเจ้ายิ่งตรึกนึกถึงสิ่งเหล่านี้เช่นนี้ ก็ไม่เห็นว่าจะได้บรรลุแจ้งซึ่งความจริง ซ้ำตรงกันข้าม กลับมีความสังสัยเกิดขึ้นใหม่เสมอ ไม่รู้สึกว่าได้เข้าใกล้เฉียดกรายความเห็นแจ้ง ซึ่งกุลบุตรยอมสละอาคารสถานออกแสวงหาอย่างมาก แม้ให้กระเถิบใกล้เพียงก้าวเดียว ก็หาไม่"

พระตถาคต "จริงทีเดียว ผู้จารึกแสวงบุณย์ เหมือนอย่างผู้เดินจะต้องการไปให้ถึงขอบฟ้า รำพึงว่า 'ไฉนหนอจะได้ลุถึงวันนี้หรือพรุ่งนี้ ซึ่งแนวที่กั้นเขตสายตาของเรา?' ผู้ใดคิดแต่ขบปัญหาอย่างของท่านเหล่านี้ ก็มีลักษณะหวังจะลุถึง เหมือนคนเดินทางหวังจะไปให้ถึงขอบฟ้าฉะนั้น"

กามนิตผงกศีรษะ ตริตรองแล้วกล่าวต่อไปว่า

"ครั้นมาวันหนึ่ง เวลาเมื่อเงาไม้ยืดยาวออกไปมากแล้ว ข้าพเจ้าไปถึงอาศรมแห่งหนึ่งในลำเนาป่า ได้เห็นชายหนุ่มหลาย

คนนุ่งห่มขาวกำลังรีดนมโคอยู่ก็มี กำลังผ่าฟืน หรือล้างถังอยู่ที่พุลำธารก็มี ในหอกลางของอาศรม มีพราหมณ์สูงอายุคนหนึ่งนั่งอยู่บนเสื่อ และชายหนุ่มเหล่านั้นคงเป็นศิษย์เรียนลัทธิศาสนาอยู่ด้วย พราหมณ์นั้นได้ปราศรัยในปฏิสันถารข้าพเจ้าฉันไมตรี บอกว่าระยะทางจากที่นั่นไปถึงหมู่บ้านแรกก็เป็นเวลาเดินไม่ถึงชั่วโมง แต่ขอเชิญให้รับประทานอาหารพักแรมสักคืนหนึ่ง ข้าพเจ้าเต็มใจรับคำเชิญด้วยรู้สึกขอบคุณ ก่อนที่ข้าพเจ้าจะนอนหลับ ได้ยินคำสอนของพราหมณ์ผู้นั้น ที่ดีและน่าคิดก็หลายข้อ

"รุ่งขึ้น เมื่อข้าพเจ้าจะลาไป พราหมณ์ผู้นั้นไต่ถามว่า 'ข้าแต่ท่านผู้จาริกแสวงบุณย์ ใครเป็นศาสดาของท่าน? ผู้แนะนำให้ท่านออกแสวงหาความจริงชื่อไร?' ข้าพเจ้าก็ตอบอย่างที่ได้ตอบท่านผู้เจริญนี้ พราหมณ์พูดว่า 'ท่านลุถึงความจริงได้ไฉน เมื่อท่านเร่ร่อนไปแต่ผู้เดียวเหมือนนอแรด ไม่เอาเยี่ยงช้างป่าที่ไปเป็นโขลง มีหัวหน้าที่เฉลียวฉลาดชำนาญทางเป็นผู้นำ?"

"เมื่อพูดถึงคำว่าโขลง แกมองดูพวกชายหนุ่ม ๆ ที่ยืนอยู่รอบข้าง แต่เมื่อถึงคำว่าหัวหน้า ปรากฏว่ายิ้มด้วยความอิ่มเอมใจ

"แกพูดต่อไปว่า 'เรื่องอย่างนี้มีสภาพสูงและลึกซึ้งสุขุม เกินความคิดของบุคคลโดยลำพังจะคะเนเห็นได้ ถ้าไม่มีอาจารย์เป็นผู้บอก ก็เป็นเหมือนตำราที่ไม่ได้เปิดออกดู' อีกประการหนึ่ง ในพระเวทตามที่ท่านเศวตเกตุสอนไว้ว่า 'ดูก่อนเจ้าผู้เป็นที่รัก เปรียบเหมือนบุรุษถูกผ้าพันตาไว้ มีผู้พาจากแดนคันธาระ แล้วไปปล่อยไว้ในแดนมรุกันดาร ก็จะงมหาทางกลับไปเบื้องตะวันออกห่างไกลออกไปบ้าง หรือไปทางเหนือเลยเถิดไปบ้าง หรือสุ่มไปทางทิศใต้เริดไปบ้าง เพราะถูกปิดตาพาไปแล้วจึ่งเปิดตาในที่ใหม่ ก็ย่อมจะหาทางกลับไม่ถูก ต่อผู้ที่ไม่ถูกปิดตามาบอกทางให้ ว่า

ทางนั่นแนไปแคว้นคันธาระก็จะไปตามที่เขาบอก แล้วถามตามหมู่บ้านที่ระทางมา ก็จะถึงบ้าน ได้ความรู้โดยตรงเกิดสติปัญญามากขึ้นอีก เรื่องนี้มีอุปมาฉันใด บุคคลที่มีครูแนะทางให้ ก็มีอุปไมยฉันนั้น"

"ข้าพเจ้าเห็นได้ทันทีว่า ที่พราหมณ์พูดนี้ จะเกลี้ยกล่อมขอให้ฝากตนเป็นศิษย์ ข้อที่แกทำทีชักชวนกลับทำลายความนับถือแห่งข้าพเจ้า เพราะความในพระเวทบทหนึ่งที่ยังเจนใจข้าพเจ้ามีว่า 'ศาสดาย่อมไม่กระหายอยากได้ศิษย์ แต่ศิษย์ย่อมกระหายอยากได้ศาสดาเอง' ตามนี้ ซึ่งผิดกันตรงกันข้ามจากลักษณะพราหมณ์คนนี้นี่กระไร 'ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าอยากได้ศาสดาผู้พ้นแล้วจากความร่านกระหายเช่นนั้น' "

"ก็ใครเล่าที่ท่านยกย่องกระหายอยากให้เป็นศาสดา? มีนามว่าอย่างไร?"

"ข้าแต่ภราดา ผู้ซึ่งข้าพเจ้าอยากได้เป็นศาสดานั้น คือพระสมณโคดมศากยบุตร ผู้สละสมบัติแห่งศากยราชออกบรรพชาแล้ว พระสมณโคดมพระองค์นี้ มีเกียรติศัพท์อันดีงามเฟื่องฟุ้งทั่วไปว่า เป็นพระผู้ซึ่งไม่มีผู้อื่นยิ่งกว่า เป็นพระอรหันต์ เป็นผู้บริสุทธิ์รู้แจ้งในสิ่งทั้งปวง เป็นพระศาสดาของเทวดาและมนุษย์ เป็นผู้ตรัสรู้ มีปรีชาสามารถคือพระพุทธเจ้า ที่ข้าพเจ้าเดินทางมานี้ ก็เพื่อจะเฝ้าพระผู้ซึ่งไม่มีผู้อื่นยิ่งกว่า และถวายตนเป็นศิษย์"

"ดูก่อนผู้จารึกแสวงบุณย์ ก็พระผู้ซึ่งไม่มีผู้อื่นยิ่งกว่าเป็นผู้ตรัสรู้แล้วนั้น บัดนี้อยู่ ณ ที่ไหน?"

"ข้าแต่ภราดา อยู่ไกลไปทางเหนือในจังหวัดสาวัตถีแคว้นโกศล ถัดกรุงสาวัตถีออกไปหน่อย มีสวนเชตวันอุดมด้วยป่าไม้ร่มรื่น ห่างไกลจากเสียงเกรียวกราวหนวกหูต่าง ๆ สมควรผู้

ทำความเพียรจะบำเพ็ญภาวนาได้ สระมีน้ำใสปานแก้วส่งละออง ไอขึ้นมาให้สัมผัสความชื่นเย็น และตอนที่เป็นทุ่งก็เขียวชอุ่มเดียรดาษด้วยดอกไม้ต่าง ๆ สล้างสีนับไม่ถ้วนอย่างหลายปีมาแล้ว เศรษฐีชื่ออนาถบิณฑิก ซื้อสวนนี้จากเจ้าเชต ด้วยราคาเงินเป็นอันมาก ถวายเป็นพุทธนิวาสนสถาน ณ เชตวันอันร่มรื่นมีทุ่งว่าง ซึ่งนักปราชญ์ผู้มีสติปัญญาเป็นอันมากได้เคยผ่านเข้าไปแล้วนั้น ในเวลานี้พระพุทธองค์ประทับอยู่ และข้าพเจ้าก็หวังอยู่ว่า ถ้าขะมักเขม้นเดินทางจากที่นี่ในเวลาราวสักสี่สัปดาห์ก็จะถึงจังหวัดสาวัตถี แล้วจะได้เข้าเฝ้าแทบเบื้องพระบาทมูล"

"ดูก่อนผู้จารึกแสวงบุณย์ ท่านเคยเห็นพระผู้มีพระภาคนั้นมาแล้วหรือ? ถ้าท่านเห็นจะจำได้หรือไม่?"

"ภราดา ข้าพเจ้ายังไม่เคยเห็นพระผู้มีพระภาคเจ้า ถ้าข้าพเจ้าเห็น ก็คงไม่รู้จักพระองค์"

ครั้งแล้วพระศาสดาทรงรำพึงว่า "ผู้จารึกแสวงบุณย์คนนี้เดินทางจะไปหาเรา ได้ตั้งใจอุทิศตัวจะมาเป็นสาวกของเรา ถ้ากระไรเราพึงเทศนาหลักพระธรรมให้ฟังบ้าง แม้อินทรีย์ยังไม่แก่กล้าก็พอเป็นอุปนิสัย"แล้วหันพระพักตร์ตรงมายังกามนิต ตรัส ว่า

"ดวงเดือนเพิ่งจะขึ้นมาตรงมุขบ้าน เวลากลางคืนยังอีกยาวนาน การนอนมากนักย่อมทำให้เซื่องซึม เพราะฉะนั้น ถ้าไม่มีความรังเกียจ เราจะแสดงธรรมของพระพุทธเจ้านั้นเป็นปฏิการแก่ประวัติที่ท่านเล่าให้ฟัง"

"ข้าแต่ภราดา ข้าพเจ้าต้องการอย่างนั้นอยู่แล้ว โปรดแสดงเถิด"

"ดูก่อนผู้จารึกแสวงบุณย์ ถ้ากระนั้น จงสดับธรรมที่จะแสดงต่อไปนี้ กระทำในใจให้ดีเถิด"

๑๙

พระศาสดา

และพระพุทธองค์ก็ตรัสว่า "ดูก่อนภราดา พระผู้มีพระภาคสัมมาสัมพุทธะนั้น ได้ยังจักรแห่งธรรมอันประเสริฐให้หมุน ใกล้อิสิปัตนะในมฤคทายวัน จังหวัดพาราณสี ก็แหละจักรแห่งธรรมนั้น อันสมณะหรือพราหมณ์เทวดาหรือมารพรหม หรือผู้ใดผู้หนึ่งในโลกนี้ไม่พึงขัดขวางไว้มิให้หมุนได้

"พระธรรมที่ทรงประกาศคือ ธรรมอันให้เห็นแจ้งความจริงอย่างยิ่งสี่ประการ สี่ประการนั้นคืออะไร? ได้แก่ ความจริงอย่างยิ่งคือทุกข์ ความจริงอย่างยิ่ง คือเหตุของทุกข์ ความจริงอย่างยิ่งคือการดับทุกข์ทั้งสิ้น และความจริงอย่างยิ่ง คือทางที่ไปถึงความดับทุกข์ทั้งสิ้น

"ดูก่อนภราดา ความจริงอย่างยิ่ง คือทุกข์นั้นอย่างไร ? ได้แก่ความเกิดมานี้เป็นทุกข์ ความที่ชีวิตล่วงไป ๆ เป็นทุกข์ ความเจ็บป่วยเป็นทุกข์ ความตายเป็นทุกข์ ความอาลัย ความคร่ำครวญ ความทนลำบาก ความเสียใจและความคับใจ ล้วนเป็นทุกข์ ความพลัดพรากจากสิ่งที่รัก เป็นทุกข์ ความประจวบ

กับสิ่งที่ไม่รัก เป็นทุกข์ ความที่ไม่ได้สมประสงค์ เป็นทุกข์ รวมความบรรดาลักษณะต่าง ๆ เพื่อความยึดถือผูกพันย่อมนำทุกข์มาให้ทั้งนั้น ดูก่อนภราดา นี่แหละความจริงอย่างยิ่งคือ ทุกข์

"ก็แหละความจริงอย่างยิ่ง คือเหตุของทุกข์นั้นอย่างไร? ได้แก่ความกระหายซึ่งทำให้เกิดมีสิ่งต่าง ๆ อันความเพลิดเพลินใจและความร่านเกิดตามไปด้วย เพลิดเพลินนักในอารมณ์นั้น ๆ คือกระหายอยากให้มีไว้บ้าง กระหายอยากให้คงอยู่บ้าง กระหายอยากให้พ้นไปบ้าง ดูก่อนภราดา นี่แหละความจริงอย่างยิ่ง คือเหตุของทุกข์

"ก็แหละความจริงอย่างยิ่ง คือการดับทุกข์ทั้งสิ้นนั้นอย่างไร? ได้แก่ความดับสนิทแห่งความกระหายนี้เองไม่ใช่อื่น ความเสียสละได้ ความปลดเสียได้ ความปล่อยเสียได้ ซึ่งความกระหายนั้นแหละ และการที่ความกระหายนั้นไม่ติดพัวพันอยู่ ดูก่อนภราดา นี่แหละความจริงอย่างยิ่ง คือการดับทุกข์ทั้งสิ้น

"ก็แหละความจริงอย่างยิ่งคือทางไปถึงความดับทุกข์ทั้งสิ้นนั้นอย่างไร ? ได้แก่ทางอันประเสริฐมีองค์แปด คือความเห็นชอบ ความดำริชอบ วาจาชอบ การงานชอบ เลี้ยงชีวิตชอบ ความเพียรชอบ ระลึกชอบ ตั้งใจชอบ ดูก่อนภราดา นี่แหละความจริงอย่างยิ่งคือ ทางไปถึงความดับทุกข์ทั้งสิ้น"

เมื่อพระศาสดา มีพระพุทธบรรหารด้วยอริยสัจเป็นเบื้องต้นปานว่าได้ประดิษฐานหลักศิลาขึ้นสี่มุมด้วยประการดั่งนี้แล้ว ก็ทรงยกพระธรรมทั้งมวลขึ้นตั้งประกอบ โดยอุบายให้เป็นดั่งเรือนยอด สำหรับเป็นที่อาศัยแห่งดวงจิตผู้สาวก ทรงจำแนกแยกอรรถออกเป็นตอนเนื้อความ แล้วทรงชี้แจงกำกับกันไป เสมือนดั่งบุคคลตัดแท่งศิลาออกเป็นชิ้น ๆ แล้ว และขัดเกลาฉะนั้น

ทรงเชื่อมตอนเนื้อความต่อเนื้อความ เสมือนบุคคลได้ลำดับช้อนแท่งศิลาเหล่านั้นผจงจัดดุจเป็นรากให้รับกันเองแน่นหนามีสัมพันธ์เนื่องถึงกันตลอดเรียบร้อย ทรงนำหลักความเห็นแจ้งว่า สิ่งทั้งปวงย่อมแปรปรวนเข้าประกอบกับหลักความเห็นแจ้งว่าสิ่งทั้งปวงเป็นทุกข์แล้วเชื่อมหลักทั้งสองนี้เป็นดั่งซุ้มทวารด้วยเครื่องประสาน คือมนสิการอันแน่นแฟ้นที่ว่า สภาวธรรมทั้งปวงล้วนเป็นอนัตตา เลือกเอาไม่ได้ ทรงนำสาวกเข้าสู่ทวารอันมั่นคงนี้ คราวละขั้นเป็นลำดับไป แล้วย้อนลงย้อนขึ้นหลายครั้งหลายครา โดยขั้นบันไดอันสร้างไว้มั่นคงแล้ว คือปฏิจจสมุปบาท หลักธรรมอันมีเหตุผลอาศัยกันเองเกิดขึ้นเป็นขั้น ๆ สืบเนื่องดั่งลูกโซ่ ซึ่งมั่นคงเต็มที่อยู่ทั่วไป

อันว่า นายช่างผู้เชี่ยวชาญ ก่อสร้างปราสาทมโหฬาร ย่อมเพิ่มรูปศิลาจำหลักไว้ในที่สมควรตามทำนอง มิใช่จะใช้เป็นเครื่องประดับเท่านั้น แต่ยังใช้เป็นประโยชน์รองรับหรือค้ำจุนที่บางแห่งนั้นไว้ด้วย ความข้อนี้อุปมาฉันใด พระศาสดาในบางคราวย่อมทรงชักเอาเรื่องเปรียบเทียบเป็นภาษิตที่น่าฟังและสมด้วยกาลสมัยขึ้นแสดง ก็อุปไมยฉันเดียวกัน เพราะทรงเห็นว่า เทศนาวิธีชักอุทาหรณ์ขึ้นสาธกเปรียบเทียบ ย่อมกระทำให้พระธรรมอันประณีตลึกซึ้งที่ทรงสำแดงหลายข้อ ให้แจ่มแจ้งขึ้นได้แก่บางเวไนยชน

ในท้ายแห่งเทศนา พระองค์ทรงประมวลพระธรรมบรรยายทั้งหมดในคราวเดียวกัน เสมือนด้วยเรืออันตะล่อมขึ้นด้วยยอดเด่นเห็นสง่างามรุ่งเรืองได้แต่ไกล ด้วยพระวาจาว่าดั่งนี้

"ดูก่อนอาคันตุกะผู้แสวงบุณย์ ความเกาะเกี่ยวใคร่กระหายต่อความเกิด ย่อมเป็นเหตุให้ถึงความเกิด หากตัดความใคร่

กระหายเช่นนั้นเสียได้ขาด ท่านก็ย่อมไม่เกิดในภพไร ๆ อีก

"อันภิกษุ ผู้พ้นจากความเกาะเกี่ยวยึดถือพึงใครในอารมณ์ไร ๆ แล้ว ย่อมบังเกิดญาณความรู้แจ้งขึ้นภายในจิตอันสงบแจ่มใส ปราศจากอวิชชาความมืดมัว ว่า 'วิมุตติความหลุดพ้นนั้นบัดนี้เป็นผลประจักษ์แล้ว นี้คือความเกิดเป็นครั้งที่สุด สิ้นความเกิดใหม่ในภพโน้นแล้ว'

"ภิกษุผู้บรรลุธรรมปานนี้ ย่อมได้รับผลตอบแทนคือธรรมอันล้ำเลิศดูก่อนอาคันตุกะผู้แสวงบุญย์ ก็ธรรมรสอันล้ำเลิศนั้นคืออะไร ? ได้แก่ 'ญาณอันรู้ว่าทุกข์ทั้งปวงดับหมดแล้ว' ผู้ใดได้รับรสพระธรรมนี้ ก็ย่อมพบความหลุดพ้นอันเป็นผลเที่ยงไม่แปรผัน เพราะสิ่งใดไร้สาระเป็นอยู่ชั่วขณะ สิ่งนั้นไม่ใช่ของจริง สิ่งใดมีสาระคงที่ถาวร สิ่งนั้นเป็นของจริง และเป็นที่สุดแห่งสิ่งมายาทั้งปวง

"ผู้ใดจำเดิมแต่ต้นมาทีเดียว ตกอยู่ในความเกิดในความสืบชีวิตเปลี่ยนไป ๆ ในความตาย และบัดนี้ได้กำหนดรู้ไว้ดีแล้วซึ่งลักษณะแห่งสภาพอันเป็นพิษนี้ ผู้นั้นย่อมชนะด้วยตนเองแล้วถึงซึ่งความพ้นภัยในความเกิด ความแก่และความตาย และเขาซึ่งเคยตกอยู่ในโรคาดูร ในมลทินกิเลส ในบาป ผู้นั้น ณ บัดนี้ได้รับความรับรองแน่นอนแล้วว่า ไม่มีพิการแปรผันอันเป็นผลสะอาดหมดจดและเป็นบุญย์

"เราพ้นแล้ว ความหลุดพ้นได้ประจักษ์แล้ว ชาติหยุดอยู่เพียงนี้แล้ว กรณียะของเราสำเร็จแล้ว โลกนี้หยุดอยู่แก่เราไม่สืบต่ออีกแล้ว

"ดูก่อนอาคันตุกะผู้แสวงบุญย์ นรชนมีญาณทรรศนะเช่นนี้ ชื่อว่าผู้สำเร็จแล้ว เพราะเขาเสร็จสิ้นธุระและถึงที่สุดบรรดา

ความทุกข์ยากทั้งปวง

"ดูก่อนอาคันตุกะผู้แสวงบุณย์ นรชนมีญาณทรรศนะเช่นนี้ ชื่อว่าผู้ได้ขจัดแล้ว เพราะเขาได้ขจัดแล้วซึ่งอุปาทาน (ความออกรับ?) ว่า'ตัวเรา' และ'ของเรา'

"ดูก่อนอาคันตุกะผู้แสวงบุณย์ นรชนมีญาณทรรศนะเช่นนี้ ชื่อว่าผู้ถอนแล้ว เพราะเขาได้ถอนแล้วซึ่งต้นไม้ คือความมีความเป็น ตลอดกระทั่งรากมิให้เหลือเชื้อเกิดขึ้นได้อีก

"บุคคลมีลักษณะเช่นนี้ ตราบเท่าที่ยังมีร่างอยู่ เทวดาและมนุษย์คงเห็นได้ แต่เมื่อร่างสลายเพราะความตายแล้ว เทวดาและมนุษย์มิได้เห็นต่อไป แม้แต่ธรรมดาผู้เห็นได้ตลอด ก็ไม่เห็นเขาคนนั้นอีก ผู้นั้นได้ทำให้ธรรมดาถึงความบอดแล้ว เขาพ้นจากมารแล้ว ได้ข้ามห้วงมหรรณพที่ต้องแหวกว่ายวนเกิดเวียนตาย ถึงเกาะอันเป็นแหล่งเดียวที่ผุดพ้นเหนือความเกิดความตาย กล่าวคือพระอมฤตมหานิรพาณ"

๒๐
เด็กดื้อ

เมื่อพระพุทธเจ้าทรงแสดงพระธรรมจบลงแล้ว กามนิตชายอาคันตุกะคงนั่งนิ่งอยู่นาน ดวงจิตเกิดปั่นป่วนรวนเรด้วยความสนเท่ห์สงสัยหนักใจหลายพันนัย ถอนหายใจยาวกล่าวถามว่า "ท่านได้อธิบายถึงความที่ภิกษุในเมื่อยังมีชีวิตอยู่ ว่าควรจะตัดความทุกข์เสียได้มากพออยู่แล้ว ก็แหละเมื่อร่างกายผู้นั้นจมลงในห้วงแห่งความตาย กลับคืนไปสู่สภาพซึ่งเป็นธาตุเดิม นับแต่นั้นไป เทวดาและมนุษย์ หรือตลอดจนธรรมดา ก็ไม่เห็นเขาอีก แต่ท่านยังมิได้กล่าวให้แจ้งว่าผู้นั้นตายแล้ว เป็นอย่างไรต่อไป และเรื่องสวรรค์อันเป็นสถานบรมสุขที่ผู้ได้ขึ้นไปอยู่จะไม่รู้จักตาย ข้าพเจ้ายังไม่ได้ฟังสักน้อย ก็พระพุทธเจ้าไม่ตรัสเรื่องนี้บ้างดอกหรือ?"

"เป็นดั่งนั้น เป็นดั่งนั้น ภราดา พระศาสดามิได้รับรองเรืองนี้เลย"

"เช่นนั้น ก็หมายความว่า พระพุทธเจ้าไม่ทรงทราบเรื่องอันสำคัญที่สุดแห่งบรรดาเรื่องอื่น ๆ ทั้งหมด เป็นอันไม่ดีไปกว่า

ข้าพเจ้า"

"ท่านเห็นเช่นนั้นหรือ? ดูก่อนอาคันตุกะ จงฟังหน่อย ณ ป่าไม้ประดู่ลายในจังหวัดโกสัมพี ท่านกับวาสิฏฐีให้ปฏิญญากันว่าจะครองสัตย์ไว้เป็นนิรันดร และสัญญาว่าจะได้พบปะกันอีกที่บนสวรรค์แดนสุขาวดี ณ ที่นั้นสมัยหนึ่งพระพุทธเจ้าเคยอยู่ วันหนึ่งพระองค์ออกจากป่าไม้ประดู่ลาย กำใบประดู่ลายไปด้วย ตรัสกะบรรดาสาวกว่า 'ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อันใบไม้ที่เรากำไว้นี้กับใบไม้ที่มีอยู่ในป่าโน้น ข้างไหนจะมากกว่ากัน?' บรรดาสาวกทูลตอบทันทีว่า 'ใบไม้ในพระหัตถ์มีจำนวนน้อยกว่าที่มีอยู่ในป่าโน้น พระเจ้าข้า' พระพุทธเจ้าตรัสว่า 'ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ความจริงก็เช่นนั้น สิ่งที่เราตถาคตเห็นแจ้งแล้ว แต่มิได้แสดงให้แก่พวกท่าน ย่อมมีมากกว่าที่ได้แสดงแล้ว มีอุปมาเหมือนใบประดู่ลายที่อยู่ในมือเรา กับที่มีอยู่ในป่าฉะนั้น ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เป็นไฉนเราจึ่งไม่แสดงให้ฟังทั้งหมด? ก็เพราะไม่เป็นสารประโยชน์เพื่อความหลุดพ้น ไม่เป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ ไม่เป็นไปเพื่อความหน่ายในโลกีย์ ไม่เป็นไปเพื่อความจืดจางความรักใคร่ยินดี ไม่เป็นไปเพื่อความเย็นใจ ไม่เป็นไปเพื่อความสงบ ไม่เป็นไปเพื่อความรู้แจ้ง ไม่เป็นไปเพื่อความตื่นเต็มที่ และในที่สุดก็ไม่เป็นไปเพื่อนิรพาณ"

กามนิต "ถ้าพระศาสดาได้ตรัสดั่งนั้นในป่าประดู่ลาย ใกล้กรุงโกสัมพีเรื่องก็ซ้ำร้ายหนัก เพราะถ้าเช่นนั้น ก็หมายความว่าที่พระองค์ทรงนิ่งเสียไม่แย้มพรายเรื่องสวรรค์ คงเพื่อจะไม่ให้สาวกเกิดความท้อถอยว้าเหว่ใจในการพยายามหาความหลุดพ้นเพื่อความสูญนั่นเอง ข้าพเจ้าคิดเห็นว่าที่ไม่ทรงอธิบายคงเป็นด้วยลัทธิความประสงค์ดั่งที่ท่านแสดงมาชัดแจ้งอยู่แล้ว ก็

เมื่ออินทรีย์ทั้งหก เป็นของไม่เที่ยง ไม่มีอาตมันตัวตน ควรละวางเสีย เพราะล้วนเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ ดั่งนี้จะมีชิ้นอะไรเหลืออยู่อีกเล่าที่จะเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวกันต่อไป? ข้าแต่ท่านอริยะ ตามหลักลัทธิที่ท่านแสดงให้ฟังนี้ ข้าพเจ้าจะต้องเข้าใจว่าภิกษุผู้พ้นแล้วจากบาปมลทินทั้งสิ้น ย่อมตกเป็นเหยื่อแห่งความสูญในเมื่อร่างกายสลายแล้ว คือตายแล้วก็สูญไปเท่านั้น ไม่มีความเกิดความเป็นอีก"

"ดูก่อน อาคันตุกะ ท่านได้บอกเราแล้วมิใช่หรือว่าภายในหนึ่งเดือนท่านจะไปเฝ้าแทบบาทมูลพระพุทธเจ้า ณ เชตวันจังหวัดสาวัตถี?"

"ข้าพเจ้าหวังไว้เช่นนั้น ท่านผู้เจริญ เหตุไฉนท่านจึ่งถาม?"

"กระนั้น เมื่อท่านได้เฝ้าแทบบาทมูลพระศาสดา ท่านจะคิดว่าอย่างไร เมื่อได้เห็นพระรูปกาย? และเพียงอาจถูกต้องพระกายเท่านั้นหรือ ที่รู้ว่าพระองค์ คือพระพุทธเจ้า?"

"หามิได้ ท่านผู้เจริญ"

"หรือบางที เมื่อพระศาสดาตรัสกะท่าน ตัวท่านรู้สึกใจด้วยใจ และความที่ตัวท่านเห็นขึ้นในดวงจิตนั้น เข้าใจเป็นพระพุทธเจ้าหรือ"

"หามิได้ ท่านผู้เจริญ"

"ถ้าเช่นนั้น รูปและนามหรือกายและใจรวมกัน คือพระพุทธเจ้า?"

"ข้าพเจ้าไม่เห็นเช่นนั้นเลย ท่านผู้เจริญ"

"ถ้าเช่นนั้น ท่านคิดหรือเปล่าว่าพระพุทธเจ้มีความเป็นอยู่นอกเหนือจากพระกายหรือพระมนัส หรือว่านอกเหนือทั้งสองประการ? สหาย ความเห็นของท่านดั่งนี้หรือ?"

"พระพุทธเจ้า ตามที่ข้าพเจ้าคิดเห็น ย่อมเป็นส่วนหนึ่งต่างหากจากสิ่งที่กล่าว ภาวะแห่งพระองค์ไม่พึงเห็นได้จากสิ่งเหล่านี้"

"เช่นนั้น ถ้ากาย อันมีลักษณะที่จะให้เกิดความรู้ขึ้นได้ ยังไม่เป็นเหตุให้ท่านรู้ว่าพระพุทธเจ้าแล้ว ก็มีอำนาจอย่างอื่นอะไรอีก ที่จะทำให้ท่านเห็นแจ้งในพระองค์?"

"ท่านผู้เจริญ อำนาจอื่นดั่งที่ว่า ข้าพเจ้ายอมรับว่าข้าพเจ้าไม่มี"

"ดูก่อน สหายกามนิต ถ้าเช่นนั้น ในโลกที่เห็นอยู่นี้ ตามความจริงท่านก็ไม่สามารถเห็นพระกายอันแท้จริงของพระพุทธเจ้าได้ แล้วท่านจะควรกล่าวละหรือว่าพระพุทธเจ้าหรือภิกษุที่หลุดพ้นแล้วจากบาปมลทินทั้งปวงนั้นเมื่อตายแล้วก็สูญ คือไม่มีอะไรเป็นได้อีกต่อไปในเมื่อท่านไม่มีอำนาจญาณทรรศนะที่จะเห็นพระสาระอันแท้จริงของพระองค์ได้?"

กามนิตนั่งก้มศีรษะอึดอัดใจอยู่ครู่ใหญ่แล้วเกิดปฏิภาณขึ้นมาแวบหนึ่งตอบว่า

"แม้ถึงข้าพเจ้าจะไม่มีสิทธิเพื่อกล่าวเช่นนั้นได้ก็จริงอยู่ แต่ก็ยังเห็นความที่พระพุทธเจ้าทรงนิ่งมิได้แสดงนั้นได้ชัดว่า ถ้าพระองค์มีสิ่งที่จะทรงแสดงให้บังเกิดความปีติเป็นบำเหน็จได้แล้ว พระองค์คงไม่ทรงนิ่งอยู่เท่านั้น เพราะภิกษุซึ่งชนะความทุกข์ถ้าแจ้งว่าเมื่อตายไปแล้วไม่สูญ จะต้องได้รับบรมสุขเป็นนิรันดรไซร้ ก็ย่อมจะเกิดปีติเป็นเครื่องหล่อเลี้ยงน้ำใจชุ่มชื่นยิ่งขึ้น ไม่แห้งแล้งเสียทีเดียว ตั้งหน้าทำความเพียร"

"สหาย ท่านคิดเช่นนั้นหรือ? ถ้าหากว่าพระพุทธเจ้ามิได้ชี้ความดับทุกข์ว่าเป็นสุดทางปฏิบัติหรือมิได้สอนให้กำหนดรู้ความ

ทุกข์ เป็นปากทางปฏิบัติก่อน เอาแต่พร่ำด้วยวิธียกสมบัติสวรรค์ในชาติหน้ามาชม เพื่อล่อใจว่าเมื่อตายแล้วจะไปเกิดใหม่ในสิบหกชั้นฟ้า ได้เสวยศฤงคารสมบัติ สวรรค์ในชาติหน้านั้น มีแต่ความสุขได้อย่างใจทุกประการ เพียงเท่านี้จะมีผลเป็นอย่างไร? คงมีสาวกอเนกอนันต์มีความเชื่อถือ ยินดีรับรองคำสอนไว้โดยเร็วและคงเพียรพยายามเพื่อความหลุดพ้นจากโลกมนุษย์ด้วยความเต็มใจ แต่หารู้สึกไม่ว่าความเพียรเพื่อหลุดพ้น แต่เป็นไปในอาการเช่นนี้ ย่อมเป็นการรั้งเอาตัณหา คือความร่านกระหายติดไปด้วยกันกับตนอย่างแน่นหนา ต้องวนไปเวียนมาในเหตุแห่งความทุกข์ แล้วก็ได้รับผลคือความทุกข์ จะหลุดทุกข์ไปไม่พ้นเลย เปรียบเหมือนสุนัขเฝ้าบ้าน ผูกล่ามไว้กับเสา พยายามจะให้หลุดพ้นเครื่องล่ามไป แต่ก็รั้งเอาเครื่องล่ามนั้นไปด้วยรอบ ๆ เสา ก็หาหลุดไปได้ไม่ อุปมาฉันใด ภิกษุผู้ตั้งความเพียรเพียงไรก็ตาม แต่เมื่อรั้งเอาตัณหาต้นเหตุทุกข์มาเพลินใจไว้ด้วยก็ต้องวนเวียนรับทุกข์แล้วทุกข์เล่า ไม่ออกจากภพน้อยภพใหญ่ไปได้ มีอุปไมยอย่างเดียวกัน"

"ข้อนี้ ข้าพเจ้ายอมรับว่าเป็นอันตรายต่อการหลุดพ้นอยู่เพราะอาจไปรับทุกข์ แต่ก็ยังเห็นว่าลัทธิที่มาชี้แจงเสียอย่างนี้ย่อมเป็นอันตรายร้ายกว่า เพราะทำให้ความเพียรที่บำเพ็ญมาแต่ต้นหย่อนล้าหมดลงไป เพราะถ้าตายก็สูญ ไม่ได้ไปเกิดในสถานบรมสุข ไม่ได้รับบำเหน็จที่ลงทุนเพียรเหนื่อยยากมา"

"สหาย ถ้าเรื่องจะเป็นอย่างต่อไปนี้ ท่านจะสำคัญอย่างไร? ต่างว่าไฟกำลังไหม้บ้าน บ่าววิ่งเข้าไปปลุกนายว่า 'ลุกขึ้นเถิดท่านรีบหนีไปโดยเร็ว ไฟกำลังไหม้บ้าน' ขณะนั้นหลังคาและไม้คร่าวถูกไฟไหม้กำลังจะร่วงตกลงมาอยู่แล้ว ถ้านายจะตอบบ่าวว่า

'เจ้าออกไปดูก่อน ว่าข้างนอกบ้านฝนตกหรือเปล่า มีพายุหรือเปล่า เดือนมืดหรือเปล่า ต่อฝนไม่ตก พายุไม่มี เดือนไม่มืด ข้าจึ่งจะออกจากบ้านไป"

"ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ไฉนผู้เป็นนายจะกล่าวแก่บ่าวอย่างนี้? เพราะบ่าววิ่งเข้ามาปลุกด้วยความตกใจ บอกว่าให้หนีออกจากบ้านไป เพราะไฟไหม้ถึงคร่าว และหลังคากำลังจะตกลงมาอยู่แล้ว"

"ก็ถ้าหากว่า ผู้เป็นนายจะตอบว่า 'เจ้าออกไปดูก่อนว่าข้างนอกบ้านฝนตกหรือเปล่า มีพายุหรือเปล่า เดือนมืดหรือเปล่า ถ้าฝนไม่ตก พายุไม่มี เดือนไม่มืด ข้าจึ่งจะออกจากบ้านไป' ดั่งนี้ ท่านคงจะเห็นว่าเรื่องที่บ่าวอันซื่อสัตย์ได้มาบอกว่ากำลังเกิดภัยร้ายแรงอยู่ในบ้านนั้น ผู้เป็นนายคงฟังไม่เข้าใจไม่ใช่หรือ?"

"ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าก็ย่อมจะลงความเห็นเป็นเช่นนั้น เพราะคิดไม่เห็นเลยว่านายไหนจะเป็นบ้าพอถึงกับจะตอบอย่างนั้น"

"ถูกแล้ว อาคันตุกะ ตัวท่านในเวลานี้ก็เหมือนกับมีเพลิงลุกฮืออยู่รอบศีรษะ เพราะบ้านของท่านกำลังถูกไฟไหม้ บ้านอะไร? โลกนี้ก็คือบ้านของท่านเอง ถูกไฟอะไรไหม้? ถูกไฟคือความรักใคร่ ยินดี ไฟคือโทสะและไฟคือความหลงมาเผาอยู่ สกลโลกย่อมถูกไฟนี้เผาผลาญอยู่ สกลโลกอัดแน่นอยู่ด้วยควันไฟนี้ และสกลโลกก็สะท้านไหวจนถึงรากเพราะฤทธิ์ไฟนี้พลุ่งโพลงเต็มกำลังแรง"

เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสอธิบายดั่งนี้ กามนิตมีอาการสั่นเทิ้มคล้ายลูกแหง่ที่ได้ยินเสียงบันลือแห่งราชสีห์ในพุ่มไม้ใกล้ตัว ทรุดกายยวบศีรษะตกฟุบอก นั่งนิ่งคอตันเป็นครู่ใหญ่ ครั้นระบายลมหายใจได้บ้างแล้ว ก็กล่าวด้วยเสียงสั่นแต่กระด้างว่า

"ตามที่อธิบายมานี้ อย่างไรก็ยังไม่เป็นทางที่ข้าพเจ้าพอใจ พระพุทธเจ้าช่างไม่ทรงแสดงเรื่องที่ข้าพเจ้าอยากจะทราบเสียเลย ถึงแม้พระองค์สามารถจะทรงชี้แจงได้ แต่มิได้ทรงแสดงให้เป็นที่ชื่นใจก็ดี หรือทรงนิ่งเสีย เพราะทรงเห็นว่าจะไม่เป็นเหตุให้พ้นทุกข์ก็ดี หรือว่าพระองค์ไม่ทรงทราบเลยก็ดี เหล่านี้ จะด้วยอย่างใดอย่างหนึ่งก็ตาม ข้าพเจ้าก็มิได้พอใจด้วยทั้งนั้น เพราะความคิดและความพยายามของมนุษย์ย่อมมุ่งหาความสุขความบันเทิง เมื่อไม่มีชิ้นอะไรล่อใจให้หวังเสียก่อน ก็ไม่พยายามเท่านั้นว่ากันทำไมมี และเมื่อมีพยายามย่อมมีหวัง แต่นี่พยายามไปหาความหมดหวัง เราจะไม่ต้องทำความพยายามให้ลำบากมิดีหรือ? เพราะความสุขความบันเทิงเป็นมูลแห่งธรรมชาติ ไม่ว่าสัตว์หรือมนุษย์และเพื่อให้สมตามนี้ ข้าพเจ้าได้ยินคำอธิบายของพราหมณ์ว่าดังนี้

"ต่างว่า ชายหนุ่มคนหนึ่ง เป็นผู้สามารถรับความรู้ ว่องไวแข็งแรง มีอำนาจยิ่งกว่าชายหนุ่มทั้งหลาย โลกพร้อมด้วยขุมทรัพย์ที่มีอยู่ก็ตกเป็นสมบัติของชายหนุ่มคนนี้ นี่คือความบันเทิงสุขอันควรแก่มนุษยชาติ แต่ความบันเทิงสุขของมนุษย์นี้ร้อยเท่าเป็นความบันเทิงสุขของบุพพะเปตะบนบุรุษสวรรค์ความบันเทิงสุขของบุพพะเปตะบุรุษในสวรรค์ร้อยเท่า เป็นความบันเทิงสุขของเทวดาสามัญ ความบันเทิงสุขของเทวดาสามัญร้อยเท่า เป็นความบันเทิงสุขของพระอินทร์ ความบันเทิงสุขของพระอินทร์ร้อยเท่าเป็นความบันเทิงสุขของพระประชาบดี ความบันเทิงสุขของพระประชาบดีร้อยเท่า เป็นความบันเทิงสุขของพระพรหม นี้คือความบันเทิง สุขอันเลิศ นี้คือวิถีไปสู่ความบันเทิงสุขอันเลิศ"

พระพุทธเจ้า "ดูก่อนอาคันตุกะ ทั้งนี้ก็เช่นเด็กไม่เดียงสา

คนหนึ่งกำลังยืนอยู่ เด็กคนนี้เจ็บฟันปวดร้าวไปหมด พอเห็นแพทย์ผู้มีความรู้เชี่ยวชาญก็วิ่งไปหา และบอกความทุกข์ให้ฟังว่า 'ข้าพเจ้าขอความกรุณาให้ใช้ความรู้ของท่านช่วยทำให้รู้สึกปีติสุขแทนความเจ็บปวดที่มีอยู่ในขณะนี้' แพทย์ตอบว่า 'ความรู้ที่มีอยู่ก็คือถอนเหตุเจ็บปวดนั้นเสีย ที่จะทำให้เกิดความสุขทั้ง ๆ ไม่ถอนเหตุเจ็บปวดเสียก่อนย่อมไม่ได้' แต่เด็กนั้นไม่พอใจคร่ำครวญว่า ได้ทนความเจ็บปวดรวดร้าวที่ฟันมานานแล้ว จึงควรได้รับรสแห่งความบันเทิงสุขแทน และก็ได้ทราบว่ามีแพทย์วิเศษที่สามารถทำให้เกิดความสุขได้โดยไม่ต้องถอนฟันที่เจ็บออก เข้าใจว่าท่านคือแพทย์วิเศษที่อาจทำได้ เมื่อท่านไม่สามารถจะทำได้ก็ต้องไปหาแพทย์อื่น' ว่าแล้วเด็กคนนั้นก็ไปมีแพทย์เถื่อนทำปาฏิหาริย์เล่นกลได้ มาจากแคว้นคันธาระ ตีกลองร้องโฆษณาว่า 'ความไม่มีโรคเป็นลาภอย่างยิ่ง ความไม่มีโรคเป็นที่มุ่งของมนุษย์ ผู้ใดมีความเจ็บป่วยทนทุกขเวทนาร้ายแรงเพียงไร ก็อาจรักษาให้กลับเป็นผู้มีแต่ความสุขความบันเทิงทั่วทั้งสรรพางค์กายได้ โดยเสียค่ารักษาอันย่อมเยา' เด็กเจ็บฟันวิ่งไปหาแพทย์เล่นกล และขอให้ช่วยเปลี่ยนความทุกข์ให้เป็นความบันเทิงสุข ด้วยแพทย์เล่นกลก็อวดอ้างและรับรองว่าตนมีความรู้ความชำนาญในทางนี้ ว่าแล้วเรียกเงินค่ารักษาเสียก่อน เอานิ้วแตะที่ฟัน เสกคาถาอาคมตามพิธี เด็กนั้นรู้สึกหายเจ็บปวด วิ่งกลับบ้านโดยความแช่มชื่นรื่นเริงเป็นความสุข

"ต่อมาไม่ช้า ครั้นความรู้สึกเป็นความสุขนั้นค่อยจืดจางลงไป ความเจ็บปวดก็มาแทนที่อีก ทั้งนี้เพราะอะไร? ก็เพราะไม่ถอนเอาต้นเหตุแห่งความปวดนั้นออกเสียก่อน

"ดูก่อนอาคันตุกะ แต่ต่างว่า ชายคนหนึ่งเจ็บปวดฟันสาหัส

แต่เป็นผู้มีความคิดได้ไปหาแพทย์ผู้มีความชำนาญ แพทย์บอกว่าจะต้องจัดการที่ตรงฟันปวดจึ่งจะได้ ชายคนนั้นบอกว่า ก็มีความต้องการอย่างนั้น แพทย์จึ่งตรวจดูที่ฟัน เห็นต้นเหตุว่าที่ปวดเป็นเพราะเหงือกอักเสบ ได้แนะนำให้เอาปลิงเกาะดูดเลือดร้ายออกมาเสียก่อน แล้วเอายาพอก ชายคนนั้นทำตามแนะนำ ความเจ็บปวดก็หายขาด ไม่กลับมาอีก ทั้งนี้เพราะอะไร? ก็เพราะถอนเอาต้นเหตุแห่งความเจ็บปวดออกเสีย"

เมื่อพระศาสดาทรงชักอุทาหรณ์ขึ้นเปรียบเทียบดั่งนี้ กามนิตนั่งนิ่งคอตกหมดปฏิภาณ ไม่ทราบว่าจะโต้อย่างไร แต่ก็ยังไม่ยอมตนที่จะเป็นเหมือนเด็กไม่เดียงสาในอุทาหรณ์ ในที่สุดสงบอารมณ์อันปวนปั่นได้แล้ว ก็ถามเสียงกระเส่า ๆ ว่า "ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ข้อความที่กล่าวมาทั้งนี้ ท่านได้ยินมาจากพระโอษฐ์พระศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าด้วยตนเองหรือ?"

พระพุทธเจ้าทรงยิ้มน้อย ๆ ซึ่งพระอาการอย่างนี้นาน ๆ จะมีสักครั้งหนึ่งตรัสตอบว่า "ดูก่อนภราดา เราบอกไม่ได้ว่าได้ยินมาจากโอษฐ์พระศาสดาเอง" เมื่อกามนิตได้ฟังดั่งนี้ ก็มีอาการโล่งใจหายหดหู่ตัว มีดวงตาแจ่มใสขึ้น เสียงก็หายกระเส่า ออกอุทานว่า

"นั่นน่ะซี! ข้าพเจ้าไม่แน่ใจในคำกล่าวของท่านมาก่อนแล้ว บัดนี้รู้แจ้งว่าคำอธิบายที่ท่านกล่าว หาใช่ถ้อยคำของพระพุทธเจ้าไม่ แต่เป็นโวหารอ้อมค้อมที่ท่านนึกเฉลยเอาเองโดยความเข้าใจผิด แท้จริงธรรมของพระพุทธเจ้าย่อมอำนวยผลประโยชน์ในเบื้องต้น ในท่ามกลางและในที่สุด? ดั่งนี้ ใครจะอาจกล่าวหลู่หลักธรรมอันนั้นได้ ว่ามิได้อำนวยผลบันเทิงสุขอย่างยอดเยี่ยมให้? อย่างไรก็ดี ในอีกสองสามสัปดาห์ ข้าพเจ้าก็จะได้เฝ้า

พระศาสดาแทบพระบาทมูลแล้วรับเอาซึ่งพระธรรมเพื่อหลุดพ้นโดยตรงจากพระโอษฐ์เอง เหมือนดั่งทารกที่ได้ดูดสิ่งโอชาอันชุ่มชื่นจากอกมารดาเองฉะนั้น และท่านก็จะได้ไปเฝ้าด้วย แล้วรับเอาพระธรรมอันแท้จริง ตัวท่านก็จะเปลี่ยนความเข้าใจอันกวัดแกว่งนี้เสียได้ เชิญท่านดูดวงจันทร์อันแหว่งที่เลื่อนลอยไปถึงแนวชายคาหอนั่งแล้ว คงเป็นเวลาดึกมากอยู่ ควรที่เราจะพักผ่อนนอนกันเถิด"

พระพุทธเจ้าตรัสว่า ดีแล้ว พลางทรงชักพระอุตราสงค์คลุมพระกายแนบแน่นเป็นปริมณฑล เอนองค์ลงเหนือพระสันถัดในอาการสีหไสยา พระหัตถ์ขวาหนุนพระเศียร พระบาทซ้ายซ้อนเหลื่อมพระบาทขวา ทรงกำหนดเวลาที่จะเสด็จตื่นบรรทมดำรงพระสติสัมปชัญญะเข้าสู่ภวังคนิทรารมณ์

๒๑
ในท่ามกลางความเป็นไป

เมื่อพระศาสดาตื่นบรรทมเวลาเช้าตรู่ ทอดพระเนตรเห็นกามนิตตื่นอยู่ก่อนแล้ว กำลังม้วนเสื่อ เอาน้ำเต้าขึ้นสะพายบ่า แล้วกวาดตามองหาไม้เท้าซึ่งเดิมวางพิงไว้ที่มุมห้อง แต่เลื่อนล้มอยู่กับพื้นซึ่งไม่สังเกตเห็น ขณะที่มองหาอยู่นั้นมีกิริยาอาการรีบร้อนมาก

พระพุทธเจ้าประทับนั่งตรัสปราศรัยว่า "ดูก่อนภราดา นี่ท่านจะไปเที่ยวหรือ?"

กามนิตตอบด้วยอาการตื่นเต้นว่า "แน่นอน ขอให้ท่านคิดดูเถิด จะว่าขบขันก็ขันเหลือ จะว่าประหลาดก็ประหลาดจริง แทบไม่เชื่อว่าจะมีโชคเป็นพิเศษดั่งนี้ คือเมื่อสักครู่นี้ ข้าพเจ้าตื่นขึ้นรู้สึกคอแห้งผาก เพราะสนทนากันเมื่อคืนนี้นาน ไม่มีอะไรจะทำ จึ่งลุกขึ้นไปที่สระถัดทางโน้นไปใต้ต้นมะขามนั่น พบหญิงสาวคนหนึ่งกำลังตักน้ำ ท่านทราบหรือไม่ว่าข้าพเจ้าได้ข่าวอะไรจากหญิงคนนั้น?คือได้ทราบว่าพระศาสดามิได้ประทับอยู่ ณ จังหวัดสาวัตถีแล้ว รู้หรือไม่ล่ะท่าน ว่าพระองค์เสด็จประทับ

อยู่ที่ไหน? เมื่อวานนี้เองพระองค์พระพุทธเจ้า มีกล่าวสรรเสริญกันไว้แล้วไม่ใช่หรือว่า มีคุณให้เกิดผลบันเทิงสุขในเบื้องต้น พร้อมด้วยสาวกสามร้อยได้เสด็จมาถึงกรุงราชคฤห์นี้ และขณะนี้ประทับอยู่ที่สวนมะม่วงถัดออกไปนอกกรุงทางโน้น ในเวลาอีกชั่วโมงเดียวหรือบางทีจะเร็วกว่านั้นด้วยซ้ำ ข้าพเจ้าจะได้เฝ้าพระองค์ ผิดคาดหมายที่นึกไว้ว่าจะได้พบพระองค์ต่อเวลาตั้งสี่สัปดาหะ เห็นอย่างไรล่ะท่าน อีกชั่วโมงเดียวเท่านั้น? หญิงตักน้ำบอกว่า ถ้าไม่ไปทางถนนใหญ่ แต่ลัดตรอกซอยถนนตัดข้ามออกไปทางประตูด้านตะวันตกเพียงครึ่งชั่วโมงเท่านั้นก็จะถึง ไม่เคยนึกฝันเลยใจร้อนเร่งเต็มที ขอลาท่านละ ท่านเป็นผู้มีความหวังดีในตัวข้าพเจ้า ข้าพเจ้าไม่ลืมกลับมาพาท่านไปเฝ้าพระศาสดาด้วย ขอลาทีจะชักช้าอยู่อีกไม่ได้"

กล่าวแล้ว กามนิตก็ขมีขมันออกจากบ้านไป วิ่งไปตามถนนโดยเร็ว ครั้นไปถึงประตูกำแพงกรุงราชคฤห์ ยังไม่ถึงเวลาเปิด กามนิตจำต้องรอคอยอยู่เป็นครู่หนึ่ง ซึ่งรู้สึกว่านานตั้งกัลป์ ทำให้ใจเดือดพลุ่งพล่านเป็นอันมาก ได้ใช้เวลาที่รอคอยถามหาความรู้จากหญิงแก่ซึ่งนำผักจะเข้าไปขายในเมือง แต่ต้องนั่งคอยอยู่เหมือนกัน ว่าทางลัดที่ใกล้ที่สุดไปทางไหน จนได้ความรู้ดี พอดีถึงเวลาเปิดประตูเมือง กามนิตก็วิ่งเข้าไปตามทางที่หญิงแก่บอกไว้ อารามจะไปให้ถึงเร็ว ไม่ได้ดูเหนือใต้ พุ่งไปชนเด็กหกล้มสองสามคน แล้วโดนหญิงคนหนึ่งกำลังล้างชามอยู่ข้างถนนจนชามกลิ้งตกแตก ถัดจากนั้นไปโดนคนหาบน้ำ ถูกใครต่อใครตะโกนด่าว่าอย่างโกรธจัด แต่กามนิตจะได้ยินก็หาไม่ เพราะกำลังตื่นปลื้มในลาภที่จะได้เฝ้าพระพุทธเจ้าในเวลาอันเร็ว ผิดความคาดหมายมาก

บังเกิดปีติซาบซ่านว่า "ช่างโชคดีจริงหนอ!กว่าพระพุทธเจ้าจะมาตรัสสักองค์หนึ่งก็เป็นเวลาหลายชั่วอายุคน ถึงว่าในรุ่นอายุสมัยที่พระพุทธเจ้ามาตรัส ผู้จะได้เห็นพระองค์ก็น้อยนัก บัดนี้ความสุขที่เราจะได้เฝ้าพระพุทธเจ้า เป็นของแน่แล้ว หวั่น ๆ อยู่ว่าจะต้องเดินทางไปไกล เผชิญอันตรายตลอดทางด้วยโจรและสัตว์ร้าย จะทำให้ไม่มีโอกาสได้เฝ้าพระองค์ แต่คราวนี้เป็นอันสมประสงค์เทียวละ"

เมื่อกามนิตวิ่งเลี้ยวลัดเข้าไปทางตรอกที่แคบที่สุด กำลังมีใจตื่นมุ่งอยู่อย่างนี้ จนไม่ได้สังเกตเห็นโคบ้าตัวหนึ่งวิ่งไล่คนแตกกระจายมาข้างหน้า ต่างหนีวิ่งเข้าไปในบ้านบ้าง หลบซ่อนหรือปีนหนีขึ้นไปอยู่บนกำแพงบ้าง หญิงคนหนึ่งอยู่บนมุขบ้านตะโกนบอกให้ระวังตัว แต่กามนิตก็มิได้ยิน ตาจ้องอยู่ที่ยอดหอคอยซึ่งเป็นที่มุ่งหมายอยู่ตรงหน้าเพื่อมิให้เลี้ยวผิดทาง กว่าจะรู้สึกตัวก็พอดีโคบ้ากรากเข้ามาถึงตัวเสียแล้ว หนีไม่ทัน ทันใดนั้น โคก็ขวิดกามนิตร้องเสียงโอยล้มลงอยู่ริมกำแพง ส่วนโคเมื่อขวิดกามนิตแล้ว ก็วิ่งเลยหายไปในอีกทางหนึ่ง

ขณะนั้น มีผู้คนวิ่งกันมาสอ ๆ บางคนเพียงมาดู แต่บางคนก็มาช่วยเหลือ หญิงคนที่ตะโกนบอกว่าให้ระวังตัว เอาน้ำชำระบาดแผลให้ ฉีกเอาผ้าที่กามนิตห่มมา พันมัดบาดแผลเพราะโลหิตไหลพุ่งออกมาราวน้ำพุ

ในขณะนั้น กามนิตยังไม่สิ้นสติทีเดียว แต่คะเนรู้ตัวแน่ว่า อย่างไรเสียตนก็จะต้องตาย อันความตายหรือความเจ็บปวดอยู่นี้ ไม่ทำให้กามนิตรู้สึกหวาดหวั่นเป็นทุกขเวทนามากเท่ากับที่วิตกว่าจะไม่ได้เฝ้าพระพุทธเจ้า ถึงกับขอร้องผู้ที่อยู่ใกล้ โดยมีเสียงอันสั่นเครือให้ช่วยพาเอาไปเฝ้าพระพุทธเจ้าที่ป่ามะม่วงด้วย

"ท่านสหายทั้งหลาย ข้าพเจ้าเดินทางมาไกล จนจวนจะถึงที่มุ่งหมายแล้วกรุณาช่วยพาข้าพเจ้าไปเดี๋ยวนี้เถิด อย่าได้ชักช้าเลย ไม่ต้องวิตกถึงความเจ็บปวด หรือกลัวว่าข้าพเจ้าจะตาย ข้าพเจ้ายังไม่ยอมตาย จนกว่าท่านจะช่วยวางข้าพเจ้าไว้แทบพระบาทพระพุทธเจ้า แล้วจึ่งจะตายด้วยความสุข และไปเกิดมีความสุขใหม่"

คนที่อยู่นั่น บางคนวิ่งไปหาเสื่อ หาคานหาม ส่วนหญิงคนนั้นเอายาชูกำลังให้กามนิตดื่มสองสามช้อนพอให้ชุ่มชื่น พวกเหล่านั้นกำลังออกความเห็นโต้แย้งกัน ถึงเรื่องว่าจะไปทางไหนดีจึ่งจะใกล้ที่สุด ถ้าไปผิดทาง ช้าเพียงก้าวเดียวจะไม่ทันการ เพราะกามนิตกำลังมีอาการทรุดลงรวดเร็ว

ขณะนั้น ชายคนหนึ่งเอามือชี้ไปทางถนนเล็กร้องว่า "นั่นแน่สาวกของพระพุทธเจ้า ท่านคงจะบอกให้ทราบได้ว่าไปทางไหนจึ่งจะเหมาะ"

อันที่จริงเวลานั้น มีพระภิกษุหลายองค์ห่มคลุมด้วยกาสาวพัสตร์มืออุ้มบาตร พระภิกษุเหล่านี้ล้วนมีอายุอยู่ในวัยหนุ่ม แต่ข้างหน้ามีพระภิกษุแก่อาวุโสสององค์ องค์หนึ่งเส้นผมหงอกแล้ว ท่าทางมีสง่าผ่าเผยบอกว่าทรงความเฉียบขาดสามารถ อีกองค์หนึ่งมีอายุอยู่ในวัยมัชฌิมวัย ท่าทางสงบเสงี่ยม สังเกตดูลักษณะกับเป็นผู้มีอายุอยู่ในวัยต้น พระภิกษุสององค์นี้ ถึงผู้ที่ไม่ชำนาญดูลักษณะ ก็อาจทราบได้ว่า องค์แก่คงอยู่ในวรรณะพราหมณ์ ส่วนองค์หนุ่มอยู่ในวรรณะกษัตริย์

เมื่อหมู่พระภิกษุหยุดลงที่ฝูงชนออกันอยู่ ก็มีผู้แย่งกันอธิบายเรื่องให้ฟังแทบไม่เป็นศัพท์แล้วว่ากำลังจะหามชายอาคันตุกะที่ถูกโคขวิดคนนี้ไปยังป่ามะม่วง เพื่อเฝ้าพระพุทธเจ้าตามความ

ประสงค์ยิ่งใหญ่ของเขา จึ่งอยากจะขอให้ช่วยชี้ทางที่จะไปเฝ้าพระพุทธเจ้าซึ่งใกล้ที่สุด

พระภิกษุองค์ที่สูงอายุตอบว่า "เวลานี้พระศาสดาไม่ได้ประทับอยู่ที่ป่ามะม่วง และพวกอาตมาก็ยังไม่ทราบว่าเสด็จไปประทับอยู่ที่ไหน"

พอกามนิตได้ยินดั่งนี้ ก็ถอนหายใจยาว มีอาการเสียใจว่าหมดหวัง

พระภิกษุองค์ที่มีอายุรองลงมา กล่าวว่า "แต่เห็นจะไม่ประทับอยู่ไกลจากที่นี่นัก เพราะก่อนหน้าที่จะเสด็จมากรุงนี้ รับสั่งให้พวกภิกษุบวชใหม่ล่วงหน้ามาก่อน ส่วนพระองค์ตามหลังมาลำพัง แต่เมื่อวานนี้ บางทีเสด็จมาถึงเป็นเวลาเย็นมาก คงจะประทับพักแรมอยู่ในที่ใดที่หนึ่ง บางทีจะในเขตชายกรุงนี้เอง ที่อาตมาพากันมานี้ ก็เพื่อตามมาเฝ้า"

กามนิตร้องวิงวอนว่า "ขอได้โปรดตามหาด้วยเถิด ท่านเจ้าข้า"

พระภิกษุองค์สูงอายุว่า "ถึงหากจะตามหาจนพบว่าเสด็จประทับอยู่ที่ไหนก็หอบหิ้วคนไข้ไปไม่ได้ เพราะจะกระเทือนทำให้อาการทรุดลงเร็ว เมื่อไปถึงอาจจะสิ้นสติเสียแล้ว คงไม่สามารถฟังพระโอวาทได้ ควรจะช่วยกันรีบหาหมอเสียเดี๋ยวนี้ เพื่อแก้ไขประทังไปพลางก่อนดีกว่า บางทีจะมีทางฟื้นกำลังพอได้ฟังพระโอวาท"

แต่กามนิตเอามือชี้ไปที่เปลหาม พูดขาดระยะเป็นห้วง ๆ ว่า "อย่าช้า-จวนตาย-โปรดนำ-เฝ้าพระองค์-ถูกต้อง-ตายเป็นสุขโปรดเร็ว"

พระภิกษุสูงอายุยกไหล่ (ตามวาสนาที่ตัดไม่ขาด) หันไป

พูดกับเพื่อนภิกษุด้วยกันว่า

"ชายคนนี้ ยึดถือพระพุทธเจ้าเป็นดั่งรูปบูชา นึกว่าเมื่อได้สัมผัสแล้วก็พ้นบาป"

องค์ที่มีอายุรองลงมาพูดว่า "ท่านสารีบุตร ชายผู้นี้เลื่อมใสในพระศาสดาแม้ว่าจะยังขาดความเข้าใจในหลักธรรมอันสูง" แล้วก้มหน้าไปพิจารณากามนิตเพื่อให้ทราบว่าจะมีกำลังอยู่บ้างหรือไม่ พลางพูดว่า "น่าจะลองพยายาม ดูน่าสมเพชอยู่ ถ้าช่วยเหลืออย่างอื่นไม่ได้ พยายามลองสักหน่อยจะเป็นไร"

กามนิตแลดูเป็นที่รู้สึกขอบคุณ ที่ได้ฟังความเห็นนี้

พระสารีบุตรคล้อยตามว่า "ลองดูซี ท่านอานนท์"

ขณะนั้น มีชายคนหนึ่งเดินปราดมาในทางที่กามนิตมาแล้ว ชายนั้นคือช่างหม้อ ทูนหม้อต่าง ๆ มาตะกร้าใหญ่ ๆ ครั้นเห็นเขากำลังยกกามนิตลงในเปลหามอย่างบรรจงแต่ก็ยังทำให้กามนิตเจ็บปวดไม่น้อยก็หยุดชะงักกึกทันที หม้อที่ทูนไว้พลันตกแตกกระจาย จ้องดูด้วยความตกใจ

"ตายจริง! นี่เกิดเหตุอะไรกันหนอ? ชายอาคันตุกะคนนี้ได้ไปอาศัยพักนอนอยู่ที่บ้านเมื่อคืนนี้ พร้อมกับพระภิกษุองค์หนึ่งนุ่งห่มเหมือนท่านภิกษุเหล่านี้"

พระสารีบุตร "พระภิกษุองค์นั้นมีอายุสูง และรูปร่างสูงด้วยหรือเปล่า?"

ชายปั้นหม้อ "อย่างนั้น ท่านผู้เจริญ แลดูเหมือนมีรูปลักษณะไม่ผิดจากท่าน"

พระภิกษุทั้งหลายก็ทราบได้ในขณะนั้น ว่าไม่ต้องไปตามหาพระพุทธเจ้าที่ไหนอีก พระศาสดาคงได้เสด็จแรมอยู่ในบ้านช่างหม้อ เพราะสาวกที่มีรูปลักษณะคล้ายพระพุทธเจ้าก็คือพระสารี

บุตร ซึ่งใคร ๆ ทราบกันอยู่

พระอานนท์มองดูกามนิต ซึ่งในขณะนั้นไม่ได้สติแล้ว และไม่รู้สึกถึงนายช่างปั้นเพราะถูกยกขึ้นเปลหามได้รับความเจ็บปวดอันทุกขเวทนาครอบงำมาก แล้วพูดว่า "หรือบางทีชายผู้นี้จะได้เฝ้าพระศาสดาอยู่แล้วตลอดคืน โดยไม่รู้สึกแม้สักน้อยว่าเป็นพระพุทธเจ้า?"

พระสารีบุตร "ผู้โง่เขลาเบาปัญญาก็เช่นนั้น ควรพาไปได้แล้ว"

พระอานนท์ "ประเดี๋ยวก่อน เวทนากล้าจนสิ้นสติเสียแล้ว"

อันที่จริง ที่กามนิตลืมตาโพลงนั้นแสดงว่าไม่รู้สึกถึงเหตุการณ์ที่เป็นอยู่รอบตัวในเวลานั้น ดวงตาชักมืดลง ๆ คงเห็นแต่ท้องฟ้าขาวในเวลาเช้าเป็นทางอยู่ในระหว่างกำแพง ซึ่งให้กามนิตรู้สึกอยู่บ้าง แต่เข้าใจไปว่าเป็นทางช้างเผือกที่ผ่านในอากาศอันมืดในเวลาเที่ยงคืน ริมฝีปากขมุบขมิบแล้วค่อย ๆ เผยอพูดออกมาว่า "แม่คงคา"

พระอานนท์ "เพ้อแล้ว"

ผู้ยืนอยู่ใกล้หลายคน ได้ยินกามนิตพูดได้ถนัด ตีความหมายของกามนิตว่า "เห็นจะต้องการให้พาไปยังฝั่งแม่คงคา ณ บัดนี้ เพื่อชำระล้างบาปมลทินด้วยน้ำศักดิ์สิทธิ์นั้น แต่แม่คงคาอยู่ไกลมาก ใครจะหามไปถึงได้?"

ทันใดนั้น กามนิตค่อยมีสติขึ้น ดวงตาสดใส มีอาการยิ้มดูประหนึ่งว่าอิ่มใจ พยายามจะลุกขึ้น พระอานนท์เข้าประคอง

"แม่คงคาในสวรรค์!" กามนิตกระซิบเสียงแผ่วแต่แจ่มใส เอามือขวาชี้ไปบนฟ้าเหนือศีรษะ พูดว่า "แม่คงคาในสวรรค์ เราได้ปฏิญญา-แทบกระแสคลื่น-วาสิฏฐี"

กามนิตกล่าวได้เท่านี้ตัวสั่นเทิ้มกระอักโลหิตออกจากปาก สิ้นเสียงสิ้นใจอยู่ในวงแขนพระอานนท์

ล่วงต่อมาไม่ทันถึงครึ่งชั่วโมง พระสารีบุตรและพระอานนท์พร้อมด้วยพระภิกษุทั้งหลาย ก็ไปถึงบ้านช่างหม้อ เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ถวายอภิวาทแล้ว นั่ง ณ ที่ควรมีส่วนสุดข้างหนึ่ง

พระศาสดาตรัสสัมโมทนียกถาทักทายตามอาคันตุกวัตรแล้วตรัสถามว่า "สำแดงสารีบุตร ตัวท่านกับพวกภิกษุใหม่ผู้ถือนิสัยในท่าน เดินทางไกลมาถึงที่นี่เรียบร้อยดีหรือว่าประสบเหตุการณ์อะไรบ้าง? อาหารและเภสัชสำหรับภิกษุที่อาพาธลงกลางทางขาดแคลนบ้างหรืออย่างไร? บรรดาสานุศิษย์มีความสบายและทำความเพียรขยันขันแข็งดีอยู่หรือ?"

"ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์มีความยินดีที่จะกราบทูลได้ว่า ไม่มีความขาดแคลนประการไร และภิกษุใหม่ก็มีความเพียรแข็งแรงดี แต่มีความปรารถนายิ่งอยู่อย่างเดียว คือเพื่อมาเฝ้า ภิกษุหนุ่มเหล่านี้ ได้รู้แจ้งและมั่นในพรหมจรรย์แล้ว ข้าพเจ้าจึ่งได้มาเฝ้ามิได้ชักช้า"

ขณะนั้นภิกษุหนุ่มสามองค์ ลุกขึ้นจากที่นั่ง ประคองอัญชลีถวายอภิวาทพระศาสดา พระองค์ทรงรับอภิวาทนั้นแล้ว มีพระพุทธานุญาตให้นั่งลงตามปกติได้

"ข้าแต่พระศาสดาเจ้า พระองค์ได้เสด็จมาถึงแต่เมื่อวานนี้ ทรงเหน็ดเหนื่อยเมื่อยล้าหรือประสบอุปสรรคสถานไรบ้าง? และได้เสด็จประทับแรมอยู่ในบ้านช่างหม้อนี้หรือพระเจ้าข้า?"

"เออ! ภิกษุทั้งหลาย เราตถาคตมาถึงเป็นเวลาเย็นมืดลงแล้ว ถึงว่าจะรู้สึกเหนื่อยมากก็จริง แต่ไม่ประสบอุปสรรคอย่างไร

ตลอดทางได้พักแรมคืนในนี้ กับชายอาคันตุกะคนหนึ่ง เรียบร้อยดีอยู่"

พระสารีบุตร "ชายอาคันตุกะคนนั้น บัดนี้กระทำกาลกิริยาเสียแล้ว โดยถูกโคขวิดที่กรุงราชคฤห์"

พระอานนท์ "และทั้งเขาไม่นึกเฉลียวด้วย ว่าผู้ที่แรมคืนอยู่กับตนนั้นเป็นใคร ความประสงค์ของผู้นั้นมีอย่างเดียว คือใคร่จะเฝ้าพระองค์"

พระสารีบุตร "แล้วล่วงมาไม่ช้า ขอให้พาไปที่แม่คงคา"

พระอานนท์ค้าน "หามิได้ ท่านสารีบุตร เพราะพอเขาพูดถึงแม่คงคาในสวรรค์ก็มีสีหน้าอาการสดใสขึ้น ดูเหมือนจะระลึกถึงข้อปฏิญญาอะไรอย่างหนึ่ง แล้วก็ออกชื่อผู้หญิงดูเหมือนชื่อวาสิฏฐี แล้วก็สิ้นใจ"

พระสารีบุตร "เมื่อจิตดับไป มีชื่อผู้หญิงติดอยู่ที่ริมฝีปากด้วย ใจคงเศร้าหมอง นี่จะไปเกิดในภพไหนหนอ?"

พระพุทธเจ้า "อาคันตุกะ กามนิตเป็นผู้ที่โง่หลงผิด คล้ายเด็กดื้อ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ชายอาคันตุกะผู้นี้สืบเสาะหาเราเพื่อจะขอเป็นสาวกศึกษาหลักธรรม เราตถาคตเล็งเห็นอุปนิสัยแล้วจึ่งแสดงหลักธรรมพอเป็นปัจจัย ในที่สุดก็สมเหตุ คือเขาแสดงความไม่พอใจดิ้นรนใฝ่มุ่งอยู่ในกามสุขทิพยารมณ์ และเพราะจิตยึดหน่วงเอาตถาคตเป็นอารมณ์คู่กันไปด้วย ณ บัดนี้ไปเกิดอยู่ในสุขาวดีแดนสวรรค์ตะวันตกแล้ว และจะเสวยกามาพจรสุข อยู่ในนั้นนับเวลาได้หลายโกฏิปี"

ได้สังวรรณนาเนื้อความในกามนิตสูตร สำแดงประวัติบนดินอันเป็นบุรพภาค ก็สิ้นสุดลงด้วยประการฉะนี้ สมควรจะดำเนินกระแสความในทุติยภาค พรรณนาสวรรคสมบัติสัมปรายภพ

พอเป็นเครื่องประดับสติปัญญาตามสมควรแก่อุปนิสัย สืบวารอรรถสาธกต่อไป ณ กาลบัดนี้

ภาคสอง

* * * * * * * * *

บนสวรรค์

๒๒
ภูมิสุขาวดี

ขณะเมื่อพระศาสดาเจ้า ตรัสคำเหล่านั้นอยู่กับพระสาวก ณ หอนั่งนายช่างหม้อ จังหวัดราชคฤห์นั้น กามนิตชายอาคันตุกะผู้จาริกแสวงบุญย์ดับจิตแล้วไปตื่นขึ้น ณ สวรรค์สุขาวดี

อันว่าสุคติภูมิที่สำคัญยิ่งนัก คือมหาสระปทุมทิพยสถานเป็นอุบัติภพสำหรับรองรับวิญญาณแห่งบรรดาสาธุชนผู้ประกอบกุศลจรรยา มีใจผ่องแผ้วสุจริต ให้ถือเอาซึ่งปฏิสนธิจิตเป็นอุปปาติกะชาติย์โดยธรรมนิยมแล้ว และเสวยสุขารมณ์เกษมศานต์โสมนัส เป็นศุภผล สนองกัลยาณสมบัติที่ประพฤติไว้ในไตรทวาร

จึ่งกามนิตผู้ตื่นขึ้น ณ สระมโหฬารรุจิยาลัยนี้ บังเกิดมีสรีราพยพห่อหุ้มด้วยรัตตกัมพลวิภูษิต มีเชิงชายระบายวิจิตรรุ่งเรืองระยับตาห้อยย้อยเป็นระย้าระยาบอยู่รอบตัว สีสดชื่นเฉกกลีบบัวบานและอ่อนละมุนเป็นอันดี ส่วนอาการวิธีมีผิดแผกจากครรภไศยกะสัตว์ กล่าวคือกำลังนั่งขัดสมาธิบัลลังก์อยู่บนดอกบัวอันส่งสีรับกับผ้ากัมพลนั้น ชูก้านลอยเด่นเป็นสำคัญกลาง

สระใหญ่กว้างขวาง ก็และดอกบัวอย่างที่กามนิตสถิตนิสีทนาการย่อมมีอยู่ไสวในสระไพศาลเหลือคณนา ทรงสีสัณฐานต่างกันตามเวลาช้าหรือเร็วที่บังเกิดเพราะเป็นผลบุญย์อันประเสริฐแห่งกัลยาณชนขึ้นไปอุบัติคอยท่าเจ้าของเมื่อถึงคราว บ้างแดง บ้างเขียว บ้างขาว ที่เพิ่งผลิ แต่ยังตูมอยู่ก็มากมี ชนิดขยายกลีบเต็มที่แล้วเหมือนอย่างดอกซึ่งกามนิตนั่งอยู่ ก็นับไม่ถ้วน แต่ละดอกล้วนมีสุขุมสรีระทรงพัสตราภรณ์งามอร่ามตา ปรากฏอินทรีย์โผล่ออกมาจากกลีบบัวบาน

ณ พื้นชานตลิ่งอันลาดเอนขึ้นไป เป็นลานหญ้าผืนใหญ่ราบรื่นขจีเขียวระดาดาษด้วยไม้ดอกบ้าง กอบ้างชะลูดเรียวสารพัดพรรณ ชูช่อบุปผชาติเป็นชั้น ๆ สลับสีสดชดช้อยอรชร เสมือนรัตนากรกองแก้วมณี บรรดาสีหลากประหลาดในมนุษย์โลกทั้งใหญ่น้อยและมาลอยขึ้นไปรวมสลอน ณ ลานนั้นแลสล้างแต่หว่าความแข้นแข็งกระด้างแห่งดอกไม้ดุจลักษณะที่มนุษย์รู้อยู่เดิมที่มาเป็นของอ่อนละมุนแม้นสำลีนุ่มนิ่มน่าสัมผัส ส่งกลิ่นอบอวลหวนหอมจัดยิ่งกว่าความหอมแห่งน้ำหอมวิเศษที่บรรจุไว้ในภาชนะแก้วเจียระไน และทรงความหอมตามธรรมชาติดอกไม้อันสดชื่นบริบูรณ์ทุกประการ

ถัดชายตลิ่งปานว่านิรมิตไว้นี้ และมองเลยขึ้นไปก็ทวีความเพลิดเพลินมิรู้เบื่อ มีป่าไม้เป็นขนัดไปทางเหนือสะพรึบพรั่งด้วยพฤกษชาติดาษดา มียอดเยี่ยมฟ้า บ้างใบหนาเป็นพุ่มใหญ่ บ้างสูงเรียวมีใบเขียวอย่างมรกตสดสะอาดเย็นนัยน์ตา บ้างแตกดอกช่อตามสาขา ดูดั่งดวงมณี เชิดเด่นเป็นช่อ ๆ บางทีก็โน้มเข้ารวมกันเป็นกลุ่มใหญ่ แล้วก็แหวกเป็นช่องเป็นแนวทางในกลางวนันดร และเห็นโล่งโปร่งตลอดตอนไปกระทั่งถึงภูเขาอันงาม

ยวนตายวนใจเหลือพรรณนา กอปรด้วยแก้วศิลาอ่อนขาวสะอาด มีพรรณไม้ต้นเตี้ย ๆ ขึ้นเป็นพืดเพียงว่าอากาศเป็นผืนผ้าม่านเนื้อบาง มีบุปผชาติเป็นดอกดวงปกคลุมอยู่ แต่ในที่ตอนหนึ่ง อันเว้นว่างจากสุมทุมพุ่มไม้และหินผาปานว่าจะแหวกทางไว้ให้แก่กันที่ตอนนั้นคือ แม่น้ำมีกระแสไหลเอื่อย ๆ เป็นทางไป คล้ายแสงดาวเดียรดาษในท้องฟ้า ทอดลำลงไปสู่สระมหามณฑล

เบื้องบนแดนอันตระการ เป็นท้องฟ้าโค้งคล้ายครอบไว้ด้วยเพดานสีน้ำเงินซึ่งค่อยจัดเข้าเมื่อถึงตอนขอบฟ้า และภายใต้ฟ้าครอบนี้มีก้อนเมฆสีขาวสะอาดเป็นเงินยวงก้อนน้อย ๆ ห้อยย้อยเป็นกลุ่ม ๆ เกลื่อนคัคนัมพร แต่ละก้อนมีอัปสรทรงโฉมวิลาสสถิตเอนอิงขับสังคีตทิพยดนตรี เสียงไพเราะเสนาะมี่หวานซ่านคะครื้มไปทั่วแดนนั้น

อันบนท้องฟ้า หามีดวงสูรย์ส่องแสงไม่ อันที่จริงก็ไม่จำเป็นต้องมีเพราะที่ก้อนเมฆ ที่เทพอัปสร ที่ภูเขาและดอกไม้ ที่น้ำและดอกบัว ที่พัสตราภรณ์ของผู้อยู่ในแดนนั้น ตลอดจนดวงหน้าเทพบุคคล ล้วนมีรัศมีฉายแสงสว่างรุ่งเรืองยิ่งกว่าแสงสูรย์แต่ว่าไม่บาดตา ทั้งอากาศที่อบอุ่น ก็มีละอองน้ำอันหอมชื่นมาปรุงโปรย โชยให้สดชื่นรื่นเริงสำราญใจ ซึ่งในมนุษยพิภพหาที่เปรียบไม่ได้

เมื่อกามนิตค่อยรู้สึกคุ้นกับอารมณ์ในสุคติภูมิอันสง่างามนี้ สร่างความพิศวงงงงวย มีความรู้สึกเป็นปกติ แล้วมองดูเหล่าผู้อื่นอันมีลักษณะคล้ายกับตนซึ่งนั่งอยู่บนบัลลังก์ในดอกบัวที่ลอยอยู่ ก็สังเกตเห็นว่าผู้ที่มีเครื่องนุ่งห่มแดงเป็นเทพบุตร ส่วนที่นุ่งห่มสีขาวเป็นเทพธิดา พวกที่นุ่งห่มเป็นสีน้ำเงินก็มีบ้างแต่ว่าเป็นชายก็มีหญิงก็มาก ทิพยบุคคลเหล่านี้ล้วนอยู่ในวัยหนุ่มสาวทั้ง

นั้น และดูเป็นผู้มีใจดีทั่วไป

ผู้อยู่ใกล้กามนิตผู้หนึ่งสวมเครื่องสีน้ำเงิน มีกิริยาอาการแสดงว่าน่าจะปราศรัยเป็นมิตรกันได้ กามนิตก็เกิดความกระหายที่จะสนทนาด้วย จึ่งคิดว่า "นี่เราควรจะไต่ถามผู้มีสุขคนนั้นดีหรือไม่หนอ? เพราะอยากจะรู้เหลือเกินว่าเวลานี้เราอยู่ที่ไหน"

ทันใดนั้น กามนิตเกิดความประหลาดใจเป็นที่สุด เพราะมีคำตอบ ซึ่งไม่ปรากฏเสียงหรืออาการเคลื่อนไหวแห่งริมฝีปากของผู้สวมเครื่องสีน้ำเงิน ว่า

"ดูก่อนผู้นฤทุกข์ ท่านนั้นอยู่ในสวรรค์สุขาวดีแดนบรมสุข"

กามนิตเผลอตัวนึกถามต่อไปว่า "ดูก่อนผู้ทรงบริสุทธิ์ยิ่ง เมื่อข้าพเจ้าลืมตาขึ้นก็ได้เห็นท่านทันทีอยู่ในที่นี้แล้ว ท่านลืมตาตื่นในคราวเดียวกับข้าพเจ้า หรือว่าคงอยู่ที่นี่มานานแล้ว?"

"ข้าพเจ้าอยู่ที่นี่มานานจนจำไม่ได้ ถ้าไม่ได้เห็นดอกบัวบานและมีผู้เกิดมาใหม่อยู่เนือง ๆ และถ้าไม่ได้กลิ่นหอมแห่งดอกปาริชาต ข้าพเจ้าก็คงเชื่อว่าได้มาอยู่นับเวลาเป็นอนันตกาลแล้ว"

"กลิ่นหอมอะไรนะ ที่ท่านกล่าว?"

"ท่านจะพบและทราบเองในไม่ช้า ปาริชาต เป็นต้นไม้น่าพิศวงยิ่งใหญ่มีอยู่ในสวรรค์นี้"

เสียงดนตรีทิพย์แห่งนางเทพอัปสร ซึ่งฟังเหมาะเจาะเข้ากับการสนทนาที่ปราศจากปากพูดนี้จริง ๆ เป็นเสียงที่คอยผสานรับให้เข้ากับจังหวะสนทนาทุกประโยค กระทำให้การไต่ถามและตอบมีความหมายเข้าใจลึกซึ้ง อันวาจาสามัญมิสามารถจะทำได้ เป็นเหตุให้กามนิตนึกสาวถึงความหลังได้เงา ๆ แต่ก็ไม่สามารถจะระลึกได้ตลอดอยู่ดี ได้หยุดนึกไปครู่หนึ่งแล้วก็นึกพูดว่า "สิ่งที่น่าพิศวงยิ่งใหญ่คือสิ่งไหน? ข้าพเจ้าคิดว่าบรรดาสิ่งน่าพิศวง

ทั้งหมดซึ่งมีอยู่ที่นี่ อะไรไม่น่าพิศวงที่สุดเท่ากระแสลำธารอันงามที่ไหลลงสู่สระของเรานี้"

เทพบุตรเครื่องน้ำเงิน "คงคาสวรรค์"

กามนิตนึกพูดคล้อยตาม คล้ายความฝันว่า "คงคาสวรรค์" แล้วเหมือนจะนึกถึงความหลังขึ้นได้ แต่แล้วเค้าเงื่อนก็กลับหายไปหมด นึกไม่ออก เสียงดนตรีทำให้ซาบซึ้งคล้าย ๆ จะนึกได้ แต่แล้วก็เลือน ๆ ไป

๒๓

การต้อนรับแห่งชาวสวรรค์

ขณะนั้น กามนิตอ้าปากค้างตกตะลึง ด้วยเห็นกายทิพย์ซึ่งสวมเครื่องขาวอยู่บนดอกบัวไม่สู้ห่างไกลนั้น ดูเหมือนเจริญสูงขึ้นทันที พัสตราภรณ์ซึ่งพับซ้อนกันเป็นกลีบเป็นมุมค่อยเลื่อนลงจากบ่ามากองอยู่จนถึงขอบชายที่เป็นทองส่วนร่างในเวลานั้นไม่กระทบถูกต้องกับกลีบบัวอีกต่อไป ค่อยเลื่อนลอยออกจากสระไปสู่ฝั่ง หายไปในระวางหมู่ไม้

กามนิตนึกว่า "ช่างน่าดูจริงหนอ! ดู ๆ ก็ง่ายไม่เห็นมีอะไรติดขัด แต่ว่าทำเข้าจริงเห็นจะยากไม่ใช่น้อย ไฉนเราจะเรียนรู้วิธีไปอย่างนั้นได้บ้าง?"

เสียงเทวดาเครื่องน้ำเงินที่เคยพูดกัน บอกว่า "เป็นอยู่แล้วนี่ถ้าท่านผู้นฤทุกข์ปรารถนาก็สำเร็จผล"

ทันใดนั้น กามนิตรู้สึกว่าเหมือนมีอะไรยกตัวให้ลอยขึ้นแล้วลิ่วคว้าง ๆ ข้ามสระไปสู่ฝั่ง ในไม่ช้าก็ไปถึงท่ามกลางแดนต้นไม้ กามนิตมองไปดู ไม่ว่านึกอยากเห็นในทางใด ตัวก็ลอยไปทางนั้น จะให้เร็วหรือช้าได้ตามประสงค์ ได้เห็นสระบัวอื่น ๆ

มีความงามสมเสมอกับสระที่ตนได้เห็นมาแล้ว ได้เร่ร่อนไปตามสุมทุมพุ่มไม้ที่น่าเที่ยว มีนกสีต่าง ๆ จับอยู่ตามกิ่ง ส่งเสียงร้องวิเวกหวานประสานกับเสียงกระเส่าเบา ๆ ของยอดไม้เมื่อลมโยก กามนิตลอยเลื่อนไปตามหุบเขาอันเดียรดาษด้วยดอกไม้ มีเนื้อทรายลำพองกระโดดโลดเต้นตามสบาย ไม่ตื่นกลัวกามนิตเลย กามนิตเลื่อนลอยต่อไป ในที่สุดลดตัวลงยังไหล่เขาที่ลาดแต่น้อยๆ ระวางต้นไม้กับพุ่มไม้ซึ่งกำลังมีดอก กามนิตเห็นสระน้ำส่องแสงเลื่อมพรายอยู่รอบดอกบัวขนาดใหญ่ บนดอกบัวมีผู้เสวยสุขสถิตอยู่ก็หลายดอก แต่ที่บานเต็มที่แล้วก็มีมาก ซึ่งมีผู้สถิตประจำอยู่ในที่นั้น

ขณะนั้นเห็นได้แจ้งว่าเป็นความบันเทิงสุขอยู่ทั่วไป พอเวลาสายัณห์ในคิมหฤดูเปลี่ยนเป็นค่ำมืดลงแล้ว เหล่าหิ่งห้อยบินวับ ๆ แวม ๆ อยู่ใต้ต้นไม้ใหญ่ บ้างบินรอบ ๆ ตามพุ่มไม้แลพราวตา ณ บริเวณเหล่านี้ผู้เสวยสุขเตร็ดเตร่แต่ลำพังบ้าง จับคู่หรือรวมกันเป็นหมู่บ้าง ไปตามสุมทุมพุ่มไม้หรือขอบไหล่เขา ในขณะเดียวกันนี้สามารถจะมองดูกิริยาหน้าตาของพวกเหล่านั้นว่ากำลังสนทนาร่าเริงกันโดยมิต้องออกเสียง

กามนิตมีอาการชุ่มชื่นใจ แต่กระดากอายคล้ายความฝันในขณะที่ทอดทัศนาการภาพอันบันเทิงเหล่านี้จนรู้สึกขึ้นเป็นลำดับใคร่จะสนทนาปราศรัยกับผู้เสวยสุขเหล่านี้บ้าง

พอนึกก็ทันทีมีผู้พากันมาปราศรัยทักทายกามนิตด้วยกิริยาอาการอันอ่อนหวาน ในฐานที่เป็นผู้มาใหม่ และเพิ่งตื่นขึ้นจากภวังค์

กามนิตประหลาดใจมาก สอบถามว่าเป็นไฉนในเรื่องที่ตนมานี้ จึงทราบได้ทั่วไปในแดนสุขาวดี

"ก็เพราะ เมื่อดอกบัวดอกใดบาน ดอกบัวอื่น ๆ ที่ในสระแห่งสุขาวดีก็เคลื่อนไหว พวกที่อยู่แล้วทั้งปวงก็รู้สึกกันทั่วว่ามีผู้ตื่นขึ้นมาเสวยสุขอยู่ด้วยผู้หนึ่ง"

"ก็ท่านทราบได้อย่างไร ว่าข้าพเจ้าเพิ่งมาใหม่?"

เหล่าผู้ที่ลอยร่อนอยู่รอบตัวกามนิตก็ยิ้มอย่างน่ารักใคร่ตอบว่า

"เพราะท่านยังไม่ได้เป็นผู้ที่ตื่นแล้วอย่างบริบูรณ์ เหตุด้วยท่านมองดูพวกเรา มีอาการคล้ายผู้เห็นรูปในความฝัน หวั่นเกรงว่าสิ่งที่ได้เห็นจะสูญหายไปในทันทีทันใด แล้วจะกลับเห็นแต่สิ่งอันสถุลสรีระที่เคยเห็นมาแต่ก่อนอีก"

กามนิตสั่นศีรษะ "ข้าพเจ้ายังไม่เข้าใจ รูปในความฝันคืออะไร?"

เทพธิดาเครื่องขาวผู้หนึ่งตอบว่า "เพราะยังไม่ได้ไปที่ต้นปาริชาต"

"เปล่า ยังไม่ได้ไปที่นั่น แต่ก็ได้ยินมาแล้ว เพื่อนในสระที่อยู่ใกล้ข้าพเจ้าเคยบอกถึงว่าปาริชาต นั้นเป็นต้นไม้ประหลาด มีอะไรหรือที่ต้นไม้นั้น?"

พวกเหล่านั้นต่างยิ้มมีอาการเป็นนัย มองดูกันแล้วสั่นศีรษะ

"ข้าพเจ้าอยากไปที่นั่นเสียทันทีจริง ๆ จะไม่มีใครชี้ทางให้ไปบ้างหรือ?"

"เมื่อถึงเวลาแล้ว ท่านก็หาทางไปถูกเอง"

กามนิตเอามือทาบหน้าผาก หวนถึงความหลังและพูดทวนช้า ๆ

"ยังมีสิ่งประหลาดที่ผู้นั้นได้บอกอีกอย่างหนึ่งอยู่แดนนี้ อ้อ! นึกออกแล้วคือคงคาสวรรค์ ซึ่งมีกระแสไหลลงมาเลี้ยงสระของ

เราอยู่ ของท่านก็เช่นเดียวกันมิใช่หรือ?"

เทพธิดาเครื่องขาวชี้ไปที่แม่น้ำน้อยแลเห็นน้ำใสขาวไหลลดเลี้ยวไปตามไหล่เขาแล้วหักวกไปสู่สระ

"ที่นั่นแหละเป็นที่เลี้ยงน้ำในสระ สายน้ำอย่างนี้มีจำนวนนับไม่ถ้วนผ่านระกะไปในแดนเหล่านี้ และที่ท่านเห็นอยู่นี้ก็เป็นกระแสสายหนึ่ง แต่ว่าเป็นสายขนาดใหญ่สักหน่อย ส่วนคงคาสวรรค์สายใหญ่นั้น โอบรอบแดนสุขาวดีทั้งหมด"

"ท่านเคยเห็นเหมือนกันหรือ?"

เทพธิดาเครื่องขาวสั่นศีรษะ

"ถ้าเช่นนั้น ไปดูไม่ได้หรือ?"

"อ๋อ ไปก็ได้ แต่พวกเรายังไม่มีใครไป นอกจากนี้ก็คือจะไปทำไมกัน? เพราะก็คงไม่งดงามยิ่งไปกว่าที่นี่ ผู้ที่เคยไปแล้วก็มีหลายท่าน แต่ไปหนหนึ่งแล้วก็ไม่ติดใจไปอีก"

"เพราะอะไร ?"

เทพธิดาเครื่องขาวชี้ไปทางสระ "ท่านที่ทรงเครื่องแดงนั่นอยู่เกือบทางฝั่งโน้น เคยไปครั้งหนึ่งแต่นานมาแล้ว ลองถามดูหรือว่าได้ไปถึงฝั่งคงคาอีกหรือไม่"

เทพบุตรเครื่องแดงตอบทันทีว่า "ไม่ได้ไปอีกเลย"

"เพราะอะไร?"

"ก็ไปเองเถิด แล้วก็ทราบเอง"

"เราพากันไปหรือ? ข้าพเจ้าจะลองไปกับท่าน"

"ข้าพเจ้าก็อยากไป แต่ไม่ใช่เวลานี้"

ตรงสุมทุมถัดไปมีผู้เสวยสุขเลื่อนลอยมาอีกหมู่หนึ่ง ลอยกันมาเป็นแถวเลี้ยวพุ่มไม้ทีในทุ่ง ผู้อยู่สุดท้ายทรงเครื่องสีน้ำเงินอ่อน ยื่นมือมาจับเทพธิดาเครื่องขาว ส่วนเทพธิดาเครื่องขาว

ยื่นมือมาเชิญให้กามนิตจับมืออีกต่อหนึ่ง

กามนิตยิ้มแสดงความขอบใจ แต่สั่นศีรษะน้อย ๆ ตอบว่า

"ข้าพเจ้ายังต้องการเป็นผู้ดูอยู่ก่อน"

"ก็จริง จะได้พักผ่อนและตื่นให้สนิทเสีย เวลานี้ขอลาไปที" ว่าแล้วเทพธิดาเครื่องขาวก็เลื่อนลอยตามเทวดาเครื่องสีน้ำเงินอ่อน เป็นลำดับรับทอดต่อ ๆ กันไป

ส่วนผู้อื่นที่ไม่ได้เข้ารับทอดด้วยก็แสดงอาการลาอันร่าเริงแล้วเลื่อนลอยไปเพื่อปล่อยให้กามนิตมีความสงบใจแต่ลำพังผู้เดียวไปก่อน

๒๔
ต้นปาริชาต

กามนิตมองตามพวกเหล่านั้น และเลื่อนลอยไปแล้ว ก็ให้พิศวงในสิ่งที่น่าพิศวง

"สิ่งต่าง ๆ ทุกอย่าง ณ ที่นี้ ซึ่งดูรู้สึกแปลกประหลาดมาก เกิดขึ้นได้ด้วยเหตุผลเป็นไฉนหนอ? ถ้าว่าเราเป็นผู้อยู่ในที่นี้ก็เหตุไรสิ่งต่าง ๆ ทุกอย่างจึ่งดูไม่เหมือนธรรมดา? ได้เห็นสิ่งใดขึ้นใหม่ทุกคราวไป ก็ทำให้ประหลาดใจฉงนสนเท่ห์เสมอ เช่นกลิ่นหอมอะไรที่ผ่านมาเดี๋ยวนี้ หอมผิดกว่ากลิ่นดอกไม้อื่น ซึ่งมีอยู่ในที่นี้ กลิ่นหอมยิ่งชวนให้ดูสูดดม แต่ว่าให้ปั่นป่วนใจ กลิ่นนี้มาจากอะไรหนอ? และตัวเราเล่าก็มาจากไหน? รู้สึกว่าเพิ่งมาอยู่เป็นเวลาได้ครู่เดียวเท่านั้น หรือว่ามีชีวิตขึ้น แต่ทว่ามีมาจากไหน? และเพราะอาการอย่างไรจึ่งมาอยู่ที่นี่?"

ขณะกามนิตคิดถึงปัญหาเหล่านี้ร่างกายเลื่อนลอยไปโดยตนเองไม่สังเกตรู้สึก เลื่อนลอยขึ้นจากทุ่ง ลอยสูงขึ้นทุกที แต่ไม่ได้ไปในทางที่ผู้อื่นไป ครั้นลอยขึ้นไปในช่องระวางยอดเขาแห่งหนึ่ง ได้กลิ่นหอมอย่างใหม่และอย่างแรง แต่กามนิตยัง

เลื่อนลอยขึ้นสูงต่อไป ผ่านพ้นภูเขาไป รู้สึกว่าภูมิประเทศทราม ความงามลงไปบ้าง ดอกไม้ที่เดียรดาษก็น้อยลง สุมทุมพุ่มไม้แน่นหนาทึบเข้า หินผาไม่สู้น่าดู ซ้ำสูงเก้งก้างกว่าเก่า มีเนื้อทรายกำลังกินหญ้าเป็นฝูง ๆ แต่ผู้เสวยสุขในที่นี้ มีน้อยจำนวน และมักจะอยู่โดดเดี่ยว

หุบเขาที่กามนิตผ่านไปค่อยแคบเข้า ในที่สุดเป็นซอกผา ถึงตรงนี้กลิ่นหอมยิ่งจัดขึ้นลิ่ว ๆ ลอยต่อมาโดยเร็ว หินผาที่ผ่านมาก็ลุ่นโล่ง และสูงขึ้นทุกทีคล้ายกับเป็นกำแพงกั้นไว้จนมองไม่เห็นช่องทาง

ครั้นแล้วช่องเขาก็เลี้ยวหักมุมสองสามแห่งและในทันใดนั้นก็เป็นช่องว่างขึ้น ดูบริเวณรอบตัว เห็นเป็นหุบเขาลึก มีหินผาสกัดกั้นไว้ด้วยยอดสูงลิบลิ่ว ดูเหมือนจดขอบสวรรค์ กลางหุบเขามีไม้ประหลาดต้นหนึ่ง ลำต้นและกิ่งเรียบรื่นเป็นสีแดงดั่งแก้วประพาฬ ใบแกมเหลืองแก่มีดอกแดงเข้มส่งสีรุ่งโรจน์ราวกับจะลุกไหม้

เหนือยอดชะง่อนผาและยอดต้นไม้นั้นเป็นท้องฟ้าสีน้ำเงินแก่ จะหาเมฆสักก้อนก็ไม่มี เสียงทิพยดนตรีไม่แล่นมาถึงได้พอแต่ว่าในอากาศยังสะเทือนอยู่ ประหนึ่งว่าเป็นกระเส็นกระสายของคลื่นเสียงดนตรีที่เคยได้ยินมานานแล้วแต่ระลึกเสียงได้ราง ๆ

ในหุบเขานั้น มีสีสันก็เพียงสาม คือสีน้ำเงินแก่ของท้องฟ้าสีเขียวของหิน และสีแดงประพาฬของต้นไม้ และมีกลิ่นหอมเป็น กลิ่นเดียว กลิ่นหอมอันน่าพิศวงไม่เหมือนกลิ่นหอมอื่น ๆ เป็น กลิ่นมาจากดอกไม้สีแดงจัด ซึ่งเท่ากับดูดดึงให้กามนิตมา

ในทันใดนั้น ลักษณะประหลาดแห่งกลิ่นหอมก็เริ่มสำแดง

อาการ กล่าวคือขณะกามนิตสูดกลิ่น ซึ่งตลบฟุ้งอยู่ทั่วหุบเขานั้น ความรู้สึกระลึกเรื่องหนหลังได้แล่นพรูเข้าสู่ใจโดยเร็ว ทำลายทะลุฝ้ามืดมัวที่กำบังไว้ ตั้งแต่ตื่นขึ้นในสระจนบัดนี้

กามนิตระลึกถึงความเป็นไปในอดีตได้ตลอด

เห็นหอนั่งในบ้านชายปั้นหม้อ ซึ่งตนเคยนั่งสนทนากับพระภิกษุองค์หนึ่ง เห็นตรอกในกรุงราชคฤห์ ซึ่งตนกำลังวิ่งรีบเร่งไป เห็นโคมาขวิด เห็นภาพของคนที่ตกใจมามุงดูตน รวมทั้งเหล่าพระภิกษุนุ่งห่มสีเหลือง เห็นป่าและถนนหนทางในละแวกบ้านที่ตนผ่านจารึกมา เห็นคฤหาสน์อันโอฬารของตน เห็นภริยาทั้งสอง เห็นเหล่านางคณิกาในกรุงอุชเชนี เห็นพวกโจร เห็นสุมทุมพุ่มไม้พระกฤษณ เห็นลานอโศก และวาสิฏฐี เห็นบ้านบิดา เห็นห้องของลูก

ถัดจากชาติที่ติดต่อมานี้ ระลึกเห็นชาติเหนือ ๆ ขึ้นไปโดยลำดับ ในชาติใกล้ ๆ พอเห็นชัดเจนดี แต่ที่ห่าง ๆ ออกไปเป็นรัว ๆ เลือน ๆ ลงทุกที จนไกลลิบก็เห็นเป็นกลุ่มเดียว ไม่สามารถแบ่งเป็นชาติ ๆ ได้ เปรียบเหมือนต้นไม้สองฟากถนนนอกเมืองที่ใกล้เห็นจะแจ้งทีละต้น ที่ถัดไปก็เห็นจางออกไปจนในที่สุดเห็นเป็นทิวพืดติดกันหมด

ตอนนี้ ความคิดกามนิตก็หมุนวุ่น และในทันใดนั้นรู้สึกตนมาอยู่ในซอกหินอีก มีลักษณะดั่งใบไม้ที่ถูกลมพัดลอยคว้าง ๆ เพราะกลิ่นหอมแห่งดอกปาริชาต ไม่มีใคร ๆ ทนสูดในครั้งแรกได้นาน ความนึกที่จะรักษาตน ในขณะที่รู้สึกวิงเวียนในคราวแรกเป็นเครื่องช่วยให้พ้นจากที่นั้นไป

สักครู่หนึ่ง เมื่อกามนิตเลื่อนลอยเงียบ ๆ มาในหุบเขาที่กว้างใหญ่ ก็รำพึง "บัดนี้เข้าใจแล้ว ว่าทำไมเทพธิดาเครื่องขาว

จึงได้กล่าวเป็นทีว่า เราเห็นจะยังไม่ได้ไปที่ต้นปาริชาต และเวลานั้นจึงยังไม่เข้าใจคำที่เขาพูดถึง 'รูปที่คล้ายความฝัน' แต่บัดนี้รู้แล้ว เพราะเราก็ได้เห็นเป็นเช่นนั้นในชาติก่อนและก็ยังรู้ด้วยว่าเพราะเหตุอะไรเราจึ่งมาอยู่ที่นี่ เราปรารถนาจะไปเฝ้าพระพุทธเจ้าที่สวนมะม่วงจังหวัดราชคฤห์ แต่ความปรารถนานั้นไม่สำเร็จประสงค์ เพราะต้องเสียชีวิตไปในปัจจุบันทันด่วน อาศัยกุศลเจตนาที่มีความปรารถนาดีจึ่งส่งผลขึ้นมาในแดนบรมสุขนี้ เสมอได้เฝ้าอยู่แทบพระบาทมูลพระพุทธเจ้า และเมื่อตายก็ได้ยึดเอาพระคุณไว้แล้ว เหตุฉะนี้ การที่เราจารึกแสวงบุญย์ก็เป็นอันไม่ไร้ผลเลย"

ในไม่ช้า กามนิตกลับมาถึงสระ ลงสู่ดอกบัวแดงอันเป็นที่สถิตของตนเสมือนนกคืนมาสู่รังฉะนั้นแล

๒๕
บัวบาน

ทันใดนั้น กามนิตรู้สึกดูเหมือนว่ามีชีวิตินทรีย์อย่างหนึ่งเคลื่อนไหวอยู่ใต้พื้นสระ มองดูน้ำใสปานแก้วเห็นอะไรเป็นเงา ๆ ขยับเขยื้อน น้ำเดือดพล่านพลุ่งเป็นฟองปุดโต ๆ ปรากฏดอกบัวแดงขนาดใหญ่ พุ่งสูงลอยอยู่เหนือน้ำดั่งว่าปลาผุดแล้วกระโดดขึ้นว่ายลอย อยู่ที่ผิวน้ำเป็นลูกคลื่นขึ้นลงขยายปริมณฑลแผ่ออกกว้างออกไปทุกที แล้วก็สงบ คงเคลื่อนไหวเพียงริ้ว ๆ เป็นแสงแวววาวราวกับน้ำเพชร ฉายเอาเงาแห่งดอกบัว เสื้อผ้าและวงพักตร์ของผู้เสวยสุข ลงไปเป็นรูปจำลองเห็บวาบ ๆ แวม ๆ

ส่วนกามนิตเองก็ให้มีใจตื่นเต้นวับ ๆ วาบ ๆ ราวกับจะได้พบปีติสุขของวิเศษ ได้หันไปถามเทวดาเครื่องน้ำเงินที่อยู่ใกล้ว่า "นี่เกิดอะไรกัน?"

"ลึกลงไปข้างล่าง ในมนุษยโลกอันมืดครึ้มมีมนุษย์ผู้หนึ่งตั้งจิตปรารถนามุ่งมาเกิดในแดนสุขาวดีที่นี่อีก เราควรคอยดูว่าดอกบัวนั้น จะงามดีอยู่จนกระทั่งบานบริบูรณ์หรือไม่ เพราะมีมนุษย์หลายคนที่มุ่งแดนบรมสุขอันบริสุทธิ์นี้แต่มิสามารถจะอยู่

ได้ดั่งปรารถนา ซ้ำตรงกันข้าม เข้าไปติดอยู่ในบ่วงตัณหาความร่านกระหายซึ่งถอนไม่ออก ตกเป็นเหยื่อในกามคุณ มีกิเลสมลทินเครื่องเศร้าหมองในโลกร้อยรัดไว้ เป็นเช่นนี้แล้ว ดอกบัวนั้นย่อมเหี่ยวแห้งไป ในที่สุดก็อันตรธาน ครั้งนี้ตามที่ท่านเห็นอยู่ เป็นวิญญาณผู้ชาย จะถือปฏิสนธิแต่วิญญาณของเพศนี้ มักจะมาปฏิสนธิในทางสวรรค์ได้น้อย เพราะเมื่อมีชีวิตอยู่ในโลก มักประพฤติตนในทางอบายมุขทุจริตล่วงเบญจเวรเป็นอาทิ เหตุผลในข้อนี้ มีอยู่ที่จำนวนผู้ทรงเครื่องขาวและแดง ซึ่งท่านจะสังเกตเห็นได้ว่า แม้มีจำนวนไล่เลี่ยกัน แต่ในหมู่ผู้ทรงเครื่องสีน้ำเงินอ่อนนั้น จำนวนผู้หญิงมากกว่าจำนวนผู้ชายหลายเท่านัก"

กามนิตได้ฟังคำอธิบายอย่างนี้รู้สึกใจสั่นผิดปกติดูประหนึ่งว่าความสุขและความทุกข์เข้ามาระดมกัน ตาเพ่งดูดอกบัวซึ่งยังไม่ได้บาน คล้ายกับจะตีข้อปริศนาอะไรฉะนั้น แล้วถามว่า "เมื่อดอกบัวตูมที่ข้าพเจ้าถือปฏิสนธิ กำลังโผล่ขึ้นมาเหนือน้ำในครั้งแรก ท่านจำได้หรือไม่ว่ามีอาการอย่างไรบ้าง?"

"จำได้ดี เพราะโผล่ขึ้นมาพร้อมกับดอกขาว ซึ่งท่านกำลังเหม่อมองอยู่เดี๋ยวนี้ ข้าพเจ้าได้เฝ้าดูดอกบัวคู่นี้ตลอดมา บางครั้งก็ให้มีใจหวั่น ๆ เพราะเมื่อดอกบัวของท่านโผล่ขึ้นมาเหนือน้ำในไม่ช้ามีอาการเหี่ยวแทบว่าจะกลับจมลงไปอีก แต่ครั้นแล้วก็กลับฟื้นขึ้น คราวนี้สดใสดีกว่าคราวแรก แล้วเจริญขึ้นเป็นลำดับจนบานอย่างงดงาม ส่วนดอกขาวนั้นเจริญช้า ค่อยเจริญทีละน้อยพอจวนจะถึงเวลาบาน ก็เหี่ยวลงคล้ายถูกหนอนบ่อนไส้ แต่แล้วก็กลับฟื้นขึ้นโดยเร็ว และบานงามอย่างที่ท่านเห็นอยู่ต่อหน้าบัดนี้"

กามนิตได้ฟังดั่งนี้ บังเกิดปีติซ่านดูเหมือนว่า แต่เดิมมา

ตนได้อยู่ในที่อันเต็มไปด้วยทุกข์ ครั้นหลุดมาบัดนี้มีความเบิกบาน เฟื่องฟูใจอยู่รอบข้าง เมื่อเพ่งมองดอกบัวขาวซึ่งกำลังขยายกลีบออกทุกที จนกลีบนอกห้อยลงมาเรี่ยน้ำบานแผ่แลดูงดงามอยู่รอบด้าน ขณะนั้นได้เห็นรูปวาสิฏฐีสถิตอยู่กลางดอกบัว ดวงตาลืมโต มีดวงหน้าอันเปล่งปลั่งยิ้มแย้มน่ารัก ชม้ายตามาประสบตากามนิต

ในเวลาเดียวกันนั้น กามนิตและวาสิฏฐีกางมือเข้าหากัน แล้วจูงมือพากันเลื่อนลอยออกจากแดนสระไปสู่ฝั่ง

กามนิตสังเกตเห็นวาสิฏฐีว่ายังระลึกความหลังจำตนไม่ได้ ที่หันมาหาตนก็หันมาทั้งไม่รู้สึกตัว เท่ากับดอกทานตะวันที่หันหาดวงตะวัน ฉะนั้น วาสิฏฐีจะจำได้อย่างไร เพราะผู้ถือปฏิสนธิในแดนนี้ เมื่อมีความรู้สึกในครั้งแรก ที่จะระลึกจำความหลังได้ทันทีนั้นไม่ได้ ถึงแม้จะเห็นหน้ากัน ก็ระลึกได้ราง ๆ จับไม่ได้มั่น เพียงแต่เลือน ๆ แล้วก็หายไป คล้ายกับกามนิตเองได้ยินพูดถึงแม่คงคาสวรรค์ในครั้งแรก

กามนิตชี้ให้วาสิฏฐีดูแม่น้ำที่เห็นสกาววาวและไหลลงสู่สระอย่างเงียบ ๆ

"อันน้ำขาวดั่งเงินยวงของแม่คงคาสวรรค์นี้ ย่อมหล่อเลี้ยงสระต่าง ๆ ซึ่งอยู่ในแดนอันบรมสุขนี้"

"คงคาสวรรค์" วาสิฏฐีออกอุทานดั่งนี้ เป็นทีว่าจะซักถาม แต่แล้วก็เอามือแตะหน้าผากนิ่งอึ้ง

"เราพากันไปที่ต้นปาริชาตเถิด"

"แต่สุมทุมพุ่มไม้ที่ตรงนั้นงดงามมาก เขากำลังมีการเล่นรื่นเริงกันอยู่" วาสิฏฐีชี้ไปเสียอีกทางหนึ่ง

"แล้วค่อยไปที่นั่นทีหลังก็ได้ ในชั้นแรกเราควรจะไปที่ต้น

ปาริชาต เพื่อจะได้สูดกลิ่นหอมอันแปลกประหลาดให้ชุ่มชื่นใจเสียก่อน"

วาสิฏฐียอมไปโดยดี คล้ายกับเด็กที่ผู้ใหญ่ให้สัญญาว่าจะให้ตุ๊กตาอย่างใหม่ ในเมื่อยังไม่ต้องการให้ไปเข้าฝูงเล่น ขณะกลิ่นหอมเลื่อนลอยมา ดวงหน้าวาสิฏฐีอิ่มเอมยิ่งขึ้นทุกที

กำลังพากันมาถึงหัวเลี้ยวซอกเขา วาสิฏฐีถามว่า "นี่ท่านจะพาไปไหน ไม่เคยรู้สึกตื่นเต้นใจเหมือนคราวนี้เลย เมื่อก่อน ๆ นี้ก็เคยตื่นเต้นใจอยู่บ่อย ๆ ได้เห็นท่านยิ้ม ทำให้ระลึกความหลังได้เงา ๆ คล้ายกับเมื่อตื่นขึ้นในทีแรก นี่เห็นจะไปผิดทางเสียแล้วกระมัง เพราะดูเหมือนจะไม่มีทางไปได้ต่อไป"

กามนิตยิ้ม "ไปได้ ไปได้อีกไกล วาสิฏฐียอดที่รัก บางทีความที่พูดเมื่อกี้นี้จะระลึกขึ้นได้กระมังในเวลานี้"

พอพูดขาดคำ ก็มาถึงหุบเขากว้างท่ามกลางหินผา มีต้นปริชาตสีแดงและท้องฟ้าเขียวเป็นสีน้ำเงินแก่ ครั้นแล้วก็ได้กลิ่นหอมตลบอบอวลอยู่รอบตัววาสิฏฐี

วาสิฏฐีเอามือกดทรวงอก คล้ายกับจะผ่อนลมปราณที่หัวใจเต้นแรง ดวงหน้าเปลี่ยนจากปกติอย่างรวดเร็ว กามนิตสังเกตเห็นว่า ถึงคราวที่นางจะระลึกความหลังในชาติก่อน ๆ อยู่แล้ว

ทันใดนั้น นางยกแขนขึ้น แล้วโผตัวลงแนบอุระกามนิต ปากก็พูดว่า"กามนิตยอดที่รัก"

แล้วกามนิตก็ประคองพาวาสิฏฐีกลับไปทางซอกเขาโดยเร็ว

ครั้นมาถึงทุ่งกว้างที่ร่มรื่นมีฝูงเนื้อทรายโลดเต้น แต่จะหามนุษย์สักคนเดียวเพื่อทำลายความวิเวกก็ไม่มี ทั้งสองลอยลงหาที่พักอยู่ใต้ต้นไม้ใหญ่

วาสิฏฐีเริ่มพูดขึ้นก่อนว่า "กามนิตยอดรัก น่าสงสารเธอ

จริง ที่ได้รับความทุกข์มาแล้ว ครั้งที่ได้ทราบว่า ฉันตกไปเป็นภริยาสาตาเคียร เธอจะรู้สึกคิดเห็นเป็นอย่างไรบ้าง?"

กามนิตเล่าให้วาสิฏฐีฟังว่า เรื่องที่นางตกไปเป็นภริยาสาตาเคียรนั้น ไม่ใช่ทราบจากคำบอกเล่า แท้จริงได้ไปเห็นด้วยตาเอง ที่กรุงโกสัมพี ขณะกระบวนแห่ผ่านมา ได้เห็นดวงหน้าวาสิฏฐีมีแต่ทุกข์แสนสาหัส กระทำให้รู้สึกเชื่อแน่ว่า วาสิฏฐีคงยอมตามเพราะถูกผู้ใหญ่บังคับไม่สามารถจะขัดได้

วาสิฏฐีพูดว่า "ถ้าฉันไม่ถูกหลอกโดยได้รับหลักฐานเป็นพยานแน่นแฟ้นบังคับให้ต้องเชื่อว่า เธอได้ถึงแก่ความตายเสียแล้ว ก็เป็นไม่ยอมให้ใครในโลกบังคับได้"

ครั้นแล้ว วาสิฏฐีเริ่มย้อนเล่าเรื่องความหลัง

๒๖
สร้อยแก้วตาเสือ

เมื่อเธอผู้เป็นสหายไปจากโกสัมพีแล้วฉันครองตนอยู่ด้วยความเดือดร้อนลำเค็ญตลอดทั้งคืนวัน อย่างเดียวกับหญิงสาว ๆ ที่ตกอยู่ในคราวไข้หนักแห่งการครุ่นคิดถึงคู่รักจนอัดแน่นในหัวใจซ้ำวิตกทุกข์ร้อนในอันตรายอันจะมีแก่คู่รักต่าง ๆ นานาตั้งร้อยพันอย่าง ฉะนั้น เมื่อเธอจากไปแล้ว ฉันก็รู้ไม่ได้ว่าเธอจะยังมีชีวิตอยู่ร่วมโลกหรืออย่างไร เพราะได้ทราบว่าการที่เดินทางไปเช่นนั้นย่อมมีอันตรายมากอยู่ จนถึงในเวลานี้ ฉันก็ยังไม่กล้าติโทษตนเองว่าที่เธอดื้อดึงไม่ไปพร้อมกับท่านราชทูตอันเป็นการปราศจากภัย เป็นเพราะตัวฉันเองเป็นต้นเหตุหน่วงเหนี่ยวเธอไว้ เพราะถ้าไม่เช่นนั้น ไฉนจะได้ยึดถือเอาซึ่งความจำความระลึกอันหาค่ามิได้ครั้งกระนั้นให้เป็นสมบัติทั้งหมดติดตัวต่อมาได้ถึงปานนี้?

ครั้งกระโน้น เมทินีจะได้โลมเล้าเอาใจให้หายความโศกระทมได้ ก็ชั่วครั้งชั่วคราวเท่านั้น สหายที่ดีที่สุดและซื่อตรงของฉันในเวลานั้น คือต้นอโศก ซึ่งเราทั้งสองเคยยืนอยู่ควงต้นใน

คืนเดือนหงายคืนหนึ่ง เชื่อว่าเธอยอดที่รักคงไม่ลืมถ้อยคำของนางทมยันตีที่ฉันชักเอามากล่าวในครั้งกระนั้น ฉันเงี่ยโสรตรคอยฟังเสียงใบอโศก ที่สั่นไหวนับครั้งไม่ถ้วน พยายามจะดูโชคลางจากใบไม้ที่ร่วงหล่นและจากเงาและแสงสว่างที่เกิดขึ้นในเวลานั้น ถ้าปรากฏเป็นอย่างที่ฉันคิดนึกไว้เองอย่างวิธีหมอดูเถื่อน ก็ทำให้สบายใจไปชั่วแล่นหนึ่ง ครั้นแล้วก็กลับเป็นทุกข์มีความวิตกยิ่งขึ้น คิดเห็นเป็นลางร้ายต่าง ๆ นานาตามแต่จิตที่คิดหวาดไป

ในลักษณะอาการที่เป็นอยู่นี้ นับว่าเกือบจะเป็นประโยชน์ได้ดีอย่างหนึ่งเพราะความรักที่มีอยู่มิได้เด่นอยู่ตามลำพัง ย่อมมีความทุกข์เป็นเพื่อนกระชับอยู่ด้วย ซึ่งหนุนให้มีกำลังวังชาต่อต้านศัตรูอื่นได้เป็นอย่างดี ตลอดจนบิดามารดาญาติพี่น้อง ซึ่งเกือบจะแตกหักกันเสียหลายหน

เรื่องเป็นดั่งนี้ คือสาตาเคียรบุตรประธานมนตรีได้พยายามทอดสนิทในตัวฉันยิ่งขึ้น จนฉันไม่กล้าไปเที่ยวที่อุทยาน เพราะไปคราวใดเป็นต้องพบสาตาเคียรเสือกหน้าเข้ามาทอดสนิทด้วยทุกครั้ง แต่ฉันหันหลังเมินเสีย ไม่รับรู้ด้วยแม้แต่นิดเดียว ซ้ำตั้งข้อรังเกียจให้เห็น แต่สาตาเคียรไม่ถือเป็นอารมณ์ ยังคงด้านหน้าเหมือนเจ้าชู้หน้าด้านอยู่เสมอ ต่อมาไม่ช้าสาตาเคียรเปลี่ยนทางไปเข้าหาบิดาฉัน ในชั้นต้นเลียบเคียงประจบประแจง แล้วค่อยลามเข้าทุกที ถึงที่สุดก็ขอต่อบิดาฉัน บิดาท่านตกลงยินยอม ฉันถึงร้องไห้คิดแค้นเป็นที่สุดเพราะว่าฉันไม่มีความรักสาตาเคียร แต่ท่านก็ไม่ยอมถ่ายเดียว ไม่รู้สึกว่าความเดือดร้อนของฉันนั้นเป็นอย่างไร ได้ปลอบอ้อนวอนฉันก็แล้ว ขู่ก็แล้ว ฉันคงดื้อบึกบึนอยู่ ในที่สุดฉันหมดหนทาง ได้บอกออกไปตรง ๆ ให้ท่านบิดา

มารดาทราบ ว่าฉันมีความรักอยู่กับเธอ ซึ่งท่านก็ทราบเรื่องจากสาตาเคียรมาบ้างและว่าได้ให้สัตย์ปฏิญญากันไว้แล้ว จะไม่ยอมเสียสัตย์ปฏิญญาเป็นอันขาดถ้าจำเป็นหนีไม่พ้น ก็จะทำลายชีวิตตัวเองเสียโดยอดอาหารตาย

บิดามารดาฉัน ถึงจะมีความโกรธเท่าไร ก็รู้อยู่ดีว่า ฉันอำมหิตพอที่จะทำตามที่พูดไว้ เป็นอันเลิกพูดในเรื่องที่คิดไว้ และสาตาเคียรก็ดูเหมือนหมดความเพียร แพ้แต่สงครามแห่งความรัก หันไปหาความมีชัยในสงครามชนิดอื่นที่ถึงกับเลือดตกยางออก

ในระวางคราวเดียวกันนี้ มีข่าวลือมาหลายครั้งหลายหนจนหนาหูว่าองคุลิมาลกับพวกได้ปล้นสะดมฆ่าฟันผู้คน เผาผลาญบ้านช่องรุนแรงยิ่งขึ้นจนไม่มีใครกล้าเดินทางผ่านมากรุงโกสัมพี ข่าวลือที่ได้ยินมานี้ ทำให้ฉันวิตกหวั่นหวาดยิ่งขึ้น เกรงว่าเมื่อเธอมาหาฉัน มาตามทางจะพบโจรใจร้ายเข้าได้บ้าง เรื่องเป็นอยู่อย่างนี้ พอได้ข่าวปัจจุบันทันด่วนว่าสาตาเคียรได้รับตำแหน่งเป็นหัวหน้าคุมกองทหารไปปราบโจร ให้จับองคุลิมาลและหัวหน้ารอง ๆ ลงมาให้ได้ ตามที่ได้ฟังคำบอกเล่า ว่าสาตาเคียรปฏิญญาไว้ว่าถ้าไม่สำเร็จผลไม่มีชัยกลับมา ก็จะยอมตายไม่ขอกลับ

ความจริงฉันเกลียดชังบุตรมนตรี แต่ในคราวนี้อดภาวนาไม่ได้ ที่ขอให้ไปมีชัยชนะกลับมา ประมาณเวลาล่วงมาได้ราวหนึ่งสัปดาหะ ฉันกำลังอยู่ในสวนกับเมทินี พอได้ยินเสียงอื้อฉาวมาจากถนน เมทินีวิ่งออกไปดู สักครู่ได้ความกลับเข้ามาบอกว่าสาตาเคียรมีชัยกลับมา จับตัวองคุลิมาลและพวกได้หลายคนนอกนั้นฆ่าตายหมด เมทินีชวนฉันออกไปดูพร้อมกับ

เขาและโสมทัตต์ไปดูทหารที่มีชัยคุมโจรมาตามถนน แต่ฉันไม่ต้องการตากหน้าไปให้สาตาเคียรเห็นจึงไม่ออกไป แต่รู้สึกดีใจอยู่อย่างหนึ่งว่าหนทางที่คู่รักของฉันจะผ่านมาบัดนี้ราบคาบ ไม่มีภัยอันตรายแล้วทั้งนี้ก็เพราะความเข้าใจของมนุษย์ผู้เป็นปุถุชนบางทีก็อาจเป็นอื่นไปจากที่คิดเห็นไว้ได้ เช่นคราวนี้ ฉันนึกว่าจะเป็นเหตุการณ์อันมงคลสำหรับเรา แต่กลับเป็นตรงกันข้าม

รุ่งเช้า บิดาเข้ามาในห้อง ยื่นสร้อยแก้วรูปตาเสือให้ดูแล้วถามว่าจำได้บ้างหรือไม่

ฉันใจหวิวแทบจะซวนล้มแต่แข็งใจทรงกายไว้ได้ตอบว่าสร้อยเส้นนี้คล้ายกับที่เธอคล้องคอ

บิดาฉันตอบว่า "ไม่ใช่คล้ายเท่านั้นเป็นสร้อยเส้นเดียวกันเมื่อองคุลิมาลถูกจับตัวมาเห็นคล้องสร้อยเส้นนี้ ซึ่งสาตาเคียรจำได้ทันที ตามที่สาตาเคียรเล่าให้ฟังว่า ได้เคยปล้ำแย่งลูกคลีกับกามนิตในอุทยาน และยังได้กระชากสร้อยนี้จากคอกามนิตขาดตกมาอยู่ในมือ จึงจำได้แม่นว่าเป็นเส้นเดียวกัน สาตาเคียรซักถามองคุลิมาลถ้วนถี่จึงได้ความว่า เมื่อสองปีล่วงมานี้ กองเกวียนกามนิตผ่านไปทางแดนเวทิส จะกลับไปกรุงอุชเชนี ถูกพวกองคุลิมาลปล้นและจับตัวกับคนใช้คนหนึ่งไป กามนิตได้ส่งให้คนใช้ไปนำเงินค่าไถ่ แต่จะด้วยเหตุอย่างไรไม่ทราบ ไม่ได้เงินค่าไถ่มา องคุลิมาลจึงต้องฆ่ากามนิตเสียไม่ให้ผิดธรรมเนียมโจร

พอได้ยินเรื่องน่าตกใจดั่งนี้ ฉันแทบสิ้นสติ แต่ยังไม่หมดหวังทีเดียว คงดื้อตอบคัดค้านว่า "สาตาเคียรเป็นคนเจ้าเล่ห์เฉโก มันต้องการลูกไปเป็นภริยา ถ้าหากมันจำสร้อยเส้นนั้นได้จะไปทำปลอมมาสักเส้นหนึ่งก็ได้ ลูกเข้าใจว่ามันคงปลอมมา

นานแล้ว ตั้งแต่ได้ยินข่าวเรื่องความดุร้ายแห่งองคุลิมาล ถึงว่าจะจับองคุลิมาลไม่ได้ มันก็คงบอกว่าได้มาจากโจรคนหนึ่งก็ได้ที่จับตัวมาได้ และโจรนั้นอวดอ้างว่าเป็นผู้ฆ่ากามนิตก็ได้"

บิดาฉันสั่นศีรษะตอบว่า "เห็นจะเป็นไปไม่ได้ดอกลูกเอ๋ย! สำหรับตัวลูกอาจไม่ทราบได้ว่าเป็นจริงหรือไม่แต่สำหรับพ่อซึ่งเคยเป็นช่างทองที่ชำนาญย่อมมีความรู้ดีว่าจริงหรือปลอม ถ้าเจ้าพิจารณาดูตรงที่เชื่อมแก้วไว้ จะเห็นว่าเนื้อทองเป็นสีแดงมากกว่าสีทองของเมืองเรา เพราะช่างทองเมืองเราประสมเงินมากส่วนกว่าทองแดง ทั้งฝีมือช่างก็หยาบกว่า แสดงว่าเป็นฝีมือช่างชนิดที่เป็นเมืองอยู่ใกล้เขา"

คำชี้แจงของท่าน ซึ่งคนอื่นย่อมเชื่อเห็นจริงได้สนิท แต่สำหรับตัวฉันเห็นเป็นกลอุบายไปหมด ไม่ยอมเชื่อจนบิดามารดาและญาติใกล้ชิด แต่อย่างไรก็ดี ฉันพูดตัดบทเสียทีเดียวว่า ทำอย่างไรเป็นไม่ยอมเชื่อความที่เธอได้ตายไปแล้ว เพราะด้วยสร้อยเส้นนี้เป็นพยาน

บิดาโกรธกลับออกไปเป็นอันว่าฉันได้อยู่แต่ลำพังจะได้คิดถึงได้โศกเศร้าคนเดียวให้สมใจรัก

๒๗
สัจกิริยา

ในเวลาตอนหัวค่ำ ฉันมักไปอยู่บนลานอโศกเสมอตามลำพัง หรือบางทีกับเมทินี ในเย็นวันที่เล่ามานี้ฉันไปอยู่บนลานอโศกแต่คนเดียว เมื่อจิตใจไม่เป็นปกติเช่นนั้น อยู่ตามลำพังเป็นการดีกว่าอะไรหมด พระจันทร์กำลังเต็มดวงฉายแสงลงมาสว่างเหมือนกับคืนครั้งกระโน้นที่ไม่ลืมเลย และขณะยืนอยู่ใต้ต้นอโศกซึ่งมีช่อดอกออกเต็ม ฉันคิดหาทางเสี่ยงทายพอให้คลายความทุกข์ที่วิตกอยู่วาบ ๆ ใจ ยืนอยู่สักครู่ก็นึกอธิษฐานว่า ถ้าระวางตัวฉันที่ยืนอยู่นี้กับต้นอโศก มีดอกอโศกสีเหลืองแดงอย่างหญ้าฝรั่น ร่วงลงมาภายในเวลาที่นับยังไม่ถึงร้อยแล้ว เป็นอันว่ากามนิตคู่รักยังคงมีชีวิตอยู่

เมื่อฉันนับได้ห้าสิบ ดอกอโศกร่วงลงมาหนึ่งดอกแต่เป็นสีเหลือง ครั้นนับไปถึงแปดสิบฉันก็ค่อยนับให้ช้าลงทุกที ยังไม่ทันถึงร้อย เสียงประตูที่อยู่ตรงมุมดัง เหลียวไปดูทางบันไดที่สำหรับคนสวนและคนงานขึ้นมา เห็นบิดาฉันมีสาตาเคียรตามมาข้างหลัง ถัดไปมีทหารหลายคนมีอาวุธครบ แล้วถึงชายคน

หนึ่ง รูปร่างสูงใหญ่กว่าคนเหล่านั้นมาก ต่อไปก็มีพวกทหารกำกับมาข้างหลังด้วย ทหารสองคนหยุดเฝ้าอยู่ที่ประตู นอกนั้นเดินเข้ามาที่ฉันยืนอยู่ ฉันสังเกตดูในที่มืด ดูเหมือนคนที่รูปร่างสูงใหญ่นั้นเดินไม่ค่อยสะดวก เวลาก้าวย่างก็มีเสียงฉิ่งฉ่าง

ขณะนั้น ดอกอโศกสีเหลืองแดงก็ร่วงลงมาตกอยู่ที่เท้าของฉันทันที ซึ่งในเวลานั้นกำลังตกตะลึงลืมนับเสียแล้ว เพราะเหตุนี้จึ่งไม่แน่ใจว่าเมื่อเวลาร่วงลงมา จะถึงเวลาที่นับครบร้อยหรือยังก็ไม่ทราบ

พวกที่มาเวลานั้น พอออกพ้นเงาผนังมาถึงตอนที่แสงเดือนฉายสว่าง ฉันก็ตกใจเยือกเพราะเห็นคนรูปร่างใหญ่โต ถูกจำโซ่ตรวนทั้งเท้าและมือ มีโซ่ล่ามไปติดอยู่กับพวงคอเป็นสองเส้น แล้วมีโซ่ล่ามออกจากพวงคออีกสองเส้นสำหรับทหารสองคนถือกุมไว้ ที่คอมีพวงดอกยี่โถ[๑] สีแดงคล้องห้อยลงมาถึงอกที่มีขนรุงรัง บนศีรษะโรยอิฐผงสีเหลืองแดง ลักษณะดังนี้เป็นนักโทษประเภทที่จะถูกพาตัวไปประหารชีวิต ส่วนผมนั้นยุ่งเหยิงหรุบลงมาปิดหน้าประจบกันกับหนวดเครา มองเห็นแต่ลูกตาทำให้ดุร้ายน่ากลัวยิ่งขึ้น ดวงตามีแสงวาว มองดูฉันแวบเดียวแล้วก็เหลือบไปมองทางโน้นทางนี้ ไม่ผิดอะไรกับสัตว์ดุร้าย

ผู้ที่ยืนดูต่อหน้าฉันนี้เป็นใคร เป็นอันไม่ต้องถามถึง แม้พวกดอกยี่โถแดงจะปกคลุมพวงมาลานิ้วคนอันเป็นเครื่องหมายแห่งชื่อเขาก็ย่อมจะเดาถูกว่าเป็นใคร[๒]

สาตาเคียรพูดก่อนว่า "นี่แน่องคุลิมาล จงเล่าซ้ำให้ฟังอีกครั้ง เรื่องที่เอ็งได้สารภาพไว้ในคราวที่ถูกทรมานซักปากคำ ถึง

---

๑ ดูภาคผนวก

๒ องคุลิมาล แปลว่ามีนิ้วมือเป็นพวงมาลัย

ที่เอ็งฆ่าพ่อค่าหนุ่มคนหนึ่งชื่อกามนิต ชาวกรุงอุชเชนี"

เสียงตอบดังโฮกฮากว่า "กามนิตไม่ได้ถูกฆ่าเป็นแต่ถูกจับตัวไปแล้วเราจัดการตามวิธีของพวกเรา"

ต่อไปนี้ก็เล่าเรื่องย่อ ๆ ให้ฟัง เหมือนที่บิดาฉันเล่าให้ฟังครั้งหนึ่งแล้ว

ระวางนั้น ฉันยืนพิงต้นอโศก เอามือทั้งสองเหนี่ยวกิ่งพยุงตัว จับยึดเสียแน่นจนเล็บจิกเข้าไปในกิ่งเพื่อไม่ให้ล้ม เมื่อองคุลิมาลเล่าจบลง รู้สึกว่าสิ่งต่าง ๆ หมุนไปหมด ถึงกระนั้นก็ยังมีมานะไม่ยอมแพ้

ฉันพูดว่า "เอ็งเป็นโจรและเป็นผู้ร้ายชั่วชาติใครจะเชื่อในคำพูดของเอ็ง? ทำไมเอ็งจะพูดตามที่ถูกบังคับให้พูดไม่ได้หรือ?"

ในทันทีกันนั้น รู้สึกคล้ายจะมีอะไรสังหรณ์ เห็นมีความหวังขึ้นบ้างราง ๆ จึ่งพูดว่า "ดูแต่ดวงตาของเอ็งสิ ดวงตาที่ใครเห็นก็ตกใจกลัว แต่เอ็งไม่กล้ามองตรงมาดูข้า ซึ่งเป็นแต่ผู้หญิงอ่อนแอเท่านั้น ทั้งนี้ก็เป็นพิรุธส่อให้เห็นว่าเอ็งเป็นชาติขี้ขลาด ถูกบังคับไม่ให้พูดความจริง"

องคุลิมาลมิได้เงยหน้าขึ้นดู คงก้มอยู่ แต่หัวเราะหึ ๆ ตอบเสียงดังคล้ายเสียงคำรามของสัตว์ที่ถูกล่ามโซ่ว่า "ประโยชน์อะไรที่จะต้องจ้องดูเจ้า? นั่นเป็นหน้าที่ของชายหนุ่มพวกเจ้าชู้ ไม่ใช่คนอย่างเรา ดวงตาของโจรใจทมิฬเจ้าก็ไม่มีความเชื่อ วาจาที่พูดก็ไม่เชื่อ เช่นนั้น ถ้าจะให้ปฏิญญาก็เห็นจะไม่เชื่ออีกสิ?"

พูดแล้วเดินเข้ามาสองสามก้าว กล่าวต่อไปว่า "ถ้าอย่างนั้นแม่สาวน้อยจงพูดพิธีสัจกิริยา ซึ่งจะทำในขณะนี้"

ขณะนั้น ฉันได้เห็นดวงตาขุ่นเขียวอีกครั้งหนึ่ง เหลือบแลขึ้นไปจับอยู่ที่ดวงจันทร์ เห็นใบหน้าซึ่งผมและหนวดเครา

รุงรังบังคลุมหมด นอกจากดวงตาขาววาว หายใจเฮือก ๆ จน ดอกไม้ที่คล้องอยู่เต้นขึ้นเต้นลง แล้วองคุลิมาลก็กล่าวคำปฏิญญา ตามลัทธิที่เรียกว่าสัจกิริยา มีเสียงดังกระหึ่มคล้ายเสียงฟ้าลั่นไปตามเมฆว่า

"ข้าแต่พระแม่เจ้าผู้บำราบเสือให้เชื่อง เทวีแห่งราตรีมีงูเป็นมงกุฎ ผู้เต้นรำในท่ามกลางเดือนหงายบนชะง่อนผา มีมาลาร้อยด้วยกะโหลกคนแกว่งไปมา แยกเขี้ยวเคี้ยวฟัน ข้าแต่พระแม่เจ้ากาลี ผู้เป็นนายิกาของมหาโจร พระองค์ผู้ทรงนำข้าพเจ้าฝ่าอันตรายมาแล้วนับตั้งพันครั้ง ขอได้ทรงสดับคำข้าพเจ้า อันว่าข้าพเจ้ามิได้งดเว้นจากการพลีบูชาพระองค์ มิได้ประพฤติตนผิดแผกไปจากกฎซึ่งพระองค์ได้ทรงกำหนดไว้ ดังนี้ เป็นความจริงปานใด ข้าพเจ้าก็ได้จัดการแก่กามนิตตามกฎของเราที่ได้กำหนดไว้ คือกฎของผู้ส่ง ถ้าค่าไถ่ไม่มาตามกำหนดเวลา ก็ต้องจัดการกับนักโทษ คือตัดตีนสินมือผ่าแล่งนักโทษนั้น แล้วทิ้งไว้ในย่านหนทางเดิน ความข้อนี้ก็ย่อมเป็นความจริงปานนั้น ด้วยอำนาจความจริงที่สุดนี้ ขอให้พระองค์ซึ่งเสด็จมาอยู่ใกล้ข้าพเจ้าขณะที่ได้รับความเดือดร้อนสาหัสอยู่ จงได้กระชากโซ่ตรวนที่ร้อยรัดข้าพเจ้าบันดาลให้ข้าพเจ้าหลุดพ้นจากเครื่องพันธนาการของศัตรู โดยประจักษ์เทอญ"

องคุลิมาลทำสัจจาธิษฐานดั่งนี้แล้ว ก็ดิ้นสะบัดตัวกระชากโซ่ตรวนให้ขาดออกเต็มกำลังแรง จนทหารสองคนที่คุมตัวล้มกระแทกลงบนพื้น ทหารอีกคนหนึ่งถูกองคุลิมาลเอาโซ่ที่ล่ามข้อมือฟาดลงไปสลบ และก่อนที่คนอื่นจะทันรู้สึกตัว องคุลิมาลก็กระโดดข้ามกำแพงไป มีสาตาเคียรร้องเอ็ดอึงไล่ตามไปด้วย

ประพฤติเหตุที่ฉันได้เห็น และรู้เรื่ององคุลิมาลครั้งหลัง

ที่สุดเพียงเท่านี้

ภายหลังจึ่งได้ทราบว่า องคุลิมาลกระโดดลงไปขาหัก ถูกจับตัวได้แล้วไปตายที่ในคุกเพราะต้องทรมาน เจ้าหน้าที่ตัดเอาศีรษะไปเสียบประจานไว้ ที่ประตูเมืองด้านตะวันออกซึ่งเมทินีและโสมทัตต์ได้ไปเห็นมา

เมื่อเห็นองคุลิมาลกระทำสัจกิริยาสำเร็จจริงชัดเจนแล้ว ความสงสัยและความหวังที่ยังมีเหลืออยู่ก็เป็นอันหมดไป เลยทอดอาลัยไม่ยินดีความบันเทิงสุขในโลกอีกต่อไปแล้ว หวังจะพบกันอีกก็แต่ในแดนสวรรค์สุขาวดี ตัวเธอล่วงหน้าไปอยู่แล้ว และส่วนตัวฉันก็ปรารถนาจะตามไปด้วยในไม่ช้า ณ ที่นั้นความสุขของเราก็จะผลิผลบริบูรณ์ เรื่องอื่นเป็นอันเลิกพูดกัน

ต่อจากนั้น สาตาเคียรเพียรมาขอตัวฉันเรื่อยไป มาทีไรมารดาฉันก็เอาแต่ร้องไห้ร้องห่ม ว่าท่านเห็นจะต้องตายลงเพราะตรอมใจ มีลูกเต้ากับเขาทั้งทีก็ไม่ได้ปลูกฝังมีเหย้าเรือน ทำให้เป็นที่อับอายขายหน้าเพื่อนบ้าน ท่านรำพันต่าง ๆ นานา หนักเข้าใจฉันอ่อนลงทุกที เกิดความคิดเห็นว่า สาตาเคียรมีคุณอยู่ที่ได้แก้แค้นแทนเธอ ทั้งเห็นว่ามีความรักใคร่จริง ๆ จนล่วงต่อมาอีกหนึ่งปี จึ่งได้ยอมเป็นภริยาสาตาเคียร

๒๘

บนฝั่งคงคาสวรรค์

เมื่อกามนิตรู้สึกเห็นว่า แม้แต่ในสถานอันเป็นบรมสุขนี้ ยังมีเหตุกระทำให้คู่รักของตนรับความเศร้าระทมใจ เมื่อมาระลึกถึงความหลังจึ่งจูงมือคู่รักออกเสียจากที่นั้น เลื่อนลอยไปสู่เขาอันงาม ซึ่งตนเคยนอนพักเล่นที่ลาดไหล่ และมองดูผู้อื่นร่าเริงเล่นรำกัน

ถึงที่นั่นแล้ว ทั้งสองก็หาที่พัก เห็นตามสุมทุมและสนามหญ้า มีผู้อื่น ๆ เลื่อนลอยไปมาอยู่แล้วนับจำนวนไม่ถ้วน ทรงพัสตราภรณ์บ้างแดง บ้างเขียว ขาว พวกเหล่านั้นเป็นหมู่ ๆ เข้ามาทักทายปราศรัยผู้อุบัติใหม่ทั้งสองซึ่งดั่งเพิ่งตื่นขึ้น ผู้อุบัติใหม่ทั้งสองที่เข้าร่วมเล่นรำปนไปกับพวกเหล่านั้น

เลื่อนลอยเยื้องไปกรายมาเป็นเวลานาน เฉียดสุมทุมแล้วร่อนเวียนรอบเขา ผ่านทุ่งตัดละเมาะ ข้ามสระบัว สุดแล้วแต่ว่าหัวหน้าแถวจะนำไปทางไหน ทันใดนั้น กามนิตไปพบเทพธิดาพัสตราภรณ์ขาว ที่เคยรู้จักกันมาแต่ครั้งแรกและเคยชวนกามนิตไปที่แม่คงคา เมื่อได้จับมือเล่นรำกันแล้ว เทพธิดาพัสตราภรณ์ขาวผู้นั้นก็ถามกามนิตมีอาการยิ้ม ๆ ว่า

"นี่ท่านไปที่ฝั่งคงคาแล้วหรือยัง? อ้อ! มีเพื่อนแล้ว"

กามนิตตอบว่า "ยังไม่ได้ไป"

วาสิฏฐี "อะไรกัน!"

กามนิตเล่าเรื่อง

วาสิฏฐี "อย่างนั้นก็ไปสักทีจะดี เมื่อครั้งยังอยู่ในมนุษยโลกอันเต็มไปด้วยทุกข์ทรมาน ฉันได้เคยแหงนดูคงคาสวรรค์นี้อยู่บ่อย ๆ และยังนึกถึงแดนอันเป็นบรมสุขที่แม่คงคาไหลผ่านไปว่าทำไฉนเราจะได้ขึ้นไปอยู่ด้วยกันบนนั้นสักวันหนึ่ง เวลานี้ฉันรู้สึกมีอะไรบังคับหัวใจอยากไปที่นั่น ไปเลื่อนลอยอยู่กับเธอที่ฝั่งนั้น"

ทั้งสองออกจากกลุ่มผู้เล่นรำ เลื่อนลอยไปทางห่างไกลจากสระที่ตนอยู่มาได้สักครู่ก็ไม่เห็นสระบัวหรือดอกบัว ซึ่งมีผู้เกิดอยู่ในนั้นอีกต่อไป ยิ่งมาไกลดอกไม้ต่าง ๆ ที่เคยผ่านมาเนืองแน่นค่อยเบาบางลงไป ผู้เสวยบรมสุขที่ได้พบก็มีน้อยลง คงเห็นแต่ฝูงเนื้อทรายพลุกพล่านอยู่ในทุ่ง ตามสระมีหงส์ลงว่ายเล่นลอยล่อง เห็นน้ำแหวกเป็นทางมีแสงประกาย ส่วนภูเขาก็สูงตระหง่านขึ้นทุกที และมีหินล้วน ครั้นแล้วก็ถึงที่เวิ้งว้างไม่มีเขาเลยทีเดียว

กามนิตกับวาสิฏฐีลอยมาถึงที่ราบแห่งหนึ่งดูราวกับทะเลมีแต่หญ้าหนามต่ำเตี้ยเป็นพง ถัดไปทางหน้าเป็นป่าตาล และดูเป็นรูปโค้งอยู่เกะกะ เห็นเป็นพืดไป ลอยมาถึงป่านั้น รู้สึกว่ามีเงาบังมืดครึ้มขึ้นทุกที ลำต้นตาลมีแสงคล้ายโลหะ บนยอดมีเสียงคล้ายโลหะกระทบกัน มองไปข้างหน้าเห็นแสงสว่างฉูดขึ้นเป็นลำ ๆ พุ่งปลายแหลมเต้นส่ายอยู่ปลาบแปลบจนเคืองนัยน์ตาต้องเอามือปิด คล้าย ๆ กับว่าที่ในป่านั้น มีเสาเงินมหึมาถูกแสงสูรย์ในตอนเช้าแผดมากระทบแล้วกระท้อนแสงแทงตาแปลบ ๆ

ภายหลังเมื่อทั้งสองแข็งใจเปิดหน้าก็เห็นตนกำลังเลื่อนลอยออกจากเขตป่าตาลมาแล้ว เห็นคงคาสวรรค์อยู่ข้างหน้า มีกระแสน้ำแผ่ไปดั่งเงินยวงจนจดขอบฟ้า ริมฝั่งมีระลอกน้อย ๆ เป็นประกายราวกับดาวร่วงลอยมาติดบนหาดทรายฉายแสงพร่างพราวเป็นประพาฬ ส่วนท้องฟ้านั้นเล่า ตามปกติควรจะแจ่มใสขึ้นเมื่อจวนจะถึงขอบฟ้า แต่ในที่นี้ตรงกันข้าม ในขั้นต้นมีสีครามอ่อนแล้วเข้มเข้าทุกที จนในที่สุดถึงตอนขอบฟ้าเลยทึบเป็นสีดำสนิทจดสายน้ำ ซึ่งมีแสงขาวเห็นเป็นแนวชัด

กลิ่นหอมแห่งดอกฟ้า ในที่นี้ไม่มีเลย ไม่เหมือนกับในหุบเขาซึ่งมีต้นปาริชาต อันมีความหอมอบอวลอยู่ทั่วไป แต่ว่าในที่นี้มีแม่น้ำแห่งสกลจักรวาลซึ่งประกอบด้วยอากาศเย็นสดชื่นกลืนเอากลิ่นหอมไปเสียสิ้น คงเหลือแต่ความบริสุทธิ์อันแท้อยู่เท่านั้น วาสิฏฐีพยายามตั้งหน้าสูดอากาศอันสดชื่นนี้เสียจริง ๆ ส่วนกามนิตรู้สึกว่าหายใจแทบไม่ทัน

อีกอย่างหนึ่ง ในสถานที่นี้ เสียงดนตรีชาวสวรรค์มิได้ยินแม้แต่น้อย มีแต่เสียงกระแสน้ำที่ทดถั่งหลั่งไหลดังราวกับฟ้ากระหึ่ม

วาสิฏฐียกมือขึ้น และกระซิบว่า "ฟังซิ"

กามนิต"แปลกจริง ครั้งหนึ่งเมื่อฉันเที่ยวจารึกไป ได้พบที่พักเป็นกระท่อมน้อยอยู่ปากช่องหุบเขา ถัดกระท่อมเข้าไปหน่อยมีลำธารน้อยน่ารักอยู่สายหนึ่ง นำใสไหลริน ๆ ฉันลงไปล้างเท้าถึงเวลากลางคืน ฝนตกห่าใหญ่ ฉันนอนลืมตาอยู่ในกระท่อมได้ยินเสียงน้ำในลำธาร ซึ่งเมื่อตอนเย็นยังไหลริน ๆ กลายเป็นเสียงไหลพลุ่งพล่านโครมครามหนักขึ้นทุกที และในคราวเดียวกันนี้ ได้ยินเสียงอะไรกระแทกดังราวฟ้าผ่า ไม่ทราบว่าเป็นเสียง

อะไร รุ่งเช้าได้เห็นลำธารน้อยนั้น กลายเป็นโกรกธารที่เดือดพล่าน น้ำไหลดันกันมาราวกับเทตรงลงมาจากฟ้า กระทบถูกแก่งผาแตกกระจายเป็นฟองขาว มีกำลังแรงดันก้อนหินมหึมากลิ้งกระทบกัน นี่เองคือเสียงที่ดังเป็นฟ้าผ่า เมื่อได้มาเห็นที่นี่อันมีเสียงดังเช่นเดียวกัน ทำให้ระลึกถึงที่ได้เห็นในคราวนั้นได้ทันที ดั่งนี้จะว่ากระไร?"

วาสิฏฐี "เป็นเพราะมีเสียงอย่างเดียวกัน แต่ว่าเสียงที่ได้ยินครั้งโน้นเป็นเสียงหินกระทบกัน ส่วนเสียงที่ได้ยินในแม่คงคาบนสวรรค์นี้ เป็นเสียงจักรวาลต่าง ๆ ที่หมุนลอยไปแล้วกระทบกัน จึ่งดังเป็นฟ้าผ่า"

กามนิตแสดงกิริยาตกใจ "จักรวาลหรือ?"

วาสิฏฐียิ้ม ทันทีตัวเลื่อนลอยไป กามนิตตกใจคว้าวาสิฏฐีไว้แล้วพูดว่า

"วาสิฏฐีระวังให้ดี ขืนเลื่อนลอยไป จะตกไปอยู่ในอำนาจอะไรก็ไม่รู้ได้ ออกวิตกอกสั่นอยู่แล้วละ ไม่อยากจะให้พลัดกันไป"

วาสิฏฐี "ก็อย่างนั้น เธอจะตามฉันมาไม่ได้หรือ?"

กามนิต "ขอยอมตามไปจริง ๆ แต่จะรู้ได้อย่างไร ว่าไม่มีเหตุเภทภัยทำให้เราต้องพลัดกัน? ถึงว่าเราจะอยู่ต่อไปในที่นี้ก็ยังรู้ไม่ได้ว่าอาจจะต้องพรากกันไกลจากแดนบรมสุขนี้ไปสู่แดนอันหาเขตมิได้ แล้วจะได้รับทุกข์ทรมานสักปานไร?"

วาสิฏฐี "แดนอันหาเขตมิได้" แล้วนางเหม่อมองดูไปทางแม่คงคาจนสุดสายตา เห็นเป็นเส้นเขตดำจดขอบฟ้า มีอาการดั่งว่าจะคิดชำแรกเลยเขตนั้นเข้าไปดูอีก แล้วพูดว่า "อันบรมสุขในสวรรค์จะมีเขตสุดบ้างไหมหนอ "

กามนิต "วาสิฏฐีที่รัก ฉันนึก ๆ ก็ไม่อยากจะพาเธอมาที่นี่ ทำให้คิดยุ่งไปต่าง ๆ นานา กลับกันเถิด"

ทั้งสองก็พากันผ่านดงตาลกลับมา แต่ยังอาลัยเหลียวไปดูลำคงคาสวรรค์อีกครั้งหนึ่ง

เมื่อทั้งสองกลับสู่ที่สถิตดอกบัวกลางสระอันใสปานแก้ว แล้วก็เลื่อนลอยไปอีก สู่บริเวณหมู่ไม้ดอกล้วนเป็นมณีรัตน์ เข้าร่วมเล่นรำร่าเริงอยู่ในหมู่ชาวสวรรค์ เสวยความสุขวิเศษ มีความรักอันปราศจากเครื่องกีดขวางเหมือนแต่ก่อน

ครั้งหนึ่ง ขณะเล่นรำกันอยู่ได้พบเทพธิดาพัสตราภรณ์ขาวสหายเก่านางผู้นั้นปราศรัยว่า "อ้อ! นี่ไปฝั่งคงคาสวรรค์มาแล้ว?"

"ไฉนจึ่งทราบว่าไป?"

"ง่ายนิดเดียว เพราะถ้าใครเคยไปแล้วก็มีวงหน้าแสดงเค้าความทุกข์ความวิตกติดมา เพราะเหตุนี้ตัวฉันเองจึ่งไม่อยากไปอีก และท่านทั้งสองคงไม่ไปเป็นครั้งที่สอง ใคร ๆ ก็ไม่ไปเป็นครั้งที่สองเลย"

๒๙

ท่ามกลางกลิ่นหอมแห่งดอกปาริชาต

อันความจริง ผู้อุปปาติกะใหม่ทั้งสอง มิได้ไปเยี่ยมฝั่งคงคาสวรรค์อันไม่น่าดูน่าชมอีกต่อไป เป็นแต่เลื่อนลอยไปสู่หุบเขาต้นปาริชาตเนือง ๆ ได้ไปนั่งพักนอนเล่นอยู่ดวงปาริชาตอันแผ่กิ่งก้านสาขา สูดเอากลิ่นหอมอันตลบมาจากดอกแดงดั่งแสงชาด กระทำให้ระลึกถึงชาติก่อน ๆ แจ่มแจ้งขึ้นเป็นลำดับ ย้อนหลังล่วงไปในอดีตชาติอันไกลแสนไกล

ได้เห็นตนบางชาติอยู่ในปราสาท บางชาติอยู่ในกระท่อม ไม่ว่าจะไปเกิดเป็นกฎุมพีหรือเข็ญใจ ก็เห็นความรักทั้งสองได้มีต่อกันเสมอ ในชาติหนึ่งทั้งสองมีความรักและความสุขอันเต็มเปี่ยมตลอดกาล แต่อีกชาติหนึ่งต้องตายจากกันไปตามกรรมที่ทำไว้ แต่อย่างไรก็ดี ไม่ว่าจะเป็นชาติใดจะได้รับสุขหรือตกทุกข์ ความรักของทั้งสองคงมีน้ำหนักเท่ากันเป็นอย่างเดียวทุก ๆ ชาติ

ในชาติที่เหนือขึ้นไปครั้งเมื่อมนุษย์ยังมีฤทธิ์เดชและกำลังมากกว่าเวลานี้ ในสมัยมีวีรบุรุษแกล้วกล้าสามารถ คือครั้งมหาภารตะ กามนิตเกิดเป็นวีรบุรุษคนหนึ่ง ได้พละจากนางที่ยอดรัก

ขึ้นช้างศึก ยกทัพไปสู่หัสตินาปุระเพื่อช่วยกษัตริย์ปาณฑพผู้สหายรบกับพวกเการพ ขณะกามนิตเข้าสู่สงครามอยู่ข้างพระอรชุนและพระกฤษณ์ ณ ทุ่งกุรุ ได้ต่อสู้ศัตรูจนตัวตายลงในสมรภูมิในวันที่สิบแห่งมหาสงครามครั้งนั้น ฝ่ายนางผู้ชายาทราบว่ากามนิตถึงแก่ความตาย ก็เข้าสู่กองเพลิงพร้อมกับนางบริวารและนางเป็นผู้จุดกองเพลิงนั้นด้วยตนเอง

ครั้งหนึ่งทั้งสองได้เห็นตนไปเกิดอยู่ในแดนอันแปลกประหลาดมีภูมิประเทศเป็นอีกอย่างหนึ่ง กล่าวคือ ไม่ได้ไปเกิดในแดนอันเป็นลุ่มแม่น้ำคงคาหรือยมุนา ซึ่งมีปราสาทราชมนเฑียรและบ้านเรือนมีวีรบุรุษสวมเกราะอยู่ขวักไขว่ มีพราหมณ์ที่ผึ่งผาย มีเศรษฐีและมีพวกศูทร แต่ว่าไปเกิดอยู่ในแดนอันเป็นลำเนาไพร มีความเป็นไปแห้งแล้งอัตคัดกันดาร

ณ แดนนี้ในฤดูร้อนแดดแผดเผาจนน้ำในลำธารแห้งเหือดหญ้าตายเกรียน ครั้นตกฤดูหนาวก็เย็นเฉียบแทบเท่ากับตกอยู่ในหิมะเพราะเป็นทุ่งกว้างใหญ่โล่งโถงเปลี่ยวเปล่าใจ จะหาบ้านเมืองสักแห่งหนึ่งก็ทั้งยาก จะมีก็แต่หมู่บ้านห่างไกลระยะกันนาน ๆ จะพบสักหย่อมหนึ่ง ประชาชนที่อยู่ตามหมู่บ้านเหล่านี้เป็นพวกเลี้ยงปศุสัตว์ มีใจดุร้ายเป็นชาตินักรบ ถัดออกไปในราวไพร มีฝูงสุนัขป่าอยู่ชุกชุม ถัดไปอีก ผู้เดินทางไกลจะได้ยินเสียงสีห์คำราม กามนิตซึ่งในชาตินั้นเกิดเป็นนักขับร้องเดินท่องเที่ยวไปในแดนต่าง ๆ เรียกสีห์นี้ว่าเจ้าสัตว์ร้ายเร่ร่อนดุบ้าน่ากลัวยิ่งมีสำนักในภูเขา

กามนิตเดินทางเมื่อยล้ามาเป็นเวลานานจนลุหมู่บ้านแห่งหนึ่ง ชาวบ้านเหล่านั้นไม่รู้จักกามนิต แต่ว่ายินดีรับรอง เพราะนักขับร้องย่อมเป็นผู้ที่คนพอใจต้อนรับอยู่ทั่วไป เครื่องมือกามนิต

มีพิณขนาดเล็กสะพายบ่ามาหนึ่งคันเท่านั้น แต่ว่าเรื่องราวตำนานต่าง ๆ อันเป็นมรดกตกทอดมา ย่อมมีอยู่ในความทรงจำของกามนิตมากมาย เช่น บทบูชาพระอัคนี พระอินทร์ พระวรุณ และพระมิตรผู้เป็นเทพสมัยพระเวท บทขับว่าด้วยสงครามและวีรบุรุษ บทขับเรื่องรัก และเรื่องอื่น ๆ อีกมาก เมื่อมีความรู้เป็นคลังคัมภีร์สามารถขับบรรยายเรื่องให้ฟังมากมายดังนี้ ใครเล่าจะไม่ยินดีต้อนรับผู้เป็นนักขับ?

กามนิตเดินทางไปถึงหมู่บ้านเป็นเวลาเย็น ชาวบ้านกำลังต้อนสัตว์เลี้ยงกลับ ที่ข้างหน้าฝูงสัตว์หมู่หนึ่ง มีสาวน้อยร่างระหงเดินตามโคเชื่องตัวหนึ่ง เสียงกระดึงที่คอโคตัวนั้นเป็นจังหวะให้โคตัวอื่นเดินตามมา ช้า ๆ นาน ๆ โคเชื่องตัวนั้นก็แลบลิ้นเลียมือนายสาวของมัน กามนิตชายพเนจรปราศรัยกับสาวน้อยตามธรรมเนียม สาวน้อยตอบรับด้วยอาการยิ้มแย้ม ทั้งสองก็สบตากันมีลักษณะอาการไม่ผิดจากที่ได้เคยพบกันในสวนกรุงโกสัมพีเมื่อในชาติหลัง

พ้นชาตินั้นก็เห็นชาติที่ถัดขึ้นไป คราวนี้ไม่ใช่เกิดในแดนแม่น้ำทั้งห้าหรือในลุ่มแม่คงคา แต่เป็นแดนอื่นอันมีประชาชนและขนบธรรมเนียมทรามกว่าที่แล้ว

เห็นภาพเป็นทุ่งกว้าง มีคนขี่ม้า กองเกวียน และคนเดินมาเป็นแถวไม่ขาดสาย ภูมิประเทศขาวสล้างด้วยหิมะ ในอากาศมีละอองเป็นปุยขาวอยู่ทั่วไป ภูเขาสูงตระหง่านแลทะมึนทึน ในเกวียนเทียมโคเล่มหนึ่ง มีผ้าคลุมเป็นหลังคาคล้ายกระโจม สาวน้อยคนหนึ่งผลุนผลันชะโงกหน้าออกมานอกเกวียนเร็วจนหนังแกะที่คลุมร่างกายไว้ตก เลื่อนลงเห็นผมสยายยาวลงมาประกระทั่งอุระ มีอาการวิตกจ้องมองและยกมือชี้ไปทางที่คนอื่นก็มอง

และชี้นิ้วเช่นเดียวกัน เห็นเป็นพวกคนขี่ม้าวิ่งห้อกระบวนหนึ่งตรงมายังที่ตนอยู่ แต่สาวน้อยมองไปที่ชายหนุ่มคนหนึ่งขี่โคดำอยู่ในพวกเดียวกัน มีอาการยิ้มเป็นเชิงไว้ใจในชายหนุ่มคนนั้น อาการมองแห่งสาวน้อยกระทำให้ชายหนุ่มนั้นมีน้ำใจและเหิมกำลังยิ่งขึ้น แกว่งขวานที่ถือเป็นอาวุธ ร้องเสียงดังแล้วเข้าพวกต้านทานศัตรูที่ขี่ม้ายกเข้ามาตีปล้น ได้ต่อสู้จนถูกลูกธนูเหล็กของชาติตากศักะตัวปรปักษ์ ถึงแก่ความตาย

อาศัยกลิ่นปาริชาตทำให้ระลึกชาติเหนือ ๆ ขึ้นไปได้ในอดีตภพนานไกล คราวนี้เห็นตนทั้งสองเกิดเป็นกวางสองตัวผัวเมียอยู่ในป่ากว้างใหญ่แห่งหนึ่ง อันความรักของทั้งสองในชาตินั้นเป็นไปในความรักเพียงทางนัยน์ตาเท่านั้น จะแสดงกันด้วยวาจาหาได้ไม่ แต่กระนั้นความรักที่เคยมีอยู่ในชาติหลังมั่นคงเพียงใดก็ย่อมมีอยู่ในชาตินั้นมั่นคงปาน ๆ กัน กวางทั้งสองแสวงหาหญ้ากินเป็นอาหารด้วยกัน ลุยข้ามลำธารอันใสเย็นที่ในป่าก็ด้วยกัน เวลาพักนอนอยู่บนหญ้าอ่อนที่ขึ้นสูงระหงก็ด้วยกัน มีความสุขร่าเริงหรือตกใจหวาดต่อภัยอันตราย เมื่อได้ยินเสียงแกรกกรากก็ด้วยกัน เป็นดั่งนี้มาช้านานหลายปี จนวันหนึ่งถึงคราวจะต้องพรากจากกันไป นางกวางเข้าไปติดข่ายนายพราน กวางผัวพยายามเอาเท้าเขี่ยเพื่อให้ข่ายหลุด พยายามแล้วพยายามเล่าไม่สำเร็จผลจนนายพรานมากวางผัวก็มิได้หวาดกลัว เข้าเผชิญหน้าก้มศีรษะลงจะขวิด แต่ในไม่ช้าก็ต้องหอกของนายพราน ถึงแก่ความตายไปทั้งคู่

ถัดขึ้นไปอีก ทั้งสองเกิดเป็นนกอินทรีผัวเมีย มีรังอยู่บนยอดเขาอันสูงตระหง่านแสนกันดาร ยากที่ใคร ๆ จะขึ้นถึง เมื่อมองลงมาจากที่นั่น จะเห็นเป็นเหวลึกลงมา นกทั้งสองได้ร่อน

เร่ไปในอากาศด้วยความบันเทิงใจ จนจวบกาลอายุขัย

ทั้งสองอาศัยอำนาจแห่งกลิ่นดอกปาริชาตได้เห็นเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่มีอยู่แก่ตนในภพที่แล้วมาอเนกชาติ บังเกิดความเบิกบานสำราญใจ พร้อมด้วยความพิศวงไม่น้อย แล้ววาสิฏฐีจึงพูดว่า "เราทั้งสองนี้มีอายุไม่น้อยไปกว่าอายุของโลก"

๓๐
มีเกิดมีตาย

กามนิตพูดว่า "เรามีอายุเท่ากับอายุของโลกนั้นเป็นความจริง แต่ว่าต้องเร่ร่อนอยู่ในโลกเรื่อยไปไม่หยุดหย่อน เมื่อตายไปแล้วก็มาเกิดใหม่อยู่ในโลกอีกเล่า มาบัดนี้ เราได้ลุถึงสถานที่อันเป็นอมฤตแล้ว และมีความสุขความบันเทิงอยู่เป็นนิรันดร"

เวลาที่กามนิตพูดดังนี้ เป็นคราวที่ทั้งสองเพิ่งกลับจากต้นปาริชาตมาสู่สระแห่งตนแล้ว กามนิตกำลังจะเลื่อนลอยมาสู่ดอกบัวของตน ทันใดนั้นก็สังเกตเห็นสีดอกบัวแดงของตนแสดงอาการเศร้าหมองผิดปกติไป กามนิตลอยอยู่เหนือดอกบัวพิจารณาดูโดยละเอียด ก็ตกใจที่เห็นกลีบออกจะดำคล้ำคล้ายถูกอะไรไหม้ที่ปลายทีเดียวก็เหี่ยวจนม้วนกลับ

ส่วนดอกบัวขาวของวาสิฏฐี ก็มีลักษณะเป็นเช่นเดียวกัน วาสิฏฐีเลื่อนลอยอยู่เหนือดอกบัว มีอาการพิศวงอย่างเดียวกับกามนิต

กามนิตเหลียวไปดูเพื่อนที่อยู่บนดอกบัวเขียว ก็เห็นดอกบัวนั้นมีอาการเปลี่ยนแปลงเหมือนกัน สังเกตหน้าตาผู้เป็นเจ้าของ

ไม่เบิกบาน เหมือนกับคราวที่เคยปราศรัยด้วยในครั้งแรก มีอาการตกใจอย่างเดียวกับตนและวาสิฏฐี มิใช่แต่เท่านั้น มองไปดูดอกอื่น ๆ ก็มีอาการวิปริตตลอดจนตัวเจ้าของ คราวนี้หันมาดูดอกของตนอีก ก็เห็นกลีบหนึ่งมีอาการจะฟื้นตัวค่อย ๆ คลายที่งอพับอยู่ให้คืนตัว แต่แล้วก็หลุดออกจากดอกร่วงไปลอยอยู่ในสระ ลักษณะอาการเช่นนี้ไม่ใช่แต่ดอกบัวของตน ถึงดอกบัวอื่น ๆ ก็เช่นเดียวกันตลอดไป กลีบบัวซึ่งร่วงได้ลงไปลอยสล้างอยู่ในสระ เสียงผู้เป็นเจ้าของต่างปริเทวนาการถอนหายใจอยู่ระงมแดน

กามนิตคว้าแขนวาสิฏฐีไว้ด้วยอาการตื่นเต้น พูดว่า "วาสิฏฐีที่รัก หล่อนได้เห็นและได้ยินอะไรไหมเล่า ? นี่เป็นเรื่องราวอะไรกันหนอ? แปลไม่ออก"

วาสิฏฐี มองดูกามนิต เมื่อสงบกิริยาเป็นปกติ แล้วยิ้มตอบว่า "เรื่องนี้พระองค์ทรงทราบอยู่แล้ว จึงได้ตรัสว่า

"มีเกิดก็มีตาย ถึงแก่ความทำลายไปจนสิ้น"

"เหมือนกับสวนในโลก และดอกฟ้าในสวรรค์ย่อมร่วงโรยไป"

กามนิต "ใครเป็นผู้กล่าวความข้อนี้ อันทำลายความหวังเสีย?"

วาสิฏฐี "ก็ใครเล่า นอกจากพระองค์พระผู้มีพระภาคเจ้าพระผู้ทรงทราบแจ้งแล้วซึ่งสัมภวะความเกิด และยถาภูตะญาณความรู้จริง? พระองค์ผู้ทรงพระกรุณาแก่มนุษย์ ได้ทรงแสดงหลักธรรมไว้ชัดแจ้ง เพื่อให้เราตื่นลืมตาเห็นความจริงทุก ๆ คนว่าโลกและสัตว์ที่มีอยู่ในโลกทั้งดีเลว เทวดา มนุษย์ หรือปีศาจก็ตกอยู่ในอำนาจลักษณะความไม่คงที่ พระองค์เป็นผู้ทรงนำ

ทางให้ออกจากโลกอันไม่คงที่นี้ไป พระองค์คือพระผู้มีพระภาคสัมมาสัมพุทธเจ้า"

กามนิต "นัยว่าพระพุทธเจ้าตรัสดั่งนี้? ฉันยังไม่เชื่อ วาสิฏฐี คนเรามักจะเข้าใจผิดในคำตรัสต่าง ๆ ของพระศาสดาอยู่บ่อย ๆ ครั้งหนึ่งในกรุงราชคฤห์ ฉันไปพักแรมคืนอยู่ห้องโถงชายปั้นหม้อกับภิกษุองค์หนึ่ง ภิกษุนั้นก็พูดคล้าย ๆ เช่นนี้ ซึ่งฉันเชื่อว่าผิดทั้งนั้น ไม่ใช่คำตรัสของพระพุทธองค์เลย"

วาสิฏฐี "ที่ฉันกล่าวนี้ไม่ใช่สืบต่อแต่ใคร ๆ เป็นถ้อยคำที่ฉันได้ฟังจากพระโอษฐ์พระองค์ทีเดียว"

กามนิต "เอ๊ะ! นี่หล่อนได้เฝ้าพระองค์ด้วยตนเองมาแล้วอย่างนั้นหรือ?"

วาสิฏฐี "เช่นนั้น ได้เฝ้าอยู่แทบพระบาท"

กามนิต "นับว่ามีบุญย์แท้ ๆ เพราะผลบุญย์นี้จึ่งได้มีความสุขสืบมาจนบัดนี้ ส่วนตัวฉันเกือบจะได้เฝ้าพระพุทธองค์เหมือนกันหากบันดาลอกุศลเกิดขึ้นตัดรอนโอกาสเสียไม่ให้ได้รับสุขเช่นนั้น ต้องถึงแก่ความตายเสียก่อนในขณะที่จวนจะได้เฝ้าอยู่แล้ว แต่บัดนี้ได้ทราบว่าหล่อนได้เฝ้าแล้ว ก็นับว่าทำให้ฉันรู้สึกสบายใจขึ้นอีกมาก ขอได้เล่าเรื่องว่าอย่างไรจึ่งได้ไปเฝ้าพระพุทธองค์ให้ทราบโดยละเอียดด้วย บางทีจะเป็นเหตุให้ฉันได้รับความสว่างขึ้นบ้างในข้อที่ฉันเห็นว่าเป็นลัทธิที่สอนให้คนหมดหวัง เพราะคงจะมีอะไร ๆ เป็นความลึกซึ้งซ่อนเร้นอยู่ ที่ฉันยังไม่ทราบ"

วาสิฏฐี รับว่าดีแล้ว ทั้งสองลงสู่ดอกบัวแห่งตน วาสิฏฐีเริ่มเล่าเรื่องอันเป็นประวัติของนางต่อไป

๓๑

ปีศาจที่บนลาน

เมื่อสาตาเคียรได้ฉันเป็นภริยาสมประสงค์แล้ว ความรักที่มีอยู่จืดจางไปโดยเร็ว ซ้ำจะเร็วยิ่งขึ้นเพราะฉันไม่มีความรักตอบเสียเลย ฉันยอมสัญญาว่าจะเป็นภริยาที่ภักดี และข้อนี้สาตาเคียรย่อมรู้ดีว่าฉันประพฤติตามสัญญา ส่วนในข้ออื่น ๆ นั้น ไม่อยู่ในอำนาจฉัน ถึงจะทำอย่างไรที่จะให้เป็นไปตามใจนั้น ไม่ได้เลย

ฉันมีลูกหญิงด้วยสาตาเคียรคนหนึ่ง แต่พออายุได้สองขวบก็ตายไป แล้วต่อมาสาตาเคียรมีภริยาอีกคนหนึ่ง ข้อนี้ไม่มีใครเห็นว่าแปลก ยิ่งสำหรับตัวฉันก็ยิ่งว่าไม่แปลกเลย เพราะความรักทั้งสองไม่มีอยู่แก่กัน ภริยาคนใหม่เกิดลูกชายคนหนึ่งเป็นที่สมปรารถนาสาตาเคียรที่ต้องการอยู่แล้ว ทั้งนี้เป็นเหตุให้ภริยาคนนั้นได้เป็นใหญ่ในบ้าน ทั้งนางคนนี้ก็สามารถหาทางให้สาตาเคียรคลายความรักในตัวฉัน ฝ่ายฉันก็เต็มใจยอมให้เป็นดั่งนั้น อีกอย่างหนึ่งต่อมา เมื่อบิดาสาตาเคียรถึงแก่กรรมไปแล้ว สาตาเคียรได้รับตำแหน่งแทน มีธุระในหน้าที่ซึ่งจะต้องจัดทำมากขึ้นทุกทีการติดต่อในส่วนตัวฉันจึ่งยิ่งเหินห่างออกไป

เรื่องราวได้เป็นไปอย่างนี้ ล่วงมาหลายปีไม่มีเหตุการณ์พิเศษ ส่วนตัวฉันโดยมากอยู่ตามลำพังสมแก่ที่ตั้งใจไว้เช่นนั้น ด้วยฉันมอบจิตใจไว้กับทุกข์โทมนัส หวนเอาความจำแต่ครั้งหลังมาเป็นเพื่อน และมีชีวิตอยู่ด้วยความหวังที่จะได้พบกันบันเทิงสุขเสวยสวรรค์ที่นี่ และก็เป็นความหวังที่ฉันมุ่งไว้ไม่เหลวเปล่า

ปราสาทสาตาเคียรอยู่ที่หุบเขาเดียวกันกับที่เธอเคยปีนหน้าผาขึ้นบนลานอโศกอยู่บ่อย ๆ ในครั้งกระโน้น แต่ว่าหน้าผาที่จะขึ้นยังปราสาทสาตาเคียรนั้นชันกว่า ส่วนลานบนปราสาทนั้นคล้ายคลึงกับลานที่บ้านบิดาฉัน ณ ที่นี้เวลาเย็นอากาศโปร่ง ในฤดูร้อนฉันมักจะมานั่งเล่น บางทีก็อยู่จนกระทั่งกลางคืนตลอดไปจนสว่าง นอนบนแท่นที่ยกไว้ซึ่งไม่มีทางที่น่ากริ่งเกรงว่าจะมีใครกล้าปีนขึ้นมา เพราะหน้าผายังก่อเป็นกำแพงสูงกั้นอีกทีทั้งหน้าผาก็ลื่นไม่มีใคร ๆ สามารถปีนขึ้นมาได้

ครั้งหนึ่ง เป็นเวลากลางคืนเดือนหงายปลอดโปร่ง ฉันนอนอยู่บนแท่นแต่ไม่หลับกำลังนึกถึงเธอ นึกมากที่สุด ก็คือคืนแรกซึ่งได้พบปะกัน นึกถึงขณะที่ฉันนั่งอยู่กับเมทินีที่แท่นหินอ่อนบนลาน ตั้งตาคอยเธอมาหา นึกเห็นติดตาเอาจริง ๆ แล้วเห็นเธอโผล่เหนือกำแพงขึ้นมาก่อนโสมทัตต์ เพราะอำนาจความรักอันแรงกล้า ทำให้ป่ายปีนขึ้นมาได้เร็ว

กำลังนึกเพลินเจริญใจอยู่อย่างนี้ ตาเหม่อมองไปทางช่องปลายกำแพง ทันใดนั้นเห็นรูปคนโผล่ขึ้นมา

ฉันเชื่อแน่อยู่แก่ใจว่า ถ้าเป็นมนุษย์คงไม่สามารถปีนกำแพงตอนนี้ขึ้นมาได้ อย่างไรก็คงเป็นวิญญาณเธอลอยขึ้นมาหาเพราะอำนาจความนึกของฉัน แล้วจะได้นำข่าวจากสถานบรมสุขซึ่งเธอไปอยู่คอยท่าแล้วมาบอกเล่า เพราะเหตุฉะนี้ ฉันไม่รู้สึก

ตกใจเลย ซ้ำลุกขึ้นอ้ามือเดินเข้าไปรับ

ครั้นเมื่อรูปที่เห็นปีนขึ้นมาถึงบนลานแล้วก็รีบสาวก้าวเดินมาที่ฉัน สังเกตดูรูปร่างมีขนาดสูงกว่าเธอมากนัก สัณฐานออกจะใหญ่โตปานยักษ์เสียด้วย ฉันได้สติขึ้นว่ารูปที่เห็นคงเป็นวิญญาณหรือปีศาจองคุลิมาล หาใช่เธอไม่ ตกประหม่าเป็นกำลังผงะแทบหงาย ค่อยถัดถอยไปเกาะอยู่มุมแท่นเพื่อไม่ให้ซวนตัว

รูปปีศาจอันน่ากลัวเดินรี่เข้ามาใกล้ หยุดทักว่า "หล่อนต้องการพบใคร?"

ฉันตอบว่า "พบปีศาจตนอื่น ไม่ใช่ท่าน"

"ปีศาจกามนิตกระมัง?"

ฉันผงกศีรษะ

ปีศาจนั้นพูดต่อไปว่า "เมื่อฉันเห็นกิริยาต้อนรับแห่งเธอเมื่อตะกี้นี้ เข้าใจว่าเธอคงมีคู่รักที่ขึ้นมาหาเธอที่นี่ในเวลากลางคืน ถ้าเป็นเช่นนั้น เธออาจช่วยฉันด้วยบ้าง เพราะฉันต้องการความช่วยเหลือจากเธอ ไม่น้อยไปกว่าที่เธอต้องการจะให้ฉันช่วยด้วยเวลานี้"

เมื่อฉันได้ฟังเสียงที่พูดแปลกหูเช่นนี้ ก็แข็งใจจ้องดู รู้สึกว่าผู้ที่ยืนอยู่ตรงหน้ามีลักษณะเป็นคนจริง ๆ หาใช่ผีปีศาจไม่ เวลานั้นพระจันทร์ขึ้นอยู่ข้างหลังชายคนนั้น ประกอบทั้งมีความตกใจกลัวด้วย จึ่งทำให้มองดูหน้าตาเห็นไม่ทันชัด นอกจากเห็นรูปร่างด้วยตาพร่า ซึ่งเลยเป็นปีศาจไปได้

ผู้นั้นอ่านความคิดฉันถูก จึ่งบอกว่า "ตัวฉันไม่ใช่ปีศาจองคุลิมาล แต่ว่าเป็นตัวองคุลิมาลจริง ๆ ยังมีเนื้อหนังเป็นมนุษย์เหมือนอย่างเธอบริบูรณ์"

ฉันสั่นระรัวไปทั้งตัว ไม่ใช่เป็นเพราะความกลัว เป็นเพราะ

รู้สึกว่าได้มายืนเผชิญหน้าอยู่กับผู้ร้ายฆ่าคู่รักของตนอย่างใจดำอำมหิต

องคุลิมาลพูดต่อไปว่า "นางผู้เจริญ อย่าได้วิตกสะทกสะท้านเลย เธอไม่มีอะไรจะต้องเกรงฉัน ฉันเสียอีกรู้สึกว่าเธอคนเดียวเท่านั้น ที่ฉันเคยกลัวจนไม่กล้ามองอย่างที่เธอเคยพูดไว้ เพราะว่าฉันเป็นผู้ลวงเธอจริง"

ฉันตกตะลึง ออกอุทานว่า "แกหรือเป็นผู้ลวงฉัน?" แล้วรู้สึกปีติดีใจคล้ายกับมีความหวังขึ้นอีกว่าคู่รักยังคงมีชีวิตอยู่ องคุลิมาลพูดสืบไปว่า "เรื่องเป็นเช่นนั้น และเพราะเหตุนี้ประโยชน์ของเราย่อมร่วมกันเพราะเราทั้งสองมีเรื่องที่จะต้องทำการแก้แค้นด้วยกัน และคนที่เราจะแก้แค้นก็เป็นคนเดียวกัน คืออ้ายสาตาเคียร"

ครั้นแล้ว องคุลิมาลมหาโจรผู้มีกิริยาท่าทางเป็นสง่าผ่าเผยก็ยกมือเป็นสัญญาณให้ฉันนั่งลงดูประหนึ่งว่ามีเรื่องจะพูด จากันมากมาย อันที่จริงฉันยืนทรงตัวอยู่ต่อไปไม่ค่อยไหวอยู่แล้วจึ่งทรุดลงนั่งเอง ฉันจ้องมองดูองคุลิมาลมีอาการกระหายอยากจะฟังเรื่องถึงคู่รักเป็นกำลัง

องคุลิมาลพูดต่อไปว่า "กามนิตและกองเกวียนตกมาอยู่ในเงื้อมมือฉันที่ในแดนป่าเวทิส เขาได้ต่อสู้ฉันอย่างกล้าหาญ แต่ถูกจับตัวได้ไม่มีอันตรายอย่างไร เมื่อฉันได้ค่าตัวไถ่ตามกำหนดเวลานั้น ก็ปล่อยตัวไปไม่ได้รบกวนอะไรกัน และได้ไปถึงอุชเชนีโดยสวัสดิภาพ"

เมื่อฉันฟังมาถึงตอนนี้ ก็ถอนหายใจยาวอย่างโล่งใจ เพราะรู้สึกว่าคู่รักยังมีชีวิตอยู่ ที่จริงคิดเช่นนี้เท่ากับเป็นบ้า เพราะแม้ยังมีชีวิตอยู่ ก็นับว่าอยู่ห่างไกลจากกันยิ่งกว่าที่ตายไปแล้ว

องคุลิมาลเล่าสืบไปว่า "เมื่อฉันตกไปอยู่ในเงื้อมมือสาตาเคียร มันเห็นสร้อยแก้วตาเสือของกามนิตคล้องคอฉันอยู่ก็จำได้ทันทีว่าเป็นของใคร ในเวลาเย็นวันรุ่งขึ้น มันเข้าไปในคุกตามลำพัง และให้สัญญาต่อฉันว่า ถ้าฉันกล้าปฏิญญาสาบานต่อหน้าหญิงสาวคนหนึ่งว่าฉันเป็นผู้ฆ่ากามนิตตาย มันจะปล่อยตัวให้หนีไปได้ ฉันรู้สึกประหลาดใจ แต่สาตาเคียรพูดต่อไปว่าถ้าจะสาบานอย่างเดียว หญิงสาวคนนั้นคงไม่เชื่อ จะต้องทำสัจกิริยาด้วย จึ่งจะสำเร็จผล แล้วมันแนะนำอุบายให้ว่า ในเวลาตอนหัวค่ำ จะคุมตัวไปที่ลานแห่งหนึ่งซึ่งจะได้พบหญิงสาวคนนั้นอยู่ที่นั่น มันจะจัดการตะไบตรวนไว้ให้เกือบขาด เพื่อฉันกระชากก็จะขาดสะบั้นออกได้ง่ายดาย แล้วต่อไปก็โดดทางหน้าผาลงไปถึงหุบเขาหนีไปได้สะดวก แล้วลงลำธารน้อยลอดกำแพงเมืองออกไปได้ถึงแม่คงคา มันได้ให้สัตย์ปฏิญญาว่าจะไม่กีดขวางการหนีแห่งฉันที่จะออกจากกรุงโกสัมพี

"ที่มันให้สัตย์ปฏิญญานี้ จริงอยู่ฉันไม่สู้จะเชื่อถือนัก แต่ก็ไม่เห็นทางอื่นที่จะรอดไปได้ ส่วนการกระทำสัจกิริยา แต่ว่ากล่าวเท็จ เป็นตายอย่างไรฉันก็ทำอย่างนั้นไม่ได้ เพราะเท่ากับเตือนให้เจ้าแม่กาลีพิโรธลงโทษฉัน ในฐานที่สบประมาทต่อพระองค์ แต่ฉันเห็นอุบายที่จะเลี่ยงกล่าวคำปฏิญญาไปเสียอย่างหนึ่ง คือกล่าวกล้อมแกล้มด้วยโวหารอันล่อให้ผู้ฟังเข้าใจฉันได้เป็นผู้ฆ่ากามนิตจริง และฉันหวังอยู่ว่าเจ้าแม่กาลีผู้โปรดต่อการเป็นเจ้าเล่ห์เจ้าอุบายหลีกเลี่ยงให้พ้นภัยคงจะทรงช่วยเหลือให้พ้นจากบ่วงบาศของสาตาเคียรที่อาจดักไว้

"เหตุการณ์ต่อมา ก็เป็นเหมือนอย่างที่ได้ตกลงกันไว้ และเธอได้เห็นฉันกระชากตรวนขาด แต่ว่าจนกระทั่งทุกวันนี้ก็

ยังทราบไม่ได้ว่าที่กระชากตรวนขาด เป็นเพราะสาตาเคียรได้ปฏิบัติตามสัญญา คือตะไบสำรองไว้ หรือว่าเจ้าแม่กาลีทรงโปรดเป็นพิเศษ เมื่อฉันหลุดออกจากเครื่องจองจำ หนีลงไปข้างล่างแล้ว ว่ายน้ำลอดออกไปถึงแม่คงคาไม่ทันไร ก็ไปพบคนเต็มลำเรือมีอาวุธครบคอยดักจับ ดั่งนี้จะเห็นได้ว่าสาตาเคียรเล่นหักหลังฉัน ในตอนนี้เดชะพระกรุณาเจ้าแม่กาลีโซ่ ซึ่งติดอยู่ที่ข้อมือเพียงเส้นเดียวก็ได้ใช้เป็นอาวุธฆ่าพวกเหล่านั้นหมด เพราะเรือล่มในระวางต่อสู้กัน และเป็นคราวเคราะห์ดี ฉันหนีขึ้นบกทางฝั่งเหนือได้ แต่ได้รับบาดแผลฉกรรจ์อยู่หลายแห่ง ต้องนอนเจ็บอยู่ตั้งปี ระวางที่ป่วยอยู่ ได้สาบานไว้ว่าจะแก้แค้นอ้ายสาตาเคียรให้มันใช้โทษทรยศของมันจงได้ และบัดนี้ก็ถึงเวลาแล้ว"

เมื่อฉันได้ฟังเรื่ององคุลิมาลเล่าในใจให้โกรธแค้นจนเดือดพล่านเพราะรู้สึกถูกหลอกลวงเอาซึ่งหน้า จะติเตียนนายโจรก็ไม่ถนัด เพราะเป็นการรักษาชีวิตให้พ้นภัย ทั้งองคุลิมาลก็ไม่ได้เป็นผู้ฆ่าคู่รัก เลยลืมนึกถึงการทารุณที่องคุลิมาลทำแก่คนอื่น ๆ มาแล้วมากมาย กลายเป็นรู้สึกไม่เกลียดไม่กลัวองคุลิมาลเสียแล้ว เพราะเห็นเป็นผู้นำข่าวสารเรื่องคู่รักมาบอกว่ายังมีชีวิตอยู่ แต่ในคราวเดียวกันนี้ ให้เกลียดชังฉุนเฉียวต่อผู้ที่ทำให้เราต้องพลัดพรากจากกันไป และเมื่อได้ยินองคุลิมาลพูดจา มีท่าทางกิริยาจะทำร้ายผู้นั้น ยิ่งให้นึกสมใจ โดยไม่รู้สึกตัวว่าดีชั่วอย่างไร ด้วยได้ยินองคุลิมาลพูดมีอาการตื่นเต้น เขาพูดต่อไปว่า

"ดูก่อนนางผู้เจริญ สังเกตดูกิริยาเห็นว่าเธอกระหายที่จะแก้แค้น ความกระหายนี้จะได้สมประสงค์ในไม่ช้า เพราะด้วยเหตุอันนี้ ฉันจึงมาหา ฉันได้คอยดักสาตาเคียรที่นอกกรุงโกสัมพีมาหลายสัปดาห์แล้ว บัดนี้ได้ข่าวมาแน่นอนว่าอีกสองสามวัน

มันจะออกจากกรุงไปทางหุบเขาทิศตะวันออก เพื่อไปตัดสินคดีพิพาทกันด้วยเรื่องที่ดินในระวางหมู่บ้านทั้งสอง ความคิดเดิมที่กะไว้ก่อนทราบเรื่องนี้ คือจะล่อให้มันออกมาจับฉัน แต่เมื่อทราบเรื่องที่มันจำเป็นจะออกจากกรุงอยู่แล้ว เห็นว่าง่ายขึ้น ที่จริงฉันหลุดจากที่คุมขังมาก็ไม่ได้ปิดบังใคร ได้กระทำการปล้นสะดมให้เห็นกันเองว่าเป็นฝีมือใคร เวลานี้ก็ลือกระฉ่อนมานานแล้วว่าฉันเกิดมีตัวขึ้นอีก

"ถึงแม้คนโดยมากจะถือว่า คงมีใครคนหนึ่งรับสมอ้างเป็นองคุลิมาลขึ้นใหม่ กระนั้นประชาชนก็ยังเกรงขามไปตาม ๆ กัน ถ้าใครจะเดินทางไปในป่าทางทิศตะวันออกซึ่งฉันมีสำนักก็ต้องไปกันมาก ๆ และมีอาวุธครบ เรื่องนี้สังเกตดูเห็นว่าเธอคงไม่ทราบ บางทีจะเป็นเพราะว่าธรรมดาสตรีผู้สิ้นความสุข ความอาลัยในตัวแล้ว ก็ไม่อยากคิดถึงอะไรอย่างอื่น นอกจากหมกมุ่นอยู่แต่ความทุกข์ความเสียใจ"

ฉันตอบองคุลิมาลว่า "ที่จริงก็ได้ยินเรื่องโจรใจกล้าอยู่เหมือนกัน แต่ไม่ได้ยินออกชื่อท่าน เพราะฉะนั้น เมื่อเห็นตัวในคราวแรกจึ่งเข้าใจว่าเป็นปิศาจ"

องคุลิมาลตอบว่า "แต่สาตาเคียรได้ยินชื่อฉันอยู่แล้ว และต้องเข้าใจว่ามันรู้อยู่ดี ๆ ว่าเป็นองคุลิมาลจริงหรือไม่ เพราะฉะนั้นเป็นอันเชื่อได้ว่า เมื่อมันจะไปไหนเป็นต้องมีบริวารไปด้วยเป็นจำนวนมาก และคงหาอุบายระวังตัวร้อยอย่างต่างวิธี เพื่อไม่ให้จับเค้าเงื่อนที่มันงำไว้ได้ คนของฉันที่มีอยู่เดี๋ยวนี้มีจำนวนไม่มากมายนัก แต่ไม่เป็นไร ขอให้รู้ว่ามันจะไปทางไหนและเวลาไรเท่านั้นเป็นพอ เพราะฉะนั้นที่มานี่ ก็เพื่อจะมาขอทราบทางเธอ"

แม้ฉันจะนิ่งฟังมาตั้งแต่ต้นจนบัดนี้มีอาการตกตะลึงจน

พูดไม่ออก เพราะเห็นว่าถลำตัวยอมฟังมาเสียนานแล้วก็ดี แต่กระนั้นก็ยังอดโทสะไว้ไม่อยู่ ลุกผลุนขึ้นถามว่า มีสิทธิ์อย่างไรที่มาเข้าใจว่าฉันเลวทรามถึงกับร่วมคิดกับโจรวายร้าย

องคุลิมาลตอบอย่างหน้าตาเฉยว่า "ในส่วนที่เป็นผู้ร่วมคิดกัน ข้อสำคัญอยู่ที่ต้องไว้ใจกันได้ และฉันเชื่อว่าเธอคงเห็นแล้วว่าเธออาจมอบความไว้ใจแก่ตัวฉันได้ อีกประการหนึ่ง ฉันต้องการความช่วยเหลือจากเธอจริง ๆ เพราะเป็นทางเดียวที่ฉันอาจรู้ในสิ่งที่ต้องการรู้ได้แน่นอน จริงอยู่ ฉันมีทางอื่นที่จะทราบเรื่องได้แน่นอนเหมือนกัน แต่ถ้าสาตาเคียรกลับใจเปลี่ยนทางเสียก็ยากที่จะทำอะไรได้ทันการณ์ จึงมีทางจะสอบให้แน่นอนได้ก็ที่เธอ ผู้ซึ่งมีใจอันสูงประสงค์จะทำการแก้แค้นคนทรยศอยู่เหมือนกัน หากว่าเธอเป็นผู้ชาย ป่านนี้เธอคงฆ่ามันเสียเองแล้ว แต่นี่เธอเป็นผู้หญิง จึงจำต้องอาศัยมือฉันแทน"

ฉันนึกฉุน ขยับท่าจะไล่ให้ไปเสีย แต่องคุลิมาลโบกมือห้ามด้วยอาการผึ่งผาย บอกว่ายังพูดไม่หมดกระแสความ ส่วนตัวฉันถึงจะไม่เต็มใจ ก็ต้องฝืนฟังต่อไป

องคุลิมาลพูดว่า "นางผู้เจริญ ฉันได้พูดเรื่องแก้แค้นมาก็มากแล้ว แต่มีเรื่องที่สำคัญกว่าซึ่งจะต้องเล่าให้ฟัง สำหรับตัวเธอก็เพื่อประโยชน์ความสุขที่จะได้รับในภายหน้า ส่วนตัวฉันก็เพื่อล้างบาปที่ทำมาแล้ว ที่เขาว่าฉันเป็นคนดุร้ายไร้กรุณาต่อสัตว์และมนุษย์ เป็นความจริงโดยแท้ ฉันได้ทำกรรมไว้แล้วตั้งพันครั้ง กรรมครั้งหนึ่งเขาว่าจะต้องใช้โทษบาปในนรกกันบึ้งตั้งร้อยปีพันปี จริงอยู่ ฉันมีสหายนักปราชญ์อยู่แต่เดิมคนหนึ่ง ชื่อวาชศรพ ซึ่งประชาชนในเวลานี้นับถือบูชาว่าเป็นผู้สำเร็จคนหนึ่ง และฉันได้ไปเซ่นบูชาที่ปากหลุมศพอยู่เสมอ เขาเคยอธิบายให้

ฟังว่านรกนั้นไม่มีจริง ซ้ำบอกว่าผู้เป็นโจรก็คือเป็นพราหมณ์อย่างวิเศษ เป็นยอดของสิ่งที่พระเจ้าทรงสร้างขึ้นไว้ ความข้อนี้ฉันยังไม่สนิทใจนักที่จะลงเนื้อเห็นด้วย แต่จะอย่างไรก็ตาม นรกจะมีหรือไม่ขอยกไว้ที แต่ข้อหนึ่งนั้นเป็นของมีแน่ คือในบรรดากรรมทั้งหมดที่ฉันได้ทำไว้แล้ว ไม่มีกรรมใดที่ทำให้วิตกต่อความผิดเท่ากับครั้งกระทำสัจกิริยาด้วยเล่ห์ลวงเธอ ถึงว่าในครั้งนั้นยังไม่กล้ามองหน้าเธออยู่แล้วและต่อมาก็นึกถึงความผิดมิรู้หาย คล้ายมีหนามยอกอยู่ในเนื้อ เพราะฉะนั้นความผิดที่ฉันได้ทำแก่เธอไว้ ก็อยากจะแก้ตัวเพื่อลบล้างให้หมดไปตามแต่จะสามารถ เธอต้องพรากจากกามนิตคู่รัก ก็เพราะฉันเป็นผู้ทำผิดไว้ให้เธอเข้าใจว่ากามนิตนั้นตายเสียแล้ว จึ่งจำใจยอมตนเป็นภริยาสาตาเคียรชายทรยศเท่ากับถูกล่ามโซ่ตรวนไว้ โซ่ตรวนนี้แหละฉันประสงค์จะปลดให้หลุดจากเธอเพื่อจะได้สมสู่อยู่กับคู่รัก ฉันจะไปกรุงอุชเชนีเอง และจะไปพาตัวกามนิตมาให้ได้ไม่ให้มีอันตรายอย่างใดอย่างหนึ่ง บัดนี้ขอให้ทำหน้าที่ของเธอส่วนตัวฉันก็ทำหน้าที่ในส่วนของฉัน สำหรับผู้หญิงที่ทรงความงามย่อมจะไม่มีความลำบากยากเย็นอะไรในอันที่จะล้วงความลับจากสามี พรุ่งนี้ พอมืดลงฉันจะกลับมารับข่าวอันจำเป็นจากเธอ"

องคุลิมาลกล่าวดั่งนี้แล้ว ก้มศีรษะคำนับจนต่ำ กว่าฉันจะหายตกใจตะลึง องคุลิมาลก็อันตรธานวับไปจากลาน เหมือนอย่างที่โผล่แวบขึ้นมาให้เห็นตัวในครั้งแรกฉะนั้น

๓๒
สาตาเคียร

ฉันอยู่บนลานนั้นตลอดคืน ในใจเกิดความคุมแค้นแสนที่จะอดกลั้น ซึ่งแต่ไหนแต่ไรมาไม่เคยเป็นเช่นนี้ แต่มาคราวนี้เปรียบเสมือนความคุมแค้นนั้นได้หลุดไปพร้อมกับออกจากเครื่องจองจำแล้ว กำลังจิตใจวุ่นว้า เหมือนใบไม้ที่ถูกลมหวนพัดกวัดแกว่งอยู่ไปมาฉะนั้น

กามนิตของเรายังอยู่ เขาอยู่ในแดนอันไกล แต่เขาคงได้ยินเรื่องที่เรามีสามี ไม่เช่นนั้นเขาคงไม่เงียบไปนานอย่างนี้ เขาคงนึกว่าเราเป็นหญิงไร้สัตย์ใจอ่อนแอมักง่าย ที่เราต้องเป็นหญิงชั่วช้าไปนี้ สาตาเคียรคนเดียวเป็นผู้ผิด ยิ่งคิดยิ่งชังน้ำหน้าสาตาเคียรรุนแรงขึ้น ยิ่งคิดยิ่งเห็นจริงในคำอธิบายขององคุลิมาลที่ว่าถ้าเราเป็นชายก็คงฆ่าสาตาเคียรเสียแล้ว

ครั้นแล้ว เห็นทางองคุลิมาลจะเป็นผู้ช่วยเหลือให้ตนกลับมีอิสระ ได้อยู่กินกับผู้ที่รักได้ต่อไป เมื่อนึกอย่างนี้ให้ตื่นเต้นทั่วสรรพางค์กาย โลหิตขึ้นหน้าไม่สามารถจะทรงตัวยืนและเดินไปที่ม้านั่งได้ ต้องทรุดลงบนพื้นกระเบื้องหินอ่อนสิ้นสมปฤดีไป

เวลารุ่ง อากาศเย็นชุ่มชื้นด้วยน้ำค้างในตอนเช้า จึงฟื้นคืนสู่ความทุกข์และความเดือดร้อนรวนเรใจอีก นึกอยู่ว่าจริงหรือที่ตนเต็มใจไปสมคบกับผู้ร้ายนายโจรผู้ฆ่าคนมาแล้วนับไม่ถ้วน เพื่อร่วมมือกันประหารชายผู้ครั้งหนึ่งเคยร่วมการวิวาห์กัน ส่วนเรื่องสามีจะออกจากเมืองไปในวันไร ฉันไม่ทราบเลยสักนิด ไฉนจึ่งจะทราบเวลาและลู่ทางที่จะไป ถ้าเขาต้องการปิดบังเรื่องนี้เป็นความลับ? "สำหรับผู้หญิงที่ทรงความงาม ย่อมจะไม่มีความลำบากยากเย็นอะไรในอันจะล้วงเอาความลับจากสามี" ถ้อยคำเหล่านี้ออกจากปากโจร ยังคงก้องอยู่ในหู ทำให้รู้ได้แจ้งว่าการที่จะทำเช่นนี้ ย่อมเป็นกรรมอันชั่วร้าย ฉันคงไม่สามารถจะตกลงใจ ใช้มายายั่วยวนเพื่อล้วงเอาความลับของสามีไปให้ศัตรูร้ายได้ลงคอ ถ้าหากได้รู้ความลับอยู่ก่อนแล้ว หรือว่ามีเป็นหนังสือลายมืออะไรไว้แล้ว ก็อาจจะแข็งใจบอกหรือมอบความลับนั้นให้ไปได้ แต่ที่จะใช้เล่ห์หลอกลวงล้วงเอาความลับดังนี้ให้รู้สึกสยองใจจริง ๆ

เมื่อนึกเห็นแจ้งความชั่วดีดังนี้ ให้สั่นสะท้านไปทั้งตัว เพราะเกิดความกลัวเท่ากับทำความผิดฆ่าสาตาเคียรแล้ว ฉันนึกขอบใจตัวเองว่าคงไม่สามารถทราบความลับของสามีได้ ถึงหากว่าฉันจะได้ทราบกำหนดเวลาที่เขาจะไป แต่คงไม่ทราบทางที่จะไปเป็นแน่ เพราะเขาคงไม่บอกใครให้รู้ ถ้าจะมีคนรู้ก็คงเป็นคนสนิท อย่างมากคงเป็นคนเดียวเท่านั้น

แลไปในฟ้าเห็นพระอาทิตย์ขึ้น แสงจับหอคอยและยอดซุ้มต่าง ๆ ในกรุงโกสัมพีราวกับทองทา ความสวยงามในยามเช้าอย่างนี้ ได้เคยเห็นจากลานอโศกมาแล้วก็หลายครั้ง แต่ความรู้สึกเมื่อได้เห็นภูมิภาพอย่างนี้ เมื่อครั้งนมนานโน้นกับครั้งนี้

ช่างผิดกันเหลือเกิน ครั้งนี้คับแคบลำเค็ญใจจริง ๆ เวลาคืนเดียวเท่ากับว่าทำให้แก่ไปได้ตั้งสิบปี ในที่สุดพยายามพยุงตัวลุกขึ้นลงไปห้อง

ทางที่จะไปห้องต้องผ่านระเบียงยาว ทะลุห้องต่าง ๆ ไปหลายห้อง ห้องเหล่านี้มีหน้าต่างกรุลูกกรง เมื่อฉันผ่านห้องเหล่านี้ไปห้องหนึ่ง ได้ยินเสียงคนพูดกัน เสียงหนึ่งจำได้ว่าเป็นสามีซึ่งขณะนั้นได้ยินว่าดั่งนี้

"ดีแล้ว ตกลงเราไปคืนนี้ ไปก่อนเที่ยงคืนสักชั่วโมงหนึ่ง"

ฉันหยุดชะงัก เป็นอันรู้เวลาที่เขาจะไปแล้ว แต่จะไปทางไหนหนอ รู้สึกโลหิตขึ้นหน้าเพราะความละอายที่มาเป็นคนแอบฟัง ได้ยินเหมือนมีใครมากระซิบที่หูว่า "ไปเสีย ยังมีเวลาพอ" แต่ฉันก็ยังยืนจังงังอยู่

อย่างไรก็ดี สาตาเคียรมิได้พูดต่อไป บางทีจะได้ยินฝีเท้าคนเดินมา แล้วมาเงียบหายที่ตรงประตู เพราะในทันใดนั้นก็มีผู้เปิดประตูปังออกมา สามีฉันมายืนอยู่เฉพาะหน้า

ฉันมีสติดี พูดออกไปทันทีว่า "ได้ยินเสียงเธอเมื่อผ่านมาทางนี้ นึกจะเข้าไปถามว่าต้องการเครื่องว่างอะไรบ้าง จะได้นำมาให้ เพราะเห็นมีธุระแต่เช้าเช่นนี้ แต่ฉันไม่กล้าเข้าไป เกรงว่าจะเป็นการรบกวน จึ่งจะผ่านเลยไป ก็พอดีเธอเปิดประตูออกมา"

สาตาเคียรมองดูฉันไม่มีอาการบอกว่าสงสัย ซ้ำแสดงเมตตาเสียอีกพูดว่า "ขอบใจมาก ยังไม่ต้องการกินอะไร และไม่เป็นการรบกวนเลย ที่จริงก็อยากจะให้ไปเชิญตัวมาพบ แต่เกรงว่าเวลายังเช้ามากจะยังไม่ตื่นนอน ที่มาได้ในเวลานี้นับว่าประจวบเหมาะ เพราะต้องการความช่วยเหลืออยู่"

สาตาเคียรเชิญให้เข้าไปในห้อง ฉันประหลาดใจเป็นที่สุด ที่เขาว่าจะต้องการความช่วยเหลืออะไรจากฉันผู้มีใจคุมแค้นแน่นอยู่เต็มอก เมื่อเข้าไปในห้อง เห็นชายคนหนึ่งซึ่งจำได้ทันทีว่าเป็นนายม้า และคนสนิทที่ไว้ใจของสาตาเคียร กำลังนั่งอยู่บนม้าต่ำ เมื่อฉันเข้าไปถึง ชายคนนั้นลุกขึ้นแสดงความเคารพ สาตาเคียรบอกให้ฉันนั่งลงข้างตัวเขา และบอกให้ชายคนสนิทนั่งลงตามเดิม แล้วหันมาพูดกับฉันว่า

"วาสิฏฐีที่รัก เรื่องเป็นดั่งนี้ ฉันจำเป็นจะต้องออกไปชำระคดีพิพาท ที่เกิดขึ้นในระหว่างหมู่บ้านทางมณฑลตะวันออก จะต้องรีบไปจัดการ เดี๋ยวนี้ได้ข่าวว่ามีผู้เห็นพวกโจรซุมนุมกันอยู่ในป่า ทางตะวันออกของกรุงมาหลายสัปดาห์แล้ว อันที่จริงเขาว่าอยู่ใกล้ ๆ เมืองนี่เอง มีผู้ลือกันแหลวไหลว่าหัวหน้าโจรพวกนี้ไม่ใช่คนอื่นไกล คือองคุลิมาลนั่นเอง ซ้ำยังหาญพูดโดยไม่เกรงกลัวว่า องคุลิมาลแหกคุกหนีไปได้ และฉันจัดเอาคนที่มีหน้าตาคล้ายคลึงไปตัดศีรษะเสียบไว้ที่ประตูเมืองแทนองคุลิมาล เรื่องอย่างนี้ใคร ๆ ก็รู้ว่าเหลวไหล ถือเอาเป็นแก่นสารไม่ได้ แต่ทว่า โจรคนใหม่นี้ ดูเหมือนมีความบ้าระห่ำไม่แพ้องคุลิมาล และถ้าแม้ตั้งตัวใช้ชื่อองคุลิมาลที่ลืออยู่แล้ว ก็คงมีพวกเหล่าร้ายไปสมทบด้วยเป็นอันมาก และคงประสงค์จะทำการร้ายให้ได้ชื่อสักอย่างหนึ่งเป็นแน่ เพราะฉะนั้น จะต้องระวังตัวรอบคอบให้ดีสักหน่อย

มีโต๊ะกลมฝังด้วยแก้วหินมีค่า ตั้งอยู่ข้างตัวสาตาเคียร บนโต๊ะนั้นมีผ้าเช็ดหน้าแพรวางอยู่

สาตาเคียรหยิบผ้าเช็ดหน้าผืนนั้นขึ้นเช็ดหน้าผากปากก็พูดขึ้นลอย ๆ ว่า "วันนี้เพิ่งจะรุ่งเช้าก็ร้อนเสียแล้ว" แต่ฉันสังเกตว่า

ที่สาตาเคียรมีเหงื่อออกมาทุกขุมขนเป็นเพราะครั่นคร้ามองคุลิมาล มากกว่าอื่น ทั้งนี้ควรที่ฉันจะเกิดความสงสาร กลับเห็นน่าหมั่นไส้ยิ่งขึ้น เห็นได้ว่าสาตาเคียรไม่ใช่ชายชาติชาตรี ถึงกับฉันนึกถามตนเองด้วยความประหลาดใจว่า เป็นเพราะเคราะห์โชคไฉนจึ่งประจวบให้สาตาเคียรจับองคุลิมาลมาได้ เพราะองคุลิมาลเป็นโจรสำคัญ มีความดุร้ายใจกล้าหาญไม่ผิดกับพระภีมะในยุคมหาภารตะ ซึ่งเธอเคยไปเกิดเป็นชาตินักรบอยู่ในสมัยนั้น และได้ทำการสู้รบอยู่ข้างพระภีมะที่กุรุเกษตร

สามีฉันพูดต่อไปว่า "เรื่องเป็นอยู่อย่างนี้ การจะไปยังหมู่บ้านนั้น โดยยกทหารไปด้วยตั้งทัพตั้งกองเป็นของที่ไม่น่าดูและทำไม่ได้ จะต้องการเอาติดตัวไปด้วยอย่างมากก็ไม่เกินสามสิบคน แต่จะต้องใช้อุบายระไวระวังเป็นดีกว่าอย่างอื่น ฉันกำลังปรึกษาหาอุบายดูกับปัณฑูกะ เขามีความเห็นเข้าทีอยู่ ซึ่งฉันจะบอกให้หล่อนทราบ เพื่อจะได้ไม่วิตกวิจารณ์ถึงฉันในระหว่างเวลาที่ฉันเดินทางไป"

ฉันพูดอะไรอุบอิบออกมาสองสามคำเป็นที่แสดงว่าขอบคุณที่ยังเป็นห่วง คิดถึงฉันอยู่

เขาได้พูดต่อไปว่า "เพราะฉะนั้น ปัณฑูกะจะเป็นผู้เตรียมการที่จำเป็นและทำเป็นว่าฉันจะออกเดินทางไปทางตะวันออกในเวลาเช้าตรู่พรุ่งนี้ มีกองทหารคึกคักจะไปจับโจร ให้ข่าวแพร่กระจายไป ฉันเชื่อว่าโจรคงมีพวกอยู่ในเมือง ข้อนี้เป็นของแน่นอน มันคงคอยสืบข่าวนำไปบอกกัน มันก็จะหลงอุบายตายใจในระหว่างนั้นฉันจะออกเดินทางมีทหารขี่ม้าไปด้วยเพียงสามสิบคนไปในเวลาเที่ยงคืนวันนี้ ออกไปทางประตูด้านใต้ แล้วเดินอ้อมผ่านหุบเขาวกไปทางตะวันอคกอีกที ถึงกระนั้น ก็จะหลีก

ไม่ไปทางถนนใหญ่จนกว่าจะออกไกลจากกรุงโกสัมพี ห่างไปหลายร้อยเส้นเสียก่อน เรื่องที่ต้องการจะให้ช่วยเหลือเป็นดังนี้ คือหนทางที่ไป จะผ่านไปทางบ้านพักร้อนของบิดาหล่อน หล่อนคงรู้จักถนนหนทางแถวนั้นได้ดีมาตั้งแต่เด็ก ฉันเชื่อว่าหล่อนคงสามารถช่วยเหลือเรื่องนี้แก่ฉันได้มาก"

ฉันยินดียอมช่วยเหลือทันที ในขณะจะอธิบายแผนที่ให้ฟัง ได้ให้เขาเอากระดานเข้ามา แล้วขีดแผนที่ในละแวกนั้นให้ดูอย่างละเอียด ชี้ให้สังเกตทางแยกซึ่งจะต้องจดจำไว้ ฉันแนะนำให้ไปทางที่ตัดไปทางซอกเขา ทางนั้นไป ๆ จะสอบเข้าทุกที จนในที่สุดเป็นช่องแคบ คนขี่ม้าเพียงสองคนก็เรียงเดินไปพร้อมกันไม่ได้ แต่ระยะไม่ยาวนัก อีกประการหนึ่งหนทางนั้น ไม่ค่อยมีใครรู้จัก ถึงว่าพวกโจรจะสงสัยว่า เดินอ้อมค้อมไปทางนั้น ก็คงไม่นึกฝันที่จะไปดักทางนั้น ที่ในหุบเขานี้เมื่อฉันยังเด็ก ๆ อยู่ได้เคยวิ่งเล่นกับพวกพี่ ๆ น้อง ๆ รวมทั้งเมทินีและเด็ก ๆ บุตรผู้เช่าที่ของบิดาด้วย

สาตาเคียรสังเกตเห็นมือที่ฉันวาดแผนที่อยู่สั่นก็ถามว่าเป็นไข้ไปหรือ ฉันตอบว่าเปล่า แต่ว่าอ่อนใจเพราะนอนไม่หลับมาทั้งคืน เขาจับมือฉันไปกำไว้ และคงได้รับรู้สึกสัมผัสว่าเย็นชืด จึ่งได้บอกเป็นการเตือนสติให้อุตส่าห์รักษาตัวหน่อยจะเป็นไข้ไม่สบาย

ตามอาการกิริยาที่เขามองดูและพูดกับฉัน ให้รู้สึกเกลียดชังน้ำหน้า และขยะแขยงเหมือนเมื่อครั้งแรกที่ตกไปเป็นภริยา ฉันถือโอกาสรีบบอกว่า ที่จริงก็รู้สึกครั่นเนื้อครั่นตัวอยู่ อยากจะรีบกลับไปนอนเสีย

สาตาเคียรอนุญาต แต่เดินตามไปส่งถึงระเบียง เมื่ออยู่

กันระหว่างสองต่อสอง เขาก็เริ่มขอโทษฉันบอกว่า เขาได้ละเลยฉันมาช้านาน มัวไปอยู่กับมารดาของลูกชาย และว่าเมื่อกลับมาจะขอใช้โทษ จะไม่ยอมให้ฉันนอนเปลี่ยวเปล่าอยู่คนเดียวที่บนลาน

เขาแสดงความเมตตาปรานีและความรักใคร่ ซึ่งดูเหมือนว่าเพิ่งจะมีขึ้นในคราวนี้เป็นครั้งแรก กระทำให้ฉันซึ่งใจแข็งก็ออก ๆ จะมีความสงสารขึ้นมาอยู่บ้าง แต่อย่างไรก็ดี ความรู้สึกอย่างนี้จะเกิดมีขึ้นก็ชั่วแล่น เพราะเมื่อเวลาเขากลับไปแล้ว ความแค้นที่เขาเป็นผู้พรากความสุขไป ก็กลับคืนเข้าที่อัดแน่นอยู่ตามเดิม

๓๓

องคุลิมาล

เมื่อฉันกลับมาถึงห้องแล้ว รู้สึกเงียบฉี่อย่างไรพูดไม่ถูก เป็นอันไม่มีอะไรต้องคิด ไม่มีข้อควรสงสัยรวนเรใจที่จะต้องต่อสู้ ไม่มีปัญหาจะต้องแก้ต้องถามอีก เพราะได้ตกลงปลงใจเด็ดขาดแล้ว กรรมที่สาตาเคียรก่อไว้อย่างใด ก็ต้องส่งผลสนองอย่างนั้น สาตาเคียรเป็นผู้คดโกงถึงสองต่อ ก็ต้องเอาชีวิตเข้าแลกใช้โทษแทนตัวฉันและองคุลิมาล

ความเงียบที่กล่าวนี้ช่างสงบเสียจริง ๆ พอฉันล้มตัวลงบนที่นอนก็หลับทันที ดูเหมือนว่าร่างกายต้องการความพักผ่อน เพื่อรอเวลานัดกันไว้

ตกมืดฉันไปที่ลาน เดือนยังไม่ทันขึ้น ฉันคอยอยู่ไม่นานเห็นร่างใหญ่มหึมาขององคุลิมาลปีนกำแพงตรงเข้ามายังม้าซึ่งฉันนั่งอยู่ ฉันไม่ได้เคลื่อนไหวกาย ไม่ได้ยกหางตาขึ้นมาดู เป็นแต่พูดว่า "สิ่งที่ท่านประสงค์จะทราบนั้น ฉันไปทราบมาดีแล้วทุกข้อ ทุกอย่าง รู้ตลอดจนกระทั่งเวลาไป มีคนไปด้วยกี่คน ไปทางไหน ถนนไหน ผลกรรมของเขาเอง บันดาลให้เขามอบความลับ

ความไว้ใจให้บริบูรณ์ มิฉะนั้นฉันคงรู้ไม่ได้ เพราะไม่สมัครใจจะใช้อุบายยั่วยวนล้วงถามเอาความลับ"

ที่ฉันพูดกับองคุลิมาลนั้น พูดตามที่ใคร่ครวญไว้ดีแล้ว ด้วยไม่ต้องการจะให้เห็นว่าฉันมีใจเลวถึงปานนั้น แม้แต่ที่มาสมคบเป็นเครื่องมือของผู้ร้ายเท่านี้ ก็รู้สึกว่าเลวเสียเหลือเกินแล้ว

วาจาที่ฉันได้กล่าวต่อไปก็ได้ไตร่ตรองไว้ดีแล้วอย่างเดียวกัน คือได้พูดต่อไปว่า "แต่เมื่อจะบอกเรื่องนี้ จะต้องเอาคำมั่นสัญญาจากท่านเสียก่อนว่า ท่านจะฆ่าเขาคนเดียวแต่จะไม่ทรมาน ส่วนคนอื่น ๆ ที่ไปด้วยจะไม่ฆ่า เว้นเสียจะเพื่อป้องกันตัว ถ้าไม่ให้สัญญาสาบานอย่างนี้ จะไม่ยอมบอกสักคำเดียว แล้วฉันจะแนะสถานที่ให้ว่า ตรงไหนเหมาะซึ่งท่านอาจประหารให้ตายทันที โดยไม่ต้องสู้รบตบมือกัน เพราะฉะนั้น ขอให้ท่านให้สัตย์ปฏิญญา มิฉะนั้นก็ฆ่าฉันเถิด ฉันจะไม่ยอมบอกจนคำเดียว"

องคุลิมาลให้ปฏิญญาว่า "ข้าพเจ้าเป็นทาสมีภักดีให้พระแม่เจ้ากาลีมั่น คงตลอดมาจนทุกวันนี้เพียงใด ข้าพเจ้าขอไม่ฆ่าคนของสาตาเคียร หรือทรมานสาตาเคียร เป็นความสัตย์จริงเพียงนั้น"

ฉันพูดว่า "ดีแล้ว ฉันจะเชื่อ เชิญฟังแล้วกำหนดข้อความไว้ให้ถี่ถ้วน ถ้าท่านมีผู้สมรู้ร่วมคิดอยู่ในเมือง ก็คงจะได้ทราบถึงเรื่องที่เขาจัดแจงเตรียมทหารจะยกออกไปจับโจรในวันพรุ่งนี้ เรื่องนี้เป็นกลอุบายจะลวงท่านทั้งสิ้น ที่จริงสาตาเคียรมีทหารม้าไปด้วยเพียงสามสิบคน จะออกจากกรุงไปทางประตูทิศใต้ในคืนนี้ ก่อนเวลาเที่ยงคืนสักชั่วโมงหนึ่ง จะออกจากดงประดู่ลายไปทางขวา แล้ววกอ้อมไปทางใต้เพื่อหันไปทางตะวันออกไปทางถนนเล็กในหุบเขา"

แล้วฉันได้ชี้แจง แสดงภูมิประเทศให้ฟังอย่างละเอียด ตลอดจนทางซอกเขาที่สาตาเคียรจะผ่านเข้าไป ซึ่งเป็นระยะทางตอนที่อาจฆ่าได้ง่ายดายและแน่นอน

ฉันพูดแล้วก็หยุดนิ่ง รู้สึกว่าช่างเงียบเชียบอึดอัดใจเสียนี่กระไร ไม่ได้ยินเสียงอะไรหมด นอกจากเสียงหายใจแรงของตัวเอง ครั้นเสร็จเรื่องตั้งใจว่าจะกลับ แต่ให้รู้สึกว่าไม่มีกำลังจะลุกขึ้นลงจากลานไปห้อง

ครั้นแล้วองคุลิมาลพูดขึ้นด้วยเสียงสุภาพมีกระแสเศร้า ๆ ผิดปกติ กระทำให้ฉันตกตะลึงประหลาดใจสะดุ้งชะงักขึ้นมาเอง คือพูดว่าดังนี้

"ที่จริง เรื่องจะต้องเกิดขึ้นเช่นนี้ เธอซึ่งเป็นภริยาที่เสงี่ยมหงิมใจบุณย์สุนทรไม่เคยทำร้ายแม้แต่สัตว์ที่เล็กน้อย ต้องมาคบค้าสมาคมกับมนุษย์หยาบช้าสามานย์ มือเปื้อนเป็นมลทินด้วยเลือดมนุษย์ เมื่อเป็นผู้ฆ่าสามีของเธอเองก็จะต้องทนทุกข์ทรมานใจตายไป แล้วผลอกุศลกรรมจะตามสนองให้ไปตกไหม้อยู่ในนรก ถ้าเธอได้พูดอยู่กับองคุลิมาลมหาโจร ผลจะต้องเป็นไปตามนี้ แต่เดี๋ยวนี้องคุลิมาลเป็นอีกคนหนึ่งต่างหากแล้ว"

เมื่อฉันได้ยินดั่งนี้ แทบจะไม่เชื่อหูของตนเองว่า ถ้าเช่นนั้นเป็นใครเล่าที่กำลังพูดอยู่ ความจริงเสียงที่พูดกับฉันก็เป็นเสียงองคุลิมาล ถึงว่าลักษณะน้ำเสียงจะเปลี่ยนแปลงไปก็เป็นสำเนียงขององคุลิมาลอยู่ชัด ๆ ขณะฉันเงยหน้าจ้องพิศดูองคุลิมาล ก็ยังเห็นเป็นองคุลิมาลนายโจรอยู่นั่นเอง ทำให้ประหลาดใจอยู่ครัน ๆ ผิดจากคราวก่อนซึ่งฉันเคยตกใจกลัว

องคุลิมาลพูดต่อไปว่า "นางผู้เจริญ เรื่องที่พูดนี้ไม่ต้องวิตกเพราะจะไม่เกิดขึ้นเลยและไม่เกิดขึ้นเลยอย่างแน่นอน ไม่

ยิ่งไปกว่าจะบอกแก่ต้นไม้"

ถ้อยคำเหล่านี้ ฉันเกิดฉงนสนเท่ห์ไม่น้อยไปกว่าที่ได้ฟังมาตอนต้น เป็นอันเข้าใจรัว ๆ ว่า จะเป็นด้วยเหตุผลอย่างใดอย่างหนึ่ง องคุลิมาลจึ่งกลับใจเลิกความคิดในแผนอุบายที่จะแก้มือสาตาเคียร

ฉันหรือ ได้คิดถึงโครงการแก้แค้น เพราะถูกรับความทุกข์เดือดร้อนใจมาสาหัสและก็มาอันตรธานล้มละลายไปในทันที เมื่อไม่ได้อย่างหวัง ก็เกิดความน้อยใจขึ้นเป็นธรรมดาถึงกลับกล่าวบริภาษอย่างรุนแรงใส่หน้าองคุลิมาล เรียกเขาว่าเป็นผู้ร้ายหน้าด้านสัญชาติสับปลับไม่มีความสัตย์ความจริง และอะไรต่ออะไรล้วนสรรเอามาว่าอย่างร้ายให้สมแค้น เจตนาจะให้องคุลิมาลเกิดความโกรธยั้งโทสะไว้ไม่อยู่ แล้วฆ่าฉันให้ตายลงที่นั่นเสียรู้แล้วไป

ครั้นเมื่อฉันด่าเหนื่อยเข้าต้องหยุดหอบ องคุลิมาลกลับพูดอย่างสุภาพปกติ เลยทำให้ฉันนึกละอายใจ ว่า

"ทั้งนี้ทั้งนั้นก็เพราะฉันที่ควรได้รับผรุสวาทจากเธอ แต่ฉันไม่เชื่อว่าเธอจะสามารถทำให้องคุลิมาลเกิดโทสะเหมือนแต่ก่อนแล้วฆ่าเธอเสีย ซึ่งสังเกตดูเหมือนเธอจะมีความประสงค์เช่นนั้นยิ่งกว่านี้ ถึงจะกล่าววาจาให้เผ็ดร้อนแซบขึ้นไปกว่านี้ ฉันก็คงวางเฉยได้เป็นปกติและซ้ำจะรู้สึกขอบคุณผู้ด่าเสียด้วย เพื่อมีโอกาสพิสูจน์ความมั่นคงใจในครั้งแรก เพราะพระบรมศาสดาได้ประทานอนุศาสน์แก่ฉันว่า 'พื้นพสุธาถูกคนขว้างก้อนดินที่สะอาดหรือโสโครกลงไป ก็ไม่รู้สึกกำเริบหรือขุ่นข้องฉันใด ท่านจงข่มจิตตนให้สม่ำเสมอเหมือนฉะนั้น' วาสิฏฐี ที่เธอพูดอยู่นี้ไม่ใช่พูดกับโจร แต่ว่าพูดกับองคุลิมาลผู้เป็นสาวกพระบรมศาสดา"

"สาวกอะไร? พระบรมศาสดาอะไรกัน?" นี่เป็นคำถามของฉันที่หลุดออกมาเองโดยคอยฟังไม่ทันใจ แต่ว่าถ้อยคำอันแปลกของชายผู้ที่ฉันคิดไม่เห็นว่าเป็นคนชนิดไรนี้ ทำให้รู้สึกอยากฟังต่อไปอีก

องคุลิมาลตอบคำถามของฉันว่า "พระองค์ซึ่งเขาขนานพระนามว่า พระผู้มีพระภาคสัมมาสัมพุทธเจ้านั่นแหละ เป็นพระบรมศาสดาของฉัน ในเวลานี้เธอคงจะได้ยินพระนามมาบ้างแล้วกระมัง?"

ฉันสั่นศีรษะ

องคุลิมาลกล่าวต่อไป "ฉันถือว่าฉันได้บุญย์มากคือได้เป็นผู้กล่าวพระนามพระผู้มีพระภาคเป็นครั้งแรกแก่ตัวเธอ ถ้าองคุลิมาลครั้งหนึ่งเมื่อยังเป็นโจรผู้ร้าย ได้ทำบาปไว้ให้แก่เธอมากเพียงใดก็ดี แต่บัดนี้ในฐานะที่เป็นสาวกก็จะได้ทำบุณย์แผ่กุศลแก่เธอให้สมกันฉะนั้น"

ฉันถามองคุลิมาล มีอาการตั้งใจฟังจริง ๆ ว่า "ที่เธอเรียกว่าพระสัมมาสัมพุทธเจ้านี้ คือใคร? ท่านทำประการไร ให้เธอกลายเป็นผู้มีกิริยาวาจาเปลี่ยนแปลกอย่างคิดไม่เห็นดั่งนี้? และบุณย์กุศลอะไรที่จะมาได้แก่ฉัน เมื่อได้ยินถึงนามนั้น?"

องคุลิมาลตอบว่า "แม้แต่ได้ยินพระนามซึ่งมีผู้ขานว่า พระตถาคต ก็ประหนึ่งว่าได้บังเกิดแสงสว่างในครั้งแรกแก่ผู้อยู่ในที่มืด แต่ฉันจะเล่าเรื่องให้เธอฟังทั้งหมด ที่พระพุทธเจ้าทรงพบฉัน และได้ทรงเปลี่ยนวิถีทางเดินในชีวิตของฉันเป็นประการไร ถ้าหากว่าเรื่องไม่เกิดขึ้นในวันนี้แท้ ๆ แล้ว การณ์ต่อไปก็จะไม่เป็นเหมือนอย่างที่เป็นใหม่อยู่เดี๋ยวนี้"

ถึงแม้ว่ารูปร่างองคุลิมาลยังมีลักษณะดุร้ายอยู่ก็ดี แต่ว่า

กิริยาเปลี่ยนแปลกดูเรียบร้อยน่านับถือ ทำให้ฉันคงประหลาดใจไม่น้อยทีเดียว ทั้งยิ่งเห็นกิริยาท่าทางสงบเสงี่ยมเมื่อนั่งลงข้างตัวฉัน คล้ายกับว่าเป็นผู้ร่วมวรรณะชั้นเดียวกัน ดูสง่าผ่าเผยเห็นเด่นสมเป็นชายชาตรี

๓๔

นรกหอก

องคุลิมาลเริ่มเล่าเรื่องให้ฟังว่า

วันนี้เวลารุ่งแล้ว ล่วงมาสักสองสามชั่วโมง ฉันยืนอยู่ที่ราวป่าจ้องดูไปทางหอคอยกรุงโกสัมพี ในใจอักอ่วนป่วนปั่นอยู่ด้วยการคุมแค้นพยาบาทสาตาเคียร นึกถามตนเองว่าเธอจะนำข่าวที่ต้องการมาให้ทราบได้หรือไม่หนอ ขณะนั้นตามทางที่แล่นออกจากประตูเมืองด้านตะวันออกมาสู่ป่านี้ มีชายคนหนึ่งนุ่งห่มผ้าสีเหลือง เดินสาวก้าวมาโดดเดี่ยว สองข้างทางมีพวกเลี้ยงปศุสัตว์ และชาวบ้านนอกกรุงกำลังสาละวนทำงานหาเลี้ยงชีพกันอยู่ ฉันสังเกตเห็นคนเหล่านั้นที่อยู่ใกล้ถนน ตะโกนบอกอะไรแก่ชายสัญจรโดดเดี่ยวคนนั้น ส่วนผู้ที่อยู่ห่างถนนลึกเข้าไป ก็หยุดทำงานเอามือชี้ และมองดูชายคนนั้น พวกที่อยู่ใกล้เห็นชายโดดเดี่ยวยังเดินต่อไป ก็วิ่งไปบอกให้หยุด บางคนถึงกับยึดชายผ้าไว้ไม่ให้ไป ทำท่าตกใจชี้มือชี้ไม้ไปทางป่า ฉันเกือบจะอ่านกิริยาอาการแห่งพวกนั้นออกว่า "อย่าไป อย่าเลยเข้าไป อย่าเข้าไปในป่า องคุลิมาลโจรร้ายมีซ่องอยู่ในนั้น"

แต่ชายสัญจรก็ยังเดินต่อไปไม่มีกิริยาหวั่นหวาดมุ่งตรงไปทางป่าท่าเดียว บัดนี้ฉันเห็นรูปร่างได้ถนัดเป็นนักบวชโกนผมศีรษะโล้น อยู่ในนิกายที่เรียกว่าศากยบุตร เป็นคนมีอายุแต่ท่าทางผึ่งผาย

ฉันก็คิดว่า แปลกจริง ๆ บนถนนนี้ อย่าว่าแต่คนเดียว ต่อให้สิบคน สามสิบคนหรือยิ่งขึ้นไปตั้งห้าสิบคน รวมกันมามีอาวุธครบตัว ขืนเดินมาทางนี้เป็นต้องตกอยู่ในอำนาจเราทั้งสิ้น แต่นี่ไฉนหนอนักบวชรูปนี้จึ่งถือดีกล้าเดินมาแต่ผู้เดียว คล้ายกับเป็นผู้มีชัยชนะ?

ฉันเห็นว่าที่บังอาจบุกรุกมาอย่างทะนงตัวนี้ เท่ากับลูบคมดูถูกกัน จะต้องให้เห็นฝีมือเสียบ้าง และยังนึกอยู่ว่า อาจเป็นคนสืบข่าวที่สาตาเคียรส่งมาก็ได้ เมื่อคิดตกลงใจ ก็คว้าหอกหยิบคันธนูและแล่งสะพายบ่าออกจากป่าขึ้นไปบนถนน ด้อมตามนักบวชรูปนั้น ซึ่งในขณะนั้นเข้าไปถึงป่าแล้ว

ครั้นมาถึงที่เหมาะแห่งหนึ่งไม่มีต้นไม้กีดกัน ฉันก็ปลดคันธนูออกจากบ่า ขึ้นลูกจ้องยิงเล็งให้ถูกตรงสันหลังด้านซ้ายให้ทะลุถึงหัวใจ ลูกธนูลั่นหวือข้ามศีรษะนักบวชไป

เมื่อลูกธนูไม่ดีผิดที่หมายจึ่งเลือกลูกใหม่ที่เห็นว่าได้ส่วนสัด มีขนนกแผ่กระจายงามจ้องยิงให้ถูกคอ แต่ลูกธนูกลับแล่นไปปักติดต้นไม้ข้างซ้ายของนักบวช ชักลูกยิงใหม่ ทีนี้แกว่งไปทางขวาไม่ถูกที่หมาย ผิดไปพลาดมาอย่างนี้ จนลูกธนูหมดแล่งเปล่า

ฉันเห็นผิดใจ แปลกประหลาดเหลือเกิน เคยยิงได้แม่นยำจะพลิกแพลงอย่างไรไม่เคยผิดพลาด ถึงนกอินทรีบินเร็วที่สุดก็ยังยิงถูก วันนี้มือไม้เป็นอะไรไปหนอ?

ระวางนั้น นักบวชเดินขึ้นหน้าไประยะไกล ฉันต้องวิ่งไล่ตามหมายจะฆ่าเสียด้วยหอก ครั้นไล่เข้าไปทันใกล้กันระยะเพียงห้าสิบก้าวก็เข้าไปใกล้อีกไม่ได้ จะวิ่งให้เร็วที่สุดก็ไม่เลยระยะนั้นเข้าไปได้ ส่วนนักบวชรูปนั้น ดูก็เดินตามปกติอย่างสบายไม่ได้รีบเร่งอะไร

ครั้นแล้วฉันจึ่งนึกว่า น่าประหลาดจริง ๆ เกิดมาไม่เคยเห็นเช่นนี้ เคยไล่ช้างไล่กวางที่วิ่งหนีไปอย่างรวดเร็วก็ทัน แต่นี่นักบวชรูปนั้นเดินตามปกติ และเราวิ่งเต็มฝีเท้าด้วยซ้ำ ทำไมจึ่งไล่ไม่ทัน เท้าเป็นอะไรไปหนอในวันนี้?

ฉันหยุด แล้วตะโกนสั่งนักบวชรูปนั้นว่า

"หยุดนา! พระ หยุด!"

นักบวชยังเดินเฉยเรื่อยไป แต่หันมาบอกว่า

"องคุลิมาล เราหยุดแล้ว ท่านควรหยุดนิ่งเสียด้วย"

ฉันประหลาดใจซ้ำลงไปอีก นึกว่าดีร้ายนักบวชนี้คงอาศัยสัจกิริยาอะไรอย่างหนึ่งที่ทำให้ยิงไม่ถูกตัวแคล้วคลาดไปหมด วิ่งไล่ก็ไม่ทัน แต่นี่ไฉนหนอจึ่งแสร้งกล่าวเท็จซึ่ง ๆ หน้าว่าตนหยุดนิ่งอยู่ ทั้งที่เราเห็นกับตาว่า แกยังเดินดุ่ม ๆ อยู่ ส่วนตัวเราสิหยุดยืนหอบอยู่กับที่เข้าคู่กับต้นไม้ต้นนี้ เห็นอยู่โต้ง ๆ ยังมีหน้าพูดว่าเราไม่ได้หยุด คิดดู เหมือนนกที่บินอยู่บอกต้นไม้ว่า "ต้นไม้ เราหยุดนิ่งแล้ว แต่สูท่านยังไม่หยุดนิ่ง" แปลกจริง? คงมีอะไรลึกลับสักอย่างหนึ่งในคำพูดนี่ บางทีจะมีประโยชน์แก่เราที่จะได้ข้อรหัสย์กถาอาคมไว้ใช้บ้าง ดีกว่าจะฆ่าเสีย

นึกแล้ว จึ่งร้องตอบว่า

"ก็ท่านยังเดินอยู่ ทำไมจึ่งบอกว่าหยุดเล่า? ส่วนตัวเราหยุดแล้ว ท่านไพล่ บอกว่ายังเดินอยู่ ดูก่อนพระ โปรดอธิบาย

ให้ฟังว่า ที่ว่าท่านหยุดนิ่งอยู่นั้น เป็นอย่างไร และตัวเราไม่ได้ยืนนิ่งอยู่ดอกหรือ?"

นักบวชตอบว่า "เราผู้มิได้ทำเวรภัยในสรรพสัตว์ คือหยุดแล้วไม่เร่ร่อนไปอีก แต่ตัวท่านนั้น เป็นผู้มีใจมุ่งร้ายต่อสรรพสัตว์ทุกขณะจิต ต้องเร่ร่อนเพราะอกุศลกรรมไม่มีเวลาหยุด รับทุกข์ทรมานจากที่หนึ่งแล้ว ต้องไปสู่อีกที่หนึ่งเรื่อยไป"

ฉันตอบว่า "ที่ว่าเราเป็นผู้เร่ร่อนอยู่เป็นนิตย์ ความข้อนี้ก็เคยได้ยิน แต่ว่า หยุดนิ่งอยู่ไม่เร่ร่อนไปอีกนั้น ยังไม่เข้าใจเอาท่านพระโปรดชี้แจงเหตุผลที่ได้กล่าวรวบยอดสองสามคำเมื่อกี้นี้ให้เข้าใจแจ่มแจ้งด้วย เชิญดู ข้าพเจ้าวางหอกลงแล้ว และขอปฏิญญาสาบานที่จะให้อภัยในชีวิตท่านเพื่อศานติสุข"

นักบวชตอบว่า "องคุลิมาล ท่านได้กระทำปฏิญญาเป็นครั้งที่สองแล้ว"

"เป็นครั้งที่สอง?"

"ครั้งที่หนึ่ง เมื่อครั้งให้สัจกิริยาอันเป็นเท็จ"

น่าพิศวงจริงที่นักบวชนี้ก็แจ้งความลับครั้งนั้น แต่ฉันมีสติทันไม่หยุดชะงักพิศวงให้เป็นพิรุธ รีบป้องกันการกระทำ ด้วยอุบายที่ฉันเห็นว่าเป็นอย่างฉลาดทันที ได้ตอบว่า

"ข้าแต่ท่านพระ วาจาที่ให้สัตย์ปฏิญญาครั้งนั้นมีความเป็นสองนัย ถ้าแปลกันตามคำที่กล่าวออกไป ก็ไม่เป็นคำสาบานที่เป็นเท็จ เป็นแต่ใช้โวหารที่ผู้ฟังไม่มีเชาวน์แล้วเข้าใจผิดเป็นอย่างอื่นไปได้ แต่ที่ข้าพเจ้าให้สัตย์ปฏิญญาครั้งนี้เป็นความจริงทั้งแปลตามคำและแปลตามสำนวนทั้งสองประการ"

"ไม่ใช่เช่นนั้น เพราะท่านจะให้ศานติสุขแก่เราไม่ได้ ถ้าเราจะให้ศานติสุขแก่ท่านจึงจะเป็นการถูกต้อง"

เมื่อนักบวชนั้นพูดดั่งนี้แล้ว ก็แสดงอาการเป็นมิตรภาพ บอกให้ฉันเข้าไปหา ฉันเข้าไปด้วยความเคารพ

เธอนั่งลงตรงร่มไม้ใหญ่ บอกให้ฉันนั่งแทบเบื้องบาท แล้วก็ตั้งต้นสั่งสอนถึงเรื่องบุณย์บาปมีผลตามสนองเป็นไปอย่างไร ได้ชี้แจงให้ฟังอย่างง่าย ๆ ชัดเจน และแจ่มแจ้งทุกแง่ทุกเงื่อน เท่ากับอธิบายแก่เด็ก ๆ เพราะความจริงตัวฉันไม่เคยเล่าเรียนอรรถธรรมมาเลย ไม่เหมือนกับศิษย์นักบวชอื่น ๆ ซึ่งตามธรรมดาเป็นบุตรพราหมณ์ย่อมได้รับการศึกษามีความรู้ในพระเวทมาแล้ว ส่วนตัวฉันตั้งแต่เกิดมาเคยได้ฟังความรู้ที่จับอกจับใจไม่หายก็ครั้งเดียวคือเมื่อครั้งนั่งอยู่ปลายบาทวาชศรพที่ในป่าคืนหนึ่งและฟังคำสั่งสอนของท่านผู้นั้น ซึ่งดูเหมือนฉันได้เคยเอ่ยชื่อแก่เธอมาแล้ว ครั้นมาได้ฟังคำสั่งสอนของนักบวชรูปนี้ รู้สึกข้อความสุขุมกินใจซาบซึ้งเหลือเกิน ท่านชี้แจงว่า ที่บุคคลต้องไปเกิดที่นั่นที่นี่ในโลกมนุษย์บ้าง ในสวรรค์บ้างและในนรกบ้าง เพราะกรรมเท่านั้นเป็นเหตุปรุงแต่งให้ไปเกิด หาใช่เพราะอำนาจเด็ดขาดที่มาจากสวรรค์ไม่ คำอธิบายนี้ผิดกว่าที่วาชศรพได้เคยสั่งสอนเป็นการตรงกันข้าม วาชศรพพิสูจน์ให้เห็นอย่างง่าย ๆ และอ้างอิงพระคัมภีร์เป็นหลักว่าไม่มีนรก ที่กล่าวถึงนรกในพระคัมภีร์เป็นของคนขลาดแทรกเสริมเติมขึ้นใหม่ เพื่อขู่ให้ผู้มีใจเหี้ยมหาญเกิดกลัวไม่กล้าทำร้ายตัวซึ่งเป็นความคิดขลาดอ่อนแอ ที่วาชศรพอธิบายอย่างนี้ฉันเองก็ไม่สู้เลื่อมใสเห็นจริงไปทั้งหมด จึ่งเกิดความสงสัยว่า นักบวชผู้นี้จะสามารถทำให้ฉันเกิดความเลื่อมใสได้ละหรือ? นี่ก็เห็นอยู่ทนโท่ ว่าเป็นความเห็นแย้งความเห็น ปราชญ์ต่อปราชญ์แย้งกัน ถึงหากว่านักบวชนี้จะเป็นสาวกสำคัญผู้ใดผู้หนึ่งของพระศากยบุตรก็ตามที แต่วาชศรพก็มีศิษย์

ที่นับถือเลื่อมใสอยู่มาก ถือว่าเป็นผู้สำเร็จผู้หนึ่ง เมื่อเช่นนั้น ใครเล่าจะเป็นผู้ตัดสินว่าคำสั่งสอนของฝ่ายไหนผิดและถูก?

กำลังนึกอย่างนี้ นักบวชผู้นั้นก็เตือนว่า “องคุลิมาล ท่านมิได้ตั้งใจฟังคำที่เราพูด กำลังไปนึกถึงวาชศรพและลัทธิที่เห็นผิดของเขา”

ฉันตกตะลึง ยอมรับความจริงที่นึกอย่างนั้น และถามว่า “ข้าแต่อริยะ ท่านรู้จักวาชศรพสหายของข้าพเจ้าด้วยหรือ?”

“มีผู้ชี้ให้ดูหลุมศพที่นอกประตูเมือง แต่ก็มีคนเดินทางที่โง่เขลาไปเซ่นไหว้อ้อนวอนนับถือ ว่าเป็นผู้สำเร็จอรหันต์”

“เช่นนั้น ไม่ใช่อรหันต์ดอกหรือ?”

“นั่นแหละ ถ้าท่านว่าเขาเป็นอรหันต์ผู้หนึ่ง ก็ควรจะไปเยี่ยมกรายดู ว่าในเวลานี้เสวยผลความเป็นอรหันต์อย่างไรบ้าง”

ที่นักบวชพูดเช่นนี้ดูประหนึ่งว่าอาจไปเยี่ยมกันได้ง่ายจากบ้านหนึ่งสู่บ้านหนึ่ง ทำให้ฉันจังงังมองดูนักบวชนั้นอย่างตะลึง ออกอุทานว่า “ไปเยี่ยมวาชศรพ? ไปได้อย่างไรกัน?”

“ก็ยื่นมือมาให้เรา เราจะเข้าฌานอันเป็นเครื่องนำให้ถึงวิถีที่บังคับให้เทวดาและภูตปิศาจมาปรากฏร่างให้เห็นที่ในดวงจิต แล้วเราจะได้เดินตามไปโดยวิถีนั้น จะได้เห็นสิ่งที่ท่านต้องการเห็นด้วย”

ฉันยื่นมือให้ นักบวชรูปนั้นนั่งตาตกสงบนิ่งอยู่เป็นนาน ตลอดเวลาที่ฉันเองยังไม่เห็นแปลกประหลาดอย่างไร ทันใดนั้นรู้สึกคล้ายกับว่ายน้ำ ถูกผีพรายฉุดแขนขาลงไป ท้องฟ้าอันเขียวและต้นไม้บนฝั่งที่เคยเห็นก็หายไป มีคลื่นซัดมากลบศีรษะ หนักเข้า ๆ ทุกทีจนท่วมตัว ช้า ๆ นาน ๆ มีเปลวแปลบแลบสว่างเป็นคราว ๆ อยู่รอบตัว แล้วมีเสียงดั่งฟ้าลั่นเปรี้ยงใหญ่จนชาหู

ในที่สุด รู้สึกตัวว่าตกอยู่ในที่แห่งหนึ่งคล้ายถ้ำมหึมามืดมิดไปหมด นอกจากมีแสงสว่างนับไม่ถ้วนสายฉายแวบ ๆ อยู่ เมื่อประสาทชินต่อลักษณะสถานที่นี้แล้ว จึงสังเกตเห็นว่าแสงสว่างที่แวบ ๆ อยู่นั้นคือแสงหอกเหล็กนับจำนวนไม่ถ้วน แกว่งไกวกระทบกันไปมาอยู่ฉาดฉานเหมือนกองพลในสงครามผี มองไม่เห็นตัวผู้ถือ ทั้งได้ยินเสียงร้องอื้ออึงไม่ใช่เสียงบ้าเลือดเดือดดุร้ายของเหล่าผู้ที่เข้าสัประยุทธ์กัน แต่เป็นเสียงครวญครางด้วยรับความทุกขเวทนาเพราะเจ็บปวด เสียงเหล่านี้เป็นของใคร มองไม่เห็นตัว และได้ยินมาข้างใต้พื้นสั่นสะเทือนตรงที่ปลายหอกอันแกว่งไกว ส่วนบนพื้นนั้นว่างเปล่าไม่มีอะไร

ในสถานที่ว่างเปล่าอยู่นี้ ขณะนั้นมีรูปคนพุ่งขึ้นมาจากปากช่องมืดตื้ออยู่ทางขวาสามคน คนอยู่กลางเป็นรูปวาชศรพ มีกายเปลือยสั่นเทิ้มคล้ายไข้จับหรือถูกความหนาวอย่างแรงกล้า ส่วนผู้คุมซ้ายขวาวาชศรพ กายเป็นมนุษย์แต่เท้าเป็นนก กรงเล็บแหลมโง้งตนหนึ่งหัวเป็นปลา อีกตนหนึ่งหัวเป็นสุนัข มือถือหอกยาว ภูตหัวปลาแนะนำขึ้นก่อนว่า

"ข้าแต่พระอริยเจ้า ที่นี้คือนรกหอกซึ่งผู้ทำบาปตกมาต้องทนทุกข์ทรมานถูกแทงด้วยหอกที่ชูแกว่งชุลมุนอยู่นี้เป็นเวลาหมื่นปี เมื่อเสวยวิบากครบกำหนดแล้ว ก็จะไปเกิดใหม่ในภพอื่นตามควรแก่เศษผล"

แล้วภูตหัวสุนัขพูดว่า

ข้าแต่พระอริยเจ้า ถ้าปรากฏมีหอกเสียบหัวใจสองเล่ม ก็แสดงกาลกำหนดว่าสัตว์บาปนั้นได้รับโทษทรมานล่วงมาแล้วสองพันปี"

พอพูดขาดคำ นายนิริยบาลทั้งสองก็ซัดหอกเข้าไปปัก

กายวาชศรพ ทันใดนั้นคล้ายกับว่าการซัดหอกเล่มที่หนึ่งนี้เป็นอาณัติสัญญาณบรรดาหอกที่อยู่รอบตัวก็เคลื่อนไหวแปลบปลาบพุ่งเข้าเสียบติดร่างกายวาชศรพชุลมุนทุกด้าน และยังมีฝูงปากเหล็กพากันมาจิกเนื้อทึ้งหนังกินซ้ำลงอีก

เห็นแล้วให้ขนพองสยองเกล้า ทั้งสงสารวาชศรพที่ร้องครวญครางเพราะความเจ็บปวดรวดร้าว เลยหมดสติไปด้วย ครั้นฟื้นได้สติแล้ว และเห็นว่าตัวมานอนอยู่ในป่าใต้ต้นไม้ใหญ่แทบเบื้องบาทนักบวชนั้น ท่านถามว่า

"องคุลิมาล เห็นแล้วหรือยัง?"

"เห็นแล้ว ผู้เจริญ"

"เป็นอย่างนี้แหละเบื้องหน้าแต่ร่างกายท่านสลายตายไปแล้ว อกุศลกรรมที่ทำไว้จะสนองผลบังคับให้ตรงลงไปเกิดในนิริยโลก ถูกชำระสะสางลงโทษอย่างเดียวกัน คือนายนิริยบาลจะเอาหอกซัดตัวท่านให้ได้รับทุกข์ทรมานดั่งนี้ จะสมควรแก่โทษบาปที่ท่านก่อสะสมไว้เพียงพอหรือไม่?"

"ไม่เพียงพอแก่บาปกรรมที่ข้าพเจ้าได้ทำไว้แล้วเลย ผู้เจริญ"

"ก็เมื่อมองเห็นอยู่แล้วดั่งนี้ องคุลิมาล วิถีที่เป็นอยู่ของท่านในเวลานี้จะควรดำเนินต่อไปหรือไม่?"

"ไม่บังควรเลย ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าไม่ขอเดินทางที่ดำเนินมาแล้วต่อไป ข้าพเจ้าขอเลิกความประพฤติอันหยาบช้าทารุณ และขอยึดเอาท่านเป็นที่พึ่ง"

"องคุลิมาล นานมาแล้วครั้งหนึ่ง พระยมเห็นความทุกข์ทรมานของสรรพสัตว์ก็สลดใจรำพึงว่า 'แท้จริง ผู้กระทำอกุศลกรรมในโลก ย่อมต้องได้รับโทษสนองหลายเท่าทวีคูณ กระไรหนอเราเพิ่งไปเกิดเป็นมนุษย์ ในสมัยที่มีพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

อุบัติในโลกด้วย เราพึงได้เฝ้าพระพุทธองค์เพื่อฟังพระธรรมเทศนา ให้บังเกิดความรู้แจ้งของจริง" พระยมที่กล่าวคำปณิธานนี้ องคุลิมาล คือตัวท่านนี่เอง ท่านได้มาเกิดเป็นมนุษย์ มาเกิดในมัธยมประเทศ ซึ่งมีที่รมณียสถานน้อยแห่งนัก แต่ว่ามีป่าเขาและลำธารอันเปล่าเปลี่ยวกันดาร กอปรด้วยอันตรายมากมาย ฉันใดก็ดี สัตว์ที่เกิดมาในโลก มีน้อยนักน้อยหนาที่จะบรรลุถึงมนุษยธรรม นอกนั้นก็งมงายป่าเถื่อนเปรียบกับแดนกันดารอื่น ๆ อันกว้างใหญ่ไพศาลเสียเปล่า อีกอย่างหนึ่งมนุษย์ที่ได้มีโอกาสพบปะพระพุทธเจ้าก็เพียงสองสามชั่วคนเท่านั้น มนุษย์นอกนั้นไม่ได้มีโอกาสพบพระพุทธเจ้า มีมากมายเหลือคณนา แต่ส่วนตัวเธอ ได้เกิดมาเป็นมนุษย์ในสมัยที่มีพระพุทธเจ้ามาตรัส ได้พบท่าน ได้เฝ้าท่าน ก็นับว่าเป็นผู้มีวาสนาวิเศษอยู่แล้ว"

เมื่อฉันได้ยินอภิปรายดั่งนี้ ก็ทราบประจักษ์ว่าท่านนักบวชคือพระสัมมาสัมพุทธเจ้า บังเกิดปีติอิ่มเอิบใจ ยกมือขึ้นประสานถวายอภิวาท เปล่งอุทานว่า

"ข้าแต่พระองค์ ผู้ทรงความบริสุทธิ์อุดมเลิศ พระองค์นั้นคือพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าแน่แท้ ทรงพระมหากรุณาแก่สรรพสัตว์ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงพระกรุณาให้ข้าพระองค์ได้ยึดถือเป็นสรณะด้วย"

"สาธุ จงฟังคำเราต่อไปนี้"

"ถึงกระนั้น มนุษย์ที่เกิดมาได้เห็นพระพุทธเจ้ายังน้อยคนอยู่แล้ว แต่ผู้ที่ได้ฟังพระธรรมของพระองค์นั้นมีน้อยกว่า และยิ่งกว่านี้ ผู้เข้าใจในพระธรรมก็ยิ่งน้อยลงไปอีก แต่ตัวท่านมาพบเราแล้ว ทั้งได้ฟังและรับรสพระธรรมนี้ มาเถิด องคุลิมาลผู้สาวก"

แล้วพระผู้มีพระภาคเสด็จเข้าไปในป่า ประดุจดั่งนายพรานช้างขึ้นขี่บนหลังสารซับมันซึ่งบำราบให้เชื่องแล้ว พระองค์เสด็จออกจากป่าอีก ประดุจดั่งนายพรานช้างออกจากป่า มีช้างป่าซึ่งเขาได้ฝึกแล้วให้เชื่อง ติดตามมาด้วยโดยดีฉะนั้น

ด้วยประการฉะนี้ ฉันมาหาเธอวันนี้ ไม่ใช่เป็นองคุลิมาลโจรร้าย แต่เป็นองคุลิมาลสาวกพระพุทธเจ้า จงดูเถิดว่า ฉันได้โยนทิ้งหอกและกระบองเสียแล้ว เลิกเว้นการทรมานฆ่าฟันแล้ว แผ่ความศานติสุขแก่เพื่อนร่วมโลกเป็นเบื้องหน้า

๓๕

การบูชาอันบริสุทธิ์

ฉันรู้ไม่ได้ว่านานกี่มากน้อยกว่าฉันจะเปิดปากขึ้น แต่เชื่อว่านานมากอยู่ ฉันนั่งฟังมิได้ปริปากออกสักคำ ปล่อยให้องคุลิมาลเล่าเรื่องโดยลำดับ สำรวมใจตรองตามไป ยิ่งตรองก็ยิ่งเกิดความอัศจรรย์ใจ จริงอยู่ ฉันเคยได้ยินได้ฟังเรื่องราวอันเป็นของโบราณว่าทวยเทพกระทำปาฏิหาริย์พิลึกพิลั่น เช่นเรื่องพระกฤษณ์ครั้งอวตารมาในโลก แต่ถ้าเอามาเทียบกับที่องคุลิมาลได้ประสบมาในป่าวันนี้ รู้สึกว่าเรื่องขององคุลิมาลอัศจรรย์กว่ามาก

ฉันมารำพึงอยู่ว่า มหาบุรุษใด สามารถบำราบบรมโจรแห่งมหาโจรทารุณหินชาติให้กลับเป็นผู้มีใจบุณย์สุนทรที่พูดกับฉันอยู่นี้ สำเร็จในชั่วเวลาสองสามชั่วโมงเช่นนี้ มหาบุรุษนั้นก็ย่อมจะบำราบสิ่งดุร้ายของสิ่งดุร้ายที่สุดแห่งธรรมชาติ ซึ่งมีในสกลจักรวาลได้ง่ายดาย นั่นแปลว่า พระองค์จะสามารถบันดาลให้ดวงใจของฉัน ซึ่งเจ็บปวดร้อนรุ่มอยู่เสมอให้สงบเย็นได้หรือไม่หนอ? จะทรงกำจัดเมฆในราตรีกาล คือความกลุ้มกลัดเหี่ยวแห้งใจ ซึ่งผ่านมาบดบังปะทะดวงจิตให้กระจายหายสูญไปเพราะแสง

สว่าง คือพระโอวาทจะได้หรือไม่หนอ? หรือว่าบางทีการกำจัดอารมณ์ร้ายให้เหือดหายได้นี้ เป็นของยากกว่าการปราบโจร ซึ่งที่จริงเป็นปัญหาที่ดูเหมือนจะพ้นความสามารถแห่งนักพรตผู้ศักดิ์สิทธิ์ที่สุด จะแก้ตกได้

สำหรับฉันเองนึกท้อใจ คิดเห็นเสียว่าโรคอย่างฉันเป็นสิ่งที่แก้ยาก แต่ก็ยังอยากจะให้สบายใจเหมือนเขา จึ่งอดซักไม่ได้ว่า นักบวชที่องคุลิมาลเรียกว่าพระบรมศาสดานั้นอยู่ที่ไหน จะไปขอความช่วยเหลือบางอย่างจะได้หรือไม่

องคุลิมาลตอบทันทีว่า "ถูกแล้ว เธอควรจะไต่ถามความนี้เป็นข้อแรกที่สุด อันที่จริงเมื่อไม่ถามข้อนี้ ก็จะถามข้อไรเล่า? และเพราะเหตุนี้เองที่ฉันมาหาเธอ เราทั้งสองต่างเข้าใจกันว่า เป็นผู้สมรู้ร่วมคิดในเรื่องก่อกรรมทำเข็ญก็เป็นการสมควรที่จะเป็นผู้สมรู้ร่วมคิดในเรื่องดี ๆ แต่บัดนี้ พระสัมมาสัมพุทธเจ้ากำลังเสด็จประทับอยู่ในป่าประดู่ลายซึ่งเธอเคยพูดถึง รีบไปเฝ้าเสียในวันนี้ แต่ควรไปในเวลาเย็น เพราะในเวลานั้น พระภิกษุสงฆ์ออกจากที่เร้นประชุมกันอยู่ที่เทวสถานแก่พระกฤษณ์ เพื่อสดับพระธรรมเทศนา และผู้อื่น ๆ ก็พากันไปฟัง เพราะในเวลานั้นมีสัตบุรุษทั้งหญิงชายชาวกรุงพากันไปเฝ้า เพื่อสดับพระธรรโมวาทอันสว่างรุ่งเรืองปานดวงประทีป ในเวลาเช่นกล่าวนี้ ยิ่งนานวันก็ยิ่งมีสัตบุรุษไปฟังกันมากขึ้น บางวันชุมนุมกันจนดึกดื่น เรื่องเหล่านี้ฉันทราบมาแต่ก่อนอย่างถี่ถ้วน เพราะเมื่อครั้งยังเป็นคนมืดโมหันธ์ใจบาปหยาบช้าอยู่ เคยคิดกะการไว้ว่าจะยกพวกไปปล้นสัตบุรุษที่ไปชุมนุมกัน เพราะเห็นว่าข้าวของต่าง ๆ ที่พวกสัตบุรุษนำไปถวายพระภิกษุสงฆ์ก็มีราคาไม่น้อย ซึ่งไม่ควรจะละเลยเสีย แต่ข้อใหญ่ในความที่มุ่งหมายจะไปปล้น คือประสงค์

จะจับตัวคนสำคัญเรียกเอาค่าไถ่เป็นจำนวนมาก ทั้งยังนึกหวังไว้ในคราวเดียวกัน ว่าเมื่อเกิดมีเหตุอุกฉกรรจ์ขึ้นในที่ใกล้ประตูเมืองเช่นนี้ คงจะเป็นทางให้สาตาเคียรต้องออกมานอกเมืองเป็นแน่ ความที่คิดไว้นี้ คิดไว้เมื่อก่อนที่ยังไม่ทราบว่าสาตาเคียรมีราชการจะต้องออกไปในเวลาไม่สู้ช้านัก ดูก่อนนางผู้เจริญ เธอจงอย่าได้ละเลยไปสู่เทวสถานพระกฤษณ์ในเวลาเย็นพรุ่งนี้ เพราะจะเป็นทางปลดเปลื้องความทุกข์เธอได้ ฉันจะต้องรีบกลับไปเสียแต่เดี๋ยวนี้ นี่ก็ยังไม่แน่ว่าจะไปทันฟังพระธรรมเทศนาบ้างหรือไม่ แต่กระนั้นในกลางคืนเดือนหงายอย่างนี้ พระสงฆ์ท่านมักจะชุมนุมสนทนาปัญหาธรรมอันลึกซึ้งกันอยู่ และอนุญาตให้ชาวบ้านฟังได้"

องคุลิมาลก้มลา แล้วก็รีบไปทันที

รุ่งขึ้นก่อนเที่ยง ฉันชวนเมทินีซึ่งเวลานี้ไปอยู่กับโสมทัตต์ผู้สามี เมทินีรับปากว่าจะไปด้วย เหมือนที่เคยพากันไปเมื่อครั้งกระโน้น อันที่จริง เมทินีเคยขอให้สามีพาไปที่นั่นในเวลาเย็นสักวันหนึ่ง แต่เกรงพราหมณ์ที่บ้านจึงไม่กล้าไป คราวนี้มีโอกาสเพราะภริยาเสนาบดีมาชวน พวกพราหมณ์ไม่กล้าขัดข้อง

เราพากันไปที่ตลาด โสมทัตต์คอยอยู่ที่นั่นก่อนแล้ว เพื่อจัดหาของที่สมควรแก่สมณะบริโภคสำหรับถวายพระภิกษุและภิกษุณี ได้ซื้อยาแก้โรคไปด้วยเป็นอันมาก จ่ายของเสร็จแล้วกลับบ้าน ค้นหาภาชนะสำหรับบรรจุน้ำมันเนยอย่างดี น้ำผึ้ง น้ำตาล และของอื่น ๆ อีกหลายอย่าง แล้วจัดเครื่องหอม มีน้ำอบ ผงไม้จันทน์ กำยาน และเลือกสรรดอกไม้ในสวนอย่างงาม เตรียมเสร็จแล้ว ถึงเวลาเย็นที่กำหนดไว้ ให้คนขนของถวายพระขึ้นบนเกวียนเทียมด้วยลา ส่วนเรานั่งในเกวียนอีกเล่มหนึ่งมีหลังคา

เทียมด้วยม้าคู่พันธุ์สินธูสีขาวสะอาด ซึ่งเลี้ยงด้วยข้าวเปลือกค้างสามปีด้วยมือของฉันเอง แล้วเคลื่อนออกประตูเมืองไป

พระอาทิตย์ตกต่ำถึงยอดหอคอยของเมืองแล้ว ส่องแสงจับผงธุลีที่ปลิวฟุ้งไปตามทางเห็นเป็นปรมาณูทอง ในทางตลอดไปมีผู้คนเป็นอันมาก พากันไปเฝ้าพระพุทธองค์อย่างเดียวกับเรา ล่วงมาไม่ช้าก็ถึงปากทางที่จะเข้าสู่สวนป่า หยุดเกวียนลงเดินไป ส่วนข้าวของก็ให้บ่าวไพร่แบกตามหลัง

จำเดิมแต่คืนที่เราต้องจากกันไป ณ ที่ตรงนี้ ฉันไม่ได้ย่างเหยียบในป่านี้อีก ครั้นบัดนี้ได้มากับผู้ที่เคยมาด้วยกัน เข้ามาถึงแดนอันร่มรื่น รู้สึกซุ่มชื่นซาบซึ้งเข้าไปในดวงใจคล้ายกับว่าความหอมซึ่งอัดเก็บไว้ภายในนานมาแล้ว จนกลิ่นนั้นงวดข้นเข้า เมื่อระเบิดออกมาก็กลายเป็นกลิ่นมีพิษ กระทำให้ฉันหยุดนิ่งจังงัง ดูเหมือนว่า ความรักของฉันจะกลับฟื้นขึ้นมาอย่างพรั่งพรูเต็มที่แล้ว มีศัตรูคือความระทมมากั้นขวางไว้ ฉันยืนรวนเรใจว่าจะเดินต่อไป หรือจะหันหลังกลับเสียดี เพราะที่มานี้ไม่ใช่มาฟื้นความรักของเก่าแก่ แต่เพื่อแก้ไขความรักนั้น กลับมีอาการรี ๆ รอ ๆ เช่นนี้ กระทำให้เมทินีเกิดความรำคาญใจ เพราะเห็นคนอื่นเขามาทีหลังขึ้นหน้าไปหมด

อันภูมิภาพในป่า เวลาแดดตอนเย็นส่องมีสีดังแสงทองอ่อน ๆ ลอดเข้ามาตามช่องต้นไม้ เสียงลมพัดต้องใบไม้ดังกระเส่าคล้ายคนกระซิบ ประกอบทั้งผู้ย่างเข้ามาในเขตที่สงัดเสียงมีกิริยาสงบเสงี่ยม ตามโคนไม้ มีนักบวชนุ่งห่มเหลือง ขัดสมาธิเจริญภาวนาแน่วนิ่งช้า ๆ นาน ๆ บางรูปก็ลุกขึ้น มิได้เหลียวซ้ายแลขวา เดินมุ่งไปสู่ที่เดียวกัน ลักษณะเหล่านี้ยังปีติให้เกิดขึ้น เห็นความผิดปกติอันเป็นไปในทางศักดิ์สิทธิ์ บังเกิดความ

เลื่อมใสเกิดกำลังวังชาเดินต่อไปได้ ทั้งพระวาจาที่พระบรมศาสดาตรัสกะองคุลิมาลว่า มนุษยชาติที่เกิดมาล่วงกาลหลายร้อยชั่วอายุคนนักที่ได้พบพระพุทธเจ้าตรัสในโลก และน้อยคนนักที่เกิดในสมัยพุทธกาลจะได้เห็นพระโฉม และฟังพระพุทธโอวาทจากพระโอษฐ์โดยตรง ดั่งนี้ เข้าไปกรอกอยู่ในโสรตรประสาทของฉันดังเหมือนระฆังตีในอาราม ฉันรู้สึกว่าจะได้ประสบมงคลที่ผู้เกิดมาภายหลังนึกริษยา

ครั้นมาถึงที่ว่างกลางป่า ซึ่งมีเทวาลัยร้างตั้งอยู่ ก็เห็นพระภิกษุ ภิกษุณีและคฤหัสถ์มาประชุมกันอยู่เป็นอันมาก ยืนเป็นหมู่อยู่ใกล้บริเวณเทวาลัยร้าง ซึ่งเห็นอยู่ตรงหน้า ณ ที่ใกล้แห่งหนึ่งอยู่ในทางที่เราจะเข้าไป มีพระภิกษุหมู่ใหม่ ในจำนวนนั้นมีองค์หนึ่งรูปร่างสูงอวบผิดปกติ เมื่อเห็นเข้าก็จำได้ทันทีว่าเป็นใคร ขณะเรายืนหาโอกาสว่าจะเดินต่อไปทางไหนดี ก็เห็นพระภิกษุสูงอายุองค์หนึ่งออกมาจากป่า ทรวดทรงผึ่งผายสมเป็นเชื้อชาติกษัตริย์มีลักษณะสูง พระพักตร์อิ่มด้วยศานติ ทันใดนั้นฉันก็นึกขึ้นทันทีว่า องค์นี้กระมังหนอคือพระมุนีศากยบุตรซึ่งเขาขนานพระนามว่าพระพุทธเจ้า

ในพระหัตถ์กำใบประดู่ลาย ทรงหันไปทางหมู่พระภิกษุซึ่งฉันกล่าวเมื่อกี้นี้และตรัสว่า

"ดูกร ภิกษุทั้งหลาย อันใบไม้ที่เรากำไว้นี้ กับใบไม้ที่มีอยู่ในป่าโน้น ข้างไหนจะมากกว่ากัน?"

พระภิกษุเหล่านั้น กราบทูลว่า

"ใบไม้ในพระหัตถ์มีจำนวนน้อยกว่าที่มีอยู่ในป่าโน้น พระเจ้าข้า"

ณ บัดนี้ ฉันทราบแล้วว่า ผู้กล่าวนั้นคือพระพุทธเจ้า พระ

องค์ตรัสต่อไปว่า

"ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ความจริงก็เช่นนั้น สิ่งที่เราตถาคตได้เห็นแจ้งแล้ว แต่มิได้แสดงแก่พวกท่านยังมีมากกว่าที่ได้แสดงแล้ว มีอุปมาเหมือนใบประดู่ลายที่อยู่ในมือเรา กับที่มีอยู่ในป่าฉะนั้น ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เป็นไฉนเราจึงไม่แสดงให้ฟังทั้งหมด? ก็เพราะไม่เป็นสารประโยชน์เพื่อความหลุดพ้น ไม่เป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ ไม่เป็นไปเพื่อความหน่ายในโลกีย์ ไม่เป็นไปเพื่อจืดจางความรักใคร่ยินดี ไม่เป็นไปเพื่อความเย็นใจ ไม่เป็นไปเพื่อความสงบ ไม่เป็นไปเพื่อความรู้แจ้ง ไม่เป็นไปเพื่อความตื่นเต็มที่ และในที่สุด ก็ไม่เป็นไปเพื่อนิรพาณ"

กามนิตออกอุทานขึ้นว่า...อย่างนี้แหละ ตาขรัวแก่ที่เคยอธิบายให้ฉันฟังก็พูดถูกแล้ว"

วาสิฏฐี "ตาขรัวแก่ที่ไหน?"

กามนิต "ก็นักบวชแก่ ที่ฉันเคยเล่าให้เธอฟังว่า เมื่อครั้งฉันยังมีชีวิตอยู่ในมนุษยโลก ได้สนทนากันในบ้านช่างหม้อใกล้กรุงราชคฤห์คืนหนึ่ง ได้เป็นผู้อธิบายหลักลัทธิของพระบรมศาสดาให้ฟัง ถ้อยคำอธิบายมีหลายประการที่เหมือนกับเธอเล่านี้"

วาสิฏฐี "บางทีจะเป็นพระสาวกองค์ใดองค์หนึ่งแห่งพระองค์ แล้วพระบรมศาสดาตรัสต่อไปว่า

"ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็สิ่งใดแล ที่เราได้แสดงแก่ท่าน สิ่งนั้นคือความจริง เราได้แสดงแก่ท่านว่า ความทุกข์ คืออะไร เหตุแห่งทุกข์ คืออะไร ความดับทุกข์ คืออะไร และทางดับทุกข์ คืออะไร เหล่านี้เราได้แสดงแล้ว ภิกษุทั้งหลาย สิ่งใดเราได้แสดงแล้วก็เป็นอันแสดงจบแล้ว สิ่งใดเราไม่ได้แสดง ก็คงเป็น

รายย่อยแสดงอยู่ในความจริงสี่ประการนี้"

เมื่อพระองค์ตรัสดั่งนี้แล้ว ก็แบพระหัตถ์ให้ใบไม้ร่วงลง ใบไม้เหล่านี้ใบหนึ่งปลิวลอยลมหมุนติ้วมาใกล้ตัวฉัน ฉันรีบขมีขมันออกไปรับใบไม้นั้นมาได้ ยังไม่ทันตกถึงดิน เป็นเสมือนว่าฉันได้รับตรงจากพระหัตถ์ ประคองเก็บแนบไว้ที่ทรวงอก นับว่าเป็นของที่ระลึกหาค่าเปรียบมิได้ ในการที่มาได้ฟังพระธรรมเทศนาเฉพาะพระพักตร์ และใบไม้นี้จะเป็นเครื่องหมายที่ระลึกติดตัวอยู่สืบไปจนกว่าชีวิตจะออกจากร่าง

อาการกิริยาที่ฉันได้กระทำไปนี้ เป็นเหตุให้พระบรมศาสดาทรงเหลียวมาทอดพระเนตร ขณะนั้นพระภิกษุองค์ที่สูงใหญ่ราวกับยักษ์ลุกขึ้นถวายอภิวาทแล้วเข้าไปกราบทูลกระซิบ พระบรมศาสดาทรงหันมาทางฉันอีกครั้งหนึ่ง แล้วประทานสัญญาณอะไรอย่างหนึ่งแก่พระภิกษุองค์นั้น เธอก็เข้ามาหาฉัน พูดว่า "ดูก่อนนางผู้เจริญ พระบรมศาสดาทรงคอยต้อนรับอยู่แล้ว" เสียงนี้ฉันจำได้ทันที ว่าเป็นพระองคุลิมาล

พวกเราทั้งหมดพากันเข้าไปเฝ้า ในระยะอุปจารสองสามก้าวถวายอภิวาทโดยเคารพยิ่งด้วยเบญจางคประดิษฐ์ ในใจฉันเปี่ยมปีติจนตื้นอก

พระองค์ตรัสว่า "ดูก่อนนางผู้เจริญ สิ่งของที่นำมาบูชาเป็นของมีค่ามาก ส่วนพระภิกษุสาวกของเราเป็นผู้มักน้อย เป็นทายาทแห่งสัจธรรม หาใช่เป็นทายาทแห่งทรัพย์สมบัติไม่ แต่ทว่า พระพุทธเจ้าในปางก่อน ทรงอนุมัติรับเครื่องสักการบูชาจากสัตบุรุษผู้เลื่อมใสใจบุณย์ เพื่อจะให้เขาเหล่านั้นมีโอกาสได้บำเพ็ญทานมัยการกุศล เพราะถ้าสัตว์ทั้งหลายรู้แจ้งซึ่งผลทานอย่างที่เราแจ้งอยู่ไซร้ แม้มีข้าวเหลืออยู่เพียงฝ่ายมือเดียว ก็ย่อม

แบ่งเป็นทานให้แก่ผู้ที่อัตคัดกว่า หาได้บริโภคเสียทั้งหมดแต่คนเดียวไม่ เมื่อรู้แจ้งและประพฤติอยู่อย่างนี้เป็นอาจิณ มัจฉริยะความตระหนี่ที่รัดรึงดวงจิตให้เหนียวแน่นก็จะคลายหายไป เพราะฉะนั้น สักการวรามิษที่นำมาบูชานี้ คณะสงฆ์ย่อมรับไว้ด้วยดี เราเรียกว่าเป็นการบูชาอันบริสุทธิ์ เพราะทายกผู้บริจาคก็มีใจบริสุทธิ์และปฏิคาหกผู้รับก็มีขันธสันดานบริสุทธิ์รองรับถูกส่วนกัน"

ครั้นแล้วหันไปตรัสกะพระองคุลิมาลว่า "ท่านจงนำสิ่งของเหล่านี้ไปมอบแก่ภัตตุเทสก์ (ภิกษุเจ้าหน้าที่แจกของสงฆ์) แต่ก่อนที่จะไป จงจัดหาที่นั่งให้แก่พวกสัตบุรุษ เพื่อเราจะได้แสดงธรรมโมวาทแก่ผู้มาฟังในวันนี้"

เมื่อพระองคุลิมาลพาเราไปหาที่นั่งได้ พวกเราลาดอาสนะลงตรงขั้นบันไดเทวาลัย แล้วเอาพวงมาลัยสวมตามเสาเชิงบันไดซึ่งปรักหักพังแล้ว ครั้นแล้วฉันกับเมทินีหยิบดอกกุหลาบที่บรรจุอยู่ในตระกร้าจนพูนล้น มากระจายกลีบโปรยลงบนบันไดขั้นต้น ๆ ตอนที่พระบรมศาสดาจะเสด็จยืนประทับแสดงพระธรรมเทศนา

ระวางนี้ สัตบุรุษผู้มาฟัง ก็รวมพวกนั่งเป็นกลุ่ม ๆ ล้อมกันเป็นวงอัฒจันทร์ อุบาสกอุบาสิกาอยู่ทางซ้าย พระภิกษุภิกษุณีอยู่ทางขวาของเทวาลัย พวกชาวบ้านที่มาใหม่อยู่ตรงกลางนั่งบนหญ้า ส่วนเราอยู่ข้างเสาที่ปรักหักพัง ห่างจากบันไดไปไม่กี่ก้าว

ผู้มาเฝ้าฟังพระธรรมเทศนา มีหมดด้วยกันประมาณห้าร้อยล้วนมีกิริยาสงบนิ่งตลอดไป เงียบเชียบปราศจากเสียงต่าง ๆ นอกจากเสียงลมที่กระพือมาเป็นคราว ๆ และกระทบใบไม้สั่นกระเส่าอยู่เท่านั้น

๓๖

พระพุทธและพระกฤษณ์

แสงแดดในเวลาเย็นส่องเป็นทาง ๆ เข้าตามช่องโหรงของหมู่ไม้ ประดุจว่าอำนวยสวัสดีจากสรวงสถานมาสู่สัตบุรุษซึ่งชุมนุมสงบเงียบ ตั้งใจคอยสดับพระธรรมเทศนาในลำเนาป่าอันร่มรื่น แลลอดขึ้นไปทางช่องว่างระวางยอดไม้ เห็นก้อนเมฆที่ต้องแสงแดดจับสลับสีเป็นชั้น ๆ ดูงามตา เลื่อนลอยไปในกลางฟ้าสีน้ำเงิน ปานว่าเทพบุตรเทพธิดามาชุมนุมกันเป็นอีกบริษัทหนึ่ง

อันเทวาลัย ซึ่งมีผนังดำคร่ำด้วยความชรา ประหนึ่งว่ายินดีรับเอาแสงแดดกำลังรอน ๆ จวนจะเลือนหายไปจากฟ้า เปรียบด้วยชายชราได้ดื่มน้ำทิพย์แล้ว กลับฟื้นคืนความกระชุ่มกระชวยขึ้นฉะนั้น ภายล่างแห่งแสงซึ่งเรืองรองดั่งทองทาประสมกับเงาไม้กลายเป็นสีม่วงแลดูเต้นระยับไปทุกแห่งหน ถึงเวลาตอนนี้ ที่ประชุมสงบเสียงเงียบยิ่งกว่าเก่า เงียบจนดูเหมือนใบไม้ที่เคยไหวก็หยุดเงียบไปด้วย

ครั้นแล้วพระพุทธองค์เริ่มแสดงพระธรรมเทศนา ประทับยืนบนขั้นบันไดเทวาลัย ซึ่งแต่กาลก่อนหลายร้อยปีมาแล้ว

บรรพบุรุษของเราเคยพากันมาบูชาพระกฤษณ์เพื่ออนุสรณ์ถึงกิจการที่พระกฤษณ์รับทุกข์ลำบากมาแล้วในโลกนี้ แล้วผู้บูชาจะได้มีใจต้านทานความตรากตรำโดยยึดพระองค์เป็นแบบอย่าง เมื่อตายแล้วจะได้ไปสู่สวรรค์เสวยทิพยสุข แต่บัดนี้พวกเราซึ่งเป็นผู้สืบสายโลหิตจากท่านบรรพบุรุษที่กล่าวแล้ว ได้มาชุมนุมกันเพื่อฟังสัจธรรมของจริงจากพระโอษฐ์พระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วศึกษาพิจารณาให้เห็นแจ้งทางดำเนินชีวิตอันหมดจดบริสุทธิ์ และในที่สุดให้มีชัยชนะเหนือตัณหา คือความดิ้นรนทะยานอยากต่อสิ่งแปรปรวนไปเสมอไม่เป็นของคงที่ บรรลุที่สุดแห่งทุกข์ถึงพระนิพพาน

พระองค์ตรัสว่า "ท่านทั้งหลาย จงมองดูรูปหินนั้น นายช่างฝีมือเอกครั้งโบราณนานมาแล้ว ได้สลักเป็นรูปพระกฤษณ์ต่อสู้กับช้าง" พลางทรงชี้ไปทางรูปศิลาสลักแผ่นใหญ่ ห่างจากฉันไปไม่กี่มากน้อย ข้างหนึ่งจมลงในกอหญ้า อีกข้างหนึ่งมีเสาค้ำไว้ แสงตะวันครั้งสุดท้ายในเวลาจวนจะค่ำ ฉายพุ่งตรงต้องแผ่นศิลานั้น ให้เห็นรูปสลักชัดและจำได้ทันที คือรูปชายหนุ่มเหยียบอยู่บนศีรษะช้างที่ล้มลง งาข้างหนึ่งถูกชายหนุ่มคือพระกฤษณ์กระชากหักสะบั้น

แล้วทรงเล่าย้อนถึงพญากงศ์เจ้ากรุงมถุรา กษัตริย์โหดร้ายทารุณ ออกอุบายชักชวนพระกฤษณ์ให้เข้าไปแข่งขันฝีมือเพื่อชิงรางวัลในพระราชวัง และบอกความลับแก่ควาญช้างให้ปล่อยพลายศึกตัวดุที่สุดออกจากโรง เพื่อสังหารพระกฤษณ์ ณ ทางที่จะเข้าไปสนามแข่งขันพระกฤษณ์ประหารช้างนั้น หักงาเสียข้างหนึ่ง ถือเข้าไปในสนามแข่งขัน มีโลหิตอาบทั่วกาย กระทำให้พญากงศ์ตกใจเป็นอันมาก

พระพุทธเจ้าทรงเล่าต่อไปว่า แม้พระองค์เองก็ถูกศัตรูออกอุบายให้ช้างที่ดุเดือดมาประทุษร้ายเหมือนกัน เมื่อทอดพระเนตรเห็นช้างแล่นแปร๋แปร้นปราดมา กลับทรงกรุณามันนัก เพราะถูกมนุษย์ใจบาปกักขฬะเอาหอกทิ่มแทงตามตัว จนโลหิตโซมหน้าอก มิใช่แต่เท่านั้น สัตว์นี้ตามปกติย่อมกล้าหาญมีกำลังมาก มาต้องตกเป็นเหยื่อแก่โทสะบ้าร้าย ไม่รู้จักผิดชอบเพราะขาดปัญญา ครั้นถูกคนบาปหยาบช้าทำทารุณต่อมันเสมอ จนเกิดบ้าคลั่งดีเดือด แล้วไล่ต้อนให้มาทำร้ายพระองค์ ดั่งนี้ ควรจะได้รับความสมเพชยิ่งขึ้น เมื่อบังเกิดพระกรุณาธิคุณพรหมวิหารเต็มในพระกมลสันดาน พระองค์มิได้มีพระหฤทัยสะดุ้งต่ออันตรายภายนอก ทรงรำพึงว่า "ถ้าเราจักบันดาลให้แสงสว่างแม้แต่น้อยฉายเข้าไปทำลายความมืดมนอนธการในช้างนั้น ก็จะเป็นปัจจัยเปิดช่องแก่ความสว่างทวีขึ้นโดยลำดับ จนได้มีโอกาสไปเกิดเป็นมนุษย์ และสดับพระธรรมของพระพุทธเจ้า ซึ่งครั้งหนึ่งได้พยายามประหาร และพระธรรมนั้น จะเป็นเครื่องช่วยให้มันพ้นทุกข์"

เมื่อทรงพุทธดำริดั่งนี้ ก็หยุดพระดำเนินอยู่กลางทาง ยกพระหัตถ์ประทานอภัยแก่ช้างซึ่งกำลังดุเดือด และค่อย ๆ ทรงเผยพระปิยวาจาอ่อนหวาน ประโลมใจ ช้างร้ายได้ยินก็หยุดชะงักส่ายศีรษะ ร้องก้องโกญจนาทสองสามหน ชูงวงเร่ร่อนไปมาเสมือนช้างที่ถูกอาวุธกำลังแสวงหาที่พึ่งฉะนั้น ครั้นแล้วมันค่อยย่างช้า ๆ ตรงเข้าไปยังพระองค์ พอเข้าไปใกล้ในระยะสองสามก้าว ก็เทาเข่าลงเหมือนอย่างที่เคยย่อให้เจ้าของขึ้นนั่ง แล้วเดินดุ่มโดยเสด็จเข้าไปในอุทยานซึ่งเป็นทางที่จะเสด็จไปกระทำให้ศัตรูของพระองค์พ[illegible]ะวิดแลดูตากัน

พระพุทธเจ้าทรงยกเรื่องขึ้นเปรียบเทียบด้วยประการฉะนี้

เมื่อฉันได้ฟังเรื่องนี้ และนึกถึงองคุลิมาลที่เมื่อวานนี้เอง มีเจตนาร้ายต่อพระพุทธเจ้าแต่กลับเป็นผู้สิ้นพยศถวายตนออกบรรพชาเป็นพระภิกษุ และนั่งมีอากัปกิริยาเคร่งครัด กลายเป็นคนละคนอยู่ตรงข้ามฉัน ดั่งนี้ จะให้ฉันนึกเห็นเป็นอย่างอื่นได้อย่างไร? และดูเหมือนที่พระพุทธเจ้าตรัสจะมุ่งหมายโปรดฉันเป็นพิเศษ เพราะถ้าพูดสำหรับผู้มาฟังยกเว้นพระภิกษุภิกษุณีผู้พหูสูตแล้วก็เห็นจะมีแต่ฉันคนเดียวที่เข้าใจในประเด็นของเรื่องที่ทรงสาธก

ครั้นแล้ว พระพุทธเจ้าตรัสเรื่องพระกฤษณ์ต่อไป ผู้มีชายาเป็นจำนวนหมื่นหกพันร้อยคน ที่บรรพบุรุษของเราเคยนับถือบูชานั้น ณ เทวาลัยนี้ ดั่งได้ยินมา พระกฤษณ์ริบทรัพย์ศฤงคารทั้งหมด จากปราสาทท้าวนรกาสูร และถึงฤกษ์งามยามดีวันหนึ่ง พระกฤษณ์ได้เหล่านางพรหมจาริณีทั้งหมดเป็นชายา และสมสู่อยู่ด้วยนางเหล่านี้ในคราวเดียวได้ทุกคน นางพรหมจาริณีเหล่านี้มีจำนวนได้หมื่นหกพันร้อยคน อาศัยที่พระกฤษณ์แบ่งภาคไปสมสู่อยู่ด้วยทั่วกัน ต่างย่อมเข้าใจว่าพระกฤษณ์โปรดไปสมัครสังวาสกับตนผู้เดียวเท่านั้น

พระบรมศาสดาตรัสต่อไปว่า "และด้วยประการเช่นเดียวกัน เมื่อเราได้แสดงสัจธรรมต่อหน้าบริษัทสี่ คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ล้วนจึ่งต่างฟังและต่างเข้าใจว่า พระพุทธเจ้าได้แสดงธรรมนี้แก่ตนผู้เดียว" และพระพุทธเจ้าตรัสเรื่องพระกฤษณ์ต่อไป ตามความเชื่อของบรรพบุรุษเรา นับถือว่าพระกฤษณ์คือพระเจ้า ทรงรักษาและถนอมสกลโลกด้วยความกรุณาในสรรพสัตว์ พระองค์แบ่งภาคอวตารจากสรวงสถานมาทรมานพระกายในมนุษย์โลกฉันใดก็ดี ฝ่ายพระองค์ก็ได้ทรงทรมานพระกาย

แสวงหาวิโมกษธรรมจนได้บรรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณตรัสรู้เป็นองค์พระพุทธเจ้า ในชั้นแรกที่เสวยวิมุตติสุข พระองค์ท้อพระหฤทัยที่จักแสดงพระธรรมอันล้ำลึกนี้แก่ผู้อื่น ด้วยทรงเห็นเหล่าประชากรมัวเมาจมลงในความบันเทิงโลกียสุข ยากที่จะกลับใจมาเห็นผลการข้ามขึ้นจากสิ่งที่ติดใจในโลก เพื่อดับความกระหายดิ้นรนอยากได้ใคร่มี คือความเกิด ถ้าจะทรงแสดงหลักธรรมก็ฝืนกระแสกิเลสของเขา จะไม่มีใคร ๆ ยอมฟังเห็นแจ้งได้ง่าย ครั้นแล้วทรงตรวจดูด้วยพระญาณวิถีอีกครั้งหนึ่ง ก็ทรงเห็นปานว่าดอกบัวในสระบางดอกยังอยู่ใต้น้ำ บางดอกขึ้นมาปริ่มน้ำ บางดอกโผล่พ้นจากพื้นน้ำแล้ว สรรพนรชนในสงสารโลกก็มีลักษณะเสมือนดอกบัว ที่ปัญญาต่ำทรามก็มี ที่พื้นฉลาดพอเข้าใจทันก็มี ที่ปรีชาเฉียบแหลมเชาวน์ไวก็มี ถ้านรชนเหล่านี้ที่พอโปรดได้ไม่ได้ยินได้ฟังธรรมของพระองค์ ก็จะเลยหลงไปในทางผิดหมดโอกาสถอนตนขึ้นได้ ถ้าได้ทรงแนะวิถีธรรมให้ บางผู้มีฝ้าอันกำบังตาเบาบาง อาจเห็นแจ้งในพระธรรมได้เหมือนกัน เนื่องด้วยพระกรุณาธิคุณเต็มเพียบในชาวโลกดั่งนี้ จึงอธิษฐานพระหฤทัยเลิกจากความเป็นผู้ขวนขวายน้อย ปลีกพระองค์เสวยวิมุตติสุข ทรงพระอุตสาหะเสด็จจาริกประกาศศาสนธรรมแก่เวไนยนิกรที่พระพุทธเจ้าทรงสาธกเรื่องพระกฤษณ์อวตารจากสวรรค์เสวยชาติเป็นมนุษย์ทำความสวัสดีแก่โลก ด้วยความยากแค้นซึ่งบรรพบุรุษเคยยึดหน่วงเป็นอนุสรณ์สำหรับกระตุ้นใจให้มีกำลังอดทนความลำบากต่าง ๆ จะได้ตั้งหน้าทำความดีนั้น ก็เพื่อให้พุทธเวไนยผู้บุตรหลานบรรพบุรุษนั้น ๆ ได้รู้สำนึกความยากแสนเข็ญที่ทรงเผยแผ่พระธรรมอันสุขุมคัมภีรภาพ แล้วและจะได้เกิดพลอินทรีย์ต้านทานความอ่อนแอจากอำนาจกิเลส

ต่าง ๆ พยายามบากบั่นบำบัดเพลิงราคะ โทสะ โมหะ ให้ดับมอด ประสบแต่ความเย็นใจ คือพระนิรพาณ ด้วยวิโมกษธรรม

เมื่อพระองค์ตรัสตอนนี้ ตัวฉันรู้สึกปีติอิ่มเอิบใจ เพราะฉันคงเป็นผู้หนึ่งซึ่งทรงเห็นว่าเสมือนดอกบัวที่ผุดขึ้นพ้นพื้นน้ำแล้ว และด้วยพระมหากรุณาธิคุณ ฉันคงปฏิบัติโมกษธรรมบรรลุความหลุดพ้นจากเพลิงทุกข์ได้สักวันหนึ่งในภายหน้า

ต่อไปพระบรมศาสดาทรงพรรณนากิจการแห่งวีรบุรุษ คือพระกฤษณ์ที่ได้ปลดเปลื้องความเดือดร้อนลำเค็ญแห่งโลกให้พ้นทารุณกรรมจากสัตวบาป ยังความศานติสุขให้เกิดแก่บรรดาสรรพสัตว์ แล้วทรงบรรยายเรื่องพระกฤษณ์ปราบงูน้ำชื่อกาลิยะ ฆ่าอริษฏาสูรผู้แปลงเป็นโค และเธนุกาสูรซึ่งแปลงเป็นลา แล้วกำจัดท้าวพญาผู้ไม่ตั้งอยู่ในธรรม มีพญากงศ์แลพญาโปณฑรก เป็นต้น โลกจึ่งพ้นจากยุคเข็ญมิคสัญญี

แต่ว่าในส่วนพระบรมศาสดา พระองค์มิได้ทรงต่อสู้กำจัดศัตรูภายนอกด้วยเวรปฏิเวร แต่ว่าทรงสั่งสอนให้กำจัดศัตรูภายในได้แก่ ความโลภ ความโกรธ ความหลง พระองค์มิได้ทรงปลดเปลื้องความทารุณกักขฬะอย่างโน้น อย่างนี้ แต่ว่าทรงปลดเปลื้องทุกข์ให้หมดสิ้นเชิงเท่านั้น แล้วทรงกล่าวถึงความทุกข์ซึ่งมีอยู่ทั่วสกลและติดตามตนไปเหมือนเงา ฉันรู้สึกเหมือนมีใครค่อยผจงยกเอาความหนักที่ท่วมทับหัวใจ คือความทุกข์ในความรักไปทิ้งเสีย เหลืออยู่แต่ความเบาใจเป็นความสุข เกิดความเห็นว่าตัวฉันไม่ควรสงวนสิทธิ์ที่รับความสุขนี้ตลอดกาลแต่ผู้เดียว เมื่อคนอื่น ๆ ยังเพียบด้วยทุกข์อยู่ สมควรเผื่อแผ่แก่คนเช่นเมทินี ซึ่งมีอาการงง ๆ ในกระแสพระพุทธโอวาท ว่าแต่สำหรับฉันได้เสพความสุขนี้แล้ว ความสุขนี้ได้เกิดมีแก่ฉัน ครั้น

คลี่คลายขยายตัวแล้วก็คงจะล่วงพ้นไป ตามนัยที่พระองค์ทรงแสดง ว่าสิ่งทั้งปวงย่อมมาแต่เหตุ เมื่อถึงกำหนดสิ้นเหตุก็ล่วงไป ๆ กับ[illegible]

ให้บุคคลเห็น เลยเป็นเหตุก่อทุกข์เดือดร้อนใจ ตราบใดความดิ้นรนเพื่อความอยากได้ใคร่เป็นอยู่ยังมิได้ถูกทิ้งถอนจนกระทั่งราก ตราบนั้นทุกข์ย่อมติดตามไปด้วยทุกขณะ บุคคลจะหนีทุกข์ไม่พ้น ตราบใดยังปล่อยให้ความดิ้นรนนี้งอกงามอยู่เสมอ ชวนเกิดความปรารถนาต่อหรือยักใหม่เรื่อยไป ตราบนั้นทุกข์ก็ยังคงทับถมหนาแน่นอยู่ เมื่อบุคคลยังติดใจในความเป็นโน่นเป็นนี่อย่างไม่ยืดจาง เขาย่อมชื่อว่าเป็นเครื่องมือเพิ่มกำลังความรัดรึงตนให้กระชับแน่นในสงสารวัฏ ยิ่งจมดิ่งในความทุกข์ลงทุกทีไม่มีทางโผล่พ้นขึ้นได้ เมื่อฉันเห็นแจ้งดังนี้เลยไม่บ่นครวญความทุกข์ที่ได้รับอยู่ และเมื่อได้ฟังพระพุทธโอวาทแล้ว ก็เกิดความสว่างขึ้นในใจว่า แต่นี้ไปสรรพสัตว์จะไม่จำเป็นต้องเสวยทุกข์อยู่เรื่อยไป เพราะถ้าได้ชำระดวงจิตให้ผ่องแผ้วจากมูลเศร้าหมอง พ้นความดิ้นรนอันเป็นตัวการแล้ว ก็ย่อมบรรลุภูมิสิ้นทุกข์ทั้งหมด

และพระพุทธเจ้า ทรงชี้แจงทางพ้นทุกข์จากสงสารวัฏด้วยวิธีกำจัดภพ คือความเกิด กำจัดความดิ้นรนแส่อยากและความหลงผิดในมายาให้สิ้นแล้วก็บรรลุความดับรอบข้าง คือพระปรินิพพาน เป็นคำชี้แจงอันอัศจรรย์ นิพพานเปรียบเหมือนเป็นเกาะโดดเดี่ยว อยู่ท่ามกลางมหาสมุทรอันเดือดร้อนด้วยความเกิดมา มีหน้าผาแห่งศิลาชายเกาะนี้ ถูกคลื่น คือมฤตยูซัดสาดไม่เยือกไหว กลับกระจายตีฟองคืนสู่ทะเลห้วงสงสารวัฏตามเดิมในมหาสมุทรนี้มีเรือ คือ พระธรรมแห่งพระผู้มีพระภาค

เจ้าแล่นตัดไปสู่เกาะนั้น โดยปลอดอันตราย แต่ต้องฝ่ามรสุมคือตัณหา มานะ ทิฐิ และที่ทรงกล่าวถึงสถานบรมสุขนั้น มิใช่ตรัสตามปรัมปราหรือจากกวีผู้ร้อยกรองตามความนึกความฝันของตน แต่ทรงแสดงตามที่ได้ทรงประสบตรัสรู้มาแล้วด้วยพระองค์เอง

จริงอยู่ ธรรมที่พระองค์ทรงปริยายมีอยู่มาก แต่ฉันไม่ได้รับการศึกษาทางธรรมมาก่อน ข้ออรรถฟังไม่เข้าใจก็มีไม่น้อย เพราะเป็นของแปลกทั้งสุขุมลึกซึ้ง แม้ผู้มีภูมิรู้สูงก็ไม่สามารถจะเข้าใจได้ง่ายในทันที มีบางข้อบางความที่ฉันยังเข้าใจไม่ได้ เช่นว่าความมีความเป็น และความไม่มีความไม่เป็น ย่อมมีในคราวหนึ่งคราวเดียวกัน ไม่ใช่ชีวิต แต่ก็ไม่ใช่ว่าไร้ชีวิต แต่กระนั้นฉันยังรู้สึกเหมือนผู้ได้ฟังเพลงใหม่ ซึ่งไม่เหมือนกับเพลงที่เคยได้ยินมา แต่ว่าเพลงที่อาจเข้าใจความได้บ้าง ส่วนรสไพเราะนั้นซำแรกแทรกซึ้งเข้าไปในดวงจิต กระทำให้เหมือนว่าเข้าใจความได้ตลอดทุกข้อทุกประการ ก็เพลงนั้นเป็นเพลงอะไรเล่า? เป็นบทเพลงที่แจ่มใสบริสุทธิ์ปานดวงแก้วที่สะอาดหมดจด ซึ่งเทียบกับเสียงอื่น เสียงเพลงที่ได้ยินนี้คล้ายมธุรสที่ได้ยินวังเวงอยู่แต่ไกลมาจากสวรรค์เบื้องบนอันสูงลิบ บังเกิดความปรารถนาอย่างใหม่ ซึ่งไม่ได้นึกฝันขึ้นมาทันที เท่ากับคนหลับ ณ ที่เดิมและตื่นขึ้น ณ ที่ใหม่รมณียสถานฉะนั้น

ขณะนั้น มืดค่ำลงแล้ว พระจันทร์อันส่องแสงอ่อน ๆ โผล่เป็นดวงโตมาทางหลังเทวาลัย ฉายเงาเทวาลัยนั้น พุ่งเป็นทางดำยาวไปตลอดลำเนาป่า ฉันคุกเข่าประคองอัญชลีสงบใจนิ่งฟังพระธรรมเทศนา นัยน์ตาแหงนขึ้นสู่ฟากฟ้า ซึ่งมีดวงดาวน้อยใหญ่ส่งแสงวะวับแวมอยู่เหนือยอดไม้อันดำทมึงทึง เห็นแม่คงคาในสวรรค์ผ่านไปในกลางหาว เหมือนแม่น้ำอันเรื่องระยับไหล

ผ่านไปฉะนั้น ขณะนั้นก็พลันกระหวัดถึงวันที่เราทั้งสองได้มาพบปะ ณ ที่เดียวกันนี้ได้ให้สัตย์สัญญากันต่อแม่คงคาในสวรรค์ ซึ่งเป็นที่หล่อเลี้ยงสระบัวที่เราได้มาพบกันอีกในแดนสุขาวดีนี้ เป็นสวรรค์อันกอปรด้วยบันเทิงสุขที่บรรพบุรุษของเราเคยอ้อนวอนบูชาพระกฤษณ์ขอให้ได้ขึ้นมาอยู่ ดั่งที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสมาแล้ว

เมื่อฉันหวนนึกถึงความหลังดั่งนี้ กลับเกิดความเศร้าใจ แต่ความทะเยอทะยานที่ปรารถนาจะไปเสวยความสุขในแดนสุขาวดีนั้นสิ้นไปแล้วเพราะมีความปรารถนาที่วิเศษกว่า ซึ่งเล็งเห็นด้วยจักษุญาณเป็นความสว่างแต่ราง ๆ ขึ้นบ้างแล้ว

ความโทมนัสความคับแค้นใจ ในเหตุที่ความหวังในความรักอย่างยอดยิ่ง มากระทบอุปสรรคพลันละลายไปในบัดนี้ไม่มีแล้ว เมื่อได้ยินพระบรมศาสดาตรัสว่า

"มีเกิดก็มีตาย ถึงแก่ความทำลายไปจนสิ้น

เหมือนกับสวนในโลก และดอกฟ้าในสวรรค์ก็ย่อมร่วงโรยไป"

๓๗
ดอกฟ้าเหี่ยว

วาสิฏฐีกล่าวเพิ่มเติมว่า "ดูสิเธอ เมื่อฉันได้ยินคำตรัสของพระพุทธเจ้า ดังกล่าวมาแล้ว ถ้าพูดสำหรับเธอ ก็ว่าเป็นวาทะทำลายความหวังเสียหมด ฉันรู้สึกปีติยินดีที่เห็นว่าคำนั้นเป็นของแท้จริง เพราะถึงแม้ในสวรรค์นี้ก็เป็นมายาไม่คงที่ เราได้เห็นประจักษ์อยู่ในบัดนี้"

ระวางเวลาที่วาสิฏฐีเล่าอยู่นี้ ความทรุดโทรมในสวรรค์ก็ยังเกิดเรื่อยไปไม่ขาดสาย ได้ดำเนินไปเงียบ ๆ ไม่มีหยุด เป็นอันไม่มีข้อสงสัยแล้วว่า บรรดาสิ่งที่อยู่บนนี้ตลอดจนสรรพสิ่งที่แวดล้อมอยู่ย่อมมีความทรุดโทรมเข้าครอบงำ ในที่สุดก็จะย่อยยับสูญสลายไปไม่ผิดจากธรรมดา ซึ่งมีอยู่ทั่วทุกแห่งหน

ดอกบัว ณ บัดนี้ มีกลีบโรยร่วงลงไปลอยอยู่ในน้ำมากกว่าครึ่งแล้ว ยังร่วงลงไปใหม่ก็มี กระทำให้ผู้อยู่บนดอกบัว ซึ่งบัดนี้เหลือแต่ฝัก บังเกิดสลดใจ เห็นความอวสานพินาศจะมาสู่ตนอยู่ชัดแจ้งแล้ว บางผู้นั่งคอพับ บ้างก็เอียงคอตกไปทางไหล่กายสั่นสะท้านคล้ายเป็นไข้ ทุกคราวที่มีลมหนาวเฉียบเริ่มโชยมา

ดวงหน้าซึ่งเคยมีรัศมีรุ่งเรืองก็ค่อยจางแสงมัวซัวลงไปทีละน้อย ดอกไม้ที่เคยหอมก็ค่อยคลายกลายเป็นกลิ่นที่ทำให้อึดอัดงงงวยไป

กามนิตชี้ไปทางสิ่งเหล่านี้ ที่มีอาการวิปริตไปหมดและพูดว่า "วาสิฏฐีเห็นอยู่แก่ตาอย่างนี้ใครเล่าจะยินดี?"

วาสิฏฐีตอบว่า "เพราะเหตุนี้ บุคคลจึ่งพอจะรู้สึกยินดีต่อสิ่งที่แลเห็นอยู่นี้ได้ หากว่าสภาพที่เป็นอยู่นี้ไม่มีอาการผันแปรต่อไป และไม่มีสภาพอื่นที่สูงกว่านี้ แต่ความจริงหาเป็นอย่างนั้นไม่ ยังมีสภาพที่สูงขึ้นไปกว่านี้ เพราะสภาพที่เป็นอยู่ย่อมมีความทรุดโทรม แต่สภาพที่เหนือนั้นขึ้นไป หามีความทรุดโทรมหรือมูลเหตุแห่งความทรุดโทรมไม่ สภาพที่เป็นอยู่เดี๋ยวนี้ พระบรมศาสดาตรัสว่า เป็นสภาพแห่งความสุขอันไม่คงที่ และเพราะเหตุนี้ พระองค์จึ่งตรัสว่า ถ้าเห็นแจ้งว่าสิ่งทั้งหลายที่เกิดขึ้นย่อมถึงความสลายในที่สุด ก็เท่ากับได้รู้ถึงสิ่งที่ไม่เกิด"

กามนิตได้ฟังดั่งนี้ ดวงหน้าค่อยแจ่มใส เหมือนดอกไม้ที่กำลังจะเหี่ยวเพราะขาดน้ำ ต้องฝนโปรยลงมากลับสดชื่นฉะนั้น ได้พูดว่า

"วาสิฏฐี ขอความสวัสดีจงมีแก่หล่อนเถิด ฉันจะพ้นความทุกข์ได้ก็เพราะหล่อน เวลานี้รู้สึกในความจริงขึ้นบ้างแล้ว เราหลงผิดมาแล้วแต่เดิมก็ด้วยข้อนี้ คือข้อที่ปรารถนาสุขสมบัติชนิดที่ไม่สูงพอ เรามัวปรารถนาแต่ความสุขในสวรรค์ ซึ่งตามสภาพย่อมมีความทรุดโทรมและทำลายไป สิ่งที่ทรงความเป็นอยู่คงที่ก็เห็นจะเป็นจำพวกดาวซึ่งโคจรไปตามวิถีแห่งกฎที่ยั่งยืน ดูซีวาสิฏฐี สิ่งทั้งหลายที่เห็นอยู่รอบตัวเราปรากฏว่ามีความทรุดโทรมเข้าครอบงำ แต่ว่าแม่น้ำน้อยนั้น ซึ่งเป็นกิ่งลำธารของคงคาสวรรค์ไหลมาสู่สระของเรา มีน้ำขาวบริสุทธิ์รุ่งเรืองดั่งดวงดาว จำนวน

น้ำก็ไม่บกพร่อง คงมีสมบูรณ์อยู่เสมอ ก็เพราะลำน้ำนี้ไหลมาจากโลกดาว น่าจะพยายามตั้งความปรารถนาไปเกิดอยู่ในหมู่เทพประจำดาว เพื่อหนีให้พ้นจากโลกที่ตายได้"

วาสิฏฐี "เหตุไฉนเราจะสามารถไปโลกนั้นไม่ได้? เพราะฉันได้ยินมาแน่นอนว่าพระโยคาวจรผู้มีเพียร ทำความบำเพ็ญโยคะเพ่งเล็งต่อพรหมโลกย่อมไปเกิดในแดนนั้นได้ ถึงเวลานี้ ก็ยังไม่ล่วงเวลาที่เราควรมุ่งหมายไปเกิดในโลกนั้น เพราะในบทสังคีตของพระภควัต (ภควัทคีตา) มีอยู่บทหนึ่งว่า

"เมื่อปรารถนาภพหน้าใด ขณะจะตายจงเพ่งไว้ในใจให้แน่วแน่ จิตก็จะไปจุติในภพตามลักษณะที่ปรารถนาไว้"

กามนิต "วาสิฏฐี หล่อนให้สติฉัน ให้มีกำลังใจกล้ายิ่งกว่าอะไรหมด ขอให้เราตั้งดวงจิตเพ่งเพื่อให้ไปเกิดใหม่ในพรหมโลกเถิด"

เมื่อทั้งสองตกลงใจ ในทันใดนั้น มีพายุใหญ่พัดมาทางสุมทุมพุ่มไม้และในสระ กระทำให้ดอกไม้และใบไม้ร่วงหล่นปลิวว่อน ผู้อยู่บนฝักบัวก็ชักเครื่องนุ่งห่มชิดสนิทกายมีอาการสั่นเทิ้ม

กามนิตและวาสิฏฐีรู้สึกอึดอัดใจคล้ายถูกสำลักกลิ่นหอมที่อัดแน่นอยู่ในห้อง ครั้นแล้วก็รู้สึกชุ่มชื่นใจ คล้ายลักษณะที่เปิดหน้าต่างห้องให้อากาศใหม่เข้าไปสู่ เพราะได้กลิ่นอากาศอันบริสุทธิ์ที่มาจากฝั่งคงคาสวรรค์ ซึ่งเคยสูดมาแล้วครั้งหนึ่ง

วาสิฏฐี "เธอสังเกตอะไรหรือไม่?"

กามนิต "เป็นอาการเชื้อเชิญแห่งคงคาสวรรค์ ฟังซิเธอ มาเชิญเราแล้ว"

ขณะที่กามนิตพูด เสียงโอดครวญของผู้อยู่ในสวรรค์ก็หายไป เพราะมีเสียงกึกก้องมากลบไว้ เสียงนี้เขาทั้งสองจำได้เป็น

อย่างดีว่าเป็นเสียงคงคาสวรรค์

วาสิฏฐีพูดว่า "ก็ดีแล้ว เรารู้ทางไปอยู่แล้ว เธอยังกลัวอยู่หรือ?"

กามนิต "กลัวทำไม? เราไปกันเถิด"

แล้วทั้งสองก็ลอยลิ่วไป ประดุจนกคู่ผัวตัวเมียที่บินแล่นออกจากรังทวนลมไปฉะนั้น

บรรดาผู้อยู่ในสวรรค์ตะลึงมองเขาทั้งสองด้วยความประหลาดใจ ที่เห็นว่าทั้งสองยังมีกำลังกล้าหาญเลื่อนลอยไปได้อีก

ครั้นทั้งสองเลื่อนลอยฝ่าพายุไป ทางด้านหลังเกิดพายุบรรลัยยุคหวนพัดหอบเอาสิ่งต่าง ๆ ในแดนสุขาวดี รวมทั้งผู้อยู่ในนั้นถึงความสิ้นลง เพราะความทรุดโทรมเข้าครอบงำรุกเงียบ ๆ มานานแล้ว ด้วยประการฉะนี้

ทั้งสองเลื่อนลอยลิ่ว ๆ ไม่ช้านาน ผ่านดงตาลแล้วเลยไปเห็นทางข้างหน้า เป็นผืนน้ำแห่งแม่น้ำของแสนโกฏิจักรวาล ขาวดั่งเงินยวง มีขอบเขตจดไปถึงขอบสวรรค์อันอยู่ไกลแสนไกล เห็นเป็นเส้นสีน้ำเงินแก่ แล้วทั้งสองลอยข้ามน้ำนั้นไป ในทันใดก็ถูกกระแสซึ่งมีอยู่แต่ในที่นั้นพัดพาไปรวดเร็ว ด้วยความเร็วแห่งพายุที่พัดแรง

เมื่อถูกความเร็ววับ เป็นเครื่องบังคับให้แล่นฉูดไปปานสายฟ้า ประกอบกับได้ยินเสียงอู้แห่งพายุ ซึ่งดังคล้ายเสียงฟ้าร้องระคนกับเสียงระฆังขึ้นในทันทีทันใดไม่ทันจะรู้ตัวฉะนี้ ต่างก็สิ้นสมฤดีดับปวัตน์จิตพร้อมกันทั้งคู่

๓๘

พรหมโลก

กามนิตและวาสิฏฐี ก็ถือปฏิสนธิในพรหมโลกเป็นเทพประจำดาวแฝดอาตมันของกามนิต เข้าไปสิงสถิตรวมประสานกับคุณลักษณะแห่งดาวอันรุ่งเรืองสมส่วนสนิทสนม กระทำให้ดวงดาวนั้นเหมือนกับมีชีวิตขึ้น อาศัยมโนมยฤทธิ์ของกามนิต ผู้มเหสักข์เป็นเครื่องบังคับ ดาวนั้นจึ่งหมุนรอบด้วยตนเอง และอาการเคลื่อนหมุนไปนี้ คือลักษณะความเป็นอยู่แห่งกามนิตในพรหมโลก

อีกประการหนึ่ง รัศมีวาสิฏฐีในดาวอีกดวงหนึ่งเปล่งมากระทบดวงดาวกามนิตและรัศมีกามนิตก็ฉายไปจับดาววาสิฏฐีถ้อยทีค่อยแผดรัศมีประสานกัน ดาวแฝดก็หมุนตามกันไปในจุดหมายแนวเดียวกันจนแสงนั้นระคนปนกัน เป็นสัญญาณว่าทั้งสองมีความรักร่วมปฏิพัทธ์ต่อกันแน่นแฟ้น มิได้ออกจากกันไปเลย

ด้วยทิพยานุภาพสมันตจักษุ ทั้งสองอาจมองดูรอบด้านได้ในคราวเดียวกัน เมื่อมองดูไปในแดนวิศวากาศอันหาเขตมิได้

ก็เห็นดาวเทพส่องแสงอยู่พร่างพราวมีจำนวนนับไม่ถ้วน ในหมู่ดาวเทพเหล่านั้น ต่างรวมกันเป็นราศีโดยลำดับตามดาราคติ คล้ายกับจัดนัดกันไว้ ต่างไม่เดินเข้าไปใกล้กันนัก หรือเดินห่างไกลกันนัก แลดูเหมือนจะมีสมานฉันทฤทธิ์ บอกรู้ถึงกัน โดยกระแสมโนญาณว่าจะควรมีคติทางไหนจึ่งจะได้ระยะกัน

อันทางโคจรที่หมู่ดาวหมุนเวียนกันนี้ ย่อมมีจุดที่มุ่งหมายในการเวียนรอบ คือท้าวมหาพรหมผู้สถิตอยู่ท่ามกลางแสนโกฏิจักรวาล มีรัศมีอันวัดไม่ถึงแผ่ซ่านไปสู่หมู่ดาวเทพทั้งปวง หมู่ดาวเหล่านั้นเป็นดั่งแว่นฉายอันนับไม่ถ้วน ได้รับแสงจากท้าวมหาพรหม แล้วก็ส่งสะท้อนกลับไปสู่ท้าวมหาพรหม คือพระผู้ทรงพลฤทธิมหานุภาพอันหาหมดเปลืองมิได้ อันดาวเทพเคลื่อนเวียนไป ก็ด้วยได้เดชานุภาพมหิทธิพลาดิศัยมาจากพระองค์ เพราะฉะนั้น ดาวเทพทั้งหลายจึ่งได้เวียนรอบท้าวมหาพรหมห่างเลยออกไปไม่ได้

แม้ว่าดาวเทพทั้งหลาย อาศัยมหิทธานุภาพท้าวมหาพรหมบรมมหาตมันเป็นจุดกลาง จึ่งสืบชีพรุ่งเรืองนับด้วยอสงไขยกัลป์ก็จริงอยู่ แต่พรหมโลก ซึ่งดูประหนึ่งว่าหาเขตมิได้ เมื่อปรากฏว่า 'มีขึ้น'แล้ว ก็ย่อมมีสุดสิ้นลงตามธรรมดาวิสัย และโดยเหตุที่ระยะกาลในพรหมย่อมดำเนินไปเงียบ ๆ เปรียบดั่งน้ำใสสะอาดที่ไหลเอื่อยไปตามลำธารโดยราบรื่น ไม่มีสิ่งอะไรกีดกั้นให้ขาดระยะลงกลางคัน เลยทำให้เห็นว่าพรหมโลกนั้นหากาลกำหนดมิได้ แท้จริงลักษณะที่ว่าหากาละไม่ได้นั้น ก็ล้วนเป็นมายาทั้งเรื่อง

๓๙

ความมืดมัวแห่งโลกานุโลก

อยู่มากาลหนึ่ง กามนิตบังเกิดความรู้สึกรำคาญใจ เพราะความคว้างเคว้งว่างเปล่าไม่มีอะไรทำ ความคิดก็หวนไประลึกเองถึงท้าวมหาพรหม ซึ่งเป็นมูลแห่งบรรดาความบริบูรณ์ ความรู้สึกนี้ไม่ได้เป็นขึ้นชั่วขณะหนึ่งแล้วหายไป แต่ว่าคงทวียิ่งขึ้นจนกาลได้ล่วงไปแล้ว โดยลำดับนับได้หลายอสงไขยกัลป์

สมควรที่กามนิตจะรู้สึกต่อความเป็นอยู่ในพรหมโลกคงที่เรื่อยเสมอไป เสมือนกระแสธารอันไหลเจื้อยไม่ขาดสาย ก็กลับมากระทบกึก ประหนึ่งลำธารนั้นเกิดเกาะผุดขึ้นกลางน้ำ กระทำให้กระแสไหลมาปะทะขาดตอน สะดุดใจเห็นเค้าเงื่อนเป็นอดีตและอนาคต คือเบื้องต้นและเบื้องปลายในกาละแห่งพรหมโลกซึ่งเดิมเข้าใจว่าเป็นอนันตกาล หาเขตต้นปลายมิได้ แล้วกามนิตดูเหมือนจะแลเห็นท้าวมหาพรหม ในบัดนี้ไม่ส่องรัศมีรุ่งเรืองเหมือนแต่ก่อน

กามนิตสังเกตดูท้าวมหาพรหมเป็นเวลาได้เก้าโกฏิปี เห็นว่าความเป็นอยู่แห่งท้าวมหาพรหมจะคงที่ก็หาไม่ จึงหันไปบอก

วาสิฏฐี สังเกตเพ่งดูท้าวมหาพรหมอยู่ทำนองเดียวกัน กามนิตให้หวั่นใจและเกิดความรู้สึก มีความตรึกนึกเป็นวจีสังขาร แล้วก็เกิดอาการกล่าววาจาออกมาได้ จึ่งพูดว่า "วาสิฏฐี หล่อนก็สังเกตเห็นด้วยหรือที่ท้าวมหาพรหมเกิดเป็นอะไรไป?"

ล่วงมาสี่โกฏิปี วาสิฏฐีย้อนถามว่า "ท้าวมหาพรหมเกิดเป็นอะไรไปดูรัศมีมัวลงทุกที?"

ทันใดนั้น เป็นเวลาห้าโกฏิปี กามนิตจึ่งกล่าวรับว่า "ฉันก็เห็นเป็นเช่นนั้น"

ครั้นล่วงมาครู่หนึ่งราวพันล้านโกฏิปี กามนิตพูดขึ้นอีกว่า "ฉันดูเหมือนรัศมีท้าวมหาพรหมกลับรุ่งเรืองขึ้นอีก"

ล่วงมาเจ็ดโกฏิปี วาสิฏฐีจึ่งได้ตอบว่า "รัศมีของท้าวมหาพรหมหาได้ทวีขึ้นไม่ กลับจะมัวลงทุกที"

กามนิตจึ่งนิ่งอั้นอยู่ครู่หนึ่งเป็นเวลาสองพันล้านโกฏิปี แล้วกล่าวว่า "ฉันสนเท่ห์ใจนักว่าเป็นอย่างนี้ จะหมายความว่าอย่างไร"

วาสิฏฐีถอนหายใจอยู่เก้าแสนโกฏิปี ตอบว่า "หมายความว่ารัศมีของท้าวมหาพรหมกำลังตกอยู่ในอันตรายที่จะหมดไปโดยไม่มีเพิ่มเติม"

กามนิตตกตะลึงไปเจ็ดแสนโกฏิปี ได้สติขึ้นมาค้านว่า "เป็นไปไม่ได้วาสิฏฐีเป็นไปไม่ได้ ถ้าเช่นนั้น ความสว่างรุ่งเรืองที่มีอยู่ในพรหมโลกนี้ทั้งหมด จะเป็นอย่างไรต่อไป?"

วาสิฏฐี หวนนึกถึงความเก่าอยู่แปดพันโกฏิปี ค่อย ๆ เอ่ยคำละหมื่นปีว่า "พระองค์คงจะทรงเห็นความจริงข้อนี้จึ่งตรัสว่า

"สูงลิ่วไปจนถึงความสว่างอันล้ำเลิศแห่งสวรรค์ มีเกิดแล้วก็มีดับ

"จงรู้ไว้เถิดว่า ความเป็นไปในอนาคตนั้นแล ย่อมดับเสีย

จนกระทั่งรัศมีมหาพรหม"

ล่วงมาเป็นเวลาอีกเล็กน้อย ราวสองสามพันโกฏิปี กามนิตถามด้วยอาการวิตกว่า "ใครเป็นผู้กล่าวคำอันน่ากลัวทำลายความหวังของโลกนั้น?"

วาสิฏฐีตอบโดยเร็วในเวลาสามโกฏิปีว่า "ก็จะมีใครอีก นอกจากพระบรมศาสดาพระสัพพัญญูสัมมาสัมพุทธเจ้า?"

ครั้นแล้ว กามนิตก็บังเกิดความตรึกนึกในคำตรัสของพระพุทธเจ้า และพิจารณาอยู่เป็นเวลาช้านานราวแปดแสนโกฏิปี ก็ระลึกถึงเรื่องต่าง ๆ ได้หลายอย่าง จึงพูดว่า

"วาสิฏฐี ครั้งหนึ่งเมื่อเรายังอยู่ในสวรรค์สุขาวดี หล่อนได้นำพระพุทธวจนะข้อหนึ่งมากล่าวให้ฟัง ความก็สมจริงดั่งที่ตรัสไว้ และเราก็ได้เห็นอยู่กับตาเราเอง และฉันยังจำได้ทุกประการ ซึ่งคำตรัสของพระพุทธเจ้าที่หล่อนนำเอามาเล่า แต่ก็ไม่ปรากฏว่า หล่อนได้นำประโยคอันมีข้อความทำลายความหวังของโลกนี้มากล่าวไว้ด้วย นี่หล่อนได้ยินคำตรัสของพระพุทธเจ้ามากกว่าที่ได้เล่ามาแล้วหรือ?"

สักเจ็ดสิบห้าโกฏิปี วาสิฏฐีตอบว่า "มากทีเดียว เพราะฉันได้ไปเฝ้าพระพุทธองค์ทุกวันเป็นเวลากว่าครึ่งปีมนุษย์ ย่อมได้ยินได้ฟังจนกระทั่งคำตรัสของพระองค์ในครั้งสุดท้าย"

กามนิตจ้องมองดูวาสิฏฐีด้วยความประหลาดใจ และด้วยความเคารพอยู่สองแสนโกฏิปีแล้วกล่าวว่า

"ถ้าเช่นนั้น และเพราะเหตุนี้เอง ที่ฉันเชื่อว่าหล่อนเป็นผู้มีปัญญาความรู้สูงสุดยิ่งกว่าใคร ๆ ในพรหมโลกนี้ เพราะดาวเทพที่อยู่รอบตัวเรา มีแสงสลัว ๆ ลง แม้แต่ท้าวมหาพรหมเองก็มีรัศมีออกจะด้าน ๆ ไป เป็นลักษณะให้เห็นว่าสิ่งทั้งปวงก็จะ

ต้องถึงแก่ความเสื่อมทำลายไป ฉันเชื่อแล้วว่าที่หล่อนกล่าวเป็นอันถูกต้องแท้ โปรดเล่าเรื่องพระพุทธเจ้าที่หล่อนยังจำได้ เพื่อฉันจะได้รู้แจ้งความจริง บังเกิดจิตญาณเป็นปกติแน่วแน่เหมือนหล่อน หล่อนได้เล่าถึงเรื่ององคุลิมาลได้บรรพชาเป็นภิกษุ แต่เรื่องที่องคุลิมาลไปหาฉันถึงกรุงอุชเชนี เพราะอะไรฉันยังไม่ทราบที่องคุลิมาลไปปรากฏให้เห็นในกรุงอุชเชนีครั้งกระนั้น เป็นเหตุให้ฉันถือเอาซึ่งสัญจาริกแสวงการบุณย์ ไม่ตกไปในทางผิด จนได้ขึ้นไปเกิดอยู่ในสวรรค์สุขาวดี และอาศัยความช่วยเหลือของหล่อนจึ่งได้ขึ้นมาอยู่บนพิภพชั้นสูงสุด เสวยความสุขในความเป็นมเหสักขเทพนับเวลาได้หลายอสงไขยกัลป์ ฉันมีสังหรณ์อยู่ว่าที่ฉันสละเคหสถานถือเอาพรตสัญจาริกก็คงเพราะหล่อนเป็นต้นเหตุ เพราะฉะนั้น จึ่งอยากรู้ความจริงในเรื่องนี้นัก และเพราะเหตุไฉน หล่อนเองเป็นผู้ช่วยฉันให้ขึ้นอยู่บนสวรรค์สุขาวดีและตัวหล่อนก็ขึ้นมาอยู่ด้วย จึ่งไม่ได้ไปสู่สวรรค์ชั้นที่สูงไปกว่านั้น?"

เพียงแปดแสนโกฏิปี วาสิฏฐีก็เล่าเรื่องเมื่อครั้งยังเป็นมนุษย์อยู่ต่อไปดั่งนี้

๔๐

ในสุมทุมพุ่มไม้พระกฤษณ์

นับแต่เย็นวันแรกที่ได้ไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ฉันไม่ละเลยที่จะไปยังเทวสถานพระกฤษณ์ ยิ่งได้ฟังพระธรรม ซึ่งพระองค์เทศนาโปรดหรือพระสาวกองค์ใดองค์หนึ่งแสดง ความเลื่อมใสก็ยิ่งเพิ่มพูนขึ้น

ระวางที่สามีฉันไม่อยู่ ความที่ประชาชนในกรุงโกสัมพีหวาดสะดุ้งกลัวองคุลิมาลจอมโจรก็ยิ่งทวีขึ้น เมื่อไม่ได้ข่าวคราวองคุลิมาลว่าได้ไปปล้นสะดมขึ้นใหม่ที่ไหนแล้ว ประชาชนก็ปรับทุกข์กันจ๊อกแจ๊กคิดไปต่าง ๆ นานา ขณะนี้มีข่าวกระจายมาว่าองคุลิมาลจะไปปล้นที่สุมทุมพุ่มไม้พระกฤษณ์ในเย็นวันหนึ่งต้องการจับเอาคนสำคัญที่ไปประชุมกัน รวมทั้งพระพุทธเจ้าด้วย ถึงตอนนี้ราษฎรตื่นเต้นตกใจเป็นอลหม่านต่างเป็นทุกข์ร้อนอย่างยิ่งว่า ถ้ามีเหตุภัยอะไรขึ้นแก่พระพุทธเจ้า ปล่อยให้โจรใจทมิฬเข้าไปทำร้ายถึงบริเวณใกล้ประตูเมืองได้แล้ว เทวดาจะพิโรธลงโทษคนในกรุงวินาศหมด

ประชาชนเป็นจำนวนมาก พากันไปออกอยู่ที่ลานหญ้าหน้า

พระราชวัง ร้องทุกข์ขอให้พระเจ้าอุเทนทรงบำบัดเหตุร้ายนี้ให้จงได้ และกำจัดองคุลิมาล อย่าให้มีความเดือดร้อนอุกฉกรรจ์อีกต่อไป

ในวันรุ่งขึ้นสาตาเคียรกลับมา พอมาถึงก็ยกบุณย์ยอคุณฉันเสียขนานใหญ่ว่าได้รับคำแนะนำอย่างวิเศษจากฉัน เขาจึงพ้นภัยอันตรายกลับมาถึงบ้านได้โดยสวัสดี นางวชิราภริยาคนที่สองอุ้มบุตรชายน้อยมาต้อนรับ แต่สาตาเคียรพูดด้วยสองสามคำ บอกว่ามีธุระสำคัญที่จะต้องพูดกับฉัน

ครั้นอยู่ด้วยกันสองต่อสอง สาตาเคียรก็เริ่มพูดถึงความรักความใคร่อีก ซึ่งกลับทำให้ฉันรำคาญขยะแขยงใจ ได้บอกว่าตั้งแต่จากไปให้คิดถึงตลอดทาง พอกลับมาเห็นหน้าก็แสนจะปลื้มใจที่ได้อยู่ร่วมกันอีก

กำลังฉันจะบอกข่าวที่เกิดตื่นเต้นขึ้นในกรุงเพื่อให้เขาเปลี่ยนเรื่องพูด ก็พอดีคนใช้นำจางวางมหาดเล็กเข้ามาหา บอกว่าพระเจ้าแผ่นดินมีโองการให้เข้าไปเฝ้าเดี๋ยวนี้

ล่วงมาสักชั่วโมง สาตาเคียรกลับ มีอาการกิริยาเป็นคนละคน หน้าซีด บูดบึ้งเข้ามาหาฉัน กระแทกตัวลงบนเก้าอี้ตัวต่ำถอนใจใหญ่คร่ำครวญว่าเขาเป็นคนมีทุกข์ร้อนที่สุดในกรุงโกสัมพีคือจะต้องพลัดตกจากตำแหน่งสูงลงไปเป็นยาจก หรือยิ่งไปกว่านั้น จะต้องโทษขังคุกเข้าเครื่องจองจำ หรือไม่เช่นนั้นก็ถูกเนรเทศ และต้นเหตุที่จะเป็นขึ้น ทั้งนี้ทั้งนั้นก็เพราะเคราะห์กรรมที่มีความรักใคร่ปานชีวิตในส่วนตัวฉัน แต่ฉันมิได้ตอบแทนความรักเขาแม้สักน้อย

ฉันวิงวอนให้เขาเล่าเหตุการณ์เป็นหลายครั้งหลายหน จนเขาสงบสติอารมณ์ลงบ้างแล้วจึงได้เล่าเรื่องที่ไปเฝ้า พูดพลาง

แสดงอาการโทมนัสเสียใจ เช็ดเหงื่อที่ไหลเยิ้มหน้าผากไม่หยุดมือ

เรื่องเป็นดังนี้ พอไปถึงและเข้าเฝ้า พระเจ้าแผ่นดินมิได้ทรงต้อนรับตามเคย แม้แต่เรื่องที่ไปชำระสะสางคดีที่หมู่บ้านวิวาทกันก็ไม่ทรงฟัง เริ่มขึ้นก็ตรัสให้สาตาเคียรรับสารภาพเรื่ององคุลิมาลตามสัตย์จริง มิฉะนั้นจะลงราชอาญาอย่างหนัก สาตาเคียรเข้าตาจนต้องกราบทูลความจริงโดยชื่นตา ซ้ำมาสารภาพรับผิดต่อฉันด้วย โดยไม่สำคัญคิดแม้นิดหนึ่ง ว่าฉันทราบมาดีแล้ว ลงท้ายบอกว่าที่ทำไปแล้วทั้งนี้ก็เป็นเครื่องพิสูจน์ให้เห็นความรักของเขาว่ามีอยู่แก่ฉันล้นเหลือเพียงไร แล้วพูดข่มความรักที่ฉันมีอยู่ในเธอว่าเป็นความรักเพียงหนุ่มสาวที่กำลังแรง ย่อมเป็นไปชั่วแล่นเท่านั้น

เหตุที่เรื่องจะไปทรงทราบถึงพระเนตรพระกรรณพระเจ้าอุเทน เป็นดังนี้

ระวางเวลาที่สาตาเคียรไม่อยู่ในกรุง เจ้าหน้าที่ตำรวจจับพรรคพวกองคุลิมาลได้คนหนึ่ง เมื่อได้ไต่สวนปากคำกันอย่างถี่ถ้วน จึงได้ความแน่ว่า โจรที่ให้เกิดตื่นเต้นกันอยู่นี้ คือองคุลิมาลนั่นเอง ความจริงองคุลิมาลไม่ได้ถูกทรมานตายอย่างที่ประธานมนตรีคือสาตาเคียรเพ็ดทูลไว้ แต่ว่าหนีไปได้ กับยังได้สารภาพตลอดถึงข่าวที่ทราบว่าองคุลิมาลดำริจะไปปล้นเทวาลัยพระกฤษณ์ พระเจ้าอุเทนทรงทราบความจริงก็ทรงพิโรธเป็นที่สุด เพราะสาตาเคียรจงใจปล่อยให้ผู้ร้ายสำคัญหนีไปได้เป็นข้อที่หนึ่ง และตั้งใจหลอกลวงคนทั้งกรุง ตลอดจนพระเจ้าแผ่นดินโดยเอาศีรษะปลอมไปเสียบแทน ว่าเป็นศีรษะองคุลิมาลเป็นประการที่สอง พระองค์ไม่ทรงฟังคำแก้ตัวอย่างไรหมด นอกจากคาดโทษ

ว่า ถ้าภายในสามวันไม่กำจัดองคุลิมาลได้ดั่งที่ประชาชนต้องการ สาตาเคียรเป็นต้องได้รับความไม่พอพระหฤทัยอย่างยิ่ง อันเป็นผลที่จะมาสู่ตนอย่างอุกฤษฏ์

เมื่อสาตาเคียรเล่าเรื่องให้ฟังแล้ว ก็ตีอกชกตัวร้องไห้คล้ายคนไม่มีสติ

ฉันจึ่งพูดว่า "ขอให้ระงับทุกข์ร้อนเสียเถิด ถ้าทำตามฉันบอก อย่าว่าแต่สามวันเลย เพียงพรุ่งนี้เท่านั้นก็จะกลับเป็นผู้ที่พระเจ้าแผ่นดินโปรดปรานอีก และจะมีโชคลาภดียิ่งขึ้นไปกว่าเก่าด้วย"

สาตาเคียรเผยอตัวขึ้นนั่งตรง จ้องมองดูฉันคล้ายกับได้เห็นอะไรแปลกผิดปกติ รีบถามว่า

"ที่ว่าจะแนะนำนั้น คือให้ทำอย่างไร?"

"ขอให้เธอกลับไปเฝ้า ทูลเชิญเสด็จไปยังป่าประดู่ลายที่อยู่พ้นประตูเมืองให้จงได้ เมื่อไปถึงแล้วให้เสด็จเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าที่เทวาลัยโบราณ แล้วทูลถามขอพระอนุเคราะห์จากพระพุทธองค์ส่วนอะไร ๆ นอกนั้นก็จะเป็นไปตามเรื่องเอง"

"หล่อนเป็นหญิงที่มีปัญญามาก จะอย่างไรก็ตามคำแนะนำของหล่อนนับว่าประเสริฐอย่างยิ่ง เพราะพระพุทธเจ้าเขาลือกันว่าเป็นผู้ทรงพระปัญญายอดเยี่ยมยิ่งกว่ามนุษย์ทั้งหลาย ถึงจะไม่ได้ผลอะไรก็น่าจะลองดู"

"สำหรับผลที่จะได้ ขอรับรองด้วยเกียรติยศของฉัน"

สาตาเคียรลุกขึ้นจับมือฉัน พลางพูดว่า "วาสิฏฐี ฉันเชื่อหล่อน มีอย่างที่ไหนจะไม่เชื่อ? หล่อนเป็นหญิงวิเศษแท้ ๆ เดี๋ยวนี้ฉันมารู้สึกว่าเดิมฉันเข้าใจผิดถนัด เพราะเวลานั้นยังหนุ่มมีความคิดน้อย แต่ก็เป็นด้วยบุพเพสันนิวาสที่จำเพาะเจาะจงเลือกเธอ

ในหมู่นางงามของกรุงโกสัมพี ถึงว่าเธอไม่สู้มีมิตรจิตแก่ฉัน ที่ฉันจะเหินห่างจากความรักในตัวเธอต่อไปเป็นไม่มีอีกแล้ว"

อาการกิริยาที่เขาแสดงความชมเชย ให้ออกรำคาญเกือบนึกเสียใจที่ไม่ควรจะแนะนำให้อย่างนี้ แต่ถ้อยคำที่เขาพูดต่อไปทำให้ฉันค่อยโล่งใจ เพราะเขาแสดงความขอบคุณไม่มีที่สิ้นสุดจะขออะไรเป็นยอมให้ทั้งนั้น เพื่อพิสูจน์วาจาที่พูดนี้ ฉันจึงพูดว่า "ฉันมีสิ่งที่จะขออยู่อย่างหนึ่ง ถ้าให้ก็เป็นเครื่องพิสูจน์ความขอบคุณได้เพียงพอ"

"บอกมาเดี๋ยวนี้ได้ ถึงจะขอร้องให้ส่งวชิรากับลูกชายกลับไปอยู่บ้านเดิมของเขาก็ยินดียอมทำตามทันที"

"ฉันขอสิ่งที่เป็นธรรม หาใช่อย่างโหดเหี้ยมไม่ แต่ฉันอยากขอเมื่อคำแนะนำของฉันสำเร็จผลได้แน่นอนโดยบริบูรณ์แล้ว เธอควรจะรีบไปเฝ้าทูลเชิญเสด็จพระราชดำเนินเสียเดี๋ยวนี้เถิด"

เขาออกไปไม่ช้าก็กลับมา มีสีหน้ายิ้มแย้ม บอกว่า "พระเจ้าแผ่นดินเต็มพระหฤทัยเสด็จพระราชดำเนิน โดยมีรับสั่งว่าถ้าคำแนะนำนี้ไม่ใช่ออกจากหล่อน ก็ไม่ยอมเสด็จโดยเด็ดขาด แต่พระองค์ทรงพระกรุณาหล่อน ทรงเชื่อถือในสติปัญญาของหล่อน จึงโปรดเสด็จตามที่แนะนำ นับว่าฉันมีภริยาที่น่าปลื้มน่ายินดีมีเกียรติยศแท้ ๆ"

ถ้อยคำเหล่านี้ และถ้อยคำอื่น ๆ ในชนิดเดียวกันที่สาตาเคียรสรรเอามากล่าวในเวลาปลื้มใจมากมาย ดูเหมือนไม่รู้จักหมด แต่ว่าเป็นถ้อยคำที่ยั่วให้ฉันเคียดแค้นเสียจริง ๆ ถ้าไม่มีความมุ่งหมายในใจที่คิดไว้ ก็เห็นจะเดือดดาลยิ่งกว่านี้ แล้วเราพากันไปในพระราชวัง ซึ่งในขณะนั้นเจ้าหน้าที่เตรียมการเสด็จพระราชดำเนินไว้พร้อมสรรพแล้ว

พอแสงแดดอ่อนลงบ้าง พระเจ้าอุเทนเสด็จขึ้นนางพญาภัทรวติกาพระกริณีคชาธารตัวลือชื่อ ช้างทรงนี้มีอายุมากแล้ว จึ่งใช้แต่ในคราวมีงานสำคัญ ฝ่ายเราพร้อมด้วยจางวางมหาดเล็ก ขุนคลัง ขุนเสนา และมุขมนตรีชั้นผู้ใหญ่นั่งเกวียนตามเสด็จมาในกลางกระบวน มีขุนอัสดรนำกองอัศวานึกตามเสด็จทั้งหน้าและท้ายกระบวนกองละสองร้อย

ถึงราวป่าอุปจารเทวาลัย โปรดให้หยุดกระบวนแล้วเสด็จลงจากช้างพระที่นั่ง ส่วนพวกที่ตามเสด็จลงจากเกวียน พระเจ้าอุเทนทรงดำเนินด้วยพระบาทไปสู่เทวาลัยพระกฤษณ์ ซึ่งพระพุทธเจ้าประทับคอยรับเสด็จอยู่ เพราะมีผู้ทูลให้ทรงทราบล่วงหน้าไว้แล้ว

พระผู้มีพระภาคเจ้าโดยที่ใด พระเจ้าอุเทนเสด็จเข้าไปใกล้โดยที่นั้น ครั้นเข้าไปใกล้แล้ว ทรงอภิวาทพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วประทับนั่ง ณ ที่อันควรข้างหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสสัมโมทนียกถากะพระเจ้าอุเทนผู้ประทับนั่ง ณ ที่ควรข้างหนึ่งแล้วตรัสถามว่า "ดูก่อนมหาราช พระองค์เสด็จมาด้วยพระธุระสำคัญอะไร หรือว่าพระเจ้ากรุงพาราณสีหรือเจ้าสามนตประเทศกรีธาทัพมาเพื่อพระราชสงคราม?"

พระเจ้าอุเทน "ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระเจ้ากรุงพาราณสีหรือเจ้าสามนตประเทศมิได้ยกรี้พลมารบกวน แต่บัดนี้ มีมหาโจรในดินแดนข้าพเจ้าอยู่คนหนึ่งชื่อองคุลิมาล เป็นอ้ายเสือดุร้ายหยาบช้าทารุณฆ่าผู้ฟันคนไม่เลือกหน้า ปล้นสะดมเผาผลาญบ้านช่องอาณาประชาราษฎร ทำให้รกร้างพินาศอยู่ทั่วไป ได้ฆ่าคนตัดเอานิ้วแม่มือร้อยเป็นมาลาสวมคอ ด้วยสันดานทารุณของมัน มันกำลังกะการจะมาปล้นที่นี่ แล้วจับพระองค์และสาวก

ไป ประชาชนพลเมืองตกใจกันอลหม่าน ไปร้องทุกข์ข้าพเจ้าถึงหน้าพระลานหลวงแทบจะถล่มทลายพระราชวัง คาดคั้นให้กำจัดองคุลิมาลเสียจงได้ ต่อข้าพเจ้ารับปากคำแล้วจึ่งกระจายกลับกันไปโดยสงบที่ข้าพเจ้ามาเฝ้าก็เพราะเรื่องนี้"

"ดูก่อนมหาราช หากพระองค์ทอดพระเนตรเห็นองคุลิมาลปลงผมและหนวด นุ่งห่มกาสาวพัสตร์ละเลิกการฆ่าฟันปล้นสะดมได้เด็ดขาด ถือมักน้อยบริโภคอาหารแต่มื้อเดียว ประพฤติอยู่ในทางที่ชอบมุ่งแต่ทางบุณย์กุศล ดั่งนี้ พระองค์จะทรงทำประการไร?"

"ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ข้าพเจ้าจะทำการเคารพนับถือเธอลุกขึ้นต้อนรับนิมนต์ให้เธอนั่ง แล้วถวายปัจจัยอันควรแก่สมณะบริโภค จัดหาที่อยู่อาศัย ป้องกันภัยที่จะมีมาสู่เธอ ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ไฉนบุคคลผู้มีใจทมิฬหินชาติจะกลับเป็นคนเรียบร้อยเห็นแก่ธรรมได้เล่า?"

ขณะนั้น องคุลิมาลซึ่งมีผู้เกรงกลัวกันมาก นั่งเฝ้าอยู่ไม่สู้ห่างจากพระพุทธเจ้านัก พระพุทธเจ้ายกพระหัตถ์ขวาทรงชี้ไปที่องคุลิมาล แล้วตรัสบอกพระเจ้าอุเทนว่า

"บพิตร นี่คือองคุลิมาล"

ทันใดนั้น พระเจ้าอุเทนแลตะลึงตกพระทัยกลัวจนพระพักตร์เผือด แต่ที่ตกใจกว่าพระเจ้าอุเทนหลายเท่า คือสาตาเคียรลูกตาถลนคล้ายจะปะทุออกมา ผมลุกชันเหงื่อไหลอาบหน้าผากไม่ขาดสาย ร้องออกมาว่า "ตายจริง ! องคุลิมาลแน่เสียด้วยเคราะห์ร้ายเหลือประมาณ ที่พาเสด็จมาให้ตกในอำนาจมัน"

สาตาเคียรร้องพลางตัวสั่นเทิ้มหนักขึ้นทุกที เพราะเข้าใจว่าตกเข้าในเงื้อมมือศัตรูตัวฉกาจแล้ว และพูดต่อไปว่า "อ้ายคน

ชั่วช้าแสนอุบาทว์นี้ มันลวงเราหมดทุกคนจนกระทั่งพระพุทธเจ้า และภริยาข้าพเจ้าซึ่งเป็นคนเชื่อง่ายตามนิสัยผู้หญิง ตกลงเราทั้งโขยงพากันไหลเข้ามาหากับที่มันดักเอาไว้เอง"

สาตาเคียรมองกวาดไปรอบ ๆ บริเวณ คล้ายกับตรวจเห็นพวกโจรซุ่มซ่อนอยู่ตามต้นไม้ตั้งครึ่งค่อนโหล ปากสั่น มือสั่น ทูลพระเจ้าอุเทนให้รีบเสด็จหนีโจรภัยไปเสียทันที

ทันใดนั้น ฉันเข้าไปจับตัวสาตาเคียรสั่นและพูดว่า

"ขอให้เธอสงบสติอารมณ์เถิด ฉันอาจแสดงให้เห็นได้ว่าไม่มีการดักกับหรืออันตรายอย่างไรขึ้นเลย"

แล้วฉันก็เล่าถึงเรื่องที่องคุลิมาลกับฉันเคยปรึกษาหารือกันจะฆ่าสาตาเคียร แต่ความคิดนั้นเป็นอันล้มเลิกไป เพราะด้วยคู่คิดของฉันกลับใจในเวลาหวุดหวิด

เมื่อสาตาเคียรได้ทราบเรื่องว่าตนจักแหล่นถึงความตาย ก็เป็นลมแทบล้มพับ ถึงกับเกาะแขนจางวางมหาดเล็กไว้แน่น

ฉันกราบลงเฉพาะพระเจ้าแผ่นดินทูลขออภัยโทษสามีในความผิดที่พลาดมาแล้ว ดั่งที่ฉันเคยยกโทษมาแล้ว และกราบทูลชี้แจงต่อไปว่า ทั้งนี้เป็นเพราะสามีถูกความโง่เขลาเบาปัญญาเข้าครอบงำไม่รู้สึกตนว่าได้ทำความชั่วร้ายอะไรไว้ แต่ว่าเป็นผลดีอยู่ประการหนึ่งที่โจรใจร้ายไม่ต้องถูกประหาร แต่กลับเป็นผู้สำเร็จขึ้น

เมื่อพระเจ้าอุเทนประทานอภัยแก่สามีฉัน และทรงตั้งไว้ในตำแหน่งเดิม ฉันก็หันมาพูดกะสาตาเคียรว่า

"ฉันได้จัดทำไปตามสัญญาแล้ว เพราะฉะนั้นขอให้เธอทำตามสัญญาที่ได้ให้ไว้แก่ฉันบ้าง คือฉันขออนุญาตออกบรรพชาเป็นภิกษุณีในพระพุทธศาสนา"

สาตาเคียรจำให้อนุญาตด้วยอาการก้มศีรษะดุษณี เพราะที่จริงเขาจะปฏิเสธเป็นอย่างอื่นหาได้ไม่

ครั้นแล้วพระเจ้าอุเทน ซึ่งในบัดนี้ทรงแน่พระหฤทัยว่าไม่มีเหตุเภทภัยอะไรแล้ว ก็เสด็จเข้าไปหาองคุลิมาล ตรัสประทานอภัยและอารักขาแก่องคุลิมาล แล้วเสด็จเข้าไปถวายอภิวาทแทบเบื้องบาทพระพุทธเจ้า กราบทูลว่า

"ข้าแต่พระผู้มีพระภาค เป็นการมหัศจรรย์น่าพิศวงนักหนาที่พระองค์ทรงฝึกผู้ไม่น่าเชื่องให้เชื่องได้ เพราะองคุลิมาลนี้ข้าพเจ้าไม่สามารถบำราบได้ด้วยทัณฑกรรม แต่พระองค์ทรงบำราบเสียได้โดยไม่ต้องใช้ทัณฑกรรมอย่างไร ข้าพเจ้าขออุทิศสถานที่นี้อันมีความศักดิ์สิทธิ์ขึ้นถึงสามครั้ง ให้เป็นสำนักที่บำเพ็ญพรหมจรรย์ของพระภิกษุสงฆ์แต่วันนี้เป็นต้นไป อีกประการหนึ่ง ข้าพเจ้าขอประทานพุทธานุญาตจัดสร้างสถานสังฆนิวาสขึ้นในที่นี้ เพื่อประโยชน์แห่งพระภิกษุและภิกษุณี"

พระพุทธเจ้าทรงอนุโมทนาราชบรรณาการนี้ พระเจ้าอุเทนกราบทูลลาเสด็จคืนสู่พระราชวัง พร้อมด้วยราชบริพาร ส่วนตัวฉันคงอยู่ต่อไปในที่นั้น ณ ภิกษุณีอุปัสสัยและในวันรุ่งขึ้น ก็ถวายตนบรรพชาทีเดียว

๔๑

โอวาทอย่างง่าย ๆ

บัดนี้ ฉันเป็นภิกษุณีในพระพุทธศาสนาแล้ว เช้าตรู่ไปบิณฑบาต ในกรุงโกสัมพี แวะบ้านนี้ไปบ้านนั้นจนได้อาหารพอเยียวยา อันที่จริงสาตาเคียรยินดี อยากจะจัดอาหารส่ง จะได้ไม่ต้องเดินบิณฑบาตให้ลำบาก

เช้าวันหนึ่ง ฉันยืนคอยรับบิณฑบาตอยู่ที่หน้าบ้านสาตาเคียร เพื่อปฏิบัติตามคำแนะนำของภิกษุณีที่เจริญพรรษาต้องการจะให้ฉันหัดอดทน ขณะนั้นสาตาเคียรโผล่ออกมาตรงประตูใหญ่ มองเห็นฉันแล้วก็ชะงักแล้วหลบหน้ามีอาการเศร้า ๆ สักครู่หนึ่ง คนใช้ดูแลบ้านออกมามีอาการร้องไห้ และขอร้องว่าจะส่งเครื่องอาหารการบริโภคทุกสิ่งทุกอย่างที่ต้องการทุกวันไปยังสำนัก ไม่ต้องลำบากมาทุกเช้า แต่ฉันปฏิเสธบอกว่า จะต้องทำตามวัตรปฏิบัติที่มีพุทธานุญาตไว้

เมื่อฉันกลับจากบิณฑบาต และเสร็จภัตกิจเรียบร้อยแล้ว ก็ศึกษาพระธรรมวินัย ณ สำนักภิกษุณีผู้แก่พรรษา ถึงเวลาเย็นในที่ประชุมสงฆ์ ฉันไปฟังธรรมของพระพุทธเจ้าหรือบางคราว

ก็ไปฟังพระสาวก เช่น พระสารีบุตรหรือพระอานนท์เป็นผู้แสดง เมื่อเสร็จการฟังธรรมแล้ว โดยปกติ พวกภิกษุณีไปชุมนุม ณ ธรรมสภาสนทนาธรรมกัน ตามอัธยาศัย

ความเป็นไปที่ได้อบรมตนในที่แจ้งอากาศปลอดโปร่งปฏิบัติธรรมอยู่สม่ำเสมอ และสนทนาแลกเปลี่ยนความคิด ก็ด้วยเรื่องธรรมเป็นเหตุให้ไม่ได้โอกาสคิดถึงเรื่องความทุกข์โทมนัสที่มีอยู่ หรือนึกคิดเรื่องที่มีสาระ ซึ่งในที่นั้นเรียกว่าวิสภาคารมณ์ เป็นอันว่าได้เผยอตนชำระมลทินความขุ่นมัวในดวงจิตให้เบาบางลง กระทำให้กำลังใจกล้าแข็งต้านทานเครื่องเศร้าหมองอึดอัดได้อย่างประหลาด รู้สึกได้รับชีวิตใหม่อันเป็นชีวิตที่กอปรด้วยศานติสุข ปลอดโปร่งจริง ๆ ซึ่งก่อนหน้านี้เพียงสองสามสัปดาห์ฉันไม่เคยพบอารมณ์ประณีตเห็นปานนี้

ครั้นเข้าฤดูฝน ที่อาศัยของภิกษุณีซึ่งพระเจ้าอุเทนโปรดให้สร้างก็เสร็จเรียบร้อย มีห้องกลางกว้างขวางเป็นที่ประชุม และมีห้องน้อยเฉพาะภิกษุณีอาศัยตามลำพังรูปละห้อง สามีฉันและเศรษฐีหลายคนที่ในกรุงซึ่งเป็นญาติเกี่ยวข้องหรืออุปัฏฐากแห่งภิกษุณี นำเอาพรมเจียมและข้าวของบางอย่างที่ควรอุปโภคบริโภคมาถวาย เป็นอันว่าไม่ขาดแคลนในอติเรกลาภเหล่านี้ แต่ไม่ถึงกับฟุ่มเฟือย ระยะเวลาที่จำพรรษาอยู่นี้ ได้ล่วงไปราบรื่นตามควรแก่อัตภาพ มีปกติคือบำเพ็ญภาวนา หรือสนทนาไต่ถามข้ออรรถธรรม ตกเพลาเย็นถ้าอากาศโปร่ง ก็พากันไปฟังธรรมที่พระพุทธเจ้า และบางทีก็มีพระสาวกมาแสดงในที่ประชุมของเรา

ครั้นสิ้นฤดูฝน ต้นไม้ในป่าซึ่งเป็นที่ประทับสำราญแห่งพระพุทธเจ้ากำลังแตกดอกออกช่อลออตา พระภิกษุภิกษุณีซึ่งจำ

พรรษาอยู่ในเสนาสนะของตน ต่างก็มาชุมนุมกันในที่แจ้ง ได้ข่าวอันควรจะอาลัยว่าพระศาสดาเตรียมจะเสด็จจาริกไปยังแคว้นแดนตะวันออก จริงอยู่ ไม่มีใครจะนึกหวังว่าพระองค์คงเสด็จประทับอยู่จังหวัดโกสัมพีตลอดไป และเราก็ไม่บังควรจะเกิดความเสียใจเพราะเหตุนี้

ด้วยประการฉะนี้ ตกเวลาบ่ายวันหนึ่ง พวกเราพากันไปสู่เทวาลัยพระกฤษณ์เพื่อฟังพระปัจฉิมเทศนาในระยะนี้ ซึ่งบางทีจะนานอีกหลายปีกว่าจะได้ฟังใหม่และทั้งเพื่อจะส่งเสด็จด้วย

พระศาสดาเสด็จจากพระคันธกุฎีมาประทับยืนอยู่บนขั้นบันไดเทวสถาน ตรัสเทศนาถึงความไม่คงที่แห่งบรรดาสิ่งที่มีความเกิด ตรัสถึงความดับไปแห่งสิ่งทั้งปวงที่ธรรมชาติปรุงแต่งขึ้น ตรัสถึงลักษณะความล่วงไปเรื่อย เป็นกระแสน้ำแห่งบรรดารูปและนาม สรรพสังขารธรรมล้วนเป็นของไม่คงที่ เลือกเอาอย่างใจไม่ได้ทั้งนั้น แล้วทรงแสดงให้เห็นว่า ความปรารถนาเพื่อเกิดในภพใหม่ใด ๆ ภพนั้น ๆ ย่อมไม่ถาวรคงที่อยู่ได้เลย แล้วทรงกล่าวประโยคที่เธอเห็นว่าเป็นการทำลายความหวังเสียหมดแต่ก็เป็นความจริงที่ประจักษ์อยู่ในขณะนี้ คือ

"สูงลิ่วไปจนถึงความสว่างไสวอันล้ำเลิศแห่งสวรรค์ มีเกิดแล้วก็มีดับ

"จงรู้ไว้เถิดว่า ความเป็นไปในอนาคตนั้นแลย่อมดับเสียจนกระทั่งรัศมีพรหม"

พระสาวกองค์หนึ่งได้ประกาศแก่เราเหล่าภิกษุณีว่า เมื่อจบพระธรรมเทศนาแล้ว ให้เราเข้าไปเฝ้าถวายอภิวาทคราวละคนเพื่อรับพระพุทธจนะสำหรับเป็นเครื่องใส่ใจภาวนาต่อไปในเบื้องหน้า ส่วนตัวฉันมีอาวุโสน้อยจึงอยู่สุดท้ายแถว เมื่อฉันเข้าไป

ถวายอภิวาทแทบเบื้องพระบาท พระพุทธเจ้าทอดพระเนตรมาที่ฉัน รู้สึกว่าแววพระเนตรฉายซึ้ง อ่านเข้าไปในดวงจิต พระองค์ตรัสว่า

"วาสิฏฐี เราขอให้ภาวนาบทธรรมนี้ไว้ คือที่ใดมีความรักที่นั้นมีความทุกข์"

"เท่านั้นหรือพระเจ้าข้า ?"

"เท่านั้น พอแก่การย์แล้ว"

"เมื่อข้าพระองค์เข้าใจในพระโอวาทนี้ดีแล้ว จะประทานอนุญาตให้พระองค์จาริกไปเฝ้า เพื่อรับพระโอวาทสูงขึ้นไปอีกได้หรือไม่?"

"ถ้าเห็นจำเป็นก็อนุญาต"

"ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ไฉนข้าพระองค์จะรู้สึกว่าจำเป็นหรือไม่? ก็พระองค์ไม่ใช่เป็นที่พึ่งของพวกข้าพระองค์ดอกหรือ?"

"จงถือเอาตนเองเป็นที่พึ่ง จงถือเอาพระธรรมเป็นที่พึ่งเท่านั้น วาสิฏฐีจงทำในใจซึ่งวจนะของเราให้จงดี"

ขณะนั้น พอดีพระเจ้าแผ่นดินพร้อมด้วยราชบริพารมากมาย เข้ามาเฝ้าเป็นการส่งเสด็จพระพุทธเจ้า ส่วนตัวฉันถอยออกไปอยู่ในที่ชุมนุมห่างไกลไปทางข้างหลังที่สุด ไม่มีแก่ใจดูเหตุการณ์ที่มีอยู่ต่อไปในเย็นวันนั้น เพราะฉันปฏิเสธไม่ได้ว่าไม่รู้สึกน้อยใจในข้อที่ได้รับพระโอวาทอย่างง่าย ๆ ต่ำตื้น ส่วนภิกษุณีได้รับพระโอวาทที่มีน้ำหนักในการภาวนาดีกว่านี้ก็มีอยู่หลายท่าน แต่มานึกตรองดูให้ซึ้ง ก็ออกจะเห็นว่า พระพุทธเจ้าคงมีพระญาณหยั่งเห็นความในใจของฉันอยู่ จึงประทานอนุศาสน์ข้อนี้ เพื่อกำจัดความรักอันเกรอะกรังใจฉันอยู่จริง ๆ ให้หมดไป สำนึกได้อย่างนี้ ก็เกิดมานะที่จะภาวนาธรรมข้อนี้ไว้ให้เจนใจ และเมื่อ

สามารถรู้แจ้งโอวาทนี้ดีแล้ว จะไปเฝ้าทูลขอข้อปฏิบัติใหม่ให้สูงขึ้นไปกว่านี้อีกเมื่อไรก็ได้

ฉันตรองเห็นแน่ชัดอย่างนี้ จึ่งไปส่งเสด็จในวันรุ่งขึ้นเวลาเช้า ได้เห็นพระพุทธเจ้าเสด็จออกเดินทางจาริกมีพระสาวกหลายองค์เป็นบริวาร รวมทั้งพระอานนท์ซึ่งเป็นพุทธอุปัฏฐากคอยปฏิบัติไม่ห่างไกลด้วยองค์หนึ่ง พระอานนท์องค์นี้เคยมีความกรุณาแก่ฉันเป็นพิเศษมาก ฉันจึ่งเสียดายด้วยดูเหมือนจะเสียดายยิ่งไปกว่าพระสารีบุตรเสียอีก อันที่จริงพระสารีบุตรก็ได้เคยช่วยเหลือแสดงข้ออรรถธรรมอันลึกซึ้งให้ฉันฟังเข้าใจได้ง่าย ๆ ณ บัดนี้ ฉันเป็นอันว่าอยู่ลำพังตน และต้องพึ่งตนเอง

เมื่อฉันกลับจากบิณฑบาต และกระทำอาหารกินเสร็จแล้ว ก็ไปสู่ดวงไม้ใหญ่กลางทุ่งน้อยในป่า เพื่อถือเอาความวิเวกเจริญภาวนาให้สะดวก ฉันได้ดำเนินการปฏิบัติภาวนาพระโอวาทที่ได้ประทานไว้ ถึงเวลาเย็นกลับไปสู่ห้องประชุม ให้รู้สึกว่ายังไม่พอใจในผลที่ทำมาตลอดวัน เพราะไม่เข้าใจความหมายในพระพุทธวจนะบทนั้น รุ่งขึ้นอีกวันก็ไปประพฤติสมณธรรมเช่นเดียวกัน เมื่อสิ้นเวลากลับสู่ห้อง ตอนนี้จึ่งรู้แจ้งในพระพุทธวจนะนั้นว่ามีความทรงมุ่งหมายไว้อย่างไร

ฉันเชื่อแน่แก่ใจว่า ได้เดินสู่ทางตรงแห่งศานติสุขแล้ว เพราะได้ข่มความรักความอาลัยที่กลุ้มรุมใจทั้งหมดให้เซาลงแล้ว แต่ที่จริงความรักซึ่งเป็นเจ้าหัวใจหาอะไรมาเปรียบไม่ได้นั้น ไม่ใช่จะยอมหมดหายไปได้ง่าย เมื่อเห็นว่าฉันดำเนินตนอย่างใหม่ มันก็หนีหลบไปอยู่ก้นบึ้งสุดหัวใจชั่วขณะหนึ่ง รอให้จนกว่าจะมีลาดเลาออกมาทำฤทธิ์อีก ความประสงค์ของพระพุทธเจ้า ซึ่งทรงรู้แจ้งในข้อนี้คือ รั้งความรักที่ซ่อนเร้นดองหมักในหัวใจ

ออกมาให้เด่นแล้วพยายามประหารมัน ขยี้มัน กำจัดมันให้จงได้ แต่ทีนี้ ครั้นความรักก็ออกมาเด่นแล้ว กลับทำให้อารมณ์ปั่นป่วนรวนเรหนักขึ้นไปได้ ตกลงการที่จะเอาชนะความรักไม่เป็นการกระทำได้ง่ายเลย

อันข่าวซึ่งไม่นึกคาดคือ ที่ได้ทราบว่าคนที่รักของฉันหาได้ถูกฆ่าตายไม่ ยังคงมีชีวิตอยู่ในโลกเดียวกับฉัน ณ บัดนี้ เป็นเวลาที่ได้ทราบมาเกินกว่าครึ่งขวบปีแล้ว อดีตอารมณ์ที่ได้เห็นองคุลิมาลว่าเป็นปีศาจขึ้นมาบนลานบ้าน ก็ผุดขึ้นในมโนวิถีของฉันอีก เห็นความคิดแค้นพยาบาท เห็นองคุลิมาลกลายเป็นพระภิกษุ เห็นตัวฉันได้ฟังพระธรรมของพระพุทธเจ้าบังเกิดความเลื่อมใส เห็นความไม่คงที่แห่งสรรพสิ่งในโลก ซึ่งมีเกิดแล้วก็มีตาย อารมณ์เหล่านี้เกิดขึ้นแล่นมารวดเร็วโดยลำดับ แล้วหวนกลับมาคิดถึงคู่รักที่ยังมีชีวิตในโลกนี้ แต่ว่าอยู่ห่างไกลกัน บทพระธรรมพุทธโอวาทที่ประทานให้ท่องไว้เลยหายไปหมด !

เขายังมีชีวิตอยู่ในโลกนี้จริงหรือ? และเขายังคงรักเราอยู่หรือไม่หนอ?

ความผูกใจใฝ่ฝันในปัญหาข้างต้นนี้ค่อย ๆ เพิ่มกำลังความรักความคิดถึงกลุ้มรุมใจยิ่งขึ้น แล้วก็จืดจางการบำเพ็ญภาวนาลงหมกมุ่นครุ่นคิดอยู่แต่เรื่องรัก เลยไม่มีทางบรรลุความเห็นแจ้งซึ่งความดับทุกข์ตามความมุ่งหมายเดิม

อาการรัญจวนป่วนปั่นนี้ คงไม่ซ่อนเร้นอยู่ภายในใจ น่าจะปรากฏให้เพื่อนภิกษุณีเห็นถึงกับโพนทะนากันว่า

"ภิกษุณีวาสิฏฐี เดิมเป็นภรรยาประธานมนตรี ซึ่งพระสารีบุตรผู้เคร่งครัดในพระวินัยสรรเสริญอยู่เนือง ๆ ว่าเป็นผู้มีเชาวน์ปัญญาดี เข้าใจข้ออรรถธรรมอันลึกซึ้งได้ฉับไว บัดนี้สิ

ไม่สามารถยึดหน่วงเอามาตรว่าพระโอวาทเพียงข้อเดียว และง่าย ๆ"

คำครหานี้ ทำให้ฉันเกิดความอับอายจนท้อถอยทอดธุระพรหมจรรย์ในที่สุด ก็เหลือที่จะทนทานต่ออาการที่งุ่นง่านใจอยู่อย่างนี้

๔๒
ภิกษุณีอาพาธ

ในตอนนี้มีพระภิกษุมาแสดงธรรมแก่พวกเราสัปดาห์ละครั้ง ล่วงมาสักหน่อยก็ถึงเวรพระองคุลิมาลมาแสดง ฉันไม่ได้ไปห้องประชุมในคราวนี้เป็นแต่นอนแซ่วอยู่ในห้องตนและขอร้องภิกษุณีเพื่อนข้างห้องบอกแก่พระองคุลิมาลว่า วาสิฏฐีภิกษุณีอาพาธมาฟังธรรมที่ห้องประชุมไม่ได้ เมื่อเสร็จแสดงธรรมแล้ว นิมนต์ไปโปรดวาสิฏฐีในห้องเป็นพิเศษด้วย

สักครู่ใหญ่ พระองคุลิมาลก็มา เมื่อทักทายไต่ถามอาการตามธรรมเนียมแล้ว ท่านก็นั่งลง

ฉันพูดขึ้นว่า "ที่ท่านมาเห็นอยู่นี้ เป็นสิ่งที่ไม่มีใครปรารถนาพบ คือภิกษุณีป่วยเพื่อเหตุความรัก และที่ป่วยครั้งนี้ ก็เพราะท่านเป็นต้นเหตุกระทำผิดไว้ที่พรากคู่รักเขาให้จากกันไป จริงอยู่ตัวท่านก็เป็นผู้นำฉันมาหาแพทย์อันประเสริฐ ให้รักษาโรคใจที่มีอยู่แล้ว แต่ถึงพระพุทธองค์เป็นแพทย์วิเศษก็ไม่สามารถจะทรงบำบัดโรคของฉันให้หายขาดลงไปได้ด้วยลำพังอำนาจพระองค์ แต่พระองค์ทรงทราบด้วยพระปรีชาญาณในเรื่องนี้ได้ดี จึง

ประทานโอสถแก้โรคไว้ให้ฉันรักษาเอาเอง โดยอาศัยให้โรคนั้นเกิดขึ้นจนถึงขีดหนักจะได้กำจัดมันถนัดมือ แต่ความจริงผลกลับเป็นเช่นท่านเห็นอยู่เดี๋ยวนี้ ไข้รักมีกำลังเพียงสุดวิสัยที่ฉันจะให้บรรเทาได้ ฉันจึ่งต้องการเตือนถึงสัญญาที่ท่านออกปากให้ไว้มาครั้งหนึ่ง คือในคืนที่ท่านชวนให้ฉันเป็นพรรคพวกสมรู้ร่วมคิดการทุจริตแต่ความคิดต้องเลิกล้มไปเพราะพระบรมศาสดาเป็นเหตุในครั้งนั้น ท่านสัญญาว่าจะไปถึงกรุงอุชเชนีเพื่อนำข่าวกามนิตให้ทราบว่าเขายังมีชีวิตอยู่หรือประการไร ข้อที่นายโจรในครั้งหนึ่งได้ให้สัญญาไว้ ณ บัดนี้ ฉันต้องขอเรียกร้องจากพระภิกษุให้ทำตามสัญญานั้น เพราะฉันอยากจะทราบแทบใจจะขาดว่ากามนิตเป็นอย่างไรบ้าง ถ้ายังมีชีวิตอยู่ ได้ดำเนินตนอย่างไร ตราบใดยังไม่ทราบความเหล่านี้ให้แน่ใจ ตราบนั้นจะไม่มีแก่ใจเปลี่ยนเรื่องคิดเป็นอย่างอื่น ทั้งจะเป็นเหตุมิให้ฉันมีน้ำใจคืบบำเพ็ญพรหมจรรย์เพื่อความพ้นทุกข์ต่อไปแม้แต่ก้าวเดียว เพราะฉะนั้นจึ่งสมควรเป็นหน้าที่ของท่านจะกรุณาจัดการเรื่องนี้ให้ฉันฟื้นจากโรคคลุ้มคลั่งใจ โดยนำข่าวที่ต้องการมาบอกให้ทราบบ้าง เท่ากับได้เสพคิลานปัจจัยวิเศษขนานหนึ่ง"

พอฉันพูดดังนี้แล้ว พระองคุลิมาลผุดลุกขึ้นบอกว่า

"เมื่อต้องการเช่นนั้น ก็จะจัดการให้" กล่าวแล้วก็ก้มศีรษะเดินออกประตูตรงไปห้องตนเข้าเครื่องบริขารมีบาตรเป็นต้น และในชั่วโมงเดียวกันนั้น พระองคุลิมาลดุ่มออกจากป่าประดู่ลายไปซึ่งใคร ๆ เข้าใจว่าคงจาริกโดยเสด็จพระพุทธเจ้า แต่ฉันผู้เดียวที่ทราบความจริง

เมื่อเริ่มจัดการตามที่นึกหมายไว้นี้แล้ว อารมณ์ที่พลุ่งพล่านค่อยเบาบางลง อันที่จริงควรจะฝากความคิดถึงไปยังคู่รัก

แต่มานึกอีกทีก็ออกจะเกินไปไม่บังควรจะใช้พระภิกษุในทางเช่นนี้ อย่างไรก็ดี เมื่อพระองคุลิมาลไปสำเร็จประสงค์ได้พบปะกามนิต ฉันก็นึกหวังอยู่ว่าท่านคงใช้ปัญญาตามกาลเทศะบอกเรื่องแก่คู่รักให้ทราบด้วยเป็นแน่

"ฉันจะไปกรุงอุชเชนีเอง และจะพาตัวกามนิตมาให้ได้ ไม่ให้มีอันตรายอย่างใดอย่างหนึ่ง" ถ้อยคำเหล่านี้ยังสะเทือนดวงใจฉันแรง พระองคุลิมาลจะทำตามสัญญาที่ให้ไว้เมื่อครั้งยังเป็นโจรไหมหนอ? ทำไมท่านจะไม่ทำตามสัญญา ถ้าท่านเห็นว่าเป็นความจำเป็นที่เราทั้งสองควรจะได้พบปะพูดจากัน? เมื่อเกิดมีความคิดใหม่ขึ้นอย่างนี้ ก็นึกเห็นเป็นความหวังอย่างที่ไม่เคยนึกเคยฝันขึ้น มีอาการเผลอเหม่องงงวยแล้วเลยชักกระหยิ่มในใจ หากคู่รักของฉันได้มาเห็นหน้า ก็ไม่มีเหตุอะไรที่จะกีดขวางมิให้ลาเพศภิกษุณีไปเป็นภริยาเขา

เมื่อยิ่งนึกคึกคักใจเตลิดจนลอยเหลิง ความเริงอารมณ์ยิ่งกำเริบในดวงจิต โลหิตฉีดขึ้นหน้าเพราะละอายใจ ยกมือขึ้นปิดหน้าตัวเอง กลัวจะมีใครในขณะนั้นมาสังเกตเห็น จะเกิดเป็นการอดสูไม่น่าดู เป็นทีว่าอาศัยผ้าเหลืองเป็นสะพานจากการแต่งงานที่ปราศจากความรัก ข้ามไปสู่การแต่งงานซึ่งมีความรักอย่างดูดดื่ม อาการกิริยาของฉันนี้อาจเป็นปัจจัยให้คนอื่นตีความหมายไปได้หลายสถาน แต่เมื่อสำเร็จแล้วตามประสงค์ ใครจะเห็นอย่างไรก็ไม่น่าจะปรารมภ์ เพราะเป็นอุบาสิกาที่มีความศรัทธามั่นคงในคณะสงฆ์ ก็ยังดีกว่าเป็นภิกษุณีในคณะสงฆ์ ซึ่งมัวคิดพล่านแต่นอกหน้าที่ ถ้าพระองคุลิมาลนำข่าวมาบอกได้มั่นเหมาะว่ากามนิตของฉันยังมีชีวิตอยู่ และได้ทราบความจากการที่พระองคุลิมาลกับคู่รักของฉันได้พบปะสนทนากัน ว่าเขายังซื่อตรง

ในความรักที่มีต่อกันอยู่ ฉันก็อาจไปกรุงอุชเชนีได้แน่แท้ เมื่อเพลิดเพลินในความคิดอันฤาอารมณ์เรื่อยเจื้อยเช่นนี้ เลยเกิดเป็นภาพขึ้นในดวงจิต ว่าเช้าวันหนึ่งฉันเดินทางจาริกถึงกรุงอุชเชนี ไปยืนรับอาหารบิณฑบาตหน้าประตูบ้านเธอ เธอออกมาใส่บาตร แล้วก็จำฉันได้ ต่างคนมีความปลาบปลื้มเหลือที่จะกล่าว แล้วก็...!

อันที่จริงระยะทางไปถึงกรุงอุชเชนีนั้นไกลมาก ไม่สมควรที่ภิกษุณีจะไปโดยลำพัง แต่การที่จะแสวงหาเพื่อนเดินทาง ก็ไม่เป็นการยากเย็นอะไร เพราะในระหว่างที่คิดวุ่นวำใจอยู่นี้ โสมทัตต์เกิดมีอันถึงแก่ความตายไปอย่างอนาถ กล่าวคือ เขาเป็นนักเลงสกาหลงใหลเล่นสกาจนทรัพย์สมบัติย่อยยับหมดตัว แล้วก็ไปโจนน้ำตายที่ในแม่คงคา เมทินีเสียใจเศร้าโศกเป็นอันมาก ในที่สุดถวายตนออกบรรพชาเป็นภิกษุณี ที่เมทินีเป็นภิกษุณีไม่ใช่เพราะมีศรัทธาเลื่อมใสนัก ทั้งความเป็นภิกษุณี ย่อมเข้ากรอบวินัยเข้มงวดมาก ที่ออกบรรพชาก็ประสงค์จะมาอยู่ใกล้ฉัน เพราะเราทั้งสองรักใคร่สนิทสนมกันมาตั้งแต่เด็กแล้ว และฉันเชื่อว่า ถ้าเปิดเผยความลับเรื่องจะไปกรุงอุชเชนี ก็คงยินดีไปด้วย หรือยิ่งกว่านั้น ถึงจะไปจนสุดโลกเมทินีก็คงพอใจไปด้วย อันที่จริง เมื่อเมทินีมาอยู่ด้วย ทำให้ฉันมีใจกระตือรือร้นขึ้นอีกมาก ส่วนฉันก็ช่วยเล้าโลมใจให้สร่างคลายทุกข์โศกที่ต้องเสียสามีไป

ครั้นถึงเวลาใกล้เข้ามา ที่พระองคุลิมาลบอกกำหนดกลับ ฉันไปคอยรับที่ชายป่าทางด้านตะวันตกเฉียงใต้ทุกเวลาบ่าย ไปนั่งอยู่บนเนินใต้ต้นไม้ใหญ่ใบงาม เพื่อจะได้มองดูไปตามถนนได้ไกล เพราะพระองค์คุลิมาลจะต้องมาทางนั้น และคาดว่าท่าน

คงกลับถึงในตอนเย็น

ฉันเพียรตั้งตาคอยอยู่หลายเวลา ถ้าจำเป็นจะต้องเฝ้าคอยกันตั้งเดือนก็ยินดี พยายามเทียวไปจนถึงวันที่แปด เมื่อพระอาทิตย์จะตกต่ำอยู่แล้ว ฉันป้องหน้ามองไปเห็นคนเดินเข้ามาทางป่าได้แต่ไกล บัดเดี๋ยวใจก็แลเห็นแววผ้าเหลือง เมื่อผู้เดินทางคนนั้นสวนทางกับคนตัดไม้ซึ่งกำลังจะกลับบ้าน สังเกตว่ารูปร่างขนาดสูงใหญ่ผิดปกติ ก็จำได้ทันทีว่า ผิดจากพระองคุลิมาลแล้วไม่มีใครที่มีรูปร่างอย่างนี้ ท่านมิได้พากามนิตของฉันโดยไม่มีภัยอันตรายอย่างไรมาด้วยกับท่าน แต่ก็ไม่เป็นไร ถ้าท่านรับรองและบอกได้ว่าคนที่ฉันรักยังมีชีวิตอยู่ ฉันก็พยายามไปหาเขาเองได้เหมือนกัน

เมื่อพระองคุลิมาลมาถึง ครั้นจะตรงถามเอาแต่เรื่องของตนก็นึกกระดาก จึ่งจำเป็นใจเย็น ทักทายปราศรัยถึงการเดินทางก่อน

พระองคุลิมาลเล่าว่า "ในการจารึกนั้น แม้ทางจะไกลถึงไหนก็ตาม ฉันเคยบุกป่าฝ่าดงผ่านคามนิคมชนบทราชธานีโดยอาชีพปล้นสะดมมาจนชินแล้ว จึ่งมิได้ย่อท้อปลกเปลี้ยเลยทั้งขาไปและขากลับ แต่ข้อที่ลำบากตามทางอยู่บ้างนั้นคืออาหาร เพราะเป็นทางกันดาร กว่าจะได้พบบ้านแต่ละหมู่แต่ละหลังคาเรือนเป็นการยาก แล้วมิหนำซ้ำบางบ้านเมื่อเห็นท่าทางจะใจบุณย์ ฉันได้ไปยืนบิณฑบาตที่หน้าบ้าน เจ้าบ้านก็ใจบุณย์จริงอย่างคาด ถืออาหารออกมา พอสังเกตจำหน้าฉันได้ก็ตกใจผวากลับ ปิดประตูบ้าน หับประตูเรือนขัดลิ่มตอกสลักโครมครามเตรียมการป้องกันอย่างตื่นเต้นเป็นเช่นนี้ บางวันก็อดเลย จะได้อาหารบ้างก็จากผู้ไม่รู้จักฉันเท่านั้น คราวหนึ่งเกิดเหตุกาหลใหญ่

ฉันไปยืนที่หน้าบ้านผู้มีอันจะกินห่างประตูสัก 6-7 ก้าว เด็ก ๆ ในบ้านแลเห็นก็เดินอ้อมไปทางหลังเรือน ซึ่งฉันเหลือบเห็นตามรั้วไม้โปร่งช่องหนึ่ง คะเนว่าคงไปบอกให้ผู้ใหญ่ทราบ สักครู่หญิงครรภ์แก่คนหนึ่ง ถือภาชนะอาหารเปิดประตูบ้านเดินตรงออกมาจะใส่บาตร พอเข้าใกล้จำหน้าฉันได้ดีก็เสียขวัญหน้าซีดเผือดลงทันที ร้องกรีดตะโกนจนสุดเสียงว่า 'องคุลิมาล !' ได้เพียงคำเดียวแล้วต่อไปพูดไม่ออก ยืนตะลึงงันสิ้นสติ ต่อภาชนะอาหารหล่นจากมือลงโครมแตกกระจาย จึ่งตื่นจากจังงัง ผลัวะผละหันหลังกลับออกได้วิ่งเต็มฝีเท้า คราวนี้หาเข้าทางประตูที่ออกมาไม่ ไพล่เข้าไปทางช่องรั้วนั้น พุ่งหัวปักลงข้างใน สองมือยันดินติดท้องอยู่ครึ่งตัว เท้าทั้งสองเชิดดิ้นถีบลมอยู่กระแด่ว ๆ ฉันสงสารเป็นอย่างยิ่ง จะเข้าไปช่วยแหวกช่องรั้วให้ก็กลัวจะตกใจดีฝ่อหนักขึ้น ไม่เห็นทางอื่นนอกจากวิธีที่ฉันเคยนับถือว่าขลังนัก กล่าวคือ ทำสัจกิริยา ได้ตั้งสัจจาธิษฐาน ดัง ๆ ให้ได้ยินว่า

ยโต. หํ ภคินี อริยาย ชาติยา ชาโต, นาภิชานามิ สญฺจิจฺจ ปาณํ ชีวิตา โวโรเปตา, เตน สจฺเจน โสตฺถิ เต โหตุ โสตฺถิ คพฺภสฺส[๑]

พอสิ้นเสียงสัจจาธิษฐาน ลูกก็ผลุดจากครรภ์โดยสวัสดิภาพ[๒] แม่ก็หายจากตกใจ มีขวัญอยู่กับตัวเป็นปกติ ย้อนออก

---

๑ สัจจาธิษฐานนี้ โบราณนับถือว่าเป็นมนต์ขลังบทหนึ่ง ใช้เสกน้ำมนต์ให้หญิงมีครรภ์ดื่มเสมอบ้าง เสกแล้วเป่าบนกระหม่อมหญิงผู้เจ็บครรภ์บ้าง และรวมเข้าไว้ในบทสวดมนต์ เรียกว่า องคุลิมาลปริตร สำหรับสวดในการมงคล เช่นขึ้นบ้านใหม่หรือแต่งงานเพื่ออำนวยสวัสดีแก่แม่เจ้าเรือน

๒ สถานที่ตรงนี้ พระโบราณจารย์ยกว่าเป็น กัปปัฏฐายิ-มหา-เดช คือที่วิเศษศักดิ์สิทธิ์ตลอดกัลป์ หญิงมีครรภ์คนใดได้ไปที่นั่น ก็คลอดลูกสะดวกดาย สุขสบายทั้งแม่ทั้งลูกทุกราย

มาไหว้ฉันด้วยมือสั่น ๆ ยังไม่สู้ไว้ใจนัก ขมีขมันอุ้มลูกเข้าไปทางประตู ฉันต้องเลยไปบิณฑบาตข้างหน้า...”

เมื่อพระองคุลิมาลกำลังเล่าการเดินทางเพลินอยู่ฉันขอลัดตรงไปถามข่าวคราวคู่รักเพราะไม่เป็นอันฟังเรื่องอื่น ๆ ใจร้อนจ้องจ่ออยู่แต่เรื่องที่อยากทราบทุกขณะจิต หัวใจเต้นแรงด้วยกำลังยินดีจะได้ข่าวระคนกับวิตกจะไม่สมหวัง

องคุลิมาลบอกว่า “กามนิตยังมีชีวิตอยู่ดี เป็นเศรษฐีมั่งมีมาก ฉันได้พบกับเขาด้วยตนเอง”

ท่านเล่าให้ฟังต่อไปว่า เช้าวันหนึ่งเมื่อไปถึงบ้านเธอ ซึ่งเป็นคฤหาสน์ใหญ่ไพศาล พวกภริยาเธอออกมาด่าว่าท่านเป็ง ๆ แล้วเธอออกมา ไล่ภริยากลับเข้าบ้าน วิงวอนขอโทษท่านต่าง ๆ ต่อไปท่านเล่าเรื่องโดยตลอดอย่างละเอียด เหมือนที่เธอเล่าให้ฉันฟัง ท่านเล่าเสร็จแล้ว ก็ก้มศีรษะหันกลับไปอีกทางหนึ่ง แต่มิได้เข้าไปในป่าประดู่ลาย ฉันประหลาดใจถามทันทีว่า ไม่เข้าไปวัดดอกหรือ

ท่านตอบว่า “ฉันได้จัดการตามที่ต้องการให้ฉันทำสำเร็จผลเรียบร้อยทุกอย่างแล้ว เป็นอันได้เปลื้องปฏิญญาและไม่มีอะไรมาเป็นเครื่องกีดขวางแก่การที่ฉันจะเดินทางไปทิศตะวันออกตามรอยพระบาทพระพุทธเจ้าสู่กรุงพาราณสีและกรุงราชคฤห์ซึ่งฉันคงจะติดตามไปจนพบพระองค์”

พอพูดจบ พระภิกษุผู้มีกำลังพลกายเป็นพิเศษก็มิได้หยุดพักอีกต่อไป รีบรุดออกเดินสาวก้าวยาวมุ่งหน้าไปตามทางในชายป่า

ฉันจ้องดูพระองคุลิมาลอยู่เป็นนาน ดวงตะวันในเวลาเย็นจวนจะตก ฉายกายท่านเป็นเงายาวไปทางไหล่เขา ซึ่งอยู่ข้างหน้า

เป็นทิวพืดจนจดขอบฟ้า ดูประหนึ่งว่ามีใจอันเร่งร้อนออกไปก่อนกายที่เดินตามไปไม่ทัน ส่วนตัวฉันยืนตะลึงอ้างว้าง ไม่มีจุดความมุ่งหมายที่จะส่งความคิดไปที่ไหนแม้แต่น้อย

หัวใจฉันหมดหวังเสียแล้ว ความที่ใฝ่ฝันไว้เป็นอันสิ้นไปแล้ว ที่เคยได้ยินนักพรตผู้หนึ่งกล่าวว่า "มุมบ้านของหญิงปากร้ายก็คือความเป็นไปของครอบครัว" ความข้อนี้เข้าไปปรากฏในดวงใจอันเหี่ยวแห้ง ตรึกนึกทบไปทวนมาอยู่หลายหน ความรักของฉันอยู่บนลานอโศกอันงาม ภายใต้ดวงดาวและแสงเดือน ฉันคงไม่โง่พอที่จะแรไปหาความเป็นอยู่แห่งครอบครัวในกรุงอุชเชนีเพื่อพร่ำเกียรติยศลงเกลือกกลิ้งทะเลาะกับหญิงปากร้ายภริยาเธอ

ฉันคลานกลับไปสู่ห้องด้วยความลำบาก ไปถึงก็ละเหี่ยหมดกำลัง นอนทอดอาลัยอยู่บนที่นอน ความหวังที่มุ่งหมายไว้อย่างปลาบปลื้มมาพลันละลายไปในทันทีทันใด ดังนี้ เหลือวิสัยที่จะหาอะไรมาต้านทานพิษไข้ใจซึ่งรุมรึงอยู่แล้วมิให้กำเริบขึ้น เมทินีอุตส่าห์ประคับประคองพยาบาลฉันซึ่งกำลังเจ็บหนักอยู่ตลอดทั้งกลางวันกลางคืน นับว่ามีน้ำใจรักใคร่ฉันจริง ๆ การพยาบาลเป็นอย่างดีของเมทินี และที่คอยเล้าโลมเอาใจอยู่เสมอ กระทำให้ฉันสงบความทุกข์โศกปฏิฆะมีอารมณ์เป็นปกติได้ดีขึ้น เป็นเครื่องช่วยให้ไข้และความเจ็บปวดสร่างเบาไปตามด้วย ฉันเกิดมีความคิดขึ้นใหม่ที่จะจารึกเดินทางไปอีกทางหนึ่ง ไม่ใช่ทางที่ฉันขอร้องให้พระองคุลิมาลไป แต่เป็นทางเดียวกับที่พระองคุลิมาลไปเองก่อนหน้านั้น ฉันจะโดยเสด็จตามรอยพระบาทพระพุทธเจ้าจนกว่าจะพบพระองค์ ฉันยังจะไม่รู้สำนึกอยู่อีกหรือ ว่าถ้าความรักยังหนาแน่นมาก ความทุกข์โทมนัสก็ยิ่งทับถมหนักด้วย และด้วยเหตุฉะนี้ ฉันนึกหวังว่า เมื่อตามไปจนได้เฝ้าพระพุทธเจ้า

แล้ว พระองค์คงจะทรงพระกรุณาประทานความมีชีวิตใหม่ให้แก่ฉัน เพื่อสามารถรีบเร่งถอนตนดำเนินไปสู่วิมุตติ หลุดพ้นจากความอาลัยพัวพันโลก

ฉันบอกความดำริไว้นี้แก่เมทินี เขาก็เห็นพ้องต้องใจด้วย โดยฉันเองก็ไม่นึกคาดว่าจะง่ายถึงเช่นนั้น เพราะดูเขาปีติยินดีถึงกับเขียนภาพขึ้นในใจคล้ายเด็ก ๆ ว่าจะได้ร่อนเร่ไปในแดนต่าง ๆ ตามอำเภอใจ เสมือนนกที่ถือเอาอากาศเป็นทางโคจรไปแดนประเทศไกลตามฤดูกาลโดยเสรีภาพ

แต่การที่ตกลงจะไปนี้ ต้องรอจนกว่าฉันจะหายเป็นปกติมีแรงพอเสียก่อน แต่ครั้นค่อยมีกำลังวังชาขึ้นบ้าง ก็พอดีถึงฤดูฝน ต้องเลื่อนเวลานานออกไปอีก

ในคราวที่ทรงแสดงพระธรรมเทศนาท้ายฤดูฝน พระพุทธเจ้าเคยตรัสว่า "ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ครั้นถึงเดือนสุดท้ายในฤดูฝน ตะวันฉายแสงกำจัดเมฆที่อุ้มน้ำไว้ให้กระจายหายไปแล้วแผดรัศมี อยู่สูงกลางโพยมเผาหมอกหมดสิ้นไป ปรากฏความสว่างจ้ามีอุปมาฉันใด ความมีชีวิตอยู่เป็นภิกษุสงฆ์ก็มีอุปไมยฉันนั้น

ครั้นสิ้นฤดูฝนแล้ว เราสองคนออกจากสุมทุมพุ่มไม้พระกฤษณ์ที่อยู่ทางประตูโกสัมพีเลี้ยวไปทิศตะวันออก มุ่งทางซึ่งปานประหนึ่งดวงสุริยะในบรรดาสิ่งศักดิ์สิทธิ์คือ องค์พระบรมศาสดาสถิตอยู่

๔๓

มหาปรินิพพาน

ฉันยังมีกำลังน้อยอยู่ เดินทางไกลเรื่อยทุกวันไปไม่ไหว จำเป็นต้องหยุดพักในบางวัน เพราะฉะนั้นจึงรอนแรมมาตั้งหนึ่งเดือนกว่าจะถึงเมืองเวสาลี ได้ทราบว่าพระพุทธเจ้าประทับอยู่เมืองนี้ช้านาน แต่ได้เสด็จออกจากเมืองไปเมื่อล่วงมาสักหกสัปดาห์นี้เอง

ก่อนหน้านี้เล็กน้อย ได้ยินข่าวจากชาวบ้านตำบลหนึ่งซึ่งเป็นพุทธบริษัทว่า พระสารีบุตรและพระโมคคัลลานนิพพานเสียแล้ว เมื่อมาได้ทราบข่าวพระอัครสาวกทั้งสองซึ่งเรานับถือว่าเป็นผู้ยอดเยี่ยมในลัทธิธรรม ไม่ได้อยู่ในโลกนี้ต่อไปแล้ว ใจก็สลดผอยลง อันที่จริงมิใช่ไม่รู้ว่า พระอัครสาวกหรือองค์สมเด็จพระศาสดา ก็มีพระกาย พระชีพ เป็นมนุษย์อย่างเรา แต่เรื่องที่ว่าจะต้องละโลกนี้ไปเป็นธรรมดา เราไม่ได้เคยนึกถึง พระสารีบุตร ซึ่งเป็นผู้เคยอธิบายข้ออรรถธรรมอันลึกซึ้งให้ฉันฟังเข้าใจแจ่มแจ้งอยู่บ่อย ๆ นิพพานเสียแล้ว ท่านมีรูปลักษณะคล้ายพระพุทธเจ้ามาก และมีชนมายุได้แปดสิบพรรษาเสมอด้วยพระชนมายุพระพุทธเจ้า นี่พระพุทธองค์จะมิจวนเสด็จปรินิพพานอยู่แล้วหรือ?

บางทีจะเป็นเพราะความไม่สบายใจที่คิดวิตกไปอย่างนี้ โรคเรื้อรังในกายซึ่งยังไม่หายขาด กลับกำเริบขึ้นอีก จะอย่างไรก็ตามยังพยายามมาถึงเมืองเวสาลีได้ แต่ทว่ามีอาการเหนื่อยอ่อนทรุดลง ในเมืองเวสาลีมีเศรษฐีนีคนหนึ่งเป็นพุทธบริษัทรับอุปัฏฐากเป็นพิเศษแก่บรรดาภิกษุ ภิกษุณี ที่จาริกผ่านมาเมื่อได้ทราบว่าภิกษุณีอาพาธเดินทางมาถึง นางก็รีบไปหาทันที นำเมทินีและฉันไปพักที่บ้าน ช่วยเหลือพยาบาลอย่างเต็มใจด้วยความเลื่อมใส

ฉันรู้สึกในความกรุณาแห่งเศรษฐีนีผู้นี้เป็นอันมาก ต่อมาไม่ช้าฉันแสดงความในใจให้ฟังถึงเรื่องวิตกว่าพระพุทธเจ้าก็มีพระชนมายุเท่ากับพระสารีบุตร จะมิจวนเสด็จปรินิพพานเข้าบ้างหรือ

พูดถึงเรื่องนี้ เศรษฐีนีคนนั้นก็ร้องไห้น้ำตาไหล ตอบออกมามีเสียงกระเส่าสะอื้นว่า

"ท่านยังไม่ทราบ เมื่อสองเดือนที่ล่วงมา ครั้งพระองค์ยังเสด็จประทับอยู่ในเมืองเวสาลีนี้ ทรงปรารภว่าจะเสด็จปรินิพพานในกำหนดราวสามเดือนข้างหน้า ขอให้คิดดูเถิด ถ้าพระอานนท์มีเชาวน์แล่นพอ และกล่าวคำในขณะที่ควรกล่าวเรื่องที่พูดนี้จะไม่เกิดขึ้นและพระพุทธเจ้าก็คงจะดำรงอยู่ต่อไปในโลกนี้จนสิ้นกัลป์"

ฉันถามว่าเรื่องเป็นอย่างไร หญิงนั้นเล่าว่า

"เรื่องเป็นอย่างนี้ วันหนึ่งพระพุทธเจ้าเสด็จประทับอยู่กับพระอานนท์ นอกเมืองนี้ ณ จปลเทวาลัย[๑] ในขณะที่สนทนากันมีพระพุทธฎีกาว่า ผู้ใดเจริญอิทธิบาทสี่ประการบริบูรณ์แล้ว หาก

---

๑ ปาวาลเจดีย์?

มีความปรารถนาก็ย่อมอยู่ในโลกนี้ได้จนสิ้นกัลป์ ที่พระพุทธเจ้าตรัสโอภาสอย่างนี้ ถ้าพระอานนท์จะปรารภเหตุอาราธนาให้พระพุทธเจ้าเสด็จอยู่ในโลกจนตลอดกัลป์ก็จะได้ แต่จะเป็นด้วยถูกพญามารเข้าครอบงำหรืออย่างไรไม่ทราบ ท่านจึงไม่ปรารภเรื่องนี้แต่ก่อนเสียเลย มัวรีรอมาจนพ้นเวลาเสียแล้ว"

ฉันถามว่า "รู้ได้อย่างไรว่าพ้นเวลามาเสียแล้ว เพราะพระพุทธเจ้าก็ยังดำรงพระชนม์อยู่?"

นางตอบว่า "เรื่องเป็นดังนี้ เมื่อห้าสิบปีที่ล่วงมา ครั้งพระองค์แสวงหาวิโมกษธรรม ณ อุรุเวลา ทรงทำทุกรกิริยาเป็นเวลาถึงเจ็ดปีจนบรรลุโพธิญาณ ตรัสเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เสวยวิมุตติสุขอยู่ควงไม้นิโครธของนายอัชบาล พญามารวุ่นว้าใจ เกรงอำนาจตนจะเสื่อมถอย ก็มาทำการกีดขวางเพื่อมิให้ประกาศพระอมฤตธรรม ได้กราบทูลว่า 'พระองค์ทรงบำเพ็ญพระบารมีมาเพื่อปรารถนาพระสัพพัญญุตญาณ บัดนี้ก็สำเร็จมโนปณิธานแล้ว และจะกระทำประโยชน์แต่สัตวโลกให้ลำบากพระกายไปไยเล่า ขอเชิญเสด็จเข้าสู่ปรินิพพานเสียเถิด' พระพุทธเจ้าตรัสว่า 'ดูก่อนมารผู้ใจบาป ต่อเมื่อบริษัทของตถาคต คือภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกา เป็นพหูสูตอันฉลาด อาจทรงไว้ได้ซึ่งพระธรรมวินัย แล้วปฏิบัติศึกษาเล่าเรียนบอกกล่าวสืบต่อกันไป และสำแดงธรรมเทศนาโปรดเวไนยนิกรสัตว์ เทวดา มนุษย์ให้สำเร็จมรรคผลอมฤตมหานิพพานได้ ยังศาสนมรรค พรหมจรรย์ ให้แผ่ไพศาลไปทั่วโลกธาตุแล้ว ตถาคตจึ่งรับอาราธนาเข้าสู่พระปรินิพพานในกาลเมื่อนั้น'

"เมื่อพระพุทธเจ้ายังประทับอยู่ในเมืองนี้ ได้ตรัสสนทนากะพระอานนท์อย่างที่เล่าให้ท่านฟัง แต่พระอานนท์มิได้เฉลียว

ใจกราบทูลขอให้เสด็จอยู่ในโลกต่อไป และยังออกไปอยู่เสีย ณ วิเวกสถานรุกขมูลแห่งหนึ่งในภายนอก ขณะนั้นพญามารได้โอกาสก็เข้าไปเฝ้ากราบทูลเตือนว่า

'ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ถึงเวลาแล้วที่พระองค์จะเสด็จเข้าพระปรินิพพาน ดั่งที่ได้ตรัสไว้แต่ปางก่อนภายใต้ควงไม้นิโครธของนายอัชบาล ณ อุรุเวลา ว่าจะเสด็จเข้าพระปรินิพพานนั้นเพราะพระศาสนธรรมก็ถึงซึ่งความมั่นคงแล้ว ข้าพระองค์หวังว่าจะได้เสด็จสู่พระปรินิพพานเสียแต่บัดนี้' พระพุทธองค์จึงตรัสตอบพญามารว่า 'ดูก่อนมารใจบาป ท่านไม่ควรวิตก แต่นี้ไปอีกสามเดือนเราตถาคตจะปรินิพพาน'

"เมื่อตรัสดั่งนี้ แผ่นดินก็ไหว ซึ่งบางทีท่านคงจะสังเกตรู้มาบ้างแล้ว"

ความจริง เมื่ออยู่กรุงโกสัมพี ก่อนหน้าที่จะออกเดินทางมาราวหนึ่งเดือน เราก็รู้สึกว่ามีแผ่นดินไหวที่นั่นแต่เบา ๆ จึงได้กล่าวรับรอง

หญิงนั้นพูดต่อไปมีอาการอันตื่นเต้นว่า "เห็นหรือไม่ท่าน? หวั่นไหวไปทั่วทุกแห่ง ทวยเทพตกตะลึงโทมนัส ในเหตุที่พระองค์ทรงรับคำมารที่จะไม่เสด็จอยู่ในโลกต่อไป น่าเสียใจ ! ถ้าพระอานนท์ไหวทัน ชิงทูลอาราธนาเสียก่อนหน้ามาร ก็จะไม่เป็นอย่างนี้ ครั้นเมื่อเกิดแผ่นดินไหวแล้วซิ ท่านจึงรู้สึกกราบทูลปรารภเหตุขอให้ดำรงพระชนม์อยู่ต่อไป แต่พระองค์ทรงปฏิเสธเสีย"

ตามคำบอกเล่าของเศรษฐีนีผู้มีศรัทธา แต่กระเดียดไปในทางเหตุศักดิ์สิทธิ์อยู่บ้างนี้ เป็นอันได้ความว่า เมื่อพระพุทธเจ้ายังประทับอยู่ในเมืองเวสาลี ทรงรู้สึกพระองค์ว่าจวนจะปรินิพพานแล้ว และคงจะทรงแจ้งเรื่องนี้แก่บรรดาพระสาวก เพราะฉะนั้น

ฉันจะรอช้าอยู่ในบ้านหญิงใจดีนี้ต่อไปไม่ได้แล้ว จะต้องรีบไปเฝ้าให้ทันเวลาก่อนปรินิพพานให้จงได้ ความมุ่งหมายอันใหญ่ยิ่งอยู่ที่ตรงนี้ เพราะมีแต่พระองค์เท่านั้น ที่อาจทำลายความพลุ่งพล่านเดือดร้อนในจิตได้ มีแต่พระองค์เท่านั้น ที่สามารถประทานความสุขสงบคืนมาได้ คือความสุขสงบใจอย่างที่ฉันรู้สึกมาแล้วครั้งได้เฝ้าอยู่แทบพระบาท ณ เทวาลัยเก่าพระฤๅษีในป่าประดู่ลายกรุงโกสัมพี แต่ขณะนี้เสื่อมหายไปแล้ว

ด้วยประการฉะนี้ เมื่อล่วงมาได้สิบวันพอฉันมีกำลังจะเดินทางได้ต่อไป เราก็ออกเดินทาง เจ้าของบ้านใจดีไม่เต็มใจจะให้ไป เพราะเห็นว่าฉันยังกะปลกกะเปลี้ยอยู่ แต่ฉันรับรองให้หายวิตกว่าไม่เป็นไร และสัญญาว่า เมื่อได้เฝ้าแล้ว จะกราบทูลถึงที่แกขอถวายอภิวาทมาแทบพระบาทด้วย เราได้เดินมุ่งไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ สืบถามทางที่พระพุทธเจ้าเสด็จไปโดยลำดับ

ครั้นไปถึงอัมพวน[๑] ได้ทราบว่า ได้เสด็จออกจากที่นั้นไปแล้วราวแปดวัน ครั้นตามไปถึงป่ารัง[๒] เมืองโภคนคร ก็ได้ทราบว่าเสด็จไปเมืองปาวาก่อนหน้าที่เราไปถึงโภคนครได้สามวัน เพลาบ่ายลงนิดหน่อยในวันหนึ่ง เราถึงเมืองปาวา ระทวยใจเหนื่อยอ่อนเต็มที

บ้านแรกที่เราพบ เป็นบ้านนายช่างทองแดง[๓] เห็นเครื่องภาชนะรูปภัณฑ์ที่ทำขึ้นไว้เรียงอยู่ตามผนังห้องมากมายหลายอย่าง แต่ไม่ได้ยินเสียงสูบเป่าแล่น ดูเหมือนคนในบ้านหยุดพักใน

---

๑ อัมพปาลีวัน ซึ่งนางอัมพปาลีคณิกาถวายเป็นสังฆาราม

๒ กูฏาคารศาลา ป่ามหาวัน?

๓ จุนทกัมมารบุตร?

เวลาตรุษสารทอะไรอย่างหนึ่ง ที่บ่อในบริเวณบ้าน พวกคนใช้กำลังล้างชามจานกันอยู่ ท่าทางมีพิธีแต่งงานเพิ่งจะเสร็จไปใหม่ ๆ

ทันใดนั้น มีชายร่างเล็กนุ่งห่มผ้าใหม่เข้ามาขอทำบุญใส่บาตรและพูดแถมว่า "ถ้าท่านมาเร็วกว่านี้สักสองสามชั่วโมงก็จะเป็นการดีได้มีโอกาสต้อนรับ เพราะพระพุทธเจ้าพร้อมด้วยพระสาวก เสด็จประทับเสวยกระยาหารที่บ้านข้าพเจ้าในวันนี้"

"เช่นนั้น พระพุทธเจ้าก็ยังเสด็จอยู่ในเมืองปาวากระมัง?"

"หามิได้ เมื่อเสวยเสร็จ ก็ประชวนมีพระอาการเจ็บปวดเป็นที่สุด เกือบจะทรงวิสัญญี ทำให้ข้าพเจ้าและคนอื่น ๆ ตกใจอลหม่านแต่แล้วก็ฟื้นพระองค์และเสด็จไปถึงเมืองกุสินาราเมื่อสักชั่วโมงล่วงมานี้เอง"

ฉันสมัครจะรีบตามไปทันที เพราะตามคำบอกเล่าของนายช่างทองแดงถึงเรื่องประชวรก็เห็นว่าเป็นที่น่าวิตกมาก แต่จำต้องอยู่บริโภคอาหาร และพักเหนื่อยพอมีกำลังเสียบ้างเล็กน้อยก่อน

ทางจากเมืองปาวาถึงกุสินาราไปมาได้ง่าย ในไม่ช้าเราก็เดินข้ามทุ่งนาตัดป่าหญ้าสูง เมื่อผ่านลำธารสายหนึ่งลงไปชำระสนานกายรู้สึกชุ่มชื่นขึ้น หยุดพักอยู่สักครู่ แล้วเดินทางต่อไป เวลาจวนโพล้เพล้แล้ว ฉันแทบหมดกำลังเดินอีกไม่ไหว

เมทินีพยายามเอาใจ ชวนให้หาที่พักแรมคืน ณ ดวงไม้ในที่อันสูงหน่อย บอกว่าไม่จำเป็นจะรีบร้อนหักโหมกำลังให้เกินไปนัก ได้พูดว่า

"ฉันคาดว่าเมืองกุสินาราคงอยู่ไม่ไกลไปกว่าระยะอีกหมู่บ้านหนึ่ง และดูเหมือนเป็นเมืองที่อยู่กลางป่า ไฉนพระพุทธเจ้าจะเลือกเสด็จเข้าพระปรินิพพานในเมืองนี้? พระองค์ควรจะเสด็จปรินิพพานในสวนป่าเชตวัน จังหวัดสาวัตถี หรือไม่เช่นนั้นก็ที่

ในสวนป่าจังหวัดราชคฤห์ พระองค์คงจะไม่ปรินิพพานที่เมือง กันดารอย่างนี้ ใครเคยได้ยินออกชื่อเมืองกุสินาราก้นบ้าง?"

"แต่ประชาชนคงจะได้ยินชื่อเสียงเมืองกุสินาราต่อไปในวันนี้" ฉันพูดตอบแล้วเดินทางต่อไป ในไม่ช้าก็ละเหี่ยหมดกำลัง ต้องตะเกียกตะกายขึ้นไปบนเนินสูงที่ไม่มีต้นไม้ เพื่อชะเง้อดูว่าจวนจะถึงกุสินาราหรือยัง มิฉะนั้นจะต้องค้างคืนอยู่ในที่ไม่มีการป้องกันอันตรายจากสัตว์ร้ายงูเงี้ยว และจะต้องกระทบอากาศซึ่งเป็นพิษทำให้เจ็บไข้

ครั้นขึ้นไปถึงยอดเนิน มองโดยรอบไม่พบหมู่บ้านที่ไหนสักแห่งเดียว ดูเป็นป่าสล้างแลเป็นพืดเรื่อยไป เห็นแต่ต้นไม้ใหญ่ ๆ สูงชะลูด แผ่กิ่งก้านบังแสงแดดภายล่างจนรกเรี้ยวเป็นป่าดิบสลับซับซ้อนกันขึ้นไป ถัดไปในที่แห่งหนึ่งเป็นชะเวิกลำธาร คือลำธารเดียวกับที่เราลงไปสนานกายก่อนหน้านี้สักครู่

อากาศตลอดทั้งวันอบอ้าว ท้องฟ้าพยับ แต่มาในตอนนี้มีลมพัดฉิว ๆ บ้างแล้ว อากาศเริ่มปลอดโปร่งเห็นภูมิประเทศได้ชัดขึ้นบ้าง เห็นภูเขากั้นเป็นกำแพงใหญ่ และตระหง่านขึ้นเหนือยอดไม้ บนยอดเขามีต้นไม้ขึ้นสล้าง มองดูแต่ไกลคล้ายสนามหญ้าเขียวชอุ่มอยู่หลายแห่ง ยอดที่สูงสุดพุ่งหายขึ้นไปในท้องฟ้า มีเมฆสีแดงเรื่อ ๆ อยู่ก้อนเดียวลอยผ่านเป็นพืดยาวอยู่ไกลลิบ

ขณะเพ่งมองดูเมฆก้อนนี้ อันสอดสีอย่างแปลก เลยหวนระลึกถึงความหลัง ครั้งที่ได้เห็นบิดาเอาคีมคีบทองคำที่หลอมเหลือเนื้อบริสุทธิ์แล้วออกจากเตาทั้งเบ้า เมื่อเนื้อทองเย็นลงก็เอาไปวางไว้บนเบาะแพรสีน้ำเงินอ่อน ลักษณะสีที่ว่านี้ ช่างเหมือนกับสีเมฆที่แลเห็นอยู่ในขณะนี้เสียจริง ๆ และค่อย ๆ เปลี่ยนสีไป

แปลก ๆ

ที่แลเห็นเป็นเมฆเปลี่ยนสีอย่างงามตาน่าดูนี้ หาใช่เป็นเมฆไม่

เมทินีมีอาการตื่นเต้นคล้ายตกใจอะไร มือสั่นเข้ามาจับแขนฉันกระซิบบอกว่า "นั่นคือเขาหิมพาน"

จริงอย่างว่า เห็นสูงตระหง่านอยู่ข้างหน้า คือ ขุนเขาแห่งเขาทั้งหลาย เป็นสถานที่อยู่แห่งหิมะไม่มีขาด คือหิมาลัย เป็นที่สถิตแห่งทวยเทพ และเป็นสำนักของฤษีมุนีผู้สำเร็จ 'ภูเขาหิมพาน' ชื่อนี้แม้แต่เมื่อฉันยังเด็กอยู่ ก็นับถือว่าเป็นนามศักดิ์สิทธิ์ กระทำให้รู้สึกทั้งเคารพทั้งเกรงอย่างซึ้งใจอย่างไรพูดไม่ถูก อันเรื่องราวที่เนื่องด้วยขุนเขามีมากมายและเคยได้ยินอยู่บ่อย ๆ เช่นว่า "แล้วก็ไปสู่ป่าหิมพาน ประพฤติพรตเป็นฤษี" ได้เคยมีผู้ป่ายปีนเขานี้มาแล้วแต่กาลก่อนนับจำนวนเป็นเรือนพันเพื่อหาความเป็นไปในที่สงัดวิเวก ให้บรรลุภูมิความสุขโดยการบำเพ็ญตบะโยคะ อันเป็นทางหลุดพ้น ต่างผู้ต่างแสวงหาวิโมกษ์ตามวิธีที่เห็นว่าถูก ซึ่งลงท้ายเป็นมายาเข้าใจผิดทั้งนั้น แต่บัดนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าได้เสด็จมาใกล้แดนนี้แล้ว พระองค์เท่านั้นที่ล่วงพ้นมายาความหลงผิด พระผู้ซึ่งเราโดยเสด็จตามรอยพระบาทมาในขณะนี้

ขณะฉันยืนนึกเพลินอยู่ รูปที่เห็นเป็นสีรุ่งเรืองก็เลือนหายไป ประหนึ่งว่าโพยมสวรรค์หรุบลงมาคลุมเสียหมดไม่ให้เห็น แต่เมื่อได้เห็นมาแล้ว ก็พอทำให้มีใจชุ่มชื่นเกิดกำลังกระปรี้กระเปร่าขึ้นอีก

ฉัน [illegible] หากพระพุทธเจ้าจะเสด็จข้ามขุนเขานั้นเพื่อไปสู่ภูมิแดนอันสูงสุดถึงไหนก็ตาม ฉันเป็นขอตามเสด็จ

ไปให้พบจนได้"

เมื่อมีมานะเช่นนี้ ฉันก็เดินต่อไป ไม่ทันถึงครึ่งชั่วโมง ก็หมดแดนป่าไม้ที่รกเรี้ยวเข้าเขตไร่นาข้างหน้าเรื่อยไป เวลานั้นมืดลงแล้ว พระจันทร์กำลังขึ้นปรากฏดวงโตอยู่เหนือยอดไม้ ตรงข้ามกับที่ซึ่งเราไปถึงแล้ว คือเมืองกุสินารา

อันที่จริง เมืองกุสินาราก็ไม่ใหญ่โตยิ่งไปกว่าหมู่บ้านของพวกมัลละ มีบ้านและกำแพงเมือง ใช้ไม้สานเอาดินทา เห็นในครั้งแรกก็เข้าใจว่าคงจะมีโรคระบาดอะไรอย่างหนึ่งเกิดขึ้นแก่เมืองน้อย ๆ นี้ จนผู้คนเบาบางไป ตามประตูบ้านมีคนชราและคนเจ็บนั่งร้องไห้กันอยู่เซ็งแซ่

เราเข้าไปถามว่าเกิดอะไรขึ้น

พวกนั้นบิดไม้บิดมือตอบว่า "พระศาสดาจะด่วนเสด็จเข้าปรินิพพานเสียแล้ว ในเวลานี้เอง ดวงประทีปของโลกจะดับแสงไป พวกมัลละพากันไปที่ป่ารัง เพื่อไปเฝ้าถวายบูชาแด่พระองค์ผู้ทรงพระภาค เพราะเมื่อก่อนหน้าจะมืดค่ำนี้เล็กน้อย พระอานนท์มาในเมืองตรงไปที่ตลาด ซึ่งเป็นที่ชุมนุม กำลังพวกมัลละประชุมโต้เถียงกันด้วยเรื่องการเมือง เมื่อพระอานนท์ไปถึง ได้บอกว่า 'ดูก่อนพวกมัลละ ในวันนี้ก่อนเวลาเที่ยงคืน พระพุทธเจ้าจะเสด็จเข้าพระปรินิพพาน ท่านจงรีบพากันไปเฝ้า เพราะพระพุทธองค์จะได้เสด็จเข้าปรินิพพานในเมืองท่าน เป็นโอกาสที่พวกท่านจะได้เฝ้าครั้งสุดท้าย' เมื่อพวกมัลละได้ทราบดังนี้ ก็ปริเทวนาการด้วยความเสียใจ พาบุตรภริยารีบไปที่ป่ารัง ส่วนพวกข้าพเจ้าที่เหลืออยู่เป็นคนชราและพิการเดินเหินไม่ไหว จึงจำต้องแกร่วอยู่กับที่ ไม่สามารถไปบูชาพระศาสดาในครั้งสุดท้ายได้"

เมื่อได้ความดั่งนี้ เราก็รีบออกประตูเมืองตรงไปยังป่ารัง[๑] ทันทีซึ่งชาวบ้านเหล่านั้นชี้ทางให้ ไปตามทางเห็นพวกมัลละกลับมาเป็นหมู่ อารามที่อยากจะไปให้ถึงทันใจ เรารีบสาวก้าวตัดข้ามทุ่ง ตรงไปทางมุมป่าน้อย

ครั้นไปถึง เห็นภิกษุองค์หนึ่งยืนพิงร้องไห้อยู่กับต้นไม้ ฉันรู้สึกตื่นขึ้นมาในใจ หยุดมองดู ขณะนั้น ภิกษุองค์นั้นเงยหน้าแหงนขึ้นไปบนท้องฟ้า แสงจันทร์วันเพ็ญส่องมากระทบเต็มหน้าท่าน ฉันก็จำได้ว่าเป็นพระอานนท์

ฉันเข้าใจ คงมาไม่ทันก่อนเวลาเสด็จปรินิพพานเสียแล้วกระมัง คิดแล้วก็ใจหายไม่ทราบว่ากำลังวังชาไปไหนหมด

ขณะนั้น ได้ยินเสียงมีใครแหวกสุมทุมพุ่มไม้ แล้วเห็นพระภิกษุร่างใหญ่องค์หนึ่งเข้ามาเอามือทาบบ่าพระอานนท์พูดว่า "ท่านพระอานนท์ พระศาสดารับสั่งให้หา"

เท่านี้เอง ก็เป็นอันทราบได้แน่ ว่ายังมีโอกาสได้เฝ้าทันในครั้งสุดท้าย แรงฉันแข็งขึ้นมาทันทีสามารถเดินต่อออกไปได้อีก ขณะนั้นพระองคุลิมาลเหลียวมาเห็นและจำฉันได้ มีหน้าตาแสดงวิตกกลัวเราจะเข้าไปรบกวนพระพุทธเจ้า ฉันจึ่งชิงพูดให้เบาใจเสียก่อนว่า

"ท่านอย่าวิตกเลย พวกฉันจะไม่รบกวนร้องไห้ร่ำไรอย่างผู้หญิงธรรมดา ในเวลาอันเป็นปัจฉิมกาลแห่งพระพุทธเจ้า พวกฉันตั้งใจรีบเร่งจากเมืองเวสาลีมาโดยไม่หยุดพัก ความประสงค์ก็เพียงได้เฝ้าพระองค์อีกหนหนึ่งซึ่งเป็นครั้งสุดท้ายเท่านั้น ขอท่านอย่าให้เสียความตั้งใจนี้เลย โปรดอนุญาตให้ได้เข้าเฝ้า เพื่อ

---

๑ ต่อมาเรียกว่า อุปวัตตนสาลวันมงคลสถาน

จะได้มีอินทรีย์กล้าแข็งบำเพ็ญกุศลต่อไป"

ท่านก็ทำกิริยาให้เราตามไป เราไปไม่สู้ไกลกี่มากน้อย ถึงช่องว่างน้อย ๆ ในป่ารังมีพระภิกษุราวสองร้อยองค์ยืนเฝ้าอยู่เป็นรูปอัฒจันทร์ ณ ท่ามกลางที่นี้ มีต้นรังขนาดใหญ่สองต้นกำลังออกดอกเป็นกลุ่มก้อนขาวไสว ระวางควงไม้รังทั้งคู่นี้เห็นพระพุทธเจ้าประทับบรรทมบนพระแท่น ซึ่งปูลาดด้วยผ้าสีเหลือง มีพระหัตถ์ขวาหนุนพระเศียร ดอกรังก็โปรยเกสรเป็นละอองลงมาอาบพระองค์

ด้านพระปฤษฎางค์ถัดไปไกล คือเขาหิมพาน มีหิมะปกคลุมเป็นนิตย์นิรันดร แต่บัดนี้ถูกความมืดเข้าปกคลุม ซึ่งฉันดูเหมือนจะเห็นขึ้นในใจว่าที่ฉันเกิดมีกำลังมาได้ทันเฝ้าพระพุทธเจ้าถึงที่นี่ ก็เพราะได้เห็นขุนเขานั้นในคราวแรกเมื่อเวลามา

พระพุทธเจ้าตรัสกะพระอานนท์ก่อนกว่าผู้อื่นหมด เพราะท่านมายืนเฝ้าอยู่เฉพาะพระพักตร์แล้ว ว่า "สำแดงอานนท์ เรารู้ได้ดีว่าท่านร้องไห้โศกเศร้าถึงเรา และท่านคงคิดอยู่ว่าท่านยังไม่สิ้นอาสวกิเลส ยังไม่บรรลุความเห็นแจ้ง และบัดนี้พระศาสดาผู้กรุณาแก่ท่านก็จะเข้านิพพานเสียแล้ว สำแดงอานนท์ ท่านจงเลิกคิดอย่างนั้นเสียเถิด จงอย่าปริเทวนาการ จงอย่าโศกเศร้า สำแดงอานนท์ เราได้บอกแก่ท่านแล้วมิใช่หรือว่า บรรดาสิ่งที่ยึดถือรักใคร่ ย่อมมีอันต้องจากไป ธรรมดาย่อมเป็นธรรมดาของมันกระนั้น สิ่งทั้งปวงเกิดขึ้นเองโดยสภาพธรรม เราไม่ได้จัดการให้เกิดขึ้น แต่ชอบออกรับว่าเป็นของเรา สิ่งนั้น ๆ ย่อมมีอาการแปรไปตามธรรมดาวิสัย เราจะดิ้นรนให้เป็นอย่างใจเราคิดไม่ได้ นอกจากออกรับเอาเป็นของเหลว ๆ และในที่สุดมันก็ต้องล่วงลับไปด้วยอำนาจแห่งธรรมดา เราจะฝืนให้คงอยู่ไม่

สำเร็จเลย จะได้ก็แต่ความคลั่งเพ้อออกรับเอาเสียเต็มแปล้ นับประสาอะไร ตัวท่านเองก็อย่าทะนง ย่อมตกอยู่ในอำนาจธรรมดาที่จะบันดาลให้เป็นอย่างไรได้ทั้งนั้น เพราะฉะนั้นธรรมดาทั้งหลายจึงเป็นอนัตตา คือเลือกไม่ได้ ไม่สำเร็จด้วยเราสักอย่างเดียว มันเกิดขึ้นแล้วย่อมดับไป มันรวมกันแล้วย่อมจากไป ปรุงมันขึ้น มันก็แตกสลายไป สำแดงอานนท์ ท่านได้ปฏิบัติเรามานานด้วยความเต็มใจจงรัก ไม่มีอิดเอื้อนท้อถอย ชื่อว่าได้พยายามดีแล้ว จงใช้ความพยายามอันสม่ำเสมอนั้นมาในทางบำเพ็ญเพียร ในไม่ช้าท่านจะหลุดพ้นจากกิเลสตัณหา ทิฐิ ความเห็นเชือน และอวิชชาความไม่รู้แจ้งเห็นผิดไปตามมายา"

ท่านพระอานนท์พยายามกลืนสะอื้น เพื่อแสดงว่าไม่มีความเสียใจต่อไปแล้ว แข็งใจกราบทูลถามว่า "พระสรีระร่างจะโปรดให้จัดการอย่างไร?"

พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า "ไม่ควรวิตกในเรื่องนี้ เพราะสาวกที่ทรงสติปัญญาพร้อมทั้งพราหมณ์และคฤหบดีมหาศาลที่เขานับถือ คงจะจัดทำกันไปเอง ตามเห็นสมควรแก่การย์ ตัวท่านมีสิ่งสำคัญที่จะพึงใส่ใจอยู่ คือจงนึกถึงอมฤตธรรม อย่าได้นึกถึงสิ่งอะไรเลย จงเร่งพยายามขวนขวายต่อไปให้บรรลุอย่าย่อท้อถอยหลัง"

พระพุทธเจ้าตรัสเฉพาะพระอานนท์แล้ว ก็ทรงทอดทัศนาการมายังเหล่าพระสาวกที่ยืนเฝ้าอยู่เป็นวง ตรัสว่า

"ภิกษุทั้งหลาย บาทีท่านทั้งหลายจะนึกว่า พระธรรมนั้นขาดศาสดาเสียแล้ว ท่านไม่มีศาสดาต่อไปแล้ว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ท่านอย่าพึงคิดอย่างนี้ ธรรมที่เราแสดงไว้เมื่อเราล่วงไปจักเป็นศาสดาของพวกท่าน เพราะฉะนั้นท่านอย่าพึงยึดเอาสิ่ง

ภายนอกเป็นที่พึ่ง จงถือพระธรรมเป็นที่พึ่งให้มั่น พระธรรมนั้นจะเป็นความสว่างแก่ท่านเอง จะเป็นที่พึ่งแก่ตนเอง"

ส่วนฉันนั้น พระพุทธเจ้าทรงชำเลืองเห็น พระองค์ซึ่งทรงพระมหากรุณาธิคุณได้ทอดพระเนตรเพ่งอยู่ครู่หนึ่ง ฉันรู้สึกว่าที่ได้บากบั่นเดินทางมาเป็นอันไม่เปล่าผลเลย

ล่วงมาสักครู่ พระองค์ตรัสอีกว่า

"ภิกษุทั้งหลาย บางทีจะมีบางท่านที่เกิดความสงสัยขึ้นในส่วนศาสดาหรือในส่วนพระธรรม ท่านจงถามเสียให้สิ้นระแวงเถิด เพื่อไปภายหน้า ท่านจะไม่ได้โทษตัวเองว่าเมื่อพระศาสดายังทรงมีชีวิตอยู่ก็มิได้ไต่ถามอะไรไว้"

พระองค์ตรัสดั่งนี้ ประทานโอกาสให้ผู้ที่เฝ้าอยู่กราบทูลข้อสงสัยได้ แต่ก็นิ่งกันหมด ใครเล่ายังจะมีใจลังเลสงสัย เมื่อได้มาเฝ้าเฉพาะพระพักตร์แห่งพระองค์ผู้จะเสด็จลับไปแล้ว? พระพุทธเจ้าเสด็จไสยาสน์อยู่ที่นั่น มีแสงเดือนในวันเพ็ญส่องสีเหลืองอ่อนมาทั่วพระวรกาย ประหนึ่งว่าเทพบุตรกำลังเตรียมการสนานพระสรีราพยพในครั้งสุดท้าย กล่าวคือโปรยละอองเกสรดอกไม้ลงมา

พระอานนท์เต็มตื้นในฤทัย ประสานหัตถ์กราบทูลว่า

"ข้าแต่พระองค์ ประหลาดนักหนาพระสัจธรรมนี้ ข้าพระองค์เชื่อว่าในที่ประชุมสงฆ์นี้ ไม่มีผู้ใดแม้แต่รูปเดียวที่ยังมีความไม่สนิทใจในคำสั่งสอนและศาสดาอยู่"

และพระผู้ประเสริฐสุด ก็ตรัสว่า

"สำแดงอานนท์ ท่านกล่าวด้วยมีศรัทธาเต็มที่ แต่เรารู้แล้วว่าไม่มีความกินแหนงตะขิดตะขวงอยู่ในใจผู้ใด เพราะแม้ผู้ที่นับว่ามีเชาวน์ปัญญาล้าหลังกว่าเพื่อน ก็โปร่งใจในลัทธิธรรมแล้ว

และในที่สุดก็จะได้บรรลุโมกษธรรมเหมือนกัน"

ครั้นพระองค์ตรัสดั่งนี้แล้ว ผู้ที่เฝ้าอยู่ก็รู้สึกเยือกประหนึ่งว่ามีมืออันทรงพลังการอำนาจมาเปิดทวารวิถีแห่งความเป็นอนิจจาประจำสังขาร สำหรับเชิญพระองค์เสด็จเข้า

พระองค์เผยพระโอษฐ์อีกครั้งหนึ่งเป็นพระปัจฉิมวาจาที่จารึกไว้แก่สังขารโลก เป็นพระสัจธรรมอันล้ำเลิศว่า

"ภิกษุทั้งหลาย เราตถาคตขอเตือนท่าน อันสังขารทั้งหลายมีแต่เสื่อมไปเป็นธรรมดา ขอท่านทั้งหลายจงบำเพ็ญกุศลให้เต็มที่ด้วยความไม่ประมาทเถิด"

นี้คือ พระโอวาทแห่งพระศาสดาเป็นมฤดกครั้งสุดท้าย

ครั้นแล้ว สิ้นพระดำรัส สิ้นพระสุรเสียง หับพระโอษฐ์หลับพระเนตรพระอัสสาสะปัสสาสะซึ่งเคยระบายตามธรรมดาค่อย ๆ แผ่วเบาลง ๆ ทุกทีแล้วก็สิ้นกระแสลมโดยพระอาการสงบ พระภิกษุองค์หนึ่ง[๑] ประกาศว่า พระบรมศาสดาเสด็จปรินิพพานแล้ว

อนิจจา? แสดงเดือนเพ็ญผ่องกระจ่างจับพระพักตร์อยู่เมื่อกี้ก็จางซีดขมุกขมัวลง ท้องฟ้าสลัวมัวพยับครึ้ม อากาศเย็นเฉียบจับหัวใจ น้ำค้างหยุดเผาะ ๆ เป็นหยาดน้ำตาแห่งสวรรค์ เกสรดอกรังร่วงพรูเป็นสายสหัสธาราสรงพระพุทธสรีระ จักจั่นเรไรสงัดเงียบดูไม่มีแก่ใจจะทำเสียง ธรรมชาติรอบข้างต่างสลดหมดความคะนองทุกสิ่งทุกอย่าง

แล้วจึ่งมีเสียงกระซิก ๆ สะอื้นไห้แห่งพระภิกษุสงฆ์ ฝ่ายพวกมัลละก็ร้องไห้โฮแทบสิ้นสมฤดี

---

๑ พระอนุรุทธ

ขณะนั้น อันว่า ปฐวีกัมปนาการก็บังเกิดปรากฏพิลึกพึงกลัวทั่วโลกธาตุทั้งปวง อีกทั้งห้วงมหรรณพก็กำเริบตีฟองคะนองคลื่นครื้นครั่นนฤนาทสนั่นในมหาสมุทรสาคร ทั้งหมู่มัจฉาชาติมังกรผุดดำกระทำให้ศัพทสำนานนฤโฆษครุวนา ดุจเสียงปริเทวกถาแซ่ซ้องโศกาดูรกำสรด ทั้งขุนเขาสิเนรุราชบรรพตก็น้อมยอดโอนอ่อน มีอาการปานประหนึ่งว่า ยอดหวายถูกอัคคีลนอเนกมหัศจรรย์ก็บันดาลทั่วเมทนีดลสกลนภากาศ ปางเมื่อพระบรมโลกนาถเข้าสู่พระปรินิพพาน นั้นแล

๔๔
พินัยกรรมวาสิฏฐี

พระปัจฉิมพุทธพจนที่ฉันได้ยินกับหูจริง ๆ เมื่ออยู่ในมนุษยโลก เป็นดั่งที่เล่าแล้วนั้น

กำลังร่างกายที่ฉันจะทรงชีพอยู่ต่อไป เป็นอันหมดเสียแล้ว ความไข้เข้ามาสู่ตนหนักลงจนเพียบไม่รู้สึกสติ ฉันได้เห็นหน้าคนที่มารุมรอบตัวฉันเป็นเงา ๆ คล้ายในความฝัน ที่จำเค้าได้แน่นอน คือหน้าเมทินีซึ่งประจำอยู่เสมอ ครั้นแล้วก็วูบมืดไปหมด และในทันใดนั้นดูเหมือนมีน้ำอันเย็นชุ่มมาชโลมให้พิษไข้ที่ร้อนแรงจางหายไป เหมือนดั่งเดินทางมายืนอยู่ริมขอบสระภายใต้แสงแดดที่แผดจัด แล้วรู้สึกว่าตนเองเป็นดอกบัวภายในน้ำอันเย็นฉ่ำ ได้รับความชุ่มชื่นตลอดถึงก้าน และในคราวเดียวกันน้ำหนักที่มีอยู่ข้างบนค่อยเบาลงทุกที เห็นดอกบัวสีแดงขนาดใหญ่ลอยอยู่เหนือตน ที่ริมขอบดอกบัว เห็นแววหน้าอันงามของเธอกำลังชะโงกลงมาดู ครั้นแล้วฉันก็ลอยขึ้นมาเหนือน้ำได้อย่างสบาย เมื่อตื่นขึ้นก็เห็นมาอยู่ใกล้เธอในสวรรค์สุขาวดี

กามนิต "ขอความเจริญจงมีแก่หล่อนเถิด ที่ความรักของ

หล่อนชักนำให้ขึ้นมาอยู่บนนี้ได้ ถ้าหล่อนไม่ตามขึ้นมาบนนี้ด้วย ป่านนี้ฉันจะไปอยู่ในภพไหนอีกต่อไปก็ทราบไม่ได้ จริงอยู่ในเวลานี้เราก็ยังไม่รู้ว่าจะสามารถช่วยตัวเองให้พ้นภัยในคราวที่โลกานุโลกถึงกาลประลัยได้อย่างไร แต่กระนั้นถ้อยคำที่หล่อนกล่าวมาแล้วทำให้ฉันมีความเชื่อมั่นในใจ เพราะดูหล่อนมิได้มีความวิตกหวาดสะดุ้งต่อสิ่งที่จะถึงกาลประลัยไปอยู่แล้วแม้แต่น้อย เปรียบเสมือนแสงแดดอยู่ในกลางพายุ จะสะเทือนด้วยก็หาไม่"

"ผู้เคยพบเหตุการณ์ที่ใหญ่กว่าย่อมไม่มีความหวั่นสะเทือนแม้แต่น้อย เหตุการณ์ครั้งนี้ คือสกลจักรวาลจะต้องถึงปางประลัยไป แม้ดูเป็นใหญ่เหลือประมาณ ถ้าเปรียบกับเหตุการณ์ที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จเข้าปรินิพพานก็นับว่าเล็กน้อย เพราะบรรดาที่เราเห็นอยู่โดยรอบนี้ เป็นแต่อาการที่เปลี่ยนไปตามธรรมดาเท่านั้น แล้วชีพทั้งหลายเหล่านี้ ก็จะเข้าสู่แดนแห่งความเกิดอีก ท้าวมหาพรหมที่เห็นอยู่โน่นกำลังเป็นบ้าพยายามต้านทานต่อสิ่งที่ต้านทานไม่ได้ และบางทีจะมองดูเราด้วยริษยา ที่เห็นเรายังส่องแสงอยู่เรื่อย ๆ ไม่ลดลง ท้าวมหาพรหมนี้ ซึ่งเผอิญมาสิ้นบุณย์ลงเมื่อถึงกาลประลัยแล้ว คงจะไปเกิดใหม่ในภูมิต่ำลง และมีผู้ตั้งปณิธานจะได้จุติมาเป็นท้าวมหาพรหมต่อไป บุคคลจะไปสู่ภพใดก็ด้วยมีปณิธานอันแน่วแน่ ประกอบด้วยกรรมเป็นเครื่องชักนำไปโดยสรุป สิ่งทั้งหลายก็เป็นไปตามสภาพของมันไม่ดีไม่ชั่ว เกิดมาจากธาตุเดียวกัน ฉันจึ่งว่าเป็นสิ่งเล็กน้อย และเพราะด้วยเหตุเดียวกันนี้ ฉันไม่เห็นเป็นของน่าตกใจกลัวอย่างไร ซ้ำจะเป็นที่น่ายินดีที่เผอิญได้มีชีวิตอยู่เห็นในระวางกาลประลัย เพราะถ้าหลงไปว่าพรหมโลกเป็นอนันตะไม่มีเขตสุดแล้ว ก็จะเลยไม่มีญาณความหยั่งรู้สิ่งไรที่เลิศกว่า"

"เช่นนั้น หล่อนก็รู้สึกสิ่งซึ่งเลิศกว่าพรหมโลกนี้อย่างนั้นหรือ?"

"พรหมโลกนี้ กำลังจะสิ้นไปเธอก็เห็นอยู่ แต่มีแห่งหนึ่งไม่มีความสิ้นไป ไม่มีเบื้องต้น และเขตสุด ซึ่งพระบรมศาสดาเคยตรัสว่ามีอายตนะ (แดน) อันหนึ่ง ไม่ใช่ ดิน น้ำ ไฟ ลม ไม่ใช่นามธรรม มีอารมณ์ยึด ไม่ใช่โลกนี้ โลกหน้า ไม่ตั้งอยู่ในทิศไหนตำบลไร ไม่ใช่เมืองแก้ววิเศษรุ่งเรืองไพศาล ไม่ใช่ที่ไป ที่มา ที่เคลื่อน ที่หยุด ไม่มีที่ยึดเกาะเกี่ยว ไม่มีเกิด ไม่มีตาย แต่เป็นที่สุดแห่งทุกข์ เรียกว่าพระนิพพาน เป็นของลึกซึ้งนึกเห็นเอาด้วยยาก นึกรู้ตามด้วยยาก คาดคะเนเอาไม่ได้ เป็นของประณีตละเอียด เพราะระงับสังขารทั้งปวง เพราะสลัดคืนกิเลสทั้งปวง เพราะสิ้นความแส่อยากจึงเป็นที่สงบเงียบ เป็นที่ดับเย็นสนิท บัณฑิตก็พึงทราบได้เอง"

"ดูก่อนเจ้าผู้เป็นที่น่าชื่นใจ เป็นผู้มีความบริสุทธิ์ จงช่วยฉันด้วย เราทั้งสองจะได้ลอยเด่นขึ้นอีก เพื่อไปสู่แดนแห่งศานตินั้น"

"พระบรมศาสดาเคยตรัสว่า ที่ว่าเราจะลอยเด่นขึ้นอีกนั้นไม่เป็นความจริงแห่งแดนนั้น ที่ว่าเราจะไม่ลอยเด่นขึ้นอีกนั้นก็ไม่เป็นความจริงฉันเดียวกัน ท่านจะสมมุติบัญญัติสิ่งใดที่ท่านทำขึ้นหลาก ๆ ยุ่งเหยิงอย่างไร ๆ และสามารถจะจับถือได้ ย่อมไม่เป็นความจริงแห่งแดนนั้น"

"อ้าว! แล้วมีประโยชน์อะไรแก่ฉันในสิ่งซึ่งฉันจับถือเอาไม่ได้?"

"ขอในสิ่งที่จับถือได้ จะมีค่าควรกับยื่นมือออกไปรับหรือ?"

"วาสิฏฐี ฉันเชื่อแน่ว่าในชาติใดชาติหนึ่งฉันคงได้ฆ่าพราหมณ์

หรือกระทำอกุศลอุกฉกรรจ์ที่คล้ายคลึงอนันตริยกรรม ผลนั้นจึงตามสนองอย่างรุนแรง ไปถึงในถนนน้อย ในกรุงราชคฤห์ เพราะถ้าฉันไม่ประสบภัยตายไปในปัจจุบันทันด่วน ณ ที่ตรงนั้น ฉันก็คงได้ไปเฝ้าแทบบาทพระพุทธเจ้าแล้ว แล้วคงจะได้เฝ้าอยู่อย่างเดียวกับหล่อนในเวลาที่เสด็จเข้าปรินิพพาน แล้วจะได้มีใจสงบเหมือนกับหล่อนในบัดนี้ มาเถิด วาสิฏฐี ในขณะที่เรายังมีสติสัมปชัญญะอยู่นี้ ขอหล่อนเห็นแก่ความรักซึ่งมีแก่ฉัน จงอธิบายพุทธลักษณะให้ฉันเห็นขึ้นในใจให้ถี่ถ้วนถูกต้องความเป็นจริง เพื่อฉันจะได้ชมพระลักษณะ ซึ่งฉันไม่มีโอกาสได้เห็นเมื่อครั้งอยู่ในมนุษยโลก จะได้ช่วยให้ฉันได้รับศานติสุข"

"ยินดีที่จะพรรณนาให้เธอฟัง" แล้ววาสิฏฐีก็จาระไนพุทธลักษณะโดยละเอียดถี่ถ้วน

กามนิตตอบด้วยยังมีความไม่พอใจอยู่มากว่า "มีประโยชน์อะไรที่บอกมา? เพราะเท่าที่รำพันให้ฟังทั้งหมดไม่ผิดแม้แต่นิดเดียวกับรูปพระภิกษุชราที่ฉันร่วมแรมคืนอยู่ด้วยในห้องโถงชายปั้นหม้อ ณ กรุงราชคฤห์ ที่ฉันเล่าให้หล่อนฟังแล้ว และซึ่งฉันเข้าใจว่าเป็นผู้ไม่รู้อะไร แต่บัดนี้รู้สึกว่า ที่พระภิกษุชราองค์นั้นกล่าวไว้เป็นความจริงทุกประการ แต่ช่างเถิดวาสิฏฐี ไม่ต้องชี้แจงอีกต่อไปดอก เป็นแต่ขอให้หล่อนนึกเพ่งเห็นนิมิตขึ้นมาในมนัสของตนเอง ซึ่งภาพพระพุทธเจ้า จนเด่นชัดเท่ากับได้อยู่เฉพาะพระพักตร์ และอาศัยที่เรามีฉันทฤทธิ์ร่วมกันในวิถีฌาน ฉันก็อาจมีส่วนเห็นด้วยพร้อมไปกับหล่อน"

วาสิฏฐี ยินดีตามที่ขอ แล้วก็สำรวมจิตแน่วแน่ ประมวลอารมณ์ให้เป็นหนึ่ง นึกหน่วงถึงพระรูปพระพุทธเจ้าตามที่ตนเคยเห็นในขณะที่จวนเสด็จเข้าปรินิพพาน

"เธอเห็นพระรูปหรือยัง?"

"ยัง วาสิฏฐี"

วาสิฏฐีคิดว่า "จำเราต้องให้รูปนิมิตที่เกิดในดวงจิตนี้ สมานกับชีวรูปอื่นรวมกันให้สนิทเสียก่อน" นางมองไปในอากาศธาตุซึ่งหาเขตไม่ได้โดยรอบ ในที่ซึ่งพรหมโลกกำลังอยู่ในอาการจะแตกทลายไป

อันว่านายช่างหล่อผู้สามารถยอดเยี่ยม จัดทำแม่พิมพ์มหาเทวรูปอันทรงสง่าสำเร็จแล้ว แต่มารู้สึกว่าโลหธาตุที่จะหล่อไม่เพียงพอแก่แม่พิมพ์นั้น เที่ยวมองหาโลหธาตุที่มีอยู่ในโรงงานของตนพบวัตถุที่กระจายเกลื่อนอยู่รอบตัว มีเทวรูปน้อย ๆ และรูปอื่นต่าง ๆ ที่เป็นโลหธาตุ ซึ่งตนได้ทำมาแล้วทั้งหมดก็เอามารวมเข้าในเบ้าหลอมด้วยความพอใจ เพื่อสามารถหล่อรูปทิพย์ให้ได้บริสุทธิ์เลิศเพียงรูปเดียว ดังนี้มีอุปมาฉันใด วาสิฏฐีมองหาในอากาศอันหาเขตมิได้อยู่รอบตัว แล้วเอาบรรดาสิ่งที่เหลือจากรัศมีอันกำลังอ่อนแสง และรูปพรรณสัณฐานต่าง ๆ ในพรหมโลกซึ่งกำลังจะสลายไป เข้ามาไว้ในดวงจิตด้วยอำนาจมโนมยฤทธิ์รวมลงเบ้า คือห้องมนัสของนางหลอมลงสู่แม่พิมพ์ก็เกิดพระรูปสมบัติครบถ้วนมหาบุรุษลักษณะมีสิริมหิมาแห่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในขณะที่จะเข้าพระปรินิพพานก็มีอุปไมยฉันเดียวกันปรากฏแจ่มจ้าดั่งเดือนเพ็ญเด่นอยู่กลางโพยม

และขณะที่ได้เห็นพระรูปนี้อยู่เฉพาะหน้าแล้ววาสิฏฐีบังเกิดความรู้ สิ้นความกระหายอันหมักหมม และความทุกข์อาลัยแล้วเพ่งดิ่งแน่วแต่จะให้กามนิตเห็นพระรูปโฉมนั้นด้วย

ครั้นแล้วกามนิตก็พูดขึ้นว่า "ฉันเริ่มจะเห็นพระรูปขึ้นบ้างแล้ว จงรวมกำลังใจให้มั่น ให้พระรูปเปล่งรัศมีให้เห็นชัดเจน

ยิ่งขึ้น"

วาสิฏฐีก็แบ่งอำนาจแห่งฤทธิวิธี นำเอารูปท้าวมหาพรหมที่เหลือสู่เบ้าหลอมเข้าแม่พิมพ์ คือห้องมนัสอีก เพิ่มประกอบพระสรีรรูปให้ชัดเจนที่สุด

ขณะนั้นกามนิตก็พูดขึ้นว่า "เดี๋ยวนี้ฉันเห็นชัดขึ้นแล้ว"

ส่วนวาสิฏฐีรู้สึกประจักษ์แก่ฌาน เป็นพระพุทธเจ้าอย่างที่ทรงไสยาสน์จะเสด็จปรินิพพานทรงชำเลืองเห็น และทอดพระเนตรเพ่งอยู่ครู่หนึ่ง แล้วตรัสกะนางว่า "มาแล้ว? บทโอวาทที่ให้ไว้ระลึกแจ้งจบแล้วหรือ?"

กราบทูลสนองในวิถีจิตว่า

"จบแล้ว พระเจ้าข้า"

"ดีแล้ว วาสิฏฐี หนทางอันไกลที่ต้องเดินทรมานกายมาไม่ทำให้เหนื่อยบ้างหรือ? ยังต้องการให้ตถาคตช่วยเหลืออยู่อีกหรือไม่?"

"พอความต้องการแล้ว พระเจ้าข้า"

"ดีแล้ว ตัวท่านยังยึดถือตนอยู่หรือเปล่า?"

"ข้าพระองค์รู้แจ้งซึ่งตนแล้ว พระเจ้าข้า เหมือนผู้ลอกกาบกล้วยออก จะไม่พบแก่นในต้นกล้วยนั้นฉันใด ข้าพระองค์ก็ได้เรียนรู้แจ้งซึ่งตนว่า เป็นสภาพแปรปรวน ไม่คงที่ถาวรเพราะหาแก่นสารมิได้ แล้วข้าพระองค์ก็ย่อมละความอาลัยยึดถือดื้อดึงเสียด้วยความหยั่งทราบเท่าที่เป็นจริงว่า นี้ไม่ใช่ของเรา นี้ไม่ใช่เรา นี้ไม่ใช่อาตมันของเรา มีแต่มายา เท่านั้น"

"ดีแล้ว บัดนี้ท่านยังยึดถืออยู่แต่พระธรรมอย่างเดียวหรือ?"

"ข้าแต่พระองค์ พระธรรมเป็นเครื่องนำให้ข้าพระองค์ไป

สู่จุดที่หมาย เปรียบเหมือนผู้ที่ข้ามลำธารโดยอาศัยแพเป็นเครื่องข้าม ครั้นเมื่อถึงฝั่งที่หมายแล้ว ก็ไม่ข้องแวะแพนั้นต่อไป หรือไม่ลากเอาแพนั้นขึ้นไปด้วย เพราะฉะนั้นในบัดนี้ได้ปล่อยอะไร ๆ ทั้งสิ้นจนพระธรรมนั้นแล้ว ไม่ได้เกาะเกี่ยวอะไรอีกต่อไป"

"ดีแล้ว เมื่อไม่เกาะเกี่ยวในสิ่งไร ปราศจากความพัวพันในสิ่งไร ๆ มีสติรู้ตัวอยู่เสมอว่ามีแต่มโนธาตุ นั่นเป็นเพียงคู่สำหรับญาณ คือความรู้อันแจ่มใส และสำหรับสติโดยเฉพาะ ทั้งไม่อาศัยเกาะเกี่ยวอะไร ๆ ในภพเลย ดังนี้ ท่านก็จะขึ้นไปสู่ที่อันเป็นแดนศานติอย่างตถาคตได้"

ขณะนั้น กามนิตพูดขึ้นว่า "บัดนี้ ฉันอาจเห็นพระพักตร์พระพุทธเจ้าแล้วแต่จำได้ราง ๆ คล้ายเห็นในน้ำไหล"

วาสิฏฐี ก็เบ่งอำนาจมโนมยฤทธิไปในอากาศอันว่างเปล่าจนสุดสามารถอีก

กามนิตสังเกตเห็นวาสิฏฐี บัดใจนั้นก็อันตรธานวับไป แต่ก็อันตรธานเหมือนดั่งผู้กำลังจะตาย ได้ทำพินัยกรรมเป็นมรดกไว้ให้ กล่าวคือ วาสิฏฐีได้มอบพระรูปโฉมซึ่งเหมือนดั่งองค์พระพุทธเจ้าให้ไว้แก่กามนิตอยู่ในท่ามกลางแห่งความว่างเปล่าซึ่งบัดนี้กามนิตเห็นได้ชัดเจนและจำได้

"อ้อ! พระภิกษุชราที่อาตมาได้แรมคืนร่วมอยู่ด้วยในกรุงราชคฤห์ และดูหมิ่นว่าโง่เซอะ คือองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้านั่นเอง อาตมานี้ช่างเขลาเสียจริง ๆ จะมีใครโง่เขลาเหมือนอย่างอาตมานี้บ้างไหมหนอ? สิ่งที่อาตมาปรารถนาคือความสุขอันสูงสุดเพื่อความหลุดพ้นนั้น ก็มีอยู่ในญาณแห่งอาตมาแล้วนับได้หลายอสงไขยกัลป์

ครั้นแล้ว พระรูปพระพุทธเจ้าก็เข้ามาใกล้มโนวิถีกามนิต

เด่นขึ้นทุกที จนดูประหนึ่งว่าเป็นเมฆเลื่อนลอยเข้ามา แล้วหุ้มกายกามนิต เป็นดั่งหมอกที่มีรัศมีรุ่งเรืองใสกระจ่างฉะนั้น

๔๕

กลางคืนและรุ่งเช้าในสกลจักรวาล

อันว่าในห้องโถงที่ประชุมเลี้ยงดูกัน เมื่อดับโคมไฟต่าง ๆ หมดแล้ว ก็เหลือแต่โคมเล็กอยู่ดวงเดียวริบหรี่อยู่มุมห้องหน้ารูปบูชา ดั่งนี้ฉันใด กามนิตก็เหลืออยู่ที่หลังเพื่อนริบหรี่แต่ผู้เดียว ในท่ามกลางแห่งวิศวราตรี คือกาละอันเป็นราตรีไปหมด

อันรูปธรรมกามนิตมีตารกะธาตุแห่งความเหมือนในองค์พระพุทธเจ้าห่อหุ้มอยู่แล้ว นามธรรมก็มีความตรึกนึกในองค์พระพุทธเจ้าเข้าไปซึมซาบอยู่นี่แหละเป็นเสมือนน้ำมันที่หล่อเลี้ยงไฟในโคมน้อยไว้มิให้ดับ

ถ้อยคำที่ตนได้เคยสนทนาอยู่กับพระบรมศาสดาในห้องโถงช่างหม้อกรุงราชคฤห์ได้กลับมาปรากฏโดยสิ้นเชิง ตั้งแต่ต้นจนอวสาน ประโยคต่อประโยคและคำต่อคำ เมื่อหวนระลึกถ้อยคำเหล่านี้ได้ตลอดแล้ว ก็เริ่มทวนต้นไปใหม่ ในข้อความที่ระลึกได้เป็นประโยค ๆ ไปนั้น ประโยคนั้น ๆ เป็นเสมือนทวารต้นทางที่จะเข้าวิถีใหม่แห่งธรรมรสซึ่งเข้าไปตรองเห็นแล้วก็ล่วงเข้าอีกทวารหนึ่ง แล้วก็ผ่านอีกทวารหนึ่ง เป็นลำดับติดต่อกันไป

พลางกามนิตตรวจค้นตามระยะวิถีแห่งความตรึกนึก จนไม่มีสิ่งไรเหลืออยู่นอกจากความมืดตื้อซึ่งล้อมอยู่รอบตน

ขณะที่ดวงจิตเป็นไปอยู่อย่างนี้ ทั้งมีความเพ่งพินิจหน่วงองค์พระพุทธเจ้าเข้าไว้เป็นอารมณ์จนหมดสิ้นไม่มีอารมณ์อะไรอื่นเหลืออยู่ ประกอบทั้งรูปธรรมก็นำเอาตารกะธาตุที่อยู่รอบตนเข้าไปรวมเนื้ออยู่ด้วยทวีขึ้น จนสิ่งที่เหลืออยู่โปร่งบางไปหมดครั้นแล้ว ความมืดแห่งวิศวราตรีก็ปรากฏมีเป็นสีน้ำเงินอันงามแล้วก็เข้มขึ้นทุกที

เป็นดั่งนี้ กามนิตจึงนึกว่า

"ออกไปในที่นั้น เป็นความมืดอันกว้างขวางมหึมาหนาแน่นแห่งวิศวราตรี แต่ก็จะต้องมีคราวถึงกำหนด เป็นความรุ่งเช้าเกิดมีท้าวมหาพรหมขึ้นใหม่ ถ้าว่าความตรึกนึกและมโนธาตุของเราเพ่งเล็งไปทางที่จะจุติเป็นท้าวมหาพรหม ซึ่งมีหน้าที่รังสฤษฏ์สกลโลกขึ้น ก็คงไม่มีใครจะดีไปกว่าเรา เพราะในขณะจะสิ้นกัลป์กำลังถึงกาลประลัยอยู่นี้ สิ่งทั้งปวงก็ย่อยยับดับตามกันหมดคงเหลือแต่ท้าวมหาพรหมประจำหน้าที่มีความรู้สึกได้ดีพร้อมอยู่ในท่ามกลางวิศวโลกานุโลกแต่ผู้เดียว จริงอยู่ ถ้าเราปรารถนาก็ย่อมจะทำได้ในทันที กล่าวคือ รังสฤษฏ์สิ่งทั้งปวงให้กลับมีชีวิตขึ้น แล้วจัดให้อยู่ตามตำแหน่งในโลกานุโลกที่ปรากฏใหม่ แต่ก็มีอยู่อย่างเดียวที่เรารังสฤษฏ์หาได้ไม่ คือไม่สามารถชุบวาสิฏฐีขึ้นมาได้อีก วาสิฏฐีได้สิ้นชาติสิ้นภพไปแล้ว ล่วงไปในลักษณะซึ่งไม่มีเชื้อเกิดเหลืออยู่เลย ถึงพระเป็นเจ้ามหานุภาพองค์ใดองค์หนึ่งหรือเทวดา มารพรหม จะค้นหาก็ไม่พบร่องรอย เมื่อไม่มีวาสิฏฐีผู้งามเลิศและดีเลิศแล้ว จะมีผลดีอะไรในความเกิดมีชีวิตอยู่? มีประโยชน์อะไรด้วยชีวิตของท้าวมหาพรหมที่ต้อง

ล่วงไปเหมือนกัน? อะไรคือความเป็นชั่วคราว? และอะไรคือความคงที่?

"ไม่ต้องคิดอย่างอื่น ความคงที่นั้นมี และทางไปสู่ความคงที่นั้นก็มี"

"พราหมณ์ชราผู้หนึ่งเป็นวานปรัสถ์ ถือความมักน้อยสันโดษอยู่ในป่า ได้เคยสอนเราว่า ในบริเวณรอบหัวใจ มีเส้นโลหิตอันละเอียดห้อมล้อมอยู่นับด้วยร้อย สำหรับอาตมันจะได้ส่งความคิดความรู้สึกแล่นไปตลอดกาย แต่มีเส้นหนึ่งขึ้นไปสู่กระหม่อมศีรษะนั่นแหละเป็นทางที่อาตมันออกจากร่าง โลกานุโลกก็อย่างเดียวกัน ย่อมมีวิธีนับด้วยร้อยด้วยพันด้วยแสนผ่านไปแดนทุกข์ สั้นบ้างยาวบ้าง และแผ่ซ่านไปจบภวานุภพ แต่ก็มีวิถีอยู่อย่างเดียวเท่านั้น ที่ออกจากภพเหล่านี้ไปได้อย่างแท้เที่ยง นี้คือวิถีไปสู่แดนความคงที่ ไม่มีเครื่องกีดขวางอีกแล้ว ในขณะนี้เรากำลังดำเนินเข้าสู่ทางนั้น และจะไปจนถึงที่สุด"

แล้วกามนิตก็ยึดเอาพระพุทธนิมิตไว้ในมโนธาตุแน่นแฟ้น มุ่งแต่วิถีที่จะไปสู่ความสิ้นแห่งทุกข์ ขณะนั้นวิศวราตรีที่ใสเห็นได้ตลอดก็มืดแน่นหนักเข้าทุกที

ครั้นเมื่อมืดอับทึบถึงที่สุด ก็บังเกิดสยัมภูองค์ใหม่ฉายแสงแปลบขึ้นมา คือท้าวมหาพรหม ผู้จะส่องความสว่างและถนอมสกลจักรวาลนับได้แสนให้คงสืบปวัตยการไปตลอดอีกกัลป์หนึ่ง

และขณะนั้น ท้าวมหาพรหมก็บันดาลสิ่งทั้งปวงให้มีชีวิตขึ้น

"ดูก่อนสรรพชีพ ซึ่งได้พักอยู่ตลอดคืนหนึ่งของพรหมโลก ในความว่างเปล่า จะตื่นเถิดแล้วเข้าประจำตำแหน่งตามอำนาจกำลังที่เราเฉลี่ยแก่ตน รับความบันเทิงไปชั่ววันหนึ่งของ

พรหมโลก"

ครั้นแล้วชีพและโลกานุโลก ก็ผุดขึ้นจากมหันธการความมืดแห่งว่างเปล่า ดุจลูกลอยลมโผล่สลอนขึ้นมาในกลางหาว เป็นดาวต่อดาว ชีพต่อชีพส่งเสียงแซ่ซ้องยินดีกึกก้องตลบ นภากาศว่า

"ข้าแต่ท้าวปรเมษฐ์ พระองค์ตรัสเรียกพวกข้าพเจ้าทั้งหลายให้อุบัติในสกลจักรวาลที่สร้างใหม่ และเริ่มเป็นวันใหม่ เพื่อให้พวกข้าพเจ้าได้รับความชื่นบานในพรหมโลก จากส่วนความบันเทิงสุขที่พระองค์มีอยู่รุ่งเรืองฉายมาให้"

เมื่อกามนิตได้เห็นและได้ยินเสียงสำรวลร่าครึกครื้นรื่นเริงโดยตลอด ก็บังเกิดความสังเวชใจ

"ชีพและโลกานุโลกและดาวเทพและแม้ถึงท้าวมหาพรหมเอง ต่างแซ่ซ้องยินดีปรีดา ต้อนรับวันใหม่แห่งพรหมโลกเพราะอะไร? ก็เพราะไม่รู้แจ้งซึ่งความจริง"

อันความสมเพชโลกทวยเทพและท้าวมหาพรหมนี้เอง เป็นทางให้ประหารมานะความสำคัญและภวราคความติดใจเกิด ที่ยังเหลือเป็นเศษอยู่หมดสิ้นไป และบัดนี้ก็มารำพึงว่า

"ระวางวันหนึ่งของพรหมนี้ ย่อมมีพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามาตรัสและประกาศพระธรรม คือสัจจะ และทวยเทพที่เราเห็นอยู่รอบข้างเหล่านี้ ก็อาจได้ยินสัจจะ อันส่องทางวิสุทธิ์แห่งตน ๆ เป็นอุปนิสัยแล้ว ถ้ามาระลึกได้ว่าในเวลารุ่งเช้าแห่งวันในพรหมโลกได้เห็นผู้หนึ่งออกไปพ้นชาติภพแล้ว นั่นจะเป็นอุทาหรณ์แห่งสัจธรรมที่ตนได้ยินมาสำแดงผลประจักษ์แก่ตนและเมื่อโจษกันว่า 'ผู้หนึ่งซึ่งอยู่ในท่ามกลางพวกเรา หรือจะเรียกว่าส่วนหนึ่งแห่งเราก็ได้ ได้ล่วงหน้าไปในวิถีที่เป็นทางวิมุตติแล้ว' ก็จะเป็น

เหตุนำเขาเหล่านั้น เข้าสู่วิถีที่ถูกด้วย เพราะฉะนั้นเราจักช่วยนำทางเขาทั้งหมด จะไม่เอาตัวรอดแต่ผู้เดียว เพราะตามความจริงไม่มีใครช่วยตนเองได้ โดยตนเองมิได้ช่วยผู้อื่น"

ในเวลาไม่ช้า ดาวเทพบางองค์ ก็เริ่มสังเกตเห็นว่ามีดาวเทพอยู่องค์หนึ่ง ท่ามกลางพวกตนหาได้ส่องแสงรุ่งเรืองสว่างขึ้นโดยลำดับไม่ กลับมีลักษณะตรงกันข้าม คือหรี่มัวลงไป

เหล่าดาวเทพจึ่งร้องเตือนว่า

"ท่านผู้เป็นภราดา ท่านพึงหันไปเพ่งท้าวมหาพรหม เพื่อได้รับแสงให้เกิดความสว่างรุ่งเรืองยิ่งขึ้น เพราะท่านก็ผู้หนึ่งเป็นภราดาในหมู่เรา อันท้าวมหาพรหมได้เรียกให้มาร่วมเสวยความบันเทิงสุขด้วยอาศัยรัศมีท้าวเธอฉายส่องมาให้"

แม้ทวยเทพร้องออกมาเช่นนี้ กามนิตจะได้เอาใจใส่หรือได้ฟังก็หาไม่

ทวยเทพคงจ้องดู เห็นดาวกามนิตยังหรี่แสงลงเสมอ ก็เกิดความวิตกร้องทุกข์ต่อท้าวมหาพรหมว่า

"ข้าแต่ท้าวสุรเชษฐ์ ผู้เป็นแสงสว่างและเป็นผู้ถนอมของเหล่าพวกข้าพเจ้า ได้โปรดเถิดพระเจ้าข้า ดาวดวงนี้ไม่มีความสามารถจะส่องรัศมี มีแต่จะลดน้อยถอยแสงลงไป ขอประทานแสงสว่างจากพระองค์ เพื่อให้ฟื้นขึ้นจะได้ร่วมความบันเทิงสุขภายในรัศมีอันรุ่งเรืองของพระองค์"

ครั้นแล้ว ท้าวจตุรพักตร์มหาพรหมผู้เต็มเปี่ยมด้วยพรหมวิหาร ก็เพ่งพระเนตรในพระพักตร์ด้านที่แปรไปในทางกามนิตส่งมหานุภาพให้ฟื้นกำลังขึ้น

แต่แสงของกามนิตยังคงปรากฏว่าลดน้อยลงทุกที ท้าวมหาพรหมทรงสมเพช ในเหตุที่ว่าดาวดวงนี้ไม่ยอมรับรัศมีที่

พระองค์ฉายไปประทาน แม้แต่ดวงอาทิตย์ตั้งแสนซึ่งล้วนได้รับแสงไปจากพระองค์ก็ยังยินดีปรีดา ไม่เหมือนกับดาวดวงนี้ พระองค์จึ่งประมวลเอาแสงทิพย์ที่มีอยู่ในสกลจักรวาลอันเป็นแสงมีอำนาจพอที่จะเผาผลาญโลกานุโลกได้ตั้งพันให้เป็นเถ้าถ่านในพริบตา ส่องพุ่งตรงไปที่กามนิต

แต่แสงของกามนิตก็คงหรี่ลดลงอยู่เรื่อย ประหนึ่งว่าใกล้ความดับอยู่แล้ว

ท้าวมหาพรหมทรงปริวิตกว่า

"ดาวนี้ดวงเดียวที่พ้นอำนาจเราไปได้ เช่นนั้นเป็นอันว่าเรามิได้ทรงสรรพศักดิ์แท้จริงเสียแล้ว เราไม่แจ้งว่าดาวดวงนั้นจะไปทางไหนด้วย เช่นนั้นเป็นอันว่า เรามิได้เป็นสัพพัญญู เพราะดาวเทพดวงนั้นจะมิได้ดับไปเหมือนความดับ คือความตายที่มีแก่ชีพอื่นทั้งหลาย ซึ่งแล้วไปเกิดใหม่ตามกรรมปรุงแต่งไว้ ดาวดวงนั้นไม่ยินดีรับแสงของเรา เพราะเห็นความสว่างในวิถีไหนหนอ? เช่นนั้นคงมีความสว่างที่รุ่งเรืองกว่าเราอยู่ในวิถีตรงข้ามจากเรา เราควรจะถือเอาทางนั้นด้วย ดีหรือไม่หนอ?"

และในขณะเดียวกันนี้ ชีวาตมันแห่งเหล่าดาวเทพก็ยังเกิดปริวิตกเช่นเดียวกันว่า

"ดาวดวงนี้ถอยห่างจากอำนาจท้าวมหาพรหมเช่นนั้นเป็นอันว่าท้าวมหาพรหมมิได้ทรงสรรพศักดิ์ แสงอะไรหนอที่ส่องนำทางดาวดวงนั้น จนปรากฏว่าดาวนั้นไม่ไยดีต่อรัศมีท้าวมหาพรหม? ถ้าเช่นนั้นต้องมีแสงอื่นอีกแห่งหนึ่งที่รุ่งเรืองดีกว่าแสงซึ่งเราได้รับความบันเทิงสุขอยู่ ณ บัดนี้ และอยู่ในวิถีทางที่ตรงข้ามจากเรา เราควรจะไปทางนั้นดีหรือไม่หนอ?"

ฝ่ายท้าวมหาพรหม ทรงรำพึงว่า

"เราตกลงใจแล้ว ถ้ากระไร เราพึงรวมรัศมีแห่งเรา ซึ่งซ่านไปทั่ววิศวกาศคืนมาสู่เรา แล้วให้จักรวาลเหล่านี้ทั้งหมดถึงแก่ประลัย เป็นกลางคืนคืนหนึ่งของพรหมโลก และเมื่อรวบรวมรัศมีมาอยู่ในเราแห่งเดียวหมดแล้ว จักได้แผดรัศมีนั้นตรงไปที่ดาวเทพดวงนั้นโดยเฉพาะ เพื่อรั้งให้กลับคืนมาอยู่ใหม่ในพรหมโลกจงได้"

ครั้นแล้ว ท้าวมหาพรหมก็ทรงเรียกเอาบรรดารัศมีที่แผ่ไปทั่ววิศวากาศโลกานุโลกก็ถึงระยะกาลประลัย เข้าสู่ความมืดแห่งพรหมราตรีกาลอีกคำรบหนึ่ง และท้าวมหาพรหมก็รวบรวมรัศมีให้มาอยู่ในที่แห่งเดียว ฉายพุ่งตรงไปที่กามนิต อันเป็นแสงอำนาจพอที่จะให้สกลโลกนับด้วยแสนโกฏิลุกเป็นไฟแล้วให้รัศมีนั้นกลับคืนมาสู่พระองค์และแผ่ปล่อยไปในวิศวากาศขึ้นเป็นคำรบใหม่

ถึงตอนนี้ ท้าวมหาพรหมควรทอดพระเนตรดาวกามนิตสุกสว่างขึ้น กลับเห็นแสงริบหรี่หนักลงเรื่อยไปจนดับวูบไม่มีเหลือ

ระวางกลางวิศวากาศอันหาเขตกำหนดมิได้ สกลจักรวาลานุจักรวาลเกิดขึ้นแล้วชั่วแล่นหนึ่งก็ประลัยลาญ เกิดเป็นวันใหม่ของพรหมโลกเป็นวันหนึ่ง ซึ่งเรียกว่าหนึ่งกัลป์ ส่วนกามนิตนับถือเอาซึ่งสัญจาริกเป็นบุณยวัตร ก็ดับรอบจริมจิตสิ้นเชื้อไปเอง เหมือนแสงไฟในโคมที่ดับ เพราะหมดน้ำมันที่หล่อเลี้ยงไส้ไว้จนหยาดสุดท้าย ฉะนั้นแล

อิติ

ศฺรีกามนีตสูตรํ สํปูรฺณมฺ

กามนิตสูตรบริบูรณ์โดยประสงค์แล

ภาคผนวก

บันทึกท้ายบทที่ ๑๖

เมื่อบทที่สิบเอ็ดได้ลงพิมพ์ไปแล้ว (ในไทยเขษมรายเดือน) ตอนกล่าวถึงช้างว่า "มีมันไหลเยิ้มแก้มและขมับ แมลงผึ้งจับกลุ่มด้วยได้กลิ่น" สหายผู้หวังดีคนหนึ่งมากระซิบกระซาบว่า ที่กล่าวไว้ดังนั้น น่ากลัวจะพลาดเสียแล้ว

ข้าพเจ้าตกใจ ถามว่า "ทำไม?"

ตอบว่า "เคยได้ยินแต่ว่าแมลงหวี่ตอมช้าง นี่ทำไมจึงเป็นแมลงผึ้ง?"

ข้าพเจ้าชัด "ต้นฉบับเป็นอย่างนั้นนี่ ทำไมแมลงผึ้งจะมาตอมช้างบ้างไม่ได้หรือ?"

ค้าน "แมลงผึ้งไม่เคยชอบของเหม็นเลย น้ำมันที่กำลังเยิ้มอยู่ตามแก้มและขมับช้าง กลิ่นเป็นอย่างไรรู้ไหม?"

ข้าพเจ้า "ใครจะกล้าเข้าไปดมมัน"

เขาหัวเราะ "อย่างนั้นก็เถอะ เขาว่ากันว่าน้ำมันช้างเหม็นอย่างร้าย เพราะฉะนั้นของเหม็นควรเป็นเรื่องของแมลงหวี่"

ข้าพเจ้า "เอ ! วรรณคดีอินเดียมักชอบพรรณนาอย่างนี้เนือง ๆ ด้วยนา เช่น เรื่องปรียทรรศิกา ซึ่งมีพระราชนิพนธ์ไว้แล้ว" พลางพลิกให้ดู

"คำอรรถ สรัคธราฉันท์"

"สทฺยสฺ ตฺยกฺ ตฺวา กโปลํ, วิศติ มธุกระ กรฺณปาลึ, คชสฺย"

คำแปล พระราชนิพนธ์สัทราฉันท์

"ฝ่ายผึ้งพรากจากขมับช้าง, และจรดลและพราง, แฝง ณ หูอย่าง, สบายดี"

พระราชบันทึก

"คือผึ้งไปตอมกินน้ำมันที่เยิ้มที่ขมับช้าง"

ฉะนี้ สหายข้าพเจ้าจำนนด้วยมีที่อ้าง ฝ่ายข้าพเจ้าจำนนด้วยกลิ่นน้ำมันช้าง ต่างตกลงกันว่า เอาไว้สืบหาข้อเท็จจริงต่อไป

บันทึกท้ายบทที่ ๒๗

ยี่โถ แปลจากศัพท์ว่า กณเวร สํสกฤตเป็นกรวีร ในวรรณคดีสํสกฤตและมคธ กล่าวถึงร่วมกันในที่ซึ่งใช้ดอกร้อยเป็นพวงมาลัยสวมคอเป็นเครื่องหมายนักโทษอุกฉกรรจ์

ในวรรณคดีสํสกฤต คือบทละครเรื่องมฤจ์ฉกฏิก องก์ที่สิบ โศลก ๒๑ จารุทัตต์ถูกตัดสินประหาร ใช้พวงดอกกรวีรสวมคอ

ในวรรณคดีมคธ คือ (๑) กณเวรชาดก ปูจิมันทวรรค

จตุกกนิบาต หน้า ๒๘๙ (๒) มหาปทุมชาดก ทวาทสนิบาต หน้า ๑๓๕ และ (๓) มโหสถชาดก มหานิบาต หน้า ๓๔๗ นักโทษอุกฉกรรจ์ต้องสวมพวงมาลัยดอกกณเวรสีแดง และโรยอิฐผงบนศีรษะ

ในบาลีอังกฤษดิกชนารี และสํสกฤตอังกฤษดิกชนารี แปลศัพท์ทั้งสองนั้นคือกณเวรและกรวีรร่วมกันว่า Oleander

ในอภิธานนัปปทีปิกา ไม่มีศัพท์ กณเวร แต่ในคาถาที่ ๕๗๗ มี กรวีรและอัสสมารก ให้คำแปลว่า พุด ทั้งสองศัพท์ ศัพท์ว่าอัสสมารก ในบาลีดิกชนารีก็ดี อัศวมารก ในสํสกฤตดิกชนารีก็ดี คงแปลว่า Oleander

รวมความว่า กณเวร หรือกรวีร และอัสสมารก มีที่แปลในดิกชนารี อย่างเดียวกันว่า Oleander (Nerium Odorum)

ชาดกที่แปลสู่ภาษาไทยเราแล้วเฉพาะที่นำมาอ้างไว้สามชาดกนั้น (๑) ในกณเวรชาดก แปลว่า ดอกชะบา ฟังดูก็เข้าทีดี เพราะเคยได้ยินว่านักโทษที่ถูกประหารชีวิตต้องทัดดอกชะบา (๒) ในมหาปทุมชาดกแปลข้ามดอกกณเวรไปเสีย (๓) ในมโหสถชาดก แปลว่าดอกยี่โถ ข้าพเจ้าไม่สู้สนิทใจเท่าดอกชะบา เพราะเห็นว่าดอกยี่โถนั้นเรานิยมกันว่า เป็นนิมิตบอกมงคล รวมอยู่ในพวกดอกดาวเรืองและดอกพุทธรักษา ไฉนจึงเอามาใช้เป็นนิมิตบอกโทษประหาร?

เพื่อให้ทราบคำแปลให้แน่นอน ข้าพเจ้าได้ถามพราหมณ์ ป.สุพรหมัณยศาสตรี แห่งราชบัณฑิตยสภา ท่านพราหมณ์ว่ารู้จักต้นไม้นี้ดี แต่ไม่ทราบว่าไทยเรียกอะไร ได้แสดงสัณฐานต้น ใบ ดอก ผล ซึ่งดูก็เหมาะจะเป็นยี่โถมาก ภายหลังมาค้นบัญชีพรรณไม้สามัญในสยามของพระยาวันพฤกษ์พิจารณ์ พบ

ต้นยี่โถ (หน้า ๒๒๖) ให้คำแปลว่า Nerium Odorum เมื่อเห็นว่าส่วนต่าง ๆ ยันกันในทางที่จะเป็นยี่โถแล้ว จึงหักกิ่งยี่โถพร้อมด้วยดอกไปสอบที่พราหมณ์ ท่านรับรองด้วยความดีใจว่านี่แหละ กรวีร

จึ่งสิ้นวิมัติกังขาว่า กณเวร หรือ กรวีร อัสสมารก คือ ยี่โถแน่แท้แล

กามนิต นั้น เป็นที่ยอมรับกันว่าเป็นหนังสือแปลยอดเยี่ยม เยี่ยง ***สามก๊ก*** หรือ***ราชาธิราช*** ฉะนั้น จนกระทรวงศึกษาธิการขอคัดตัดตอนเฉพาะภาคบนดิน ไปแปลงเป็นชื่อ***วาสิฏฐี*** ใช้เป็นแบบเรียนประเภทหนังสือกวีนิพนธ์อยู่ ใครได้อ่าน แม้จนคนที่ถูกบังคับให้เรียนมา ก็ยอมรับกันหมดแทบทุกคน ว่าเป็นหนังสือดีมีความไพเราะทางด้านภาษา อันยากจะหาหนังสือแปลและเรียบเรียงในชั้นหลังนี้สู้ได้

ส. ศิวรักษ์

กามนิต - วาสิฏฐี
ISBN 974 - 7033 - 97 - 6